
3 1761 06764381 7

AZ

ÖRÖKÖS FŐRENDISÉG EREDETE MAGYARORSZÁGON.

A BUDAPESTI KIR. M. TUDOMÁNYEGYETEMEN PÁLYADIJJAL JUTALMAZOTT JOGTÖRTÉNETI TANULMÁNY

IRTA

SCHILLER BÓDOG

ELŐSZÓVAL ELLÁTTA

Dr. TIMON ÁKOS

ny. r. egyet. tanár, ministeri tanácsos

BUDAPEST
KILIÁN FRIGYES UTÓDA
(NOSEDA TIVADAR)
MAGYAR KIRÁLYI EGYETEMI KÖNYVÁRUS.
1900.

Nyomatott az Egyházmegyei könyvnyomdában Veszprémben.

MÉLTÓSÁGOS

Dr. TIMON ÁKOS URNAK

ny. r. egyet. tanár, min. tanácsos

MÉLY TISZTELETE S HÁLÁJA JELÉÜL

AJÁNLJA E MUNKÁT

TANÍTVÁNYA

ELŐSZÓ

A jogélet az államalkotó népek közéletének egyik nyilvánulata. Innen, hogy a történelem tanuságaként valamely önálló államot és társadalmat alkotó nép jogélete mindenütt és minden időben sajátos nemzeti jelleget visel magán. A létező jogintézmények nem előzetesen megállapitott alapelvek szerint jöttek létre, hanem szervesen fejlődtek a nemzeti társadalom benső elemei és tényezői kapcsán.

Ezen igazságok ereje biztositotta a nyugati államokban a jogtörténeti iskola győzelmét a jelen század eleje óta az előbb uralkodó észjogi vagy természetjogi iskola felett. Ezen győzelemnek be kell következnie minálunk is. Nincs semmi kétség az iránt, hogy ha a jogtudományok művelése terén lépést tartani és sajátos nemzeti jogfejlődésünket biztositani akarjuk, nemzeti jogintézményeink multját kell felkutatnunk, úgy amint az a nemzeti társadalommal egész napjainkig együtt fejlődött.

Vajjon ki tagadhatná, hogy e téren még nagyon sok a tennivalónk? Minél több és minél jobb erőkre van szükségünk, hogy a nyugati nemzetek példájára a magyar jogtörténet alapos és intensiv művelését biztosithassuk, hogy a nemzeti szellem által létesitett és részben már feledésbe ment jogintézményeinkben rejlő kincseket felszinre hozzuk és értékesitsük.

Ezt tüzte ki czélul a jelen dolgozat, mely a magyar alkotmánytörténet egyik igen érdekes kérdésével, az örökös főrendiség eredetével foglalkozik.

Őszinte örömmel konstatálhatom, hogy a kezdet nehézségeivel és az előmunkálatok hiányával küzdő fiatal szerző beható forrástanulmányok alapján derék munkát végzett és a magyar alkotmányfejlődés ezen intézményének eredetét több tekintetben az eddiginél nagyobb világosságba helyezte.

A jeles dolgozat szerzője méltó elismerésben részesült már a pályadij elnyerése alkalmával, melyet most, midőn munkáját nagyobb mértékben kibővitette és mélyitette, még fokozottabb mértékben megérdemel.

Vajha az ő jó példája pályatársai körében minél több követőre találna!

Budapest, 1899. junius 6-án.

Dr. Timon Ákos.

BEVEZETÉS

Azoknak összességét, kik az állam akaratából, vagyis jogilag az állam egyéb polgárainak jogi állapotától többé-kevésbbé különböző, sajátos jogi állást foglalnak el, rendnek nevezzük; rendiségnek a rendhez való tartozást. Örökös főrendiségről szólunk tehát akkor és ott, hol a meghatározott kör tagjait jog szerint megillető előkelő jogi állás: bizonyos nagy fontosságú kiváltságok és nevezetes jogozatok foglalatja, örökségképpen száll apáról-fiura, nemzedékről-nemzedékre, és a jogilag megkülönböztetett, kiváltságos körbe való tartozás az azzal járó jogokkal együtt pusztán a születés tényével szereztetik meg.

Egy körnek, mint főrendnek, a jogi állás tekintetében való megkülönböztetése szükségképpen maga után vonja az abba a körbe tartozóknak egyéb fajta, inkább külső megkülönböztetését is. Szükség van az örökös főrendet alkotó elemek meghatározására és külső felismerhetőségére: szükséges, hogy mintegy első tekintetre nyilvánuljon s érthető, sőt feltünő és jellegzetes módon kifejezésre jusson, kik élvezik az örökös főrendiséggel egybekötött kiváltságokat s kitüntetéseket és örökítik át azokat utódaikra. Szóval szükség van az örökös főrendiségnek — mint a rendiségnek általában, valamely kétségtelen külső kifejezőjére, minő pl. a birtoknak valamely neme, a méltóságok meghatározott csoportja, leg-

többnyire bizonyos czimek, a mely átöröklődő külső kifejezője a kiváló jogállásnak egyúttal annak feltétele s alapja is, sőt idők folytán — a régi rendi viszonyok teljes átalakulásával — annak legfontosabb vagy éppen egyedüli tartalmává, helyesebben emlékévé gyengülhet.

A jogtörténet bizonyságot tesz arról, hogy a hol a multban a jog elismerte örökös főrendiséggel találkozunk, egyszersmind megtaláljuk annak ilyetén külső ismertető jelekhez, átöröklődő feltételekhez kötöttségét. Nem, mintha e külső meghatározásnak és körülirásnak szükségességét a czéljatudatos törvényhozó fedezte volna fel magános szobájában és igyekezett volna e követelménynek eleget tenni a legalkalmasabbnak tartott legislativ technikai eszközökkel. A rendekbe sorakozó elemek szabatos meghatározódása magának az életnek, hosszantartó, lassú, sokoldalú fejlődésnek volt a műve, melyben az egyéni meggondolásnak vajmi csekély (mindenesetre közvetett), a külső kifejezők önkényes válogatásának rendesen semmi szerepe nem jutott. Annál kevésbbé, minthogy a rendnek (mint jogilag megkülönböztetett körnek) megalakulására vezető évszázados folyamatokban többnyire fontos tényezőként működött közre éppen az, a mi azután a megalakult rendiségnek külső jelzője és feltétele: e jelzők és feltételek ugyanis a rend végleges jogi megalakulása előtt magukat a kiváló jogállás elnyeréséért küzdő elemeket jelentik.

Az örökös főrendiség fogalmában ekkép két mozzanat egyesül: egy *anyagi* momentum, az állam akaratán, törvényen alapuló *kiváltságos jogi állapot*, az örökös főrendiség tartalma, — és egy *alaki* momentum, a meghatározott, *felismerhető*, átöröklődő *kellék s feltétel*, melyhez ama kiváló jogállás köttetik, az örökös főrendiség külső kifejezője és alapja. E két mozzanatnak megfelelőleg a feladat, melynek megoldását a következőkben megkiséreljük, két részre oszlik. Fejtegetnünk kell, milyen úton s irányban, minő intézmények keretében fejlődött ki a magyar nemesség régi egységének és jogegyenlőségének megtörésével a kiváltságos, előkelő, örökös jogállapot fogalma, a születés alapján nyugvó főrend, és ki kell mutatnunk, honnan erednek a főrenddé tömörülő elemek ismertető jelei, az örökös főrendiségnek külső kifejezőjeül s feltételeül szolgáló örökös főrendi czimek.

Mint láttuk, a két mozzanatnak fogalmi szétválasztása logikai és természetes, s ez elég meggyőzően szól a külön való tárgyalás jogosultsága és helyessége mellett. Czélszerü volta mellett szól a methodikának egy általános elve is: a valamely jelenséget előidéző erők mindegyikét külön kell kutatnunk s vizsgálnunk, hogy megismerjük s megértsük a jelenséget. Igaz ugyan, hogy a két folyamatnak — mondhatnók: a jogi és a külső fejlődésnek — tényei gyakran összeforrottak: megemlitettük már, hogy a mi a rendiség megalakulása után mint annak külső kelléke jelentkezik, gyakran megelőzőleg a rendiség megalakulására, vagyis magára a jogi fejlődésre hatott volt ki; s elkülönitésük igy azzal a veszedelemmel jár, hogy könnyen szem elől téveszthetjük a kettőnek kölcsönös hatását s egymásba fonódását. De a dolog természetéből következik, hogy *a czimeknek* e befolyása s kihatása — csekély realitásuknál és kevés tényleges tartalmuknál fogva — nagyon csekély s ezzel jóformán elenyészik a két mozzanatnak külön való tárgyalásából eredő nehézség, a mely valóban jelentékeny ott, hol az örökös főrendiség külső kifejezője reális s tartalmas valami, pl. meghatározott birtok vagy tisztség. Külön fogjuk tehát vizsgálni az előkelő, örökös jogi állapotnak s külön a czimeknek keletkezését, de egyuttal figyelemmel leszünk arra, hogy megjelöljük a kettős fejlődés érintkező pontjait s hogy megleljük s felderitsük a benső, történeti kapcsolatot, mely az egyes főrendi czimek eredete és a jogi fejlődésnek alapul szolgáló intézmények között esetleg fennáll.

ELSŐ RÉSZ

Az előkelő örökös jogi állás kifejlődésének jogi alapjai s menete

Jhering korszakalkotó művében megemliti, hogy a szokásjognak igazi birodalma nem a magánjog, hanem a közjog; hozzáteszi, hogy ez igy jól van, hogy csakis a multnak tényeiből kiinduló, fokozatos, lassu alakulás, a szokás utján való fejlődés biztositja a közjogi intézmények és szervezetek czélszerűségét. Jhering az egész magyar alkotmánytörténetet idézhette volna tételének, ha nem is dogmatikai helyessége, mi korántsem bizonyos, de legalább *történeti* igazsága mellett. A magyar nemzet ezredéves állami életének minden nevezetesebb alakulata hosszantartó fejlődés terméke; legfontosabb törvényeink — kevés kivétellel — a szokásilag keletkezett és meggyökerezett állapotok szentesitése, az aranybullától Ausztriával való kiegyezésünkig.

Van az alkotmánynak különösen egy része, mely a gazdasági és hatalmi verseny elvére fektetett individualistikus társadalomban már sajátos természeténél fogva nem létesülhet a törvényhozónak hirtelen intézkedése folytán, melynek végleges kiépülését századokra terjedő folyamatok és küzdelmek kell, hogy megelőzzék és előkészitsék: *a rendi viszonyok*. Ezek alakulása határoz a társadalom különböző rétegeinek jogi állapota, sorsuk és közszereplésük fölött; azért az egyéni s a nemzeti élet összes erői, a társadalom összes anyagi és erkölcsi, főképpen gazdasági, műveltségi és politikai tényezők

csapnak itt össze és döntik el végtére hosszas hullámzások s ingadozások után a társadalom szerkezetét. Ez a magyarázata annak, hogy az örökös főrendiségnek, mely 1608-ban vált a magyar jog intézményévé, gyökerei visszanyulnak negyedfélszázaddal Nagy Lajos 1351-iki törvényhozásának talajába és az ezt előkészitő XIII. századba.

Jegyzet. Jogtörténeti irodalmunk nem mutat fel művet, de még egyetlen értekezést sem, mely az ö. f. eredetével — akár az ör. főrendnek, mint jogi fogalomnak, akár az ör. főrendi czimek kérdésével behatóan foglalkoznék. A magyar jogtörténelem kézikönyvei nagyobbára csak az Árpádok korát tárgyalván, nem adják e fejlődésnek részletesebb megvilágitását, a történeti alapon megirt közjogi művek közül a legbővebb: Virozsil „Specimen"-je sem. És hiába keresnők azt a magyar nemzet egyetemes történetét előadó régibb művekben (egységes históriai munka, mely felölelné az általunk tárgyalandó egész korszakot, hosszabb idő óta nem jelent meg) — mikor még a jogtudós Szalay László is megjegyzés és méltatás nélkül registrálja az 1608. k. u. I. t. cz. fontos rendelkezéseit, melyekkel nemcsak az örökös főrendiségnek, hanem a rendi alkotmánynak alakulása is befejeződött! Van ugyan a régibb magyar jogi irodalomnak egy ma már teljesen jogtörténeti jellegű s becsű munkája, melynek második fejezete e sokat mondó felirással ékeskedik: „Ursprung des Geburtsadels und der Stände in Ungarn" t. i. Piringer Mihálynak ily czimü műve: „Ungarns Banderien und desselben gesetzmässige Kriegsverfassung überhaupt". (I. kötet 15—32. ll). De Piringer sejtelmével sem bir azoknak a jogi fogalmaknak s kérdéseknek, melyek bennünket itt foglalkoztatnak. Szent István intelmeinek amaz ismeretes helye alapján: „Quartus decor regiminis est fidelitas... principum, baronum, comitum, militum et nobilium" (4. fej.) már első királyunk idejében létezőnek, s azóta változatlanul fennállónak tekinti (17. l.) az örökös főrendet (vagy mint ő egyszerüen mondja: barones, Herrenstand): Szt. István alkotmánya egyik részének és igy egészében a nyugati nemzetektől átvett intézménynek (18. l.); e főrendiségnek alapját pedig a hadi szolgálat nagyobb mérvében látja, hivatkozással a milites maiores és minores-féle szokásos megkülönböztetésre (22—24.). Igy csupán egy munkát lehet e helyütt idéznem, mint a mely, bár csak futólag, néhány rövidke sorban emlékezik meg az örökös főrendiség keletkezéséről (nem is kifejezetten), mégis kiinduló pontot szolgáltatott nekem s irányt adott vizsgálódásaimnak. Értem *Hajnik Imre* akadémiai székfoglalóját: „A nemességnek az országgyülésen fejenként való megjelenésének megszünése." (1873.). Dolgozatomnak első része, illetve ennek I. és III. fejezete nagyjában nem is kiván egyéb lenni, mint az idézett székfoglalóban megjelölt nyomoknak gondos követése, idevágó tételeinek a részletekbe ható, teljes kifejtése és bizonyitása. Egyben-másban ugyan — a részletekkel való tüzetes foglalkozás folytán — a tényeket illetőleg eltérő megfigyelésekre és következésképen a fejlődés jogi alapjait s menetét illetőleg is itt-ott eltérő felfogásra jutottam.

I. FEJEZET.

A nagybirtokos urak magánjogú résztvétele a királyi tanácsban.

Az 1351-iki törvény fejtette ki a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetet. A korona forrása minden hatalomnak, az gyökere minden birtokjognak; a koronától ered s reá száll vissza a földbirtok és azzal a földesuri hatóság. Az ebben a felfogásban megnyilatkozó hűbéri eszméknek[1]) szükségszerü következése, hogy mindazok, kik a korona területének részesei, kik közvetlenül a koronától nyertek birtokot, vagyis *a korona összes tagjai,* egyenjoguak s egyenlők, mert egy s ugyanaz a hűbéruruk és egy s ugyanannak a hatalomnak és joghatóságnak vannak alávetve. A Budán egybegyült törvényhozók logikájának becsületére válik, hogy levonták hűbéri jellegü felfogásuknak ezt a következését: a birtokos elemnek, a nemességnek egységét és egyenlőségét (mely tartalmára teljesen megegyezik a közszabadság ősi elvével, de más alapon s formában) és hogy beleiktatták ebbe a törvénybe, az uj szervezet keretébe: „Helyeseljük s megengedjük, hogy az országunk határain belül élő igazi nemesek mindmegannyian egy és ugyanazon szabadságnak örvendjenek.“[2])

És a magyar nemesség jogi egységét, de kivált jogegyenlőségét hangoztatja Werbőczy, midőn Hármaskönyvének második fejezetében — nagyobb praecisióval és nagyobb élességgel — kijelenti: „Valamennyi főpap és báró és a többi mágnások, valamint nemesek és előkelők nemességük és világi javaik tekintetében egy ugyanazon szabadságnak, mentességnek kiváltságával élnek; és nincs az urak közül senkinek nagyobb, sem valamelyik nemesnek kevesebb szabadsága. Ezért egy s ugyanazon törvénynyel, valamint egy s ugyanazon peres eljárással a törvényszék előtt élnek.“[3])

[1]) Hajnik: Magyarország és a hűbéri Európa. 102. s. kk.

[2]) „Annuimus, ut universi veri nobiles intra terminos regni nostri constituti ... sub una eademque libertate gratulentur.“ 1351: XI.

[3]) „Omnes domini praelati, et ecclesiarum rectores, ac barones, et ceteri magnates, atque nobiles, et proceres regni huius Hungariae ratione nobilitatis, et bonorum temporalium, una, eademque libertatis, exemptionis, et immunitatis praerogativa gaudent; nec habet dominorum aliquis maius, nec nobilis quispiam minus de libertate. Hinc etiam una, eademque lege, et eodem iuridico processu, in iudiciis utuntur.“

Ebből a *jogilag* egységes nemesi rendből csupán egy kis csoport emelkedett ki: a főpapokon kivül az ország tisztségeivel felruházottaknak néhány főnyi csoportja, kiket *barones* néven ismernek már a XII. század oklevelei és a „veri barones regni“ vagy „a barones ex officio“ nevével jelöl a Hármaskönyv. Kiválóbb jogi állásuk — melyet a vérdijnak (I. r. 2. cz.) és ezzel kapcsolatban az özvegyeiket megillető hitbérnek (I. r. 93. cz.) nagyobb volta (előbbi a germán jogban és a germán befolyás alá került középkori jogokban a rendi állásnak szabályszerü kifejezője), továbbá esküjöknek tizszeres értéke (II. r. 40. cz.) juttat kifejezésre — kiválóbb jogi állásuk kiváló társadalmi állásuknak volt a következése. A magyar ember mindig előkelőbbnek tartotta azt, ki a király tanácsában és oldalán tevékeny részt vett a főhatalom gyakorlásában és a király nevében intézte az országnak, mindnyájuknak ügyeit.[4]) De ez a jogi előkelőség, ez a kiváló jogi állás tisztán személyes, egyedül a tisztségnek és méltóságnak kisugárzása volt. A hivatalnak a személyhez való ideiglenes, esetleges kapcsolódásából eredt és e kapcsolat megszünésével nyomban megszünt[5]): „respectu officii et dig-

[4]) Hogy mi szolgált irányadóul az országbárók körének (H. k. I. r. 94.) megalakulásánál, nevezetesen egyes nem-udvari tisztviselőknek e körbe felvételénél, tüzetes vizsgálatot érdemelne. Ugy látszik, személyi körülmények, az egy-egy hivatalt betöltő egyénnek sulya stb. voltak erre nagy hatással. Igy pl. annak, hogy a XV. sz. derekán a temesi főispán kezd az oklevelek záradékában feltünedezni, kétségkivül Ozorai Pipo harmincz évi szereplése az oka, mint már Wenzel Gusztáv megjegyezte Tört. tár 1884. évf. 3. l.

[5]) Werbőczynek egy mondata, helyesebben egy szava ugyan arra engedne következtetnünk, hogy az országos főméltóságnak, a baronatusnak ez az eximáló hatása, az azzal járó jogi előkelőség a hivatal viselésén tul is tartott, azaz, hogy fennállott az egyén és a hivatal között való kapcsolatnak megszünte *után* is. A III. r. 3. czimének 3. §-ban olvassuk: „Dotalitia uxorum quorumcumque decedentium (demptis officio baronatus fungentium vel *functorum* [scilicet: uxoribus])... centum florenis persolvuntur“, a minek hű forditása: „Bármelyik nemesnek özvegye száz frtot kap hitbér fejében, kivételével azoknak, kiknek férjei országos főtisztséget viselnek vagy *viseltek*.“ Ez azt jelentené, hogy az országos méltóság egyszer s mindenkorra, élethossziglan emelte ki a nemesség rendjéből jogi tekintetben azt, ki egyszer baro regni volt; a mint bizonyos hivatalok egyszeri viselésével személyes, de élethossziglani nemesség (noblesse de robe) járt pl. a középkori Franczia s Németországban és jár még ma is

nitatis", magyarázza Werbőczy. (I. r. 2. cz. 2. §.) „Non ratione libertatis" — vagy mint előbb mondotta: „nobilitatis"; a baro regni jogi előkelősége nem gyökerezett személyiségével elválhatatlanul egybeforrt körülményekben, egyéniségének állandó, örökölt és átöröklődő tulajdonaiban: szóval nem az ő *nemességében*. S ily országos főtisztség, ma ugy mondjuk, hogy zászlósuraság — tehát az abból folyó jogi előkelőség sem — örökös nem volt, nem is vált azzá soha.[6]) E kornak főrendisége csupán köztisztségre visszavezethető, merőben egyéni, legkevésbé sem örökletes.

A magyar nemesség teljes jogi egysége és egyenlősége ekként a korona tagságán alapult és igy alapelve volt a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetnek; ezért mondják

Würtembergben, Oroszországban, Khinában. Ettől még csak egy lépés elvezetett volna ahhoz, hogy a baronatusnak immár állandósitott jogi hatását kiterjeszszék az utódokra is és igy *ezen az alapon is kifejlődhetett volna az örökös főrendiség*, (a mint a köztársasági Róma utolsó századaiban valóban igy alakult meg a patriciusok rendje és az orosz aristokráczia még mai nap is ilyen módon bővül egyre ujabb-ujabb elemekkel. Lásd Schwarcz Gyula czikkét Westöstliche Rundschau 1894. évfolyamában 925. l.) De fölötte kétséges, vajjon Werbőczy szavainak ez-e az értelme; XV. meg XVI. századbeli oklevelekben sehol nem találtam hasonló tényállásu esetet, a mi megvilágithatná a dolgot. Az emlitett értelmezés mellett látszik szólani, hogy a főtiszteket illető Magnificus jelző köztudomásulag a hivatalból távozott bároknak is járt. Egyébiránt meglehet, sőt valószinü, hogy a „vel" csupán stilaris pontatlanságból iródott „idest", „recte" helyett; úgy hogy ama közbeszúrt mondat forditásának igy kellene hangzania: „kivételével azoknak, kiknek férjei országos főtisztséget viselnek, azaz viseltek" (mig éltek).

[6]) Cziráky ezt az elvet igy fejezi ki: „Hungariae baronatus non in heredes transeunt sed cum vita exspirant." (Conspectus iuris publici 150.) Az ahhoz való ragaszkodás okozhatta, hogy a pozsonyi gróf (helyesebben főispán), kit Werbőczy (I. 94.) világosan felemlit a barones regni sorában és a kiről még Rudolf király ugy emlékezik meg: „honor comitatus Posoniensis inter *barones regni* nostri Hungariae non postremus" (Pálffy Miklós és testvérei bárósági oklevele 1581. április 24., közli Nagy Iván, Magyarország családjai IX. k. 42. l.), hogy a pozsonyi gróf a XVII-ik században — mióta e méltóság a Pálffy családban örökös — lassankint megszünik annak vétetni. Az 1687: X. t.-cz. kifejezetten kiveszi a bárók sorából; de a régi fény emlékénél és talán a méltóságához csatolt terjedelmes birtokoknál (Hajnik, Az örökös főispánsag a magyar alkotmánytörténetben 17. l.) fogva azok után neki adja meg az első helyet.

jogtörténészeink, pl. Timon[7]) ezt az államszervezetet az 1608. esztendeig fennállottnak, ameddig t. i. a nemesség jogi egysége — legalább jog szerint — fennállott. De a szent korona fogalmán nyugvó államszervezetbe behatolt egy másik alapelv is, az *ősiség*, a melynek szükségkép a nemesi rend egyenlőségének megszünéséhez, jogi egységének tényleges megbomlásához kellett vezetnie. És a *tényleges* fejlődést nemsokára jóváhagyta s eredményét — az azelőtt egységes nemességnek rendekre oszlását — elfogadta s véglegesitette a *jog*. A szent koronáról nevezett államszervezet igy önnönmagában hordotta hanyatlásának és bomlásának, de egyszersmind a jövőnek is csiráját. Az 1351-iki törvényhozás adta elemeknek logikai kényszerűséggel — szinte előreláthatóan — a rendi alkotmánynyá kellett fejlődniök.

Az ősiségi törvény ugyanis, eltörülvén egyfelől az aranybulla IV. czikkét (az egyénnek valamennyire szabad rendelkezését), másfelől — közvetetten ugyan — Kálmán első törvénykönyvének 20-ik pontját (az ágiságot), a magyar korona egész területén a nemzetségi elvet juttatta teljes érvényre. Ezentul az összes földbirtok, mely a nemzetség egyes tagjainak tulajdonában volt, mindaddig a nemzetségnél maradt, mig annak egyetlen tagja élt. Az ősiség ekkép állandóvá s maradandóvá tette a fennálló birtokviszonyokat, úgy mint azok az Árpádok utolsó századában s a vegyesházakbeli királyok első évtizedeiben — a trónkövetelések és polgárháboruk viharos korában kifejlődtek volt. Tudjuk, ezek a birtokállapotok korántsem feleltek meg az egyenlőség ideáljának; rendkivüli egyenlőtlenséget, óriási vagyoni ellentéteket tüntettek fel. A nemesség zöme kisbirtokos volt; de akadtak egyes hatalmas családok, kik amugy is nagyterjedelmű földjeikhez támogatásuk, szolgálataik fejében nyert újabb meg újabb adománybirtokokat csatolván, óriási birtoktömegeket, az ország területének nem jelentéktelen hányadait mondhatták magukénak.[8]) Hozzájárult, hogy a XIII. és XIV. sz. folyamán a nyugat európai hűbéri eszméknek, melyek mögött

---

[7]) Timon Ákos: Magyar alkotmány és jogtörténelmi előadások, jegyzették ifj. Szentmiklóssy Elemér és Juhász Mihály 3. l.

[8]) Hajnik Imre: Magyarország és a hűbéri Európa 66—78. ll., u. a. Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. 212. s kk. l.

valójában döntő erejü czélszerüségi okok lappangtak, befolyása alatt: a megváltozott gazdasági, azaz birtokállapotoknak megfelelőleg, a földbirtokhoz köttettek a legfontosabb közszolgálatok, de egyuttal a közhatalomban való részesedés is. A földbirtokos nemes a koronában gyökerező szabad birtokjogánál fogva földesura, birája lőn a földjén lakóknak, alattvalóinak; az állami végrehajtás meg igazságszolgáltatás közegeként joghatóságot nyert jobbágyai fölött[9]), kik csakis az ő személye utján, az ő közvetitésével függtek össze a koronával. Az alakuló félben levő banderiális szervezet pedig a hadi kötelezettséget, a fegyveres erő tartását, — másik oldaláról tekintve: a hadihatalmat fektette a földbirtokra. Ilyetén módon a földbirtok jelentősége és súlya folyton emelkedett s egyuttal növekedett a birtokbeli egyenlőtlenség jelentősége is. Az óriási birtok complexum nem csupán nagy gazdasági erőt, nagy vagyont, hanem egyszersmind (inkább, mint valaha) nagy hadi és közigazgatási hatalmat is jelentett. A gazdasági egyenlőtlenség a közszolgálatok és a magán hatalom egyenlőtlenségévé, a nagymérvü vagyoni ellentétek mélyreható *politikai* ellentétekké élesedtek. Az ősiség behozatalával, a nemzetségi elv diadalra jutásával a fennálló birtokviszonyok, a nagybirtokon nyugvó nevezetes politikai hatalom, a rendkivüli vagyoni, társadalmi s politikai ellentétek, — mindez immár megszilárdult és állandósult. A tatárdúlás után megindult fejlődést szentesitő 1351. törvény igy — hogy Timon szavaival éljünk — „biztos alapot teremtett arra nézve, hogy az egyes főúri családok nálunk állandó politikai szerepléssel birjanak; biztos alapot nyujtott arra, hogy lassankint nálunk is kifejlődjék egy a nemesi rendből születésileg kivált főúri rend, az átöröklésen nyugvó főrendiség.“[10])

A kiterjedt magánhatalommal felruházott nagybirtokos

[9]) „Antiqua regni nostri lege requirente“, ezt olvassuk számtalan XIV. s XV. századbeli oklevélben, „quilibet nobilis et homo possessionatus suos jobbagiones et famulos impossessionatos in quibuscunque possessionibus ipsorum... more et ad instar ceterorum jobbagionum suorum residentes in causis quibuslibet, exceptis publicis criminalibus dumtaxat, videlicet furti, homicidii et aliis consimilibus ipsemet iudicandi habet facultatem.“ Pl. Katona, Hist. Critica XII. 17.

[10]) Id. h. 419.

osztálynak politikai elsőbbsége[11]) mellőzhetetlen és szükségszerü volt. Nekik volt legnagyobb érdekük az ország ügyeinek miként való intézésében, a háboru és béke, a rend és nyugalom kérdésében; s nekik állott leginkább módjukban érdekeiket védeni és bárkivel elismertetni. Mert ők földesúri joghatóságuknál fogva egyszersmind nagy közigazgatási területeknek némileg fejei lévén, — minden fontosabb rendelkezésnek foganatositása és sikeres keresztülvitele nagyrészt tőlük függött; az általuk képviselt hadierő pedig reájuk utalta a királyt minden lépésénél, mely a külső vagy belső békét veszélyeztethette volna. Az autonomia irányában szerveződő megyékben is ők — a leggazdagabbak és leghatalmasabbak — voltak a nemesség természetes vezérei. Mindez okokból döntő befolyást gyakoroltak a királyi udvarban; az ő szavukra hallgatott, az ő beleegyezésükkel cselekedett, az ő véleményüket kérte ki a király. „Reájuk hárult — mint Marczali szépen mondja[12]) — a királyi akarat irányitásának kötelessége“ s *joga*. Fölösleges felemlitenünk, hogy e dúsgazdag nagybirtokosok, vagy — a mint idővel nevezni kezdték és a társadalom szempontjából joggal nevezhették — *főurak* (potentes, *proceres*[13]), proceres et nobiles,

---

[11]) A nagybirtok középkori politikai szerepének eme rajzához Pauler Gyula kölcsönzött egyes vonásokat A magyar nemzet története II. 378.

[12]) Magyarország története az Árpádok korában. 509. l. (Magyar nemzet ezredéves története II. k.).

[13]) Annál a nagy szerepnél fogva, melyet az örökös főrendiség képződése közül a királyi tanácsnak tulajdonitunk, szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy nem csatlakozunk a Kovachich óta rendes felfogáshoz, mely szerint a *proceres, nobiles,* kik a király tanácsában meg szoktak jelenni és „a kik az electi nobileseken kivül a praelati et barones mellett még emlittetnek, azok, qui comitatus regni nostri tenent et honores.“ (Hajnik, A nemességnek az országgyülésen . . . stb. 11. l.). Én e megjelöléseket a *hatalmas nagybirtokosokra,* a főurakra vonatkoztatom. Az kétségtelen és tagadhatatlan (meg is emlitem a szövegben), hogy *éppen a gazdag urak* nyerték el a főispáni s egyéb nevezetes hivatalokat; hisz törvényeink ismételten kijelentik, hogy a király „notabilem et bene possessionatum“ egyént ültessen a főispáni székbe (1486: LX., 1554: XIX. t.-cz.), az azt körülvevő nimbus pedig állhatatosan vonzotta a leghatalmasabbakat és legnagyobbakat is (Bottka Tivadar: „A magyar vármegyék szervezetéről“, Bpesti Szemle 1865. 430., 431. l.) Mégsem hiszem, hogy csakis mint főispánok vagy egyéb országos hivatalok viselői jelenhettek volna meg a király tanácsában; hisz tudjuk — a királyi tanács határozatait s a határozat hozatalánál közreműködőknek neveit megörökitő

nobiles potiores, domini, majd magnates) magukhoz ragadták az ország főméltóságait, meg a főispáni s egyéb nevezetes hivatalokat. De azok hiján is, tisztán a birtokaik s magánhatalmuk adta politikai jelentőségüknél fogva mindig kivették a maguk részét az ország sorsának intézésében és ennek a magánjellegü alapon nyugvó közszereplésnek szinhelye a **király tanácsa** volt.

---

számtalan oklevélből (l. alább) — hogy abban részt vett sok-sok főúr, ki semmiféle hivatalt nem viselt, tisztán a birtokain s magánhatalmán nyugvó személyes jelentőségénél fogva. Értelmezésemet ebből a *tényből*, a kornak általános jellemébő1, a királyi tanácsnak egész működéséből és hivatásából meritettem ugyan, de a forrásoknak, okleveleink és törvényeinknek szóhasználatával is igazolhatom.

1. Mindenekelőtt azzal, hogy midőn a XVI. század folyamán a „proceres“ szó a diplomatikai gyakorlatból lassankint kivész, éppen a már régóta azzal vegyest előforduló (pld. Kat. XI. 565, 719.; Suppl. I. 498.) *„magnates“* jelölés az, a mi a helyét pótolja, a mely megjelölés, — csak úgy, mint értelmezésem szerint a „proceres“ — hivataltól, méltóságtól független, magánjogi alapon nyugvó, azaz örökölt és átöröklődő előkelőséget fejez ki. Meggyőződhetünk erről a helycseréről, ha egybevetjük Zsigmond, Mátyás vagy II. Ulászló és Miksa vagy Rudolf törvényeinek záradékait. A bányavárosoknak az 1552-iki pozsonyi országgyülésen összegyült főrendekhez intézett kérvénye, „praelatis, baronibus et proceribus“ szól Magyar Országgy. Eml. III. 347.; a Corpus Juris függelékében foglalt honfiusitási eskü, mely kétségkivül az 1563-iki diéta alkalmával szövegeztetett, az országgyülés alkotó részei között felsorolja a „praelati, barones, proceres“-eket: holott a főrendek gyülekezetének már ekkor is „conventus praelatorum, baronum et magnatum“ a rendes, a következő évtizedekben egyedül használatos neve (1559: I. t.-cz. 1. §., k. u. 1608: I. t.-cz. 8. §.). Avagy hasonlitsuk össze a következő törvényhelyeket: „Universi domini praelati, barones, *proceres,* nobiles et alii possessionati teneantur personaliter... in generali expeditione interesse“ (1545: V. t.-cz.) és „quos sex (quinque) florenos nemo dominorum praelatorum, baronumque aut *magnatum* et nobilium aliorumque possessionatorum a subditis exigere audeat.“ (1595: III, 1647: XXV. t.-cz.). És a XVII. sz. végétől „proceres“ et „magnates“ ujra egymás mellett szerepelnek, mint synonymok (pld. 1687: IX., XLV. t.-cz.), a mikor azután lassankint kifejlődik a „proceres“ szónak tágabb értelme: „proceres“ jelenti idővel — a XVIII. században — az előkelő elemet általában és „Excelsa tabula procerum“ válik a főrendi tábla hivatalos megjelölésévé. 2. Mellettem szól továbbá egy a Mohács után tartott országgyülések szervezetét fényesen megvilágitó, nagybecsü oklevél, melyet Fraknói Vilmos adott ki a Magyar Országgy. Emlékek I. kötetének 100 s kk. lapjain. A Zápolya-párt 1527. márcziusában Budán tartott gyüléséből feliratot intézett Ferdinándhoz,

A királyi tanács ugyanis, mely a királyság első korában tisztán főpapokból s a legfőbb királyi tisztviselőkből állott,[14]) a XIII. század derekától kezdve, különösen a XIV. század elején a földbirtok politikai súlyának, a gazdag földesurak

melyet a jelenlevők nagy része sajátkezüleg aláirt és a melyen egymásután következnek: „... praelati, ... barones, ... *comitatuum comites*, ... comitatuum primores“ (az „electi nobiles“, 2—3 követ egy-egy megyéből), a kik mind névszerint soroltatnak fel, és azután általánosságban összefoglalva: „ceterique *proceres et nobiles* regni Hungariae universi“. Ugyanezt, a főispánok és a proceres elvi különbözőségét tanusitja az 1531-ben Bélavárott egybegyült rendeknek hasonló szerkezetű irata u. o. 371., sőt ugyanezt mutatja — bár kevésbé eklatánsul — számtalan XV. századbeli oklevél, melyekben ezt olvassuk: „De consilio praelatorum, baronum, comitum, procerum et nobilium“ (pld. Vest. 278., Suppl. I. 496., Teleki XI. 72.); a „comites“ szó e helyütt feltétlenül a főispánokat jelenti, csak úgy, mint a korabeli közigazgatási rendeletek czimezésében: „... universis et singulis praelatis, baronibus, comitibus, castellanis, nobilibus, ipsorumque officialibus ...“ 3. A „proceres et nobiles“ megjelölésnek a „regni Hungariae“ szavakkal való állandó kapcsolata (vagy midőn a király maga szólal meg: „proceres nostri“) szintén nem bizonyitja a proceresnek tisztviselő voltát, közjogi alapon nyugvó állását. Mert e kitétellel, mely a magyar korona kötelékébe való tartozást kivánja kifejezésre juttatni (a középkori kancelláriai stilusnak Európaszerte közkeletü formulája), találkozunk ott is, hol közhivatalról, országos tisztségről szó sem lehet; a bárói, meg grófi diplomákban pld. stereotyp ez a fordulat: „... quibus iuribus ... gaudent ceteri regni nostri Hungariae, barones, comites ... (és másfelől gyakran olvassuk: „comes Siculorum nostrorum“, „nobiles nostri comitatus Posoniensis“) Értelmezésemet támogatja végül 4. — hogy egyéb bizonyitékokat mellőzzek — a mit nyomós voltánál fogva első helyen kellett volna felemlitenem, az 1486: LXIV. t. cz. 2. szakasza is, mely a megyei háziadó fizetése alól feloldja a főpapokat, a főtiszteket és a többi birtokosokat, kik országgyülés idején név- s személy szerint hivatnak meg a király által („Demptis ...... illis d. prael. et baronibus ceterisque possessionatis, qui tempore congregationis ad regiam Majestatem nominatim et personaliter per literas vocabuntur.“). Kétségkivül a (tágabb) kir. tanács tagjairól van itt szó, kiknek a tárgyalásokban való személyes résztvételét óhajtja a király; a *„ceteri possessionati“*, kik — ellentétben az „electi nobiles“-ekkel (principium) — a praelati et barones mellett még emlittetnek, tehát nem mások, mint az okleveleinkben s törvényeinkben rendesen úgynevezett *„proceres et nobiles“*. (Megjegyezzük még, hogy Kovachich, a ki, mint emlitők, országos meg udvari hivatalok viselőinek tekinti a procereseket, maga kénytelen bevallani ennek az értelmezésnek nehézségeit. Suppl. I. 67. s kk.).

[14]) L. Huber A. Über die älteste ungarische Verfassung, Mitth. d. Instituts für österr. Geschichtsforschung VI. 387.

befolyásának emelkedésével mindinkább bővült. E fejlődésnek nyomaival ugyan már régebben találkozunk — a birtokarisztokraczia első kezdeteivel egyidejüleg. Freisingeni Ottó elmondja, hogy a magyar urak (télen a tanyájukon,) nyáron a királyi udvarban, hová mindenkinek joga van elvinni a maga székét, folytonosan hazájuk közügyeit tárgyalják s vitatják meg.[15]) És Anonymus, aki tudósaink egyező véleménye szerint mindenekelőtt a saját korabeli állapotoknak s politikai törekvéseknek *egy* törvényhozói intézkedés tükrében való reconstructiójára törekedett, Anonymus a vérszerződés harmadik czikkelye gyanánt emliti a „fejedelmi személyeknek" azt a kikötését, hogy utódjaik a vezér tanácsából (és az ország tisztségeiből) soha ki ne zárassanak." Határozottan, tisztán mutatkozik a királyi tanácsnak ez a fejlődése a birtokarisztokracziának teljes kifejlődésével: IV. Béla, V. István, Kun László, III. Endre korában;[16]) kiváltképen pedig vegyesházakbeli királyaink alatt válik a hatalmas *nagybirtokosoknak* sürü, *általános résztvétele* a király tanácsában állandóvá és rendessé és nyer ez a tágkörü királyi tanács határozott, *intézményszerü* jelleget.

E fejlődés a magyar birtokviszonyoknak és kapcsolatosan a társadalmi s politikai állapotoknak imént vázolt sajátos

[15]) Marczali, i. h. 394. A dolog természetéből következik, hogy a német püspök elbeszélése csakis a királyi székhelylyel szomszédos s egyéb gazdag nemesekre vonatkozhatik. Érdekes bizonyitéka ennek 1175: „Comites isti cum eo (t. i. rege) . . . et alii quam plures ministeriales regis viciniores et remoti." Árpádk. Uj Okmt. I. 69.

[16]) Az utolsó Árpádok okleveleiben sem fordul elő rendszerint más, mint „de consilio praelatorum et baronum" ; a tanács alkatelemeinek részletesebb felsorolásával ugy látszik, csak azokban az oklevelekben találkozunk, melyeket az ujabb diplomatikai kritika koholtaknak deritett ki, pl. II. Endrének a vodicsai ispánok részére 1218-ban adott állitólagos kiváltságlevelében Fejér III/1 245., hol ezt olvassuk: „praelatis, baronibus et proceribus erga nos existentibus." Nagy kivételesen olvasunk ilyesfélét: „habito praelatorum, principum et consiliariorum nostrorum tractatu" 1255: H. Okmt. VIII. 63. Azonban az emlitett egyszerü „de consilio praelatorum et baronum"-féle kitételnek a XIII. sz. második felében is jóformán kizárólagos volta cseppet sem bizonyit a királyi tanácsnak kezdődő tágulása ellen; mert a „barones" szó — miként arra e dolgozat folyamán még sokszor vissza fogunk térni — egészen a középkor végéig, de különösen a XIII. szban jelenti nem csupán az országos főtisztviselőket, hanem a hatalmas, előkelő urakat egyáltalában.

alakulásában gyökerezett; de előmozdithatta és siettethette azt az idegen dynastia trónrajutásával érvényesülő külföldi hatás: a nyugateurópai hűbéri fejedelmek udvari gyülekezetének, curiájának példája s emléke.[17]) Európaszerte szokás, sőt több: a hűbéri jognak élő tétele volt, hogy többé-kevésbé szabatosan meghatározott alkalmakkor s ünnepeken a fejedelem udvarában megjelentek az ő vazallusai mind, hogy bemutassák hódolatukat, hogy vele együtt tanácskozzanak az ország ügyeiről s üljék meg az ünnepeket.[18]) Róbert Károly, aki Olaszországban élte ifjuságának éveit, jól ismerte e szokást; és megismerhette azt a fiatal Lajos herczeg is, az olasz házával való sokszoros összeköttetések révén. Valószinü, hogy az udvari gyülekezetek intézményét meghonositották új hazájukban, új birodalmukban is (hisz a közvetlen, személyes érintkezés legczélszerübb eszközül ajánlkozott arra, hogy szorosan magukhoz csatolják a nemzetet) udvarukba hiván hűbéreseiket. De a magyar királynak — amennyiben lehetett a hűbéri Európa terminologiáját a magyar viszonyokra alkalmazni, — a magyar koronának minden birtokos nemes, az egytelkes gazda is volt a hűbérese, közvetlen alattvalója; az udvari gyülekezeten pedig már az azzal járó költségeknél fogva, valóban csakis a gazdag urak, a nagybirtokosok vehettek részt. Ez az ellenmondás szükségszerüen előidézte azt, hogy lehetetlenné vált az udvari gyülekezeten való megjelenésre kötelezetteknek egyénenkinti meghatározása (a birtok neméiben nem lévén különbség, a birtok mennyisége tekintetében pedig a nagybirtok fogalmának arbitraire, határozatlan voltánál fogva kézzelfogható megkülönböztetéseket nem lehetvén teremteni), s hogy lehetetlenné vált egyuttal az udvari gyülekezetnek részletes, beható szabályozása egyáltalán. És a mint igy a magyar birtokjognak különös természetéből következett, hogy a nyugateurópai fejedelmek curiája Magyarországon egy a

[17]) A hűbéri „curia“ és a tágabb királyi tanács közötti esetleges összefüggésre *dr. Timon Ákos* tanár úr volt szives engem figyelmeztetni. — Az angol magnum concilium is alkalmasint a normann korszak udvari gyülekezeteivel függ össze történetileg. L. Wenzel Gusztáv: Az egyetemes európai jogtörténetnek rövid vázlata 196.

[18]) Hajnik: Egyetemes európai jogtörténet 152. l. A német birodalomra vonatkozólag lásd Schröder: Lehrbuch der Deutschen Rechtsgeschichte 493.

jogilag egységes nemességből kiemelkedő osztálynak, a *nagybirtokos uraknak* lett a gyülekezetévé: úgy más felől a magyar alkotmány sajátszerüségéből, a magyar államnak a nyugateurópai hübéri államszervezettől merőbben különböző szervezetéből önként folyt, hogy e gyülekezetnél magyar földön mindjobban háttérbe szorult az, ami udvari, ami külsőség, fény s pompa volt, és hogy előtérbe nyomult és mind tágabb tért hóditott azoknak politikai hivatása, közjogi szerepe, szóval jogi eredményekben megnyilatkozó tevékenysége; önként folyt, hogy a nyugateurópai udvari gyülekezet magyar földön tisztán a *király tanácsává* alakult. Mert a magyar király nem volt primus inter pares, mint a nyugateurópai fejedelem, kinek intézkedései csupán szoros értelemben vett birtokaira, patrimoniumára vonatkoztak, kinek hatósága magánhatóság; a magyar király az egész országnak volt az ura, intézkedése, akarata s hatalma — közjogi korlátokon belül — kiterjedt a magyar állam összes területére egyaránt és hatósága közhatóság volt. Midőn tehát a magyar király és Magyarország főbbjei, a hatalmas nagy urak összejőnek, legelső és legfontosabb[19]) teendőjük, hogy elintézzék az ország *közügyeinek* a nyugateurópai curiák ügyköréhez képest rendkivül széles körét, hogy megvitassák az állami életnek különbnél-különb feladatait, hogy eldöntsék az ország rendjét, a nemzet jólétét érdeklő összes kérdéseket: a háború és béke kérdésén, honvédelmi s pénzügyi rendelkezéseken kezdve egyes országos tisztségek betöltéséig, kedvelt hivek jutalmazásáig sok mindenfélét.

Igy az udvari gyülekezet intézménye, ha — mint hiszszük — átültettetett is magyar talajba, — van reá példa,

[19]) Hisz a magyar nagybirtokos urak a királyi tanácson kivül egyéb társadalmi-jogi intézmények keretén belül is, ahol csak alkalmuk nyilt a királylyal való érintkezésre, mindenütt *politikai* érvényesülést biztositottak maguknak s befolyást a közügyekre. Példa rá a *sárkányrend*, melynek alapszabályai, mint Fejérpataky László (Turul 1884. évf. 117. l.) Csánki Dezső (u. o. 1887. évf. 9. l.) és Berzeviczy Edmund (u. o. 1893. évf. 94. l.) méltán kiemelik, nevezetes államjogi jelentőséggel, majdnem „alkotmányszerződés“ jellegével birtak, kimondatván t. k., hogy a király köteles az országos ügyeket legalább is öt rendtag tanácsával intézni és hogy különösen a törökök ellen való hadakozás szinhelyét is csak egyetértésükkel állapithatja meg.

hogy a király a tanácsnak időről-időre való gyülekezeteit curiáinak mondja[20]) — semmi esetre nem módositotta a királyi tanácsnak a magyar közjogi s birtokviszonyokban gyökerező tágulását: inkább csak erővel teljes és gyorsabb kifejlésre hozta az eredeti, sajátlag magyar csirákat, anélkül azonban, hogy megtudta volna adni ennek a terjedelmes királyi tanácsnak azt, amit a magyar viszonyok önmagukból létre nem hozhattak: a szabatos szervezést, — éppen a magyar birtokjog sajátos természeténél fogva. Tény, hogy a királyi tanács az Anjouk alatt egyre bővül s ott helyet foglalnak az urak, a hatalmas nagybirtokosok mind.[21]) Midőn Buda válik az udvar rendes székhelyévé, a gazdag úri családok sorra házat vesznek Budán, hogy legyen „kényelmes szállásuk, ha feljönnek a királyi udvart látogatni," — mint egyik törvényünk emliti.[22]) A tagjaiban tetemesen bővült királyi tanács mind határozottabban nyer közjogilag számottevő szerepet, *intézményi* jelleget. A XIV. század elejétől a mohácsi vészig számtalanszor, királyainknak minden nevezetesebb cselekedeténél, minden nagyobb horderejü intézkedésénél ott látjuk a „Consilium praelatorum, baronum et procerum" közreműködését, tanács-

---

[20]) Zsigmond, midőn Brankovics Györgyöt s utódjait az „ország bárói" közé fogadja, arra kötelezi őket, hogy „Maiestatem et *curias nostras regias* successorumque nostrorum ..... instar ceterorum baronum ipsius regni nostri Hungariae personaliter visitare et ipse Georgius *consiliis* interesse debeant et teneantur" 1426: Fejér X.6. 812. Lásd még alább a tanácsnak aulikus szerepléséről mondandókat.

[21]) Sok-sok oklevél említ a királyi tanács gyülekezeteiben résztvett s névszerint felsorolt nagyok sorában közhivatalt nem viselő, tisztán magánjogi alapon előkelő s szereplő urakat. E *számtalan* oklevél közül hadd idézzünk p. o. egynéhányat. Kat. X. 235., 611., 680., XII. 95., 133., 406., XIII. 330., 1231., XV. 361., 425., XVII. 157.. 252., XVIII. 181., 447.; Vest. 352., 456.; Suppl. II. 270,, 416.; Batthyányi: Leges eccl. III. 498.; Knauz: Az országos tanács 35.; Teleki X. 70., 119., 616., XII. 375.; Anjouk. Dipl. Eml. II. 315.; Tört. Tár. 1884. évf. 228., Hazai okmt. VII. 452., 470. stb. stb.

[22]) „Domus [dominorum praelatorum et baronum ac nobilium], quas in civitate nostra Budensi habent, quasque magis propter opportunum eorum condescensum, dum ad curiam regiam frequentandam adveniunt, ibidem tenent...", szól az 1495: CV., melyben ujra kimondatik e házaknak „ab antiquis temporibus" fennálló adómentessége. Kiknek volt e korban házuk Budán, arra vonatkozólag v. ö. Salamon Ferencz: Budapest története III. 233—240. és Csánki Dezső: I. Mátyás udvara 167.

adó, támogató, közbenjáró tevékenységét. És ezzel függ össze, hogy a királyi tanács jelentősége az állami életben, azaz hatásköre is növekedik és sok-sok ügy itt nyer elintézést, melyet az ősi szokás, sőt talán világos törvény az országgyülésnek, az egész nemzet elhatározásának tart fenn. Nem egy végzés birt századokon keresztül törvény erejével s vétetett fel a Corpus Jurisba, mely csupán a király tanácsában hozatott. Hisz a nemzetnek leghatalmasabb tagjai, a nagy földbirtokosok, kiknek beleegyezése és hozzájárulása politikai szükség volt, itt, a királyi tanácsban gyakorolhatták és gyakorolták kritikájukat s érvényesitették akaratukat. Sőt olykor-olykor, még pedig gyakran és huzamosabb időre — trónüresedés és mélyreható belső zavarok idején — a legfőbb intézkedés joga is átmegy az önálló, külön testületként jelentkező tanácsnak kezeibe.

A királyi tanácsban való résztvétel — mint mondottuk — a nagyterjedelmü földbirtokon, az azzal egybekapcsolt magánhatalmon alapuló politikai szereplés volt; s midőn az ősiség megszilárditotta s biztositotta ennek az anyagi alapnak együttmaradását és változatlan átszállását, egyszersmind állandóvá s örökössé tette a nagybirtokú főuraknak kiváló politikai szereplését is, mely mindinkább úgy jelentkezett, mint kifolyása s járuléka a személyiségük állandó kellékeiben, öröklött és átöröklődő tulajdonaikban gyökerező jelentőségnek. A király tanácsában *mintegy örökös jogon való állandó* résztvételt a XV. század közfelfogása a társadalmi kiválóság[23]) politikai-jogi kifejezőjének, az *előkelőség charakterisztikonjának* tekintette; csak igy érthetjük, hogy az ismeretlen hamisitó, ki a század derekán a Frangepánok ősi dicsőségét gyarapitandó, oklevelet koholt, melyben IV. Béla királylyal Magyarország *előkelőinek* összes *jogait s kiváltságait* („universis juribus, gratiis et honoribus illustrium primatum regni Hungariae") ruháztatja vegliai Bertalanra és Frigyesre s azok *utódjaira* (eorumve heredes et successores), ama kiváltságokat a következő szavakban foglalja össze és — saját korának fogalmait átvivén régibb korszakba — ekként jellemzi azt az örökös előkelő

[23]) És ne felejtsük, hogy a régi Magyarországban a társadalmi kiválóság elválhatatlanul együtt járt a nagy vagyonnal s azt mindig nagy vagyon kisérte.

jogi állapotot: „Meghivjuk őket tanácsosaink körébe, szolgálatunkba, és helyet adunk nékik tanácsunkban“ — in consortium, catervam et numerum vocamus, locumque eis ipsorum in medio nostri ministerii et consilio.“[24]) Sőt a királyi tanácsba való állandó meghivatást úgy fogták fel, mint az uraknak természetes, jóformán velük született jogát, melynek megtagadása egyenesen kegyvesztettséget jelentett. Az 1386. augusztusban Fejérvárott egybegyült rendek, kifejezvén abbeli óhajukat, hogy a királynék fogadják vissza kegyükbe a pártütő horvát bánt s társait, ily formába öltöztetik e kérelmet: „fogadják őket kegyesen udvarukba és rangjuk meg állapotukhoz illően tüntessék ki, ruházzák fel őket királyi tisztségekkel, amint már a királyi felség a nemeseket és országnagyokat meg szokta tisztelni és felmagasztositani a tanácskozásokban és egyebekben.“[25]) Nálunk is úgy volt a dolog, miként azt Gneist a peerség alakulását fejtegetvén[26]) a magnum conciliumról előadja: „A rendesen ismétlődő összejövetel, a fontos állami ügyeknek szokás szerint való tárgyalása s intézése megadja nekik a tapasztalatot, a tudást, a tekintélyt, azokat a jellemvonásokat, melyek felkeltik s táplálják a születés jogán való testületi egybetartozás (geborene Mitgliederschaft)

[24]) Fejér, IV/3. 108. Azok után, amiket Pauler erről az oklevélről mondott i. h. II. 762., kétségtelen, hogy jóval későbbi koru hamisitás; az idézett két sornak homályossága, erőltetett archaisticus volta egymagában is gyanút ébreszthet. És minthogy a XV. század nyolczvanas éveiből való átiratokban fordul elő legelőször „valami authentikus formában“, ahhoz sem fér kétség, hogy éppen a század derekán keletkezhetett. Következtetésem jogosultságát nem kell hosszasan bizonyitgatnom. Az emberi léleknek mélyen rejlő hajlandósága, hogy saját korának, környezetének állapotát azonosítsa az emberiség állandó, egyetemes állapotával, hogy — mint mondani szoktuk — korának s környezetének szemüvegén át nézze a térben vagy időben különböző állapotokat: saját korának intézményeit, szokásait, felfogását átviszi a mult századokba. Többnyire ezen lehet és szokták felismerni a hamisitványokat.

[25]) „Ipsos in curiam reginalem benigne recipiant, ipsosque secundum decentiam status et conditionis eorum regalibus honoribus honorando et sublimando, prout et ceteros nobiles ac barones regni regalis Maiestas consuevit condecenter *in consiliis* et aliis honorare, atque sublimare digne.“ Kovachich J. M. Notitiae praeliminares ad Syllogen 421. Az 1386-iki végzeménynek (vagy javaslatnak?) pontosabb szövegét közölte Hajnik Imre Tört. tár. 1878. évf. 174.

[26]) Englisches Verwaltungsrecht 2. kiadás I. 377.

jogosult érzetét." Csalhatatlan bizonyitékát birjuk ennek a királyi tanács elkülönülésében országgyülés idején, miről utóbb bőven leend szó.

Mindamellett, állandó és örökletes voltának daczára, *a király tanácsában* — mint ilyenben — *való politikai szereplés nem vált az örökös főrendiség keletkezésének közvetetlen alapjává.* Azért nem, mert nem vált egy a nemesi rendből külsőleg kiemelkedő, *egyéni tagjaiban meghatározott* körnek jogilag elismert, kizárólagos jogává. Ennek oka pedig nézetem szerint abban rejlik, hogy a szóban forgó királyi tanács határozott alakot s szervezetet nem nyert.

Világos ugyanis, hogy a királyi tanács neve *alatt* csakis az úgynevezett *tágabb királyi tanácsot* értettük és értjük.

II. FEJEZET.

A tágabb királyi tanács.

1. Különösen Knauz Nándor „Az országos tanács és az országgyülések története 1445—1452" czimü tartalmas dolgozatának megjelenése óta köztudomású tény, hogy valamint Angliában a continual és a privy council (a későbbi house of Lords csirája), úgy nálunk is két királyi tanács állott fenn egymás mellett: a szorosabb értelemben vett királyi tanács, a a kormánytanács, melynek tagjai — ha nem is mindnyájan — állandóan a király udvarában tartózkodtak s a folyó ügyek elintézésében támogatták; továbbá a tágabb királyi tanács,[1]) melyet Knauz tekintettel a trónüresedés s különösen Hunyadi János kormányzóságának idejére *országos*-nak nevez, s a melynek szerinte — s helyesen „*természetes* tagjai voltak a főpapok, a nádor s a többi zászlósok és a főbb nemesek, kik magukat okmányaikban röviden csak így irták: praelati, barones, nobiles *et proceres* regni Hungariae universi".[2]) Classikus rövidséggel fejezi ki ugyanezt — két tanács fennállását — a leghitelesebb tanu, ki éveken át tartózkodván a magyar királyok udvarában, alaposan ismerte az országlás mikéntjét

[1]) Az elnevezés Hajniktól ered.

[2]) 9. l.

s a központi kormányzat vitelét Magyarországon: Bonfini, a történetiró. Mátyás király budai palotájának leirásában egy tágas, oszlopokkal díszes teremről megjegyzi: „Hic bouleuterium et diaeta."[3]) *Bouleuterium* jelenti azt, a mit a görög polis államokban és azóta mindenütt jelentett: a folyó ügyek intézésére hivatott kormányzati szervet, a tulajdonképeni tanácsot; diaeta pedig nem ugyan a szó technikai értelmében vett országgyülés — mert hisz tudvalevő és kétségtelen tény, hogy a XV. században külön, elváltan tanácskoztak az urak és külön a nemesség, illetve a nemesség követei — hanem igenis országos jellegü *gyülés*, az ország egyházi és világi főurainak, a hatalmas nagybirtokosoknak időről-időre ismétlődő rendes gyülekezése a királyi udvarban, a nemzetet érdeklő nagyfontosságú kérdések megvitatása s eldöntése, a királyi akarat irányitása czéljából: szóval a tágabb királyi tanács.[4])

A megelőzőkben általánosságban vázoltuk volt a tágabb királyi tanács hivatását s szerepét az állami életben; megmutattuk, hogy a nagybirtokos osztálynak volt a gyülekezete, érvényesülésének szinhelye és ezzel megjelöltük volt azt, a mi az örökös főrendiség keletkezésére döntő fontosságú: a hatalmas földesuraknak magánjellegű alapon nyugvó, állandó, örökletes résztvételét. *Ezért* kell a tágabb királyi tanács intézményével foglalkoznunk. Minél határozottabban mutatjuk ki a szervezetlen tágabb királyi tanács létezését, a többé-kevésbbé szervezett szűkebb tanács mellett; minél részletesebb s világosabb képét nyujtjuk a tágabb királyi tanács műkö-

[3]) Katonánál Historia Critica XVI. 735.

[4]) Hogy „diaeta" a vegyes házbeli királyok korszakának végén nem csupán országgyülést jelöl, hanem az uraknak a királyi tanácsba gyülését is, maga Kovachich kénytelen elismerni. Drágffy Jánosnak egy 1515-ben kelt leveléhez, melyben „futura diaeta, quae Budae celebratura sit" emlittetik, a következő észrevételt füzi: „Nisi hic per diaetam intelligat consilium seu consultationem praelatorum et baronum." Suppl. II. 359. Kovachichnak ez a nyilatkozata annál nyomatékosabb, minthogy ő a kutatónak érthető elfogultságával országgyülést lát lehetőleg mindenben, nevezetesen országgyülésnek tekinti gyakran az olyan „conventus"-t, a melyet mások — több joggal — a király tanácsának hajlandók tartani. (Az alábbiakban mi is meg fogjuk kisérelni egynéhány ilyen, Kovachich által országgyülésnek minősitett összejövetelt a tágabb királyi tanács számára reclamálni.)

désének, sűrű s nevezetes tevékenységének: annál biztosabb alapot teremtünk fejtegetéseink számára, annál kétségtelenebbek az eredmények, melyekre jutunk.

Vizsgálni fogjuk a két tanácsnak egymáshoz való viszonyát, esetleges kapcsolatát, a tágabb királyi tanács működésének alkalmait, tárgyait, módját, alkotmányjogi jelentőségét és különösen kiemelni annak szervezetlenségét, szabályozatlan voltát: azt a momentumot, a mely okozta, hogy a királyi tanácsban való magánjogú, örökletes szereplés nem válhatott az örökös főrendiségnek közvetetlen alapjává. De mellőzni fogjuk már most — mint ismeretest — a tágabb királyi tanács szerkezetét, alkatát, azaz tagjait, a mely kérdésre a megelőzőkben adtunk volt eleve teljes, kimeritő feleletet, feltüntetvén azzal az örökös főrendiség keletkezésének történeti fundamentomát s gyökerét.

Ha a részletekbe bocsátkozunk, talán jobban, mint azt az örökös főrendiség eredetének kellő megvilágitása okvetlenül megkivánná, szolgáljon mentségül, hogy a magyar jogtörténetirás eddigelé a tágabb királyi tanács intézményével tüzetesen nem foglalkozott. Knauz, a ki emlitett munkájával elsőnek s egyedül deritett arra fényt, mintegy felfedezte[5]) azt, csak a bevezetésben (1—18. ll.) tárgyalja ezt az intézményt általános, jogi szempontból — kizárólag V. László kiskoruságának idejére való tekintettel; az ezt megelőző és követő időkből pusztán két példát, két oklevelet idéz az országos — „illetve király létében királyi" — tanács fennállásának bizonyitékául. Azóta a tágabb királyi tanácsról, mint intézményről jóformán csak

[5]) Igazságtalanok volnánk a nagyérdemü Kovachich irányában, ha nem említenők, hogy már ő is jól ismerte a tágabb királyi tanács intézményét. Műveiben több helyütt megjegyzi, hogy a „praelati, barones, nobiles et proceres" jelenlétét tanusító oklevelekből még nem következtethetünk országgyülésre; „potius ex iis discimus, qui nam eo tempore in consilio regis ad pertractanda publica negotia consederint." (Suppl. I. 313.) Világosan szólnak továbbá a Vest. 220—221., Suppl. I. 504., II. 359. ll. olvasható fejtegetések. Határozott, megállapodott nézetre mindazonáltal nem jutott; a főuri gyülekezeteknek az állandó, tulajdonképeni tanácstól való különválasztására nem is gondolt; bizonyitja ezt Suppl. II. 354. l. Mindez elmondható az ifjabb Kovachichról is; v. ö. „Notitiae praeliminares ad Syllogen decretorum comitialium" czímü munkájának a Corpus Jurisból kihagyandó emlékekről értekező részét 109—134.

3*

Hajnik és Timon jogtörténeti kézikönyveiben[6]) tétetett röviden emlités. Helyénvalónak és jogosultnak gondoltuk tehát, hogy ne szoritkozzunk merően a legszükségesebbre.

2. Királyaink a központi kormányzat hatáskörébe, a személyük elé tartozó államhatalmi teendők véghezvitelénél: a folyó ügyek intézésénél első sorban azok tanácsával éltek, kik hivataluknál fogva amúgy is állandóan az udvarban tartózkodtak. A szoros értelemben vett *királyi tanácsnak* kez-

[6]) Hajnik: Egyetemes európai jogtörténet 239. l., Timon i. h. 482. l. A jogtörténetnek a budapesti egyetemen e két tudósunk mellett hosszú időig harmadik tanára, néhai Wenzel Gusztáv, szintén két királyi tanácsot különböztetett meg. Erre vall a Történelmi Tár 84-iki évfolyamában közölt okmánytára „Ozorai Pipo történetéhez." „Ozorai Pipo mint előadó Zsigmond király *tanácsában*" czim alatt foglalt össze 7—8 oklevelet (220—223. ll.), melyeknek fején „Relatio comitis Piponis" olvasható, s melyek nagyobbára vám- és bányaigazgatásra, udvartartási, meg egyéb fiscalis ügyekre vonatkoznak — szóval a rendes kormányzati ügyvitellel megbizott tulajdonképeni tanács működésének eredményei. A 228. lapon közölt oklevélnek ellenben, mely nagyszámu egyházi és világi urak közreműködésével, vagyis a tágabb királyi tanácsban hozott intézkedést tartalmaz s a jelenlevő országnagyok sorában a hires temesi főispánt is felemlíti, ilyen felirást adott: „Ozorai Pipo Zsigmond király *államtanácsában*." Az „államtanács" szó a tágabb királyi tanács jelölésére valóban szerencsés és jellemző kifejezés. Mert az államtanács, a mint a külföldön — nevezetesen Francziaországban fennáll s a mint nálunk az 1848: III. t.-cz. 19. §-a contemplálta (lásd Schvarcz Gyula 78-iki javaslatát) nem intézi el a központban elintézendő kisebb-nagyobb jelentőségü, folyó ügyek összességét, a mi a tulajdonképeni tanácsnak, modern szóval a miniszteriumoknak feladata; csupán az általános érdekü kérdéseket dönti el, a politikai-elvi fontosságu ügyekben határoz, mintegy középállást foglalván el a kormány és a törvényhozás között. Ez volt nálunk a középkori tágabb királyi tanácsnak is hivatása. Utóbbi kifejezést csakis azért tartottuk meg, mert világosabban, kézzelfoghatóan tünteti fel ennek az intézménynek a másik, a tulajdonképeni tanácstól való különbözését. Ugyanezért mellőztük az „országos tanács" kifejezést is, mely Knauz óta történetiróink részéről általánosan el van fogadva annak, mit mi tágabb királyi tanácsnak mondunk, jelölésére.

Munkámnak sajtó alá rendezése közben jelent meg Kérészy Zoltán debreczeni jogtanár érdekes tanulmánya: „A magyar országgyülések eredete és szervezetük fejlődése a rendi országgyülések alakulásának kezdetéig", mely a 72—78. és 82. lapon foglalkozik a tágabb királyi tanácsnak az Anjouk alatti szerepével. Örömmel registrálom, hogy Kérészy körülbelül ugyanoly szinben látja s tünteti fel a tágabb tanács jelentőségét, mint én. A mit a tanács alkotóelemeiről a 78. lapon mond, ugyan nem helyeselhető.

detben legfontosabb tagjai éppen a *kanczellária* főbb tisztviselői voltak; azoknak, kik a király akaratának s döntésének megadták a maradandó, kézzelfogható, külső formát, egyuttal legkiválóbb részük vala a királyi akarat s döntés létrejöttében is — ők lévén akkortájt a legtudósabb, legszélesebb látókörü férfiak. A kanczellária, mely a Merovingok és Karolingok birodalmában a központi kormányzatnak úgyszólván egyedüli organuma[1]) volt, miként a Nyugaton,[2]) úgy Magyarországon is[3]), még a vegyes házakbeli királyok alatt tulajdonképpeni hivatása körén túl *elsörangú tényezőül* szerepelt a középkori kormányzatban.[4]) A magyar jogfejlődésnek ismeretes ténye, hogy a kanczelláriának döntő szerep jutott a középkori kormányzat legelső ágának, az igazságszolgáltatásnak szervezése, a magyar birósági szervezet megalakulása körül. A két kanczellária fönökeinek, a fő- és titkos kanczellárnak a „specialis“

[1]) Schröder Richard, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 136. l.

[2]) Németországban és Angliában a kormány fejének czime, a „Reichskanzler“ és „Lord High Chancelor“ elnevezések mind e mai napig őrzik a kanczellária hajdani nagy fontosságának emlékét.

[3]) „A királyi udvar kanczellárja, mióta a központi kormányzatnál az irásbeliség mindinkább meghonosodott, mint a királyi rendeletek szerkesztője, a király legbensőbb tanácsadójaként szerepelt“, mondja Hajnik Magyar alk. és jogtörténet az Árp. al. 231. l. Ugyanezt tanítja a középkori magyar királyi kanczellária működésének legalaposabb ismerője Fejérpataky László. „A kanczellárok voltak a királynak első sorban tanácsadói“ Kir. kanczellária az Árpádok alatt 64. Monographiájának hetedik fejezetében behatóan ismerteti a kanczellárok hatáskörét, kormányzati, nevezetesen külügyi-diplomatiai és jogszolgáltatási tevékenységüket (U. o. 63—66.). Előadásából kiderül, hogy a kormányzati ügyvitelben tevékeny részt vettek a kanczellária másodrendü hivatalnokai is, a mi legjobban mutatja, hogy a központi kormányzat súlypontja ekkortájt a kanczelláriában rejlett; mert itt nem is annyira egyes főfontosságu kérdések eldöntéséről, mint inkább a nap-nap után felmerülő, kisebb jelentőségü, közönséges ügyek tömegéről van szó. Megemlíti ugyanis, hogy „notarius alatt — bár a kanczelláriában teljesített munkája meglehetős alárendelt természetü — az Árpádok korának végén előkelő udvari állást kell értenünk“ (63. l.); világos, hogy ezt az előkelőséget csakis a kormányzati ügyvitelben való nevezetes közreműködés adhatta meg.

[4]) Sőt Magyarországon a sajátságos kormányzati viszonyok következtében a királyi kanczellária éppen a Habsburgok alatt nyert a réginél is nagyobb jelentőséget. Az egyetlen a király személye körül működő hatóság lévén, szükségszerüen a többi főtisztségek és dikasteriumok fölé rendelt legfőbb kormányzati közeggé kellett válnia.

és a „personalis regia praesentiát“ helyettesítő biráskodásából indult ki az ország harmadik nagybirájának, a személynöknek tisztsége: hosszantartó fejlődés, mely a XVI. század első évtizedében, az 1507: IV. t.-czikkel fejeződött be[5]). És miként így az eldöntendő perek egyre növekedő sokasága következtében a kanczellária hatásköréből kiváltak, önállósultak a törvénykezési teendők, miket régibb kor viszonyai, szerényebb igényei egyéb alkalmas — azaz rendelkezésre álló, már is meglevő — közeg hiányában oda utaltak, úgy a központi kormány elé tartozó ügyek intézésében való segédkezés is a a kanczellária vállairól áthárult a királyi kormányzat legfontosabbik részének, a *központi törvénykezésnek* szerveire: idővel azok alkotják főképpen a szoros értelemben vett királyi tanácsot, kik a királyi kuriában, a királynak vagy helyetteseinek oldalán az államhatalom legfőbb funkczióját végzik: a biráskodást.

A középkorban a tulajdonképpeni kormányzat, az, mit ma közigazgatás névvel szoktunk jelölni, az igazságszolgáltatás mellett háttérbe szorul, másodrangu; ezért nincsenek a központban önálló, külön közegei: a rendes kormányzati ügyek vitele másodlagos feladat gyanánt az igazságszolgáltatásnak központi közegeire nehezedik,[6]) mint a mely domináló jelentőségénél, a reá irányuló szükséglet nagyobb nyomásánál fogva először nyer szilárd (ha nem is mindjárt törvényi) szervezetet, állandó, testületi közegeket. A törvénykezésnek és közigazgatásnak ez a viszonya a középkori állami életnek Európaszerte jellemző sajátsága. Spencer hires tana, hogy az államnak (a külvédelmen kivül) kizárólagos hivatása igazságot tenni polgárai között, melyet legsikeresebben magyar tudós támadott meg és czáfolt meg jogtörténeti bizonyitékok, közgazdaságtani s bölcseleti érvek halmazával[7]), valójában

---

[5]) Részletesen megvilágítja ezt a fejlődést Hajnik perjogi tanulmányai egyikében: A király birósági személyes jelenléte és ennek helytartója 1892.

[6]) Kiemelték ezt: Timon 501., 504. l.; Schvarcz Gyula, A király tanácsosainak felelőssége 54. l.

[7]) Pikler Gyula „Az állam ellen“ czimü czikksorozatában (Budapesti Szemle 1886.) és újabban „A jog keletkezéséről és fejlődéséről“ irt művében 213 s kk. ll. Közel évezredes jogfejlődés igazolja Pikler tételét: „A műveletlenségnek jele, az igazságszolgáltatásnak nagyobb fontosságot tulajdonítani a közigazgatásnál.“ U. o. 215. l.

középkori elmélet[8]). „A királyi kötelességek között," úgymond Hajnik „az első helyre a középkor az igazság kiszolgáltatását helyezte. A legnagyobb dicséret, melyben középkori irók fejedelmeket részesitenek, igazságos voltuk dicsőitése. A koronázás főkép e kötelesség teljesitésére hivja fel a fejedelmet, erre szól esküje"[9]). A Zsigmond-féle harmadik decretum IV. czikke, mely szigorúan tiltja a hivatali hatalommal való visszaélést, elősorolván a hivatalnoki hierarchia összes fontos tagjait, kiknek e tilalom szól „generaliter omnes iudices et iustitiarii regni nostri" gyüjtőnév alá foglalja a megnevezetteket, kiket mi manapság szinte kivétel nélkül par excellence közigazgatási hatóságoknak tekintünk. A kormányzat összes fokozatain a biráskodás van előtérben, szembeszökő módon éppen az alsó fokozaton: biró, „iudex" nevet visel a városnak, a községnek élén álló tisztviselő, biráknak neveztetnek a megyei igazgatásnak a főispán alatt s az alispán mellett vezetői (iudices nobilium). És az ország kormányzatának valamennyi közegei, midőn hivatali esküt tesznek, a király helyettesétől, a nádortól, a nagy közigazgatási területek élére helyezett főtisztektől, a vajdától, bánoktól, főispánoktól kezdve ugyancsak a szolgabirákig a törvénykönyvünkbe czikkelyezett eskǘminta szerint még a XV. század végén, sőt a XVI. században is[10]) egyedül azt fogadják, hogy „az előttük perlekedőknek és bármily ügyben megjelenőknek lelkiismeretük s tehetségük szerint igaz és való itéletet, igazságot fognak szolgáltatni és foganatositani."[11]) A középkorban, mely a „séparation des pouvoirs", nevezetesen a végrehajtó és a birói hatalom elkülönitésének elvét nem ismerte, Magyarországon is minden hatóság, a legmagasabb úgy mint a legalsóbb, első sorban birói hatóság volt; a birák vitték a tulajdonképpeni igazgatást is és megfelelt a

---

[8]) „Deditque nobis deus ipse duo instrumenta, quibus populum nobis subiectum regeremus: arma scilicet et iura." Igy szól Ulászló király az 1498-iki végzeménynek magas lendületü praefátiójában. Ismeretes, hogy Szalay László Werbőczyt tekintette e decretum szerkesztőjének. Magyarország története III. 422.

[9]) A király birósági személyes jelenléte stb. cz. tanulmány kezdő sorai.

[10]) Lásd az 1563: LXVI. t.-czikket.

[11]) 1435 (maius): I., 1486: LXXIII, 1492: XXXIII. t.-cz.

magyar állami élet általános jellemének, hogy királyainknak nem voltak a közigazgatási ügykör elvégzésére külön központi közegeik, hogy nem volt kizárólag erre rendelt kormányuk, hanem hogy *a tulajdonképpeni kormányzat vitelére hivatott királyi tanácsnak is az állandó királyi törvényszék alkotta* mindenkori állagát, *szilárd vázát*, hogy a királyi törvényszék szolgált a királynak tanácsául és szolgáltatott neki szerveket a folyóügyek intézésére.

A királyi törvényszéknek állandó tanácsként való működése kétségkivül egykorú az állandó törvényszéki testülettel magával s visszanyul kifejlődésének korszakába: a XIII. század végére s a XIV. századba.[12]) Midőn törvényeinkben

[12]) E század folyamán fejlődnek a központi törvénykezés *állandó* közegeivé, a királyi törvényszéknek állandóan alkalmazott tagjaivá (az alnádori és alországbirói tisztségek az Árpádkorszak derekán keletkeztek volt) előbb az *itélőmesterek* (protonotarii), utóbb az itélő társak, az *ülnökök*, a „regni nobiles“, „iurisperiti“. (Kat. XII. 875), „iurisperitae personae“ (u. o. XIII. 1175.), kiknek jelenlétét s közreműködését megemlítik a XIII. század utolsó éveiben kelt s a XIV. és XV. századbeli összes királyi, nádori, országbirói itéletlevelek s fontosabb perfolyta határozatok („una cum regni nobilibus pro faciendo moderativo iudicio causantibus in sede nostra iudiciaria sedentes — iudicantes“) — az oklevéltárainkban ezer számra található példák közül elég egy-kettőt idéznünk: Fejér VI/1 388., IX/1 727.; Hazai Okmt. III. 273., IV. 196., V. 350., Zichy család oklevéltára IV. 56., V. 184., VI. 39., VIII. 130., Károlyi codex I. 328., Sztáray család okmánytára I. 294., II. 13.; lásd különösen az 1478: XI. t.-czikk 2. §-át, a XV. század második felétől többnyire: „una cum regni nobilibus sedis videlicet nostrae iudiciariae iuratis assessoribus“ pl. Suppl. M. Tört. Tár VI. 56., Suppl. II. 361.) és a kik mellett az eseteknek kisebbségében, kivételesen jelentkeznek egyéb, magasabb rangú birótársak: hol általánosságban „praelati et barones“, hol névszerint megjelölt egyházi s világi urak. (A tágabb királyi tanács birói hatásköréről szólván, majd bőven kiterjeszkedünk erre.). A királyi törvényszéki assessoratusnak személyi állandósulását jelenti, hogy Szécseni Frank országbiró 1399-ben birótársai jelölésére egyenesen ezt a szót használja („de consilio nostrorum assessorum et regni nobilium“ Zichy cs. oklevélt. V. 128.); végleg *befejezettnek mondható az ülnöki tisztnek állandó hivatallá fejlődése 1435-ben,* a mikor ugyanis a kir. törvényszék ülnökei — egy füst alatt a nagybirákkal, ezek helyetteseivel, az itélő mesterekkel, vajdával, bánokkal, fő- s alispánokkal, szolgabirákkal, kiknek valamennyiöknek alkalmaztatása tagadhatatlanul állandó jellegü — arra köteleztetnek, hogy hivatalba lépéskor a királynak, illetve kiküldöttjének kezébe, a törvényben előirt minta szerint esküt tegyenek („... omnes et singuli iudices et iustitiarii regni nostri, qui videlicet in palatinum, iudicem curiae regiae, magistrum

először találunk rendelkezést a királyi törvényszékről[13]), a törvényszéknek tanácsként való szereplése, a központi kormányzat vitelében való közreműködése már is befejezett dolog, megállapodott, meggyökerezett intézmény, mely mérvadó s irányitó szempont a királyi törvényszékre vonatkozó szabályok megalkotásánál. Az 1446: VII. t.-cz. — a sedes regia iudiciaria (vagy a mint tekintettel az itélkezés főbb időpontjaira röviden mondották: az octavalis törvényszék) szervezetének első törvényi megállapitása — kimondja, hogy „az ünnepek nyolczadán“ — a törvénykezés szokott idejében — a kormányzó mellett fognak tartózkodni a „nádoron és az országbirón“ — a királyi törvényszék rendes elnökein — kivül két főpap, két zászlósúr és hat erre a czélra megválasztandó nemes; a közbeeső időben — tehát állandóan, megszakitás nélkül — egy főpap, egy biró és a hat nemes maradjon a kormányzó mellett, hogy velük együtt hallgassa meg az országlakók panaszait s bajait és tanácsukkal intézkedjék“.

---

tavernicorum regalium, cancellarium aut vicecancellarium regalem, in protonotarium et vices gerentes iudicum praetactorum ac etiam *assessores eorundem in iudicio;* in vayvodam, ... eligentur et assumentur . . . tempore receptionis eorundem ad huiusmodi honores et officia administrationis iudicii et iustitiae in manibus nostris regiis vel deputatorum a nobis iuramentum praestare teneantur.“ 1435 (II.): V. t.-cz. 1. §.). Az *állandó* törvényszék ilyetén kifejlődésével kapcsolatban előbb az itélőmestereket, idővel a jogtudó nemes birótársakat, assessorokat látjuk résztvenni a központi kormányzatban. Sőt a törvénykezési szervezet fokozatos megalakulásáról, egyes törvényszéki hivatalok állandósulásáról, gyakran a hivatal viselőjének éppen kormányzati, tanácsbeli tevékenysége nyújt tájékozást; így például Hajnik tanulmányából tudjuk, hogy a királyi különös jelenlét első ismeretes protonotáriusának, Miklós mesternek emlékét egy adományi ügyben való relatiója (1363), azaz a királyi *tanácsban* való szereplése őrizte meg számunkra. Lásd A király birósági személyes jelenléte stb. 8. l. 1. jegyz.

[13]) A k. tanácsra vonatkozólag már másfélszázaddal előbb hozatott egy alkalommal törvény: az 1298: XXIII. t.-cz., melyben az oligarchia ellensulyozására két főpapból, ugyanannyi főúrból (?) s előttünk ismeretlen számmal megválasztott nemesekből álló tanács rendeltetett a király mellé Suppl. I. 103. Nem kételkedünk abban, hogy ez az első kirendelt tanács is összefüggésben állott a királyi törvényszékkel, azaz hogy 1299-ben legfőképpen ezek közül az országgyülésen választott tanácsosok, „regni nobiles“, közül kerültek ki a birótársak, „regni nobiles“, kikkel a királyt s annak helyetteseit együtt itélni látjuk (pl. Fejér VI/2 284.).

De a kormányzónak megadatik az a jog, hogy „e tanácsosain kivül másokat is tartson maga körül, a kit és a hányat szükségesnek lát, és hogy másoknak a tanácsát is kérhesse ki“.[14])

[14]) „Stabuntque cum (gubernatore) tempore celebrationis iudicii octavarum duo praelati eclesiastici et alii duo barones saeculares una cum palatino et iudice curiae ac sex nobiles ad id deputandi; medio autem tempore unus praelatus et unus baro ac nobiles manebunt, cum quibus querelas et necessitates audiat regnicolarum, quorumque consilio eisdem faciet relationem. Ultra autem hos consiliarios de praelatis, baronibus, militibus et nobilibus huius regni incolis tot et tantos, quot et quanti sibi necessarie fore videbuntur, penes se conservare consiliumque requirere ab eisdem.“ Suppl. II. 60. A szövegben kiemelt momentumokon kivül az idézett czikkelynek egyes kifejezései is bizonyitják, hogy az országgyülésen kirendelt testület első sorban *törvényszék.* Igy: „... cum quibus *querelas* et *necessitates* audiat regnicolarum...“ Jusson emlékezetünkbe, hogy az 1445-iki végzemény az országos pecsétről intézkedő részében ugyanezeket a szavakat használja: „... ut *querulantes* habeant sub eo sigillo literas *necessarias* et commemoriales...“ és hogy Werbőczy, a ki valamennyire értett a dologhoz, feljogositottnak hitte magát, hogy *pusztán ebből a szövegczésből* nevezett pecsétnek kizárólag törvénykezési ügyekben alkalmazhatóságára, azaz birói pecsét voltára következtessen (Ecce clare describitur illud sigillum ad iudicia solummodo celebranda, iustitiamque ministrandam fuisse institutum atque fabricatum“ II. r. 14. czim 36. §.) s ez alapon az alatta kelt oklevelekről kifejezetten azt tanítsa: „In quantum iuridicos processus, nec non fassiones iudiciaque concernunt, ... observantur. Quantum vero ad donationes, annuentias, vel consensuum adhibitiones, nihil valent“, u. o. 35. §. Az országgyülésen kirendelt testületnek törvényszék volta tekintetében minden kétséget eloszlat az 1446: XIII. t.-czikk, mely — úgy látszik — a kormányzó hatáskörét szabályozza Budáról a központi kormány, azaz a törvényszék s kormányzói tanács rendes székhelyéről való távollétének esetére. „Valeat *in absentia consiliariorum* facere relationem et expeditionem in occurentibus *causis,* quae si *iudiciariae* fuerint et huiusmodi relatio et expeditio per iudices ordinarios regni valent emendari...“ (Suppl. II. 65.). Ime a leghitelesebb bizonyíték, hogy ama testület nem csupán a szoros értelemben vett közigazgatási ügykörnek intézésére, hanem a törvénykezési teendők elvégzésére is rendeltetett Hunyadi János mellé, szóval nemcsak tanács, hanem törvényszék is. Már Kovachich világosan felismerte ezt, midőn a következő rubrumot adta a szóban forgó VII. czikkelynek: „Eidem (scil. gubernatori) consilium in iudicialibus et politicis iniungitur.“ U. o. 60. Az 1446: VII. t.-czikk sajátszerü stilizálásával — az érdekelt magánfelek kezdeményezésétől tevén függővé az állami közegek működését — azt az impressiót kelti, mintha akkoriban Magyarországon a központi kormányzat tisztán arra szorítkozott volna, a mit a franczia közjogászok „administration contentieuse“-nek mondanak (v. ö. Kmety: Magyar közigazg. jog kézi-

E törvényczikkből ismerhetjük meg legjobban — természetes, statikai, nyugvó állapotában — a XV. századbeli szükebb királyi tanácsot[15]). Az 1446-iki törvényhozás kimondotta volt általános elvül, hogy Hunyadi János „mintegy

könyve 11. l.) s a mit mi körülbelül a közigazgatási biráskodás nevével jelölhetnénk. Ennek oka az, hogy az idézett törvényczikkben gondoskodás történt nemcsak a tulajdonképpeni kormányzatnak, hanem az igazságszolgáltatásnak is ellátásáról és hogy e két ügykörnek XV. századbeli viszonya következtében, melyet megelőzőleg bőven fejtegettünk, a szövegezésnél az igazságszolgáltatás tekintetei nyomultak előtérbe s voltak irányadók.

[16]) A Hunyadiak korának legújabb és legnagyobb történetirója, Fraknói, ezt az 1446: VII. t.-czikket az országos (vagy mint mi nevezzük: tágabb királyi) tanácsra vonatkoztatja (Magyar nemzet történelme, szerk. Szilágyi Sándor IV. 86.); holott Knauz éles elméjü, megdönthetlen logikájú fejtegetései épen annak bebizonyításában csúcsosodnak, hogy ez a czikkely nem vonatkozhatik az „universi praelati, barones, proceres ac nobiles“ néven szereplő „országos“, hanem csakis egy szükebb, alárendeltebb helyzetü „kormányzói“ tanácsra i. h. 9—10. Fraknói ezzel egyszersmind tagadja két tanácsnak létezését, szóval elveti azt a nevezetes tételt, mely Knauz könyvének úgyszólván alapgondolata s a melynek szabatos formulázása, világos feltüntetése elévülhetetlen érdeme Knauznak. Ez a tétel — két királyi tanács fennállása — azóta a magyar jogtörténelem általánosan elfogadott igazságai közé tartozik (v. ö. Hajnik és Timon kézikönyveinek idézett helyeit), ámbár a vegyes házak korabeli királyi tanácscsal összefüggő kérdések tárgyalásánál gyakran figyelmen kivül hagyatott (példa reá Schvarcz Gyula emlitett tanulmánya) és részletes kifejtésére a jelen dolgozatnak ez a fejezete képezi az első kisérletet. A mi az 1446: VII. t.-czikk által kirendelt tanácsnak az országos tanácscsal való identifikálását illeti, ezzel szemben a Knauz munkájában felhozottakon kivül csupán a következőkre akarunk utalni. Ha ama tizenkét, illetve nyolcztagú testület azonos az „universi praelati, barones ac proceres“ néven fellépő országos tanácscsal, — kik azok a „domini praelati et barones“, a kiknek itéletere bizatik Hunyadi és tanácsosai javadalmazásának megállapitása (1446: VIII. t.-cz. Suppl. II. 61.)? Talán az országos tanácsnak egy albizottsága, mely egyedül volna hivatott ebben az összes tagokat legközelebről érdeklő kérdésben határozni? Nyilván nem az. És vajjon kik azok a „domini praelati et barones“, a kiknek az 1447-iki végzemény kötelességévé teszi, hogy trónüresedés esetén királyválasztó országgyülést hivjanak egybe (XLIV. t.-czikk, u. o. 90 l.)? Az 1446: VII. t.-czikk által kiküldött testület, a mely Fraknói szerint maga az országos tanács, az 1447-iki végzeményben is (mely szóról-szóra magába foglalja és megerősiti a megelőző évi decretumot és terminológiájában tökéletesen megegyezik azzal) állandóan „consiliarii“ (XLV. t.-czikk) vagy „consiliarii deputati“ (XLII., LVI. t.-cz.) kifejezéssel jelöltetik.

királyi hatalommal[16]) igazgassa az országot, s igy semmi okunk sincs azt hinni, hogy ez a melléje rendelt kormánytanács, helyesebben a királyi törvényszéknek kormánytanácsul való kirendelése kivételes dolog, eddig ismeretlen intézmény, újítás lett volna. Ellenkezőleg: Hunyadi kormánytanácsa teljesen azonos az előtte uralkodott királyoknak a rendes kormányzati ügyvitelre hivatott (szűkebb) tanácsával. És a szoros értelemben vett királyi tanácsnak ez a valóban középkori conceptiója — a rendes királyi törvényszéknek állandó tanácsként való foglalkodtatása — változatlanul megmaradt a mohácsi vészig, a Habsburgok alatt létrejött törvénykezési és közigazgatási reformokig. Csak egyetlenegyszer történt, hogy a törvénykezési teendőknek, vagyis a királyi törvényszéknek mellőzésével közvetlenül és egyenesen „az ország kormányzására" állíttatott fel egy állandóan a király mellett működő tanács: értjük az 1454-ben a fiatal László mellé adott 18 tagú tanácsot[17]); de ez rendkivüli intézkedés volt, melyet a főhatalmat gyakorló egyénnek ifjú kora, járatlansága, káros befolyások lehetősége és végül gyakori, hosszas távolléte tett szükségessé, előrelátható lévén, hogy a király kormányzati közegeinek feladata ily körülmények között a rendesnél nagyobbszerü, tevékenysége a szokottnál tágabbkörü és mélyebb hatású leend[18]). Ennek az egy esetnek kivételével

---

[16]) „Gubernator habebit tantam auctoritatem, quantam haberet Regia Maiestas" 1446: V. t. cz. Suppl. II. 59.

[17]) E tanács felállításának emlékét egyetlen egy oklevél, a Prágából Hunyadi Jánoshoz intézett királyi válasziratnak következő passusa őrzi: „.... Cum praelati, barones et nobiles regnicolae, regni Hungariae decem et octo, sex ex praelatis, sex ex baronibus et sex ex nobilibus eiusdem regni *pro regimine* eiusdem regni Hungariae deputas sent...." Katona XIII. 981. Látnivaló, hogy a tanácsnak törvénykezési feladatairól említés nem tétetik; nem következtethetünk törvényszéki jellegre egyéb adatokból s rendelkezésekből sem, ilyenek nem maradván reánk. Mindazonáltal a kornak egész jelleme s felfogása nagyban támogatja azt a feltevést, — mely ha megáll, elesik a tanácsnak rendes conceptiója alóli egyetlen kivétel, hogy a „regimen"-ben benn foglaltatott annak kiváló részeként a „iustitia ministranda" is.

[18]) Az 1454-iki tanácsnak története meglehetősen homályos — még Fraknói világos expositiója után is. Lásd i. h. 133. 136. A rendek elhatározása nem vág össze a király óhajaival; másrészt a király is minduntalan változtatja szándékát. *Eleinte* — miként a márcziusi ország-

külön a kormányzati ügyvitel czéljából kirendelt tanács a Habsburgok trónraléptéig nem fordul elő; az 1526-ig alkotott összes törvények változatlanul meghagyják a királyi tanácsnak a királyi törvényszékkel való kapcsolatát[19]) és az utóbbinak

gyülésre küldött követek utasitásából (Birk Ernst: Beiträge zur Gesch. der Königin Elisabeth v. Ung. und ihres Sohnes 223. l.) értesülünk, önönmagának kivánta fentartani a kormányt távollétének idejére is; Prágából is személyesen, közvetlenül akarta intézni az ország ügyeit és ezért néhány tapasztalt, megbizható egyén kirendelését kérte, kik állandóan személye körül tartózkodnának s őt mindenüvé követnék, a központi kormányzati ügyvitelben segédkező tanács gyanánt; azonfelül javaslatba hozta egy az országgyülés részéről teljhatalommal felruházott tanács felállitását, melynek közreműködését a főfontosságú ügyek eldöntésénél venné igénybe (úgy látszik, a tágabb királyi tanács valamilyes szervezésére, illetőleg működésének szabályozására gondolt.) Röviddel *utóbb* pedig régibb kijelentéseire való utalással Hunyadi Jánost nevezi meg mint az országnak az ő távollétében kormányzóját („nos praesente praelatorum, baronum et nobilium multitudine in civitate nostra Viennensi et etiam ex post hinc Pragae in praesentia consiliariorum nostrorum ipsum regimentuae fidelitati commisimus ... Ubi ... tu ... regimen illud recturus et pro omni statu meliori directurus ...“ Katona XIII. 982.) Mindezekkel a királyi előterjesztésekkel s kivánatokkal *szemben* („der ungarische Reichstag gieng auf diese Vorschläge nicht ein“, mondja Huber Alfons, Geschichte Osterreichs III. 90.) a rendek egy tizennyolcztagu testületre bizták a központi kormányzat vitelét, a kormányzói hatalmat. Tény ugyanis, hogy ez az intézkedés úgy a király, mint Hunyadi ellen irányult; Hunyadi panaszt emelt az ellen, a király meg nyiltan kijelenté: „Si vero pro nunc decem et octo eo modo pro regimento antedicti regni Hungariae prout praemittitur deputati et constituti existerent: idipsum absque fama et commissione nostris factum est“ u. o. 983. Ebből egyszersmind teljes biztonsággal levonhatjuk azt a további következtetést is, hogy ama 18 tagú testület nem felel meg a király által javasolt tágabb tanácsnak, mely esetről-esetre — nagy fontosságú ügy felmerültekor — lett volna összehivandó, illetőleg lépett volna actióba; hanem az a folyó kormányzati ügyek elintézésére rendelt, állandóan a központban működő tulajdonképpeni tanács, a mi különben kiderül V-ik László válaszának egyéb helyeiből is.

[19]) A magyar törvényhozás a mohácsi veszedelem után is egy ideig még fenn akarta tartani a királyi törvényszéknek és tanácsnak elvi azonosságát, egységét. Az 1536: XLVIII. t.-cz. kimondotta: „Electi sunt assessores numero sex; qui arbitrio Maiestatis regiae etiam in consilium admittantur, iuxta antiquam consuetudinem regni.“ Hasonlóan az 1542: (pozsonyi) XXIX. t.-czikk: „Eligantur assessores duodecim iurisperiti quorum pars dimidia tam in consilio regiae Maiestatis, quam in iudiciis continue intersit.“ Azonban ez a kapcsolat csakhamar elejtetett:

tüzetesebb megszervezésénél, működése részletes szabályozásánál mindig tekintettel vannak a törvényszék másodlagos, bár *egyre növekedő fontosságú* hivatására: tanácsként való szereplésére.

Igy az 1458-iki budai decretum szerint az ország előkelői közül meg fog választatni hat nemes — kiknek fizetéséről a király köteles gondoskodni (XXXV. t.-cz.) — hogy a király elé tartozó ügyek elintézésében résztvegyenek s eldöntsék a királyi kuriába vitt pereket (XXXII. t.-cz.)[20]. Az 1495: VIII. t.-cz. kimondja, hogy a sedes regia iudiciariának 3—3 főpap és báró, 14 nemes legyen a tagja; az 1498-iki végzemény kettőben állapítja meg a főpapok és ugyanannyiban a főtisztek számát, 16-ban a nemesekét (II. t.-cz.) és elrendeli, hogy a király e 16 assessor közül nyolczat állandóan alkalmazzon a tanácsában (VII. t.-cz.). Az 1500: X. t.-cz., melynek az országgyülési végzések szövegezői ezt a világosan szóló feliratot adták: „*In iudiciis regni et consilio huius regis* quot et quae personae interesse debuerint?", 4—4-re egészíti ki a főpapok és bárók s tizenkettőre a tanács állandó tagjainak számát; ugyanígy az 1507: III. t.-cz., közbe-közbe számos részletes

a két intézmény különvált, önállósult. Kiderül ez a törvényszéket és a tanácsot külön-külön szabályozó törvényekből (előbbire vonatkozólag lásd t. k. 1557: XIII., 1559: XXXVIII., 1563: XXIV., 1566: XXII., utóbbit illetőleg 1558: VIII., 1563: XXXV., 1569: XXXVIII., 1572: (II.) VI., 1608: k. e. X. t.-cz.), kézzelfoghatólag abból a külső tényből, hogy mig a királyi törvényszéknek — illetve a XV. sz. végén (v. ö. 1486: XX. t.-cz.) kifejlődött névvel — a királyi táblának tagjai a Karok és Rendek között foglalnak az elnöki és jegyzői székeken helyet, addig a consilium Hungaricum tagjait már a XVI. sz. második felében a felső táblán látjuk ülni és szavazni. Támadnak ugyan ujabb kapcsolatok, de ezek a tanácsnak túlsulyát, vagyis a régi viszony teljes megváltozását, jelzik. Az 1567: XXVI. t.-cz. pl. elrendeli, hogy a felebbezési tárgyalásokon, „in appellationibus" — a későbbi hétszemélyes táblának, a mai királyi Curiának csirája — részt vegyenek „et alii ex dominis consiliariis et magnatibus si forte tunc hic adessent" (2. §.). És az 1574: XVII. t.-cz. felhatalmazza a helytartót, hogy a biráskodásban résztvenni köteles, de jogos okból távolmaradt urak helyébe új tagokat nevezzen: „dummodo illi sint de ordine consiliariorum". (4. §.)

[20]) Kovachich Sylloge decretorum I. 147. A Vestigia 314. közölt szöveg szerint ez a czikkely a XXIX. Hajnik az Országos Levéltárban őrzött eredeti példányok megtekintése alapján a Sylloge sorrendjét mondotta hitelesnek. A király birósági személyes jelenléte 17. l. 11. jegyz.

szabály hozatván a különböző rendű tagok megválasztatásának módjáról, javadalmazásáról, az időközben megüresedett helyek betöltéséről, a hivatal visszautasításának, a jogosulatlan elmaradásnak sanctiójáról stb.[21]) Az 1516-ban kirendelt tanácsról csupán olasz forrásokból értesülünk,[22]) melyek a tanácsnak törvényszék voltát nem említik; de erre vall elég meggyőzően a tagoknak az 1507. és 1518-iki megállapodásokkal egyező száma. A királyi tanács és a királyi törvényszék azonosságának, elválhatatlan kapcsolatának ujabb bizonyítékát szolgáltatja az 1518-iki bácsi decretumnak XXXIX. czikke, mely meghagyja, hogy a névszerint felsorolt főpapok, zászlósurak és nemesek (összesen huszonnégyen, utóbbiak tizenhatan) mint „esküdtek maradjanak ő Felsége mellett és támogassák őt a tanácskozásban és az itélkezésben"[23]); hasonlóan a XL. czikk, nyomban reá megjegyezvén (talán félreértések elkerülése végett), hogy az alnádornak és alországbirónak, továbbá az itélő mestereknek — kik tudvalevőleg a királyi törvényszék állandó és legtevékenyebb tagjai — „hivataluknál — azaz *törvényszéki* tisztüknél — fogva joguk és kötelességük a király tanácsában megjelenni"[24]). És ezt a szoros belső összefüggést fentartják a Mohács előtti törvényhozásnak utolsó[25]) idevágó tételei, az 1525-iki hatvani decre-

[21]) V. ö. szerzőnek *Assessor sedis regiae* cz. czikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 309—310.

[22]) Fraknói i. h. 413.

[23]) „... apud Maiestatem regiam iurati maneant, et in consilio regio, et in iudiciis decernendis sibi assistant."

[24]) „Praeterea vicepalatinus, ac vice iudex curiae regiae, et magistri protonotarii ex eorum officio, consilio interesse possunt, atque debent." A személynökre nézve *törvényszéki elnöki* állásánál fogva annyira magától értetődött a királyi tanácsban való résztvétel, hogy azt fölöslegesnek itélték törvénybe iktatni. A személynök akkor Werbőczy volt. Sem neve nem fordul elő a megválasztott nemesek névsorában, sem a személynöki tiszt nincsen megemlítve azon hivatalok között, melyekkel a tanácsban való résztvétel jár. A személynöknek ez a joga a tanács szervezetéből, összealkotásából önként folyt. Hogy az 1518-iki törvényhozóknak eszük ágában sem volt Werbőczyt a tanácsból kizárni — a mit máskülönben fel kellene tételeznünk, bizonyítja az a közismeretü tény, hogy a bácsi országgyülés a Tripartitum nyomtatási költségeinek fedezésére nemzeti ajándékot szavazott meg néki. Lásd Fraknói i. h. 421.

[25]) Az 1526: XXXI. t.-czikk is elrendeli: „Regia Maiestas eligat *octo* etiam ex nobilibus et regnicolis, qui consilio suae Maiestatis intersint."

tumnak a „királyi tanács ujjáalakításáról“ szóló I. czikke, midőn a főpapok és bárók főbbjein — egyik kézirat szerint: a nádoron, kanczelláron, országbirón, kincstárnokon — kivül *az 1498: VII. t.-cz. alapulvételével* az országgyülésen választott 8 nemest[26]) jelöli meg a királyi tanácsnak állandó, határozat hozatalára egyedül jogosított tagjaiul.

A tulajdonképpeni kormányzat vitelében, a folyó ügyek elintézésében közreműködő királyi tanács tehát alapvonásaiban, lényegében, *conceptiójában* ugyanaz a vegyes házakbeli királyok korszakának végén, a mi volt Hunyadi János gubernatorsága idején és megelőzőleg. Azonban ha egybevetjük az 1446: VII. t.-czikkben foglalt felhatalmazást: „E tanácsosokon kivül magánál tarthat a főpapok, főtisztviselők, vagy nemesek és vitézek közül akárkit és kikérheti bárkinek a tanácsát, a mint szükségesnek látja“, az 1525-iki hatvani végzésnek imént érintett határozatával: „A tanácsban véleményüket nyilvánithatják a többi főpapok és főtisztek is, de a miben a királyi felség fentnevezett tanácsosaival megegyezett, az érvényes maradjon és meg ne másíttassék“[27]): látjuk, nevezetes különb-

[26]) „Regia Maiestas de medio dominorum praelatorum et baronum primarios officiales et consiliarios, praeterea de medio quoque nobilitatis huius Regni octo personas electas iuxta generalis decreti contenta in curia sua regia apud se teneat“ Suppl. III. 23. Más feljegyzés szerint: „Maiestas Regia dominos palatinum ac cancellarium, iudicem curiae et thesaurarium suae Maiestatis tamquam supremos suos consiliarios penes se acciperet. Praeterea de medio quoque nobilitatis . . . etc.“ Vest. 594. Hogy a hatvani országgyülés által kirendelt tanács teljesen azonos a királyi törvényszékkel, mutatja egyébként ennek a decretumnak XXXII. czikke is: „Omnia decreta regia per dominos *consiliarios regios et assessores iuratos sedis iudiciariae regiae* infra venturam generalem diaetam in unum corpus decreti redigantur“ u. o. 608. Az „et“ e helyütt ugyanazoknak az egyéneknek *kettős* hivatását juttatja kifejezésre éppúgy amint az 1507: III., IV., V., az 1518-iki bácsi XX., XL. stb. tczikkeknek „domini consiliarii et assessores“-féle rövidebb kitétele. Az 1500-iki decretumban a királyi törvényszékkel kapcsolatos kirendelt tanács tagjai hol „iurati assessores“ (VII., VIII., XI. t.-cz.,) hol „iurati consiliarii“ (XL., XLI. t.-cz.) néven szerepelnek a szerint, a mint az illető czikkben törvénykezési, avagy tanácsbeli teendőkről van szó.

[27]) „Ceteri etiam praelati et barones in consilio interesse . . . et sententias suas declarare . . . valeant atque possint, nihilominus tamen quidquid per Maiestatem regiam cum praedictis consiliariis conclusum fuerit, ratum maneat atque firmum“. Suppl. III. 23.

ség, nagy jelentőségű eltérés áll fenn a tanács működésének *jogi természete* tekintetében, a törvényszéki assessorok tanácsosi szerepének *jogi jellegét* illetőleg. Ez a mélyreható változás több mint félszázados fejlődésnek volt az eredménye.

A királyi tanácsnak nagyérdekű alkotmányjogi fejlődését különösen az utolsó Jagellók alatt, részletesen fejtegeti Timon Ákos egyetemi előadásaiban.[28]) Élesen megvilágítja az annak keretében érvényesülő „hármas törekvést: hogy a köznemesi elemnek a királyi tanácsban való részvétele biztosittassék, vagyis hogy a tanács demokratikussá tétessék, hogy a tanács hozzájárulásához köttessék a királyi intézkedések érvénye és végül, hogy az ország törvényei és közjava ellen vétő tanácsosok feleletre — tehát jogi és politikai felelősségre — legyenek vonhatók".[29]) Timon egyuttal összefoglaló jellemzését is adja a királyi tanács alkotmányjogi fejlődésének: *a mai parlamentáris kormányzat jogtörténeti előzményének* nevezi azt, utalással arra, hogy Angliában szakasztott ilyen alakulás fejlesztette a continual council-t parlamentáris felelős miniszteriummá. Mi a következőkben csakis egy újabb szempontból foglalkozunk a királyi tanács fejlődésével, a fejlődésnek t. i. azzal az oldalával, a mely bennünket, minthogy feltárja a *bágabb királyi tanácscsal való érintkezési pontokat* és határos a szervezettség kérdésével, kiváltképpen érdekel: vizsgálni fogjuk a királyi tanács működésének jogi jellege tekintetében végbement fejlődést. Eredményeink, új nézőpontról eszközölt megfigyeléseink teljesen megerősítik Timonnak idéztük rövid, plastikus jellemzését.

Az 1525-iki hatvani decretum I. czikke ugyanis, mely egyik rendelkezésében homlokegyenest ellenkezik az ugyanarra a királyi tanácsra vonatkozó 1446: VII. tczikkel, végső szeme és diadaljele egy hosszas fejlődésnek, mely oda irányult, hogy a kormányzat vitelére kirendelt királyi törvényszéket, vagyis a szoros értelemben vett királyi tanácsot egyszerü *közigazgatásjogi intézményből alkotmányjogi intézménynyé alakítsa.*

[28]) Id. h. 500—512. ll.

[29]) A fejlődésnek ezt az utóbbi irányát külön tüzetesen tárgyalta az összehasonlító államjogtannak európai hirü tudósa Schvarcz Gyula: „A király tanácsosainak felelőssége." Nézeteit ugyan nem fogadjuk el egészen l. alább a döntő fontosságú 1507. évi VII. t.-czikkről mondandókat.

A királyi tanácsot — mondottuk — az 1446: VII-ik tczikk tünteti fel természeti, statikai, nyugvó állapotában: előttünk áll abban a formában, a milyennek a viszonyok, a szükség és czélszerüség létrehozták, mint terméke egy belső alakulásnak, melyet egyes-egyedül az intézménynek tulajdonképpeni rendeltetése maga határozott meg, de a melyre nem hatott még semmiféle külső törekvés, melyet nem módosított még tulajdonképpeni hivatása — a kormányzati ügyvitel — körén kivül eső holmi általánosabb, magasabb czél.[30]) A XV. század derekán a királyi törvényszék tagjai állandóan közreműködnek a központi igazgatásban; de a király, illetőleg király nem létében a kormányzó, másokkal is intéztetheti el a folyó ügyeket, másoknak tanácsát is követheti: a királyi törvényszék valójában nem maga a királyi tanács, tényleg annak inkább csak állandó, szilárd alkatrésze. Hisz a törvényszéknek *elsődleges* feladata, az igazságszolgáltatás dolgában sem volt másképpen: száz meg száz itéletlevél s birói határozat tanusítja, hogy a királyi törvényszék rendes ülnökein, a kinevezett vagy az országgyülésen választott, többnyire gyüjtőnévvel jelölt „esküdt" assessorokon kivül az itélkezésben résztvettek gyakran, névszerint felsorolt előkelő udvari tisztek, történetesen az udvarban tartózkodó főpapok, zászlósurak, főispánok s egyéb urak is, és nézeteltérés eseteiben bizony előfordulhatott, hogy nem az assessoroknak véleménye, hanem a törvényszék ama rendkivüli, — hogy úgy mondjam külső tagjaié enunciáltatott jogerős itélet vagy határozatképpen. A törvényszék tagjain kivül és mellettük a király bizalmából, különös akaratából — tetszése szerint esetről-esetre, vagy rendesen — mások is vesznek részt a kormányzati ügyvitel sokféle teendőiben: kétségkivül a kanczellária főbb hivatalnokai meg az udvartartás egyes ágainak élén álló urak, alkalmasint a számos udvari tisztek, a camerarii, cubicularii,

[30]) Külső törekvés hatása — nevén nevezve: a kormányzatra való befolyásszerzés eszméje —, fejlődésszerü, dynamikai jelenség 1446-ban legfeljebb abban mutatkozott, hogy a törvényszéknek, tehát egyszersmind a tanácsnak is tagjai ezúttal választattak először s azóta rendesen (v. ö. 1458: XXXII., 1478: XI. t.-cz.) az országgyülésen. Azonban ez a tény a szóban forgó tekintetben annál kevésbbé bir jelentőséggel, mivel éppen nem *csak*, sőt nem is első sorban a tanácsra, hanem — kivált eleinte, így 1446-ban — inkább a királyi törvényszékre vonatkozott.

aulae milites és familiares[31]) közül a legkiválóbbak, közügyekben jártasak. Bizonyosságot és felvilágosítást nyujthatna e tekintetben annak tüzetes megállapitása, kiknek relatiójára állitott ki a királyi kanczellária a XV. században okleveleket[32]), a mint csakis ezen a fáradságos úton-módon, mely megkívánja a kanczellária összes XIV. s XV. századbeli kiadványainak gondos áttanulmányozását, tudhatnánk még részleteket a folyó ügyeknek a királyi tanácsban miképpen való elintézéséről, például arról, vajjon volt-e a királyi tanács állandó tagjai között munkamegosztás, volt-e az egyeseknek külön ressortjuk, az arra vonatkozó jelentéstétel és előterjesztés különös kötelezettségével. Hogy az, a mit a királyi törvényszék tanácsi működéséről, a központi ügyvitel módjáról imént mondottunk, talál, bizonyítja egy fölötte jellemző tény: hogy a Mátyás korabeli törvények, bár sürün említik a királyi törvényszéket, sőt megemlékeznek annak az országgyülésen választott tagjairól is (pl. 1478: XI. és XII. tczikk[33]) egyetlen egyszer[34]) sem érintik a törvényszéknek királyi tanácsul való szereplését. Mátyás király, kinek uralma alatt egyfelől jobban igazgattatott az ország, mint valaha, és a kinek másfelől szüntelen hadjáratai, diplomatiai actiói, belső reformjai soksok dolgot adtak a folyó ügyek intézésére hivatott tanácsnak, kétségtelenül nem érhette be a királyi törvényszéknek, mint tanácsnak tevékenységével, szüksége volt számos egyéb munkatársra is — és így egy időre elmosódhatott a királyi törvényszék és a királyi tanács *azonosságának* tudata.

A királyi törvényszéknek tanácsi működése tehát a XV. század végeig merőben közigazgatásjogi intézmény, a milyen az állami kormányzatnak akármelyik más intézete, akár a sókamara, a harminczadhivatal vagy a pénzügyi igazgatás egyéb szervei: az állami teendők bizonyos részének, bizonyos munkakörnek elvégzésére rendelt egyszerű kormányzati eszköz.

[31]) Timon 403.

[32]) Reméljük, a kanczelláriának a vegyes házakbeli királyok alatti történetét tárgyazó mű, mely elnyerendi az Akadémia kitűzte Péczelidíjat, világosságot fog deríteni erre a tárgyra is.

[33]) Lásd még az 1471: XIV., 1486: LXXIII. (1. §.), 1492: X., LI., LXX. t.-czikkeket.

[34]) Kivéve az uralkodásának első hónapjaiban hozott 1458: XXXII. t.-czikket. — Egy másik okáról e ténynek v. ö. a köv. j.-et.

minden magasabb hivatás hiján, de arra a feladatra készenléténél, továbbá tagjainak jártasságánál, jogi képzettségénél fogva tagadhatatlanul a legalkalmasabb. Fő és egyedül lényeges, hogy a munka elvégeztessék; vajjon a király másokkal intézteti-e el a folyó kormányzati ügyeket,[35]) nem a törvényszék ülnökeivel, vajjon ezek véleményét követi-e vagy javaslatuk ellenére jár-e el, mellékes, alkotmányilag közömbös. A királynak nem kötelessége éppen az ő közreműködésüket igénybe venni, az ő tanácsukat elfogadni; és viszont nekik nem kizárólagos joguk a királyt a kormányzat vitelében támogatni, sőt egyáltalában nem „joguk", — oly értelemben, hogy munkásságuknak, javaslataiknak mellőzése a király részéről törvénysértés volna. Legkevésbbé sem bir alkományi jelentőséggel, vajjon a királyi rendelkezés a tanácsként működő törvényszék hozzájárulásával létesült-e, vagy sem. Ez az oka, hogy nem ismerünk XV. századbeli oklevelet, melyben a király erre az ő szükebb tanácsára, annak indítványára, határozatára hivatkoznék;[36]) e hivatkozás épp oly üres s fölösleges volt volna, a milyen fölöslegesnek tartanók ma, ha a kereskedelmi miniszter vasutügyi rendeleteiben szakembereinek, mérnökeinek előterjesztéseit emlegetné. A XV. században nem hozatott törvény, mely egy-egy meghatározott ügyet vagy igazgatási szakot külön a „kirendelt" tanácsnak hatás-

---

[35]) Királyainknak, kormányzóinknak kezdetben nem igen fért a fejükbe, hogy az országgyülés, ha melléjük tanácsot rendel, ezzel őket annak igénybevételére (nem is szólva arról, hogy kizárólagos igénybevételére) *kötelezni* akarná. Ez az autokratikus felfogás nyilatkozik meg V. László fentebb idézett válasziratának következő soraiban: „Ubi tua fidelitas (Hunyadi) decem et octo, plures aut minores numero tamquam nostri capitanei ipsius regni Hungariae ipso tempore absentiae nostrae pro consilio et auxilio... pro te et subsidio tuo recepisses vel assumsisses, vel reciperes aut assumeres de praesenti, id tuae fidelitati non imputaremus." Kat. XIII. 892.

[36]) Hunyadira vonatkozólag már Kovachich tette ezt a megfigyelést s abból azt következtette, hogy az 1446: VII. t.-czikknek a kormánytanácsra vonatkozó rendelkezése egyáltalán nem nyert foganatot. Suppl. II. 61. Knauz éles tekintete felismerte az okot; ekként mutatja ki Kovachich következtetésének helytelen voltát: „Nem igen lehet e (kormányzói) tanácsról adatunk, miután tagjai nem működtek önállólag, hanem csak a Hunyadi neve alatt kiadott okmányokra lehettek befolyással, melyekben természetesen nem igen emlittetnek" i. h. 42.

körébe utalna; hiszen, a mig a tanácsot puszta kormányzati eszköznek, tisztán közigazgatásjogi intézménynek tekintették, minden ügy szükségszerüen odakerült, mert el kellett intéztetnie — csak hogy nem kellett éppen az assessorok tanácsával elintéztetnie.

Ilyképpen a törvényszékkel kapcsolatos kirendelt tanácsnak befolyása a közügyekre nem volt valami jelentékeny. Nem csak, hogy a király a rendes kormányzat vitelében nagy részt juttathatott és juttatott[37]) másoknak, hogy másoknak befolyása érvényesülhetett a kisebb fontosságú ügyek intézésében is, — a midőn messze kiható lépést kellett megtenni, midőn elvi jelentőségü, országos érdekü elhatározásra került a sor, minő pl. a háború s béke fölötti döntés, a külföldi hatalmakhoz való viszonyok szabályozása, a legfőbb tisztségek betöltése: szóval, mint mondani szoktuk, a *nagy politika kérdéseiben* bizony nem ők, az országgyülésen választott assessorok irányították a király akaratát, hanem az ilyen nagyérdekü határozatok hozatalára egybegyülő *tágabb királyi tanács*, a hatalmas nagybirtokosoknak, az egyházi és világi főuraknak gyülekezete, szinte azt mondhatnók: testülete, a melynek meghallgatására kötelezte a királyt — látni fogjuk — sok ügyre vonatkozólag külön törvény és általánosságban a politikai raison, s a mely gyülekezetnek nyomatékos szavával szemben az assessoroknak esetleg ellenkező véleménye, melynek az alkotmány még nem kölcsönzött volt különös súlyt, nem igen esett a latba.

---

[37]) Kétségtelen bizonyítéka, sőt némileg legalis jóváhagyása ennek az állapotnak a II. Ulászló-féle választási szegődvény 9. §-a, melyet csaknem szóról-szóra ismétel az 1492: VI. t.-cz.: „Regia Maiestas dum in Hungaria manebit consiliarios, cancellarios, thesaurarium, cubicularios, dapiferum, pincernam, comites, camerarios, et generaliter omnes officiales maiores vel minores Hungaros teneat et habeat.“ A consiliarii, kik e t.-czikkben az állandóan a király személye körül tartózkodó, javadalmazott udvari tisztek (officiales) közül elsőknek emlittetnek, tagadhatatlanul a szónak szükebb értelemében vett „tanácsosok“: a rendes kormányzati ügyvitelt végző, állandó, fizetett hivatalnokok (a németországi kanczelláriai stilus, alkalmasint a cseh is, nagyobbára csak ezt a szoros értelmét használta a „consiliarius“-nak). E tanácsosok tehát ugyanazokat a teendőket teljesitették, melyeknek teljesítése első sorban a királyi törvényszékkel azonos kirendelt tanácsnak volt a hivatása.

Midőn II. Ulászló első éveiben, kinek trónraemelésével aratta az aristokratia egyik legnagyobb diadalát és a kinek választási szegődvénye biztosított — mint látni fogjuk — a nagybirtokos uraknak, a tágabb királyi tanácsnak döntő, legszélesebb körü befolyást az ország sorsára; midőn II. Ulászló alatt bekövetkezett a nemzeti visszahatás, a főuraknak korlátlan uralma, vezető szerepe, Németországhoz szító politikája[38]) ellen és a nemesség teljes erővel arra törekedett, hogy az állami élet minden vonalán magának szerezze meg ezt a döntő befolyást: természetszerüleg a királyi törvényszékkel azonos, tehát a nemesség hozzájárulásával az országgyülésen kirendelt kormánytanácsot ismerte fel azon eszköz gyanánt, mely az ő törekvéseinek, eszméinek, politikájának letéteményesévé és megvalósítójává válhatnék. De a nemesség vezető férfiai[39]) belátták, hogy ezt a czélt nem érhetik el, ha meghagyják a tanácsot annak, a mi: puszta kormányzati közegnek, melynek működését a király ha tetszik, igénybe veszi, ha nem tetszik, nem, melynek nézeteihez, inditványához semmiképpen kötve nincs, sőt a melynek ellenében éppen a legfontosabb határozatoknál a tágabb királyi tanács, vagyis az aristokratia javaslatát követi. Belátták, hogy a királyt törvényben kötelezni kell arra, hogy a nemzet által az országgyülésen kirendelt tanácscsal intéztesse a kormányzat folyó

[38]) L. Hajnik akadémiai székfoglalóját. 8. l.

[39]) És tudjuk is, ki volt a köznemesség e törekvéseinek lelke, vezére. A kornak ezt a legnevezetesebb közjogi mozgalmát az intézte, a kiben a XV. századbeli magánjog codificatorát tisztelik az utódok: Werbőczi István. V. ö. Fraknói: W. I. a mohácsi vész előtt Századok 1876. 441. s kk.; és Hajnik czikkét a Beőthy-féle Képes Magyar Irodalomtörténetben I. 188. Werbőczinek a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlesztése körüli vezérszerepét érdekesen mutatja az, hogy e fejlődésnek s Werbőczi élete történetének fő-etappejai tökéletesen összeesnek. 1498-ban, mikor őt először látjuk előkelő, befolyásos állásban, indul meg a fejlődés; tetőfokát éri el s teljes diadalt arat az 1525-iki hatvani gyülésen, a mikor Werbőczinek magának is pályafutása zenithre jut s megválasztják a király után első embernek, nádornak; s midőn 1526-ban a budai országgyülés megbuktatja s hűtlenségben marasztalja Werbőczit, megbuknak egyszersmind a tulajdonképpeni tanács fejlesztésére irányult alkotmányjogi törekvések s helyreáll a régi, 1498 előtti helyzet (l. alább). A személy- és az ügy sorsának ez a párhuzamos volta legjobban jelzi a kettő közötti szoros kapcsolatot.

ügyeit, hogy reájuk hallgasson s tanácsuk szerint járjon el a legfontosabb ügyekben is, sőt hogy másoknak ellentétes véleményeit egészen mellőzze. Kötelezték is. A Jagellók rövid uralma alatt számos nevezetes törvény alkottatott ebben az irányban — ki tudja, mekkora erőfeszítések és küzdelmek árán[40]) — melyek az országgyülés által a király mellé rendelt tanácsot kivették az egyszerü kormányzati segédeszközök, a közönséges közigazgatásjogi szervezetek sorából s az *alkotmányba* helyezték át, az alkotmányjogi intézmények közé; fontos törvények, melyek már-már megvalósították a nagyszerü czélt, a modern constitutionalismus alapelvét, hogy *a végrehajtó hatalom gyakorlásában, az ország kormányzásában lényeges s irányító befolyás jusson a nemzetnek*, oly központi kormányzati közegek kizárólagos igénybevételére kötelezvén a királyt, azaz *oly közegekre ruházván a kormányt, a mely közegekre a nemzetnek, illetve szervének, az országgyülésnek van döntő ingerentiája* — e közegeknek időközönkinti megválasztása és egyuttal felelősségrevonása révén.

A királyi tanács ezen alkotmányjogi fejlődésének első mértföldköve az 1498: VII. t.-czikk, mely meghagyja, hogy a király „oly ügyekben, melyek általában az egész országot illetni, érdekelni látszanak, — a mondott tizenhat nemes (lásd II. t.-cz.) közül nyolczat állandóan a tanácsba vegyen.“[41])

[40]) Schvarcz Gyula az 1507-iki törvényczikkekről szólván (i. h. 62. l.), megjegyezte, mennyire kár, hogy nem ismerjük apróra e czikkek keletkezésének körülményeit. Fejtegetéseimen is megérzik, hogy az egyes törvényhelyek értelmezésénél, az egyes rendelkezések alkotmányjogi értékének méltatásánál nem támaszkodhattam az országgyülési tárgyalások és alkudozások részletes rajzára. Fraknói Vilmos, mikor a hetvenes években megkezdte a „Magyar Országgy. Emlékek“ szerkesztését, az 1526 előtti országgyüléseket mellőzhetőknek gondolta, minthogy „e tekintetben nem igen tudunk többet Kovachichnál“. Fraknói figyelme azóta az olaszországi levéltárakra irányult és kutatásainak gyümölcse sok-sok alkotás, mely új világosságot derített Magyarországnak a Hunyadiak és Jagellók alatti történetére. Fraknói a mohácsi veszedelmet megelőző országgyülésekről ma már kétségkivül többet tud, mint a mennyi Kovachich munkáiban található. Méltó kiegészitése lenne annak az ő szerkesztésében megindult nagybecsü gyüjteménynek, ha kiadná a II. Ulászló és II. Lajos alatt tartott országgyülések emlékeit.

[41]) „Ex praedictis 16 nobilibus regia Maiestas in negotiis illis, quae generaliter universum regnum tangere et concernere videbuntur, semper octo in consilium suum *admittat.*“

Nagy történetirók e rendelkezést úgy fogták fel, mint a mely a törvényszék tagjainak „megnyitotta“ a királyi tanácsot. Korántsem.[42]) A sedes regia iudiciaria tanácsi működése már régóta fennállott; az 1498: VII. t.-cz. uttörő annyiban, hogy azt a királyra nézve *mellőzhetetlenné* tette; e törvénynek az volt a jogi hatása, hogy ezentúl a kirendelt tanácsnak a király részéről való mellőzése nyilt törvényszegés számba ment. És mig egyrészt a törvényczikknek idézett szakasza arra helyez súlyt, hogy a király éppen a legfontosabb ügyekben ennek a kirendelt tanácsnak javaslatát kövesse (esetleg szemben az urak tanácsával), addig a következő szakaszból — melyben a nemzet garantiát igyekezett szerezni arra nézve, hogy megbizottjai csakugyan kivánsága szerint fognak eljárni, — e szakasznak minden egyes szavából s fordulatából kétségtelenül kiviláglik, hogy a törvény a rendes kormányzati ügyvitelt teszi a tanács feladatává: eskü követeltetvén a tanács tagjaiul kiszemelt assessoroktól, hogy „mindent hiven és a *titkot* jól megőrizve fognak tenni és intézni.“[43]) Az 1498: VII. t.-cz. intézkedéseit egész terjedelemben ismétli az 1500: X. t.-cz. azzal a változtatással, hogy félévenként felváltva 12—12 assessort rendel a tanácsba vétetni (3. §.) és hogy megadja a többi, soron kivül levő ülnököknek azt a jogot, hogy „medio tempore“ bármikor helyet foglalhassanak (a törvényszékben és) a tanácsban (13. §.). Azonban ez a törvényczikk tartalmaz oly tételt is, mely az egész törvénynek irányzatával nyilván ellentétben van s éppen nem szolgálja a nemesség alkotmányi törekvéseinek végső czélját: a kormánynak az országgyülés által kirendelt s tőle függő tanácsra ruházását; magában foglal oly tételt, a melynek beczikkelyezése, jóváhagyása — hisz sem tényleg, sem jogilag nem volt új dolog — kétségtelen engedmény a nemzeti-köznemesi párt részéről az urak, az aristokratia javára, jele a nemesség csupán rész-

[42]) Lásd az említett 1446: VII. és 1458: XXXII. t.-czikkeket. — Az 1500: X. t.-cz. 3. §-a ugyanezt a kifejezést használja: „in consilium regiae Maiestatis semper *admitti*... debeant.“ Tehát ez a törvény is „megnyitotta“ nekik a királyi tanácsot.

[43]) „Qui quidem nobiles stricta fide semper iurare debebunt, quod omnia in eo ipso consilio fideliter et secrete ac pro communi bono et utilitate huius regni agent et tractabunt.“ 1. §.

leges győzelmének: „Azonfelül a többi főpapok és bárók, kik különben is a királyi felség tanácsában ülnek,[44]) szokott módon mindig bebocsáttassanak ő felsége szóban forgó tanácsába"[45]) (14. §.). Mindezt egyszerü utalással megerősiti az 1507-iki decretum (III. t.-cz. princ.), mely egyszersmind roppant nyomatékot ad a törvény szavának. Az V. czikk ujból kimondja, hogy „a király köteles minden országos ügyben az assessoroknak és egyéb tanácsosainak tanácsával intézkedni," és e parancshoz a legsúlyosabb, legerősebb sanctiót fűzi, melyet a legislativ politika egyáltalán ismer: „A mit a király ezek tudtán kivül rendelne, ne legyen jogerős és ne birjon érvénynyel."[46])

A királyi tanács jogkörének mélyitését czélzó alkotmányi törekvések éle, láttuk, egyfelől a király ellen, illetőleg a királynak absolutistikus vagy nemzetellenes iparkodásai ellen, másfelől s főképp az aristokratiának vezető szerepe ellen fordult; a fejlődésnek két iránya különben gyakorlatilag többnyire összeesett, külsőleg, a törvény szövegében is mindig egynek jelentkezett, minthogy úgy az egyik, mint a másik

[44]) Még visszatérünk erre.

[45]) „Ceteri insuper domini praelati et barones alias in consilio regiae Maiestatis residentes more alias consueto in consilium Suae Maiestatis *praenotatum* semper admittantur." Hogy az 1500: X. t.-cz. 14. §-a valóban a pártok compromissumának volt az eredménye, melynek talán a 13. §. képezte ellenértékét, az aristokrata párt nyújtotta viszontkedvezményt, ezt — azt hiszszük — eléggé bizonyítja a két szakasznak elhelyezése. E két szakasznak logice a 3. §. után volna a helye, az első három szakasz állapitván meg, kik vegyenek részt a tanácsban, holott a következőkben szó van a törvények összegyüjtéséről, az assessorok fizetéséről, megválasztatásáról, a tagság időközben való megüresedésének, az ismételten való megválasztatásnak esetéről, és csak a legvégén tétetik ismét szóvá a tanácsban való részvétel kérdése. A 13. és 14. §§-nak a közvetlenül megelőző szakaszokkal való hiányos összefüggését, az átmenet erőszakosságát inkább megvilágítja, semhogy palástolná, az áthidaló phrasis: „Hoc quoque non praetermisso, quod..." Nem kételkedünk abban, hogy ez a két szakasz volt tárgya a leghosszabb vitatkozásnak, s hogy a pártok e fölött tudtak legnehezebben, legutoljára megegyezésre jutni, a mi okozta azoknak mintegy toldalékképpen a t.-cz. végére függesztését.

[46]) „Regia Majestas omnia, quae negotia huius regni concernunt, cum consilio praefatorum dominorum assessorum, et aliorum suorum consiliariorum de caetero faciat (princ.). Etsi quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris, neque firmitatis." 1. §.

ügyben tett intézkedés közvetlenül a királynak szólott. A király ellen irányuló részükben a nemességnek a tanács körül jegeczedő törekvései ezzel az V. törvényczikkel már is elérték a megvalósulás tetőpontját; de az aristokratia fölött a nemesség még távolról sem nyert teljes és végleges diadalt. Mutatja ezt, hogy a király rendeletének érvénye nemcsak a „dominorum assessorum", tehát az országgyülés által kirendelt tanácsnak, hanem „et aliorum consiliariorum suorum", „egyéb tanácsosainak" tudtától s beleegyezésétől is tétetik függővé, kik alatt csakis a tágabb királyi tanács tagjait, az urakat általánosságban, lehet értenünk. Ez a betoldás is, csak úgy, mint az említett 14. §. és későbbi hasonló rendelkezések, a pártok egyezségének, transactiójának volt az eredménye; látszólag, egymagában, nagyobb engedmény a 14. §-nál (mely az uraknak csupán résztvételi jogát mondja ki), valójában nem az, minthogy a nemesség — jogilag: a nemzet, az országgyülés — ugyanekkor egyuttal befolyást nyert ezekre az akaratától függetlenül, országgyülési megbizás nélkül a királyi tanácsban résztvevő „egyéb tanácsosokra" is. A VII. t.-czikkben ugyanis kivivta azt a fontos jogot, hogy az országgyülés feleletre vonhasson bárkit, a ki „a király tanácsában az ország törvényei és közjava ellen vét".[47]) Egyelőre, a meddig az aristokratiának befolyását a királyra, résztvételét az ország sorsának intézésében teljesen visszaszorítani nem lehetett, e befolyásnak az országgyülés ellenőrzése alá helyezése is közelebb juttatott az alkotmányi törekvések végső czéljához; a végletektől mindenesetre visszariaszthatta az urakat; ezért a felelősségre vonásnak az 1507-iki decretumban foglalt terjedelmes joga csakugyan nevezetes haladást jelent — bár kerülő úton — a királyi tanács alkotmányjogi fejlődésében. Az 1507-iki decretum más módon is igyekszik megközelíteni azt a végső czélt. Már 1498 óta nem hozatott törvény, mely egy-egy ügyágnak a tágabb királyi tanács

---

[47]) „Si quis dominorum, aut regnicolarum, in consilio regiae Maiestatis contra libertatem et commune bonum atque statuta huius regni, palam publice et temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini assessores in generali diaeta proxime semper ventura universis dominis praelatis et baronibus ac ceteris regnicolis ex nomine manifestare."

hatáskörébe utalásával növelte volna ennek fontosságát az állami életben (nem is alkottatott ilyen törvény soha többé); sőt a nemesség ugyancsak 1498-ban keresztülvitte a tágabb királyi tanács törvényszerinti hatáskörének a király javára való jelentékeny csorbítását: az 1492: IX. és 1495: II. t.-cz. eltörlését, melyek tudvalevőleg száz jobbágytelket meghaladó adományhoz a főpapok és bárók hozzájárulását kivánták volt meg.[48]) Az 1500-iki végzemény egyes concrét ügyek rendezését[49]) bizta volt kifejezetten a kirendelt tanácsra: az 1507-iki decretumban már egész sorozatával találkozunk a kirendelt tanács illetékességét külön hangsulyozó intézkedéseknek. Igy a IV. czikk a személynök kinevezését köti a kirendelt tanács javaslatához, az 1507: V. t.-cz. a határok védelmével egybekötött főhivataloknak s a végvidéki kapitányságoknak betöltését (ezeket ugyan „et ceterorum consiliariorum suorum").

---

[48]) „In decreto maiori ita .... ordinatum fuerat: Quod Maiestas regia proprio motu usque centum jobbagiones conferre possit quibuscumque voluerit... ultra vero ipsum numerum cum consilio dominorum praelatorum et baronum etc. Quod dominis *regnicolis* videtur inconveniens et illicitum 1. §. Et idcirco nolent constringere potestatem et auctoritatem Maiestatis Suae in aliquo: demtis dumtaxat forensibus et externis." 1498: XXVI. t.-cz. Ujból kimondja ezt az 1504: X. t.-cz.: „Regia Maiestas iuxta suam voluntatem de cunctis iuribus possessionariis ad ipsam devolvendis libere disponere .... possit."

[49]) Az 1500: XXVIII. t.-cz. elrendeli, hogy azok a községek s puszták, melyek nem a tulajdonképeni megyéjük, hanem más megye joghatóságának vannak alávetve (ezekről az enclavékről l. Pesty, Az eltünt régi vármegyék I. 37—42.), ezentúl jogilag is ama megyéhez tartozzanak, melynek határában feküsznek (1. §.). Kivételt tesz a törvény azokra a községekre s jószágokra vonatkozólag, melyek a másik megye főispáni tisztségével járó birtok-complexum kiegészítő részeit képezik, azaz „honore et titulo illius comitatus" biratnak. (2. §.) A kik ezen a jogalapon nyerték ki birtokaiknak az illetékes megye alóli exemptióját és más megyéhez csatoltatását, kötelesek az erre vonatkozó királyi privilegiumokat kiváltságaik elvesztésének terhe alatt (4. §.) „vigesimo die f. b. Jacobi Apostoli proxime venturo, in termino scilicet celebrationis brevium iudiciorum coram Regia Maiestate ceterisque *iuratis electis in consilio Regiae Maiestatis iudiciisque interesse debentibus* producere..." (3. §.) Az 1500: XL. és XLI. t.-czikkek a vámügy szabályozását bizzák a kirendelt tanácsra. Megyénként irassék össze, kiknek van vámszedési joguk, ki minő s mennyi vámot szed; ezeknek a kimutatásoknak alapján „Regia Maiestas *una cum iuratis suis consiliariis*" megfogja állapitani, „quae illorum tributorum distrahi et aboleri, et quae de cetero semper exigi

És az 1514: II. t.-czikk — az összes idevágó törvények közül az egyetlenegy, mely az országgyülés által „kirendelt tanácsot" ezen a legkifejezőbb néven nevezi s ezzel világosan feltünteti annak magában álló testület voltát — érvénytelennek nyilvánítja a királyi jövedelmek minden olynemü elzálogosítását, mely „a kirendelt tanácsnak beleegyezése és megfontolása híján" („sine consensu et deliberatione sui consilii *ordinati*") történt. A következő decretum, mely ismét részletességgel határozta meg a tanács jogkörét, az 1518-iki bácsi országgyülés végzése[50]) lényegében nem vitte előre a nemesség ebbeli alkotmányi törekvéseit. Ugyanaz az állapot, mint 1507-ben: teljes győzelem a királyi hatalommal, részleges siker s megalkuvás az aristokratiával szemben. A XXXIX. t.-czikk, mely névszerint sorolja fel a kir. törvényszéknek s tanácsnak az országgyülésen választott tagjait (ez izben az országgyülés szemelte ki a főpapok és főtisztviselők rendjéből veendő tagokat is) egyenesen a monarchikus elvet támadja, midőn kijelenti: „Az összes hivatalok osztogatásában és elvételében egyenlő részük legyen a királylyal és általában a királyi felség és az ország minden ügyében övék legyen a legfőbb intézkedés joga".[51]) Számos részleges határozatok egyes királyi rendelkezésekhez, közjogi actusokhoz külön megkövetelik a kirendelt tanács („dominorum consili-

---

valeant." (XL. 6. §.) A XLI. czikk meghagyja, hogy a megyei kiküldöttek a vámmentességgel biró, vagy arra igényt tartó községek s birtokok jegyzékét is küldjék meg „Maiestati regiae et iuratis suis consiliariis" felülvizsgálás végett. Ez a két törvényczikk legjobban mutatja, hogy mekkora fontosságot s jelentőséget tulajdonitottak a kirendelt tanácsnak 1500-ban: a vámügy rendezését ugyanis idevágó régibb törvényeink közül az 1397-iki temesvári végzemény („coram nostra Maiestate ac praelatis et baronibus nostris" Történelmi Tár III. 231.) és az 1486: XXXVI. t.-cz. („Maiestas regia una cum dominis praelatis et baronibus debeat limitare") a tágabb királyi tanácsnak, az 1498: LXXIV. t.-cz. pláne az *országgyülésnek* („coram regia Maiestate nec non dominis praelatis et baronibus ceterisque regnicolis") tartotta volt fenn.

[50]) Az 1518-iki budai czikkelyeket (lásd Suppl. II. 398—418), minthogy nem emelkedtek törvény erejére, csupán a főuraknak, a tágabb kir. tanácsnak törvényjavaslatát képezik, mellőzöm.

[51]) „. . . ad cuncta officia et danda et auferenda cum Maiestate regia pariter autoritatem habent et generaliter summa omnium rerum Suae Maiestatis, et regni apud eos maneat."

ariorum et assessorum") közreműködését és jelenlétét: pl. a főispánok és a kincstárnok hivatali esküjének letételéhez.[52]) Másfelől azonban ugyanabban a XXXIX. czikkben, közvetlenül a kirendelt tanácsosok felsorolása után, ott ékeskedik egy szakasz, mely az aristokratia gyülekezetének, a tágabb királyi tanácsnak továbbra is biztosítja eddigi súlyát s világosan tanusítja, hogy a nemesség még mindig nem tudta az uraknak a királyra való roppant befolyását megszüntetni, érvényesülésüket megakadályozni. „A többi tanácsos uraknak is helyük s méltóságuk ő felsége tanácsában változatlanul megmarad".[53]) És a mig ez így maradt, addig a nemesség el nem érte czélját. A mig a törvény, megengedvén az uraknak a király tanácsában való megjelenést, — csupán a királylyal szemben mondotta ki azt, hogy a kirendelt tanácsnál legyen a legfőbb intézkedés joga, nem egyszersmind a „többi tanácsosokkal" szemben; a mig a törvény nem adott a *kirendelt* tanács nézetének, javaslatának feltétlen elsőbbséget a fontos ügyek tárgyalásakor — vagyis ha egybegyült a tágabb királyi tanács — többségben levő hatalmas uraknak szavazata fölött: addig a rendes kormányzati ügyvitelt *talán* korlátlanul végezhették a nemzet megbizottjai, de a nagy kérdésekben a nemesség politikája semmiesetre nem diadalmaskodhatott, óhajai nem valósulhattak.[54]) Azért, midőn az 1525-ik évben az aristokratia és a köznemesség ellentéte

---

[52]) Bácsi 1518: XVIII., XX. t.-cz., ide tartozik még XXI. t.-cz. is.

[53]) „Ceterorum etiam dominorum et consiliariorum loco et dignitate in consilio Maiestatis Suae salvis remanentibus." 4. §.

[54]) Valójában, ha nézzük az 1498 óta 1526-ig fontosabb ügyben kelt okleveleket, nem találunk egyéb változást, minthogy a tágabb királyi tanács: a „főpapok zászlósurak és előkelők" javaslata, hozzájárulása s beleegyezése mellett *néha* az „esküdt ülnököké" is emlittetik. Pl. „Simul cum dominis praelatis, baronibus, consiliariis et assessoribus suis" 1516: Kat. XIX. 29.; „ex consilio dominorum praelatorum et baronum ceterorumque procerum atque assessorum consiliariorum suorum" 1525: Tört. Tár 1883. évf. 91. Alkalmasint a kirendelt tanácsosok is értetnek, midőn a XVI. század tizes és huszas éveiben „totum consilium"-ról van szó, minek néhány esetét tudjuk: pl. 1519: Suppl. II. 491. Azonban az ülnöktanácsosok ilyetén kifejezett vagy burkolt felemlítése fölötte kivételes dolog; az eseteknek messze tulnyomó többségében azzal nem találkozunk; meggyőzhetnek e tényről a dolgozat további folyamán idézendő nagyszámú 1498 utáni oklevelek.

mélyreható szakadássá, forradalommá élesedett és a nemzeti-köznemesi párt a rákosi meg hatvani gyüléseken magához ragadta a hatalmat, a vezetést: *első* feladata az volt, hogy helyrehozza ebbeli mulasztását, azaz hogy megalkossa azt a törvényt, melyet eddigelé az uraknak győzedelmes ellentállása folytán meg nem alkothatott: „A többi főpapoknak és országnagyoknak is, miként méltóságuk megköveteli, szabadságukban s jogukban áll, hogy megjelenjenek magukban a királyi tanácsban, hogy ott tárgyaljanak s véleményüket nyilvánítsák. A legfőbb intézkedés joga s a hatalom mindazonáltal az előbb említett választott egyéneknél legyen, nehogy a különböző javaslatok s nézetek harcza folytán a királyi felség és az ország jóléte megzavartassék, veszendőbe menjen".[55]) Igy szól a rákosi végzemény I. czikke; a hatvani decretumnak hasonlóan I. czikkelye valamivel kiméletesebben szövegezi ezt a tételt, de nem kevesebb határozottsággal: „... mégis, a miben ő felsége említett tanácsosaival megegyezett, érvényes maradjon s meg ne másíttassék".[56]) Ezzel a törvénynyel betetőződött a királyi tanácsnak alkotmányjogi intézménynyé fejlődése. Ez a törvény nem csak a folyó ügyeknek, a központi igazgatás közönséges teendőinek intézését, hanem a nagy politika kérdéseiben való döntés jogát, szóval a *kormányt* a szónak teljes értelmében *kizárólag az országgyülés* által kirendelt s *tőle függő tanácsra ruházta*, a királyi tanácsot a magyar alkotmány elsőrangu intézményévé avatta, a melynek utján a *nemzet* befolyt, sőt egyenesen részt vett a végrehajtó hatalom gyakorlásában. Az 1525-iki törvényhozók lelkében ugyanaz a gondolat forrongott, e törvényben ugyanaz az elv nyert — aránylag tiszta s világos — kifejezést, melyet az 1848-iki törvényhozás kifejlett államjogi terminologia birtokában s nyugateurópai alkotmányi intézmények átvételével igy fejez ki: „Ő felsége a végrehajtó hatalmat független magyar miniszterium által gyakorolja" (1848: III. t.-cz.),

[55]) „Summa et auctoritas omnium rerum apud praenotatas electas personas maneat, ne per varias opiniones et sententias [negotia?] regiae Maiestatis et regni sui surbantur, ac praetermittantur." Vest. 574.

[56]) „Nihilominus tamen, quidquid per Maiestatem regiam cum praescriptis *consiliariis suis* conclusum fuerit, ratum maneat atque firmum." Suppl. III. 23.

továbbá: „Mindegyik miniszter azon rendeletért, melyet aláír, felelősséggel tartozik" (18. §.). És ha hozzáveszszük az 1507: V. t.-czikket, mely az 1525-iki decretumok hozatalakor még teljes érvényben volt, — nem mondhatta-e a magyar ember már 1525-ben jogos büszkeséggel s önérzettel lényegileg ugyanazt, a mi mai modern alkotmányunknak sarktétele: „(Ő felsége) bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak úgy érvényes, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláiratik." (1848: III. 3. §.)?[57])

Joggal nevezi Timon a királyi tanács alkotmányjogi fejlődését a mai parlamentáris kormányzat jogtörténeti előzményének.

3. Részletesen s behatóan adtuk elő a központi kormányzati ügyvitelre hivatott tulajdonképpeni tanácsnak mivoltát, összealkotását, a jogkörének mélyítésére irányuló törekvéseket azaz alkotmányjogi intézménynyé fejlesztését. Két okból: a szoros értelemben vett tanácsnak tüzetes megvilágítása, a feladat, szervezet s működés tekintetében való szabatos körülhatárolása által nagy mértékben tisztázódik egyszersmind a tágabb királyi tanács képe is — mintegy negative; másodszor pedig éppen a szoros értelemben vett tanácsnak alkotmányjogi fejlődése mutatja meg nekünk *a tágabb királyi tanács intézményét* egész jelentőségében, óriási fontosságában, tényleges vezérlő szerepében.

[57]) Az 1526-iki reactio, az aristokratiának ujból uralomra jutása elsöpörte a megelőző év s általában harmadfél évtized alkotmányjogi vivmányait. A főuri párt döntő befolyására visszavezetendő 1526-iki decretumnak XXXI. czikkelye ugyanis kiindulván abból, hogy a király az összes fontosabb ügyekben a tágabb királyi tanács javaslatát s közreműködését szokta igénybe venni, ennek a tágabb királyi tanácsnak expositurája, jóformán állandó comitéja gyanánt fogja fel a folyó ügyek elintézésére hivatott tulajdonképpeni tanácsot s következőkép rendelkezik: „Cum Maiestatis Suae regiae sint consiliarii praelati et barones, est in arbitrio Suae Maiestatis *retinere* apud se, quos Maiestas Sua voluerit." A törvény megkivánja ugyan nyolcz köznemesnek is a tanácsban jelenlétét („Sua Maiestas eligat octo etiam ex nobilibus et regnicolis, qui consilio Suae Maiestatis intersint"), de csakis jelenlétét, meghallgatásukat nem, s a királyra bizza e köznemes tanácsosoknak is kiszemelését. Szóval helyreállott az 1498 előtti állapot s a tulajdonképpeni tanács az alkotmányjog köréből kibukván azzá sülyedt, a mi kezdettől fogva 1498-ig volt: a kormányzat egyszerü eszközévé, közigazgatási szervvé.

Valóban, a Jagellók idejében hozott törvények, kivált a tulajdonképpeni tanácsra vonatkozó (a fentiekben tárgyalt) intézkedések *egymagok* kétségbevonhatatlanná, bizonyossá teszik egy a folyó ügyek intézésére rendelt, állandóan a király személye körül működő tanácstól teljességgel különböző *másik* tanácsnak, az időről-időre egybegyülő, roppant befolyású tágabb királyi tanácsnak létezését. Az 1492: VI. t.-cz. arra kötelezi a királyt, hogy, „midőn Magyarországon tartózkodik, csak magyar tanácsosokat tartson maga mellett", — az illető helyen talán sikerült kimutatnunk, hogy e „tanácsosok" alatt a rendes kormányzati ügyvitelt végző, állandóan az udvarban tartózkodó hivatalnokok értendők, vagyis a szoros értelemben vett tanács tagjai; és nyomban reá a VII. czikk következőképpen rendelkezik: „Midőn Magyarország és az alávetett tartományok tárgyairól s dolgairól végzés hozatik, ő Felsége ne másokkal, hanem csakis magyarokkal értekezzék és tanácskozzék és másokat, külföldieket, idegen nemzetbelieket ily értekezletekhez és tanácskozásokhoz oda ne bocsásson".[1]) Ez a két törvény korántsem tautologia, nem ismétlés; egy tilalomnak hangoztatása két különböző intézményre vonatkozólag. Az 1495: XXV. t.-cz. kimondja, hogy a király összehíni tartozik „röviddel az országgyülés megnyitása előtt a főpapokat, az országos főtiszteket s többi tanácsosait" („convocatis primum dominis praelatis et baronibus ceterisque consiliariis suis"); világos, hogy a kik e helyütt tanácsosokul szerepelnek, oly tanácsi testületnek a tagjai, mely rendszerint nincsen együtt a király udvarában. Kézzel foghatóan két külön tanácsnak létezését bizonyítja az idézett 1500: X. t.-cz., mely részletesen szabályozván a törvényszékkel kapcsolatos tulajdonképpeni tanácsot, hozzáteszi, hogy a többi főpapok és bárók, kik *különben is* helyet foglalnak ő Felsége *tanácsában*, a szóban forgó (praenotatum) tanácsba . . . mindig bebocsáttassanak". Ugyanezt bizonyítja az 1507: VII. t.-czikk, mely az „assessor uraknak" — kik együttvéve a kormányzati ügyvitellel megbizott szükebb *tanácsot* alkotják — kötelességükké teszi, hogy

[1]) „Quando de rebus, et negotiis regni Hungariae, ac partium sibi subiectarum agetur; non cum aliis, praeterquam cum Hungaris consiliariis tractet et consultet et alios forenses aliasque nationes ad talem consultationem taleque consilium non admittat."

jelentsék fel azt, „ki az urak és országlakók közül a *király tanácsában* az ország törvényeit és közjavát megtámadni merészelné"; hasonlóan az 1514: t.-cz., mely midőn kifejezetten kirendelt tanácsról (deliberatione sui consilii ordinati) szól, eléggé mutatja, hogy létezett egy másik, nem az országgyűlés által kirendelt tanács is; szintúgy az 1518-iki bácsi decretumnak XXXIX. czikke, mely a kormánytanács *összes* tagjainak névszerinti elősorolása után megjegyzi, hogy „a többi *tanácsos uraknak* helye és méltósága a királyi tanácsban változatlanul megmarad"; továbbá az 1525-iki rákosi II. t.-cz., mely ujból kijelenti, hogy „idegen nemzetbeliek a király tanácsába többé be ne bocsáttassanak",[2]) pedig — mint láttuk — éppen a megelőző I. czikk szabályozta volt a *tulajdonképpeni* tanács jogkörét, arra, azaz a kirendelt tanácsosokra ruházván a döntés és határozathozatal kizárólagos jogát szemben a „főpapokkal és országnagyokkal", kiknek a tárgyalásokban való részvétel ugyan továbbra is megengedtetett; végül az 1526: XXXI. t.-cz., mely a főpapok és főurak gyülekezetének, egy tágabb tanácsnak residuuma gyanánt tünteti fel a tulajdonképpeni tanácsot.

Az idézett törvények a leghitelesebben tanusítják, hogy a kortársak szemében határozott, befejezett intézmény jellegét öltöttek az egyházi és világi főuraknak a királyi udvarban való összejövetelei, hogy a köztudat valóban a király tanácsának tekintette és *királyi tanácsnak* nevezte ezeket a gyülekezeteket, melyeknek az országos ügyek intézése körüli döntő szerepével *általánosságban* éppen a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődése ismertetett meg, és hogy ennek alapján, megfelelő szóhasználattal egyszerüen *tanácsosoknak* (consiliarii) mondattak az azokban a gyülekezetekben megjelenni szokott hatalmas urak.[3]) Törvényeink, midőn e gyülekezetnek, e tágabb tanácsnak

---

[2]) „Nationes tamen externae in consilium regium de cetero non admittentur." Vest. 575.

[3]) Érdekes és jellemző példája a „consiliarius" szó e széleskörű használatának az 1518-iki bácsi végzemény XVIII. czikke, melyben a consiliarius tökéletesen egyértelmű a „dominus", főúr szóval: „Honores comitatuum Regia Maiestas a dominis *consiliariis*, qui praeter unum plures habent secundum formam generalis decreti auferat et personis benemeritis distribuat." Vest. 487. L. alább is.

meghallgatására utalják a királyt, többnyire egyszerüen „consilium praelatorum et baronum", ritkábban „consilium praelatorum, baronum et consiliariorum" (1492: VIII., 1495: XXV. t.-cz.) névvel jelölik azt, néha „consilium praelatorum, baronum et nobilium" (1439: XX., 1458: XIV. t.-czikk), olykor meg „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium" (1454: X., 1478: X. t.-cz.) névvel. Ugyanezeket a kifejezéseket használják királyaink is, midőn e gyülekezeteknek közreműködését, hozzájárulását említik; ugyanezekkel a megjelölésekkel él a tágabb királyi tanács maga, mikor önállóan lép fel s intézkedik. Még pedig — mellesleg megjegyezzük — a számos elnevezés közül a rendszerinti, a gyakoribb, melylyel szinte legsürübben találkozni diplomatikai emlékekben, éppen az, a mely legtisztábban fejezi ki a hivataltól, tisztségtől független, *magánjogú*, *örökös* alapon nyugvó résztvételnek tág terjedelmét: „consilium praelatorum, baronum et procerum", „nos praelati, barones et proceres ac nobiles".[4])

[4]) Aligha fogja valaki kétségbevonni, hogy e megjelölések mindannyian *egy* intézményre, ugyanarra a tanácsi testületre vonatkoznak, hogy a „consilium praelatorum et baronum" meg a „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium" egy s ugyanaz. Knauz is habozás és scrupulus nélkül az országos tanács határozatának tekinti a „praelati, barones, proceres et nobiles" meg a „praelati et barones" név alatt kiadott rendeleteket egyaránt. Nem hiszszük, hogy az előadottak után akadna olyan, ki a „praelatorum et baronum consilium"-ot a tulajdonképpeni tanácscsal azonosítaná szemben a „praelatorum, baronum, procerum et nobilium consilium"-mal, mint tágabb tanácscsal; egyébiránt már *Hajnik* világosan a „consilium praelatorum et baronum"-féle kitételt nevezte volt meg *a tágabb királyi tanács egykorú* diplomatikai jelölése gyanánt. Egyet. europ. jtört. 238. Mégis nagyobb nyomaték kedvéért egynéhány adattal s bizonyitékkal akarjuk megvilágítani a „consilium praelatorum et baronum" meg a „consilium praelatorum, baronum, procerum et nobilium" tökéletes azonosságát. Tudjuk, nevezetes különbség van a főrendiház látogatottsága tekintetében a fontosabb politikai javaslatok tárgyalása és holmi közönséges költségvetési vita között. Épúgy különböző lehetett a tágabb királyi tanács látogatottsága a szerint, vajjon a nemzeti lét alapjait érintő ügyek vagy kevésbbé mélyreható kérdések voltak döntés alá kerülendők, továbbá az egyéni törekvések és politikai elvek kisebb-nagyobb érdekeltsége szerint. De a mig ma, az intézményi jellegnek tisztán való kidomborodása, azaz az intézménynek szervezettsége folytán egyszerüen a főrendiház üléséről szólunk és a gyülekezet hivatalosan mint főrendiház működik, akár egynéhányan vannak csak jelen, akár az összes tagok, addig régente, a vegyes házakbeli királyok alatt, mikor a tágabb királyi

Ezekkel a tágabb királyi tanácsot jelölő elnevezésekkel lépten-nyomon találkozunk a vegyesházakbeli királyok korában: az állami életnek mindenneműi, mindenrendü nyilvánulásainál. A reánk maradt emlékek s feljegyzések alapján nem nehéz bő rajzát nyujtani a tágabb királyi tanács működésének, megjelölni a tárgyakat, alkalmakat, melyek foglalkoztatták, az intézkedéseket, melyeket tett, a határozatokat, miket hozott.

---

tanács intézménye még nem nyert volt szilárd, állandó szervezetet, a külső megjelenés változó volta daczára egységesnek jelentkező határozott alakot: a tágabb királyi tanács gyülekezésénél jobban előtérbe nyomultak az esetleges, különös, személyes körülmények; szóval az egybegyülteknek kisebb-nagyobb száma hatással volt a gyülekezet *elnevezésére* is. [Az ebben a szemléltető kifejezésmódban jelentkező naivitásnak, descriptiv közvetetlenségnek egy további nyilvánulása, hogy az országgyülési végzemények nézetkülönbség esetében mindig megemlítik, kiknek akaratából s hozzájárulásával, illetve kiknek ellenzésével alkottatott egy-egy törvényczikk — pedig ennek a megalkotott törvény hatályára nézve semmi jelentősége nincsen. Igy pl. magából a törvény szövegéből tudjuk, hogy az 1397-iki temesvári végzeménynek egyházi vonatkozású czikkeit (M. Tört. Tár. III. 240.), valamint az 1495: XXXI. t.-czikket, hasonlóan az 1514-iki decretumnak „a bünügyeket és a papi tisztességet illető“ rendelkezéseit (praef. 4. §.), a főpapok „repugnálták“ és hogy az 1498: XXVI. t.-czikket a köznemességnek köszönhette a király.] Ha kevesen jöttek össze, — ha aránylag csekély számmal valának együtt, szerényebb névvel éltek ők maguk is, egyszerüen „praelati et barones“-nek modván magukat és a király is, mások is röviden „consilium praelatorum et baronum“ szóval tettek róluk említést, — minthogy a tágabb királyi tanács összejöveteleinek éppen az egyháznagyok és az országos főtisztviselők voltak legrendesebb, állandó tagjai — az udvarra utaló közhivataluknál fogva. A király tanácsában kis számmal jelenlevő urak egyszerüen „praelati et barones“-nek nevezték magukat és neveztettek mások által még akkor is, a mikor a concret esetben többen voltak köztük oly főurak, kik valósággal nem tartoztak a „barones regni“ közé, sőt közhivatalt egyáltalán nem viseltek; mire jellemző példa a 13 szepesi város elzálogosításáról szóló oklevél (1412.), mely „voluntate praelatorum et baronum ad hoc specialiter accedente“ bocsáttatott ki (Katona, Hist. Crit. XII. 127.) és a melynek függeléke következőképp hangzik: „Et nos — 2 főpap, 4 a Tripartitum I. részének 94. czime értelmében vett igazi „baro“, továbbá — Petrus de Perén comes Ujvariensis, Emericus de Perén secretarius cancellarius regiae Maiestatis, Joannes de Rozgon thesaurarius regiae Maiestatis, Mattheus de Palócz comes Borsodiensis, Wladislaus de Pelsőcz filius quondam Emerici vayvodae, Joannes de Cseh, Benedictus Czudar de Makovicz *praelati et barones* regni Hungariae . . .“ Kat. i. h. XII. 133. Lásd még az 1358-ban Carrara Ferenczczel, Padua urával Pray, Annales II. 110. és 1376-ban az aquilejai patriarchával Kat. i. h. X. 611. kötött szerződések hasonló záradékait. Még a

Meg fogjuk kisérleni szereplésének, *hatáskörének* részletes megvilágítását. Áttekinthetőség kedvéért csoportosítanunk kell a tanács működésének alkalmait, ténykedéseit, természetszerüleg államjogi kategoriák és felosztások alapul vételével — az államhatalom gyakorlásában való résztvételről, az állam sorsának intézéséről lévén szó. Nem szabad ugyan figyelmen kivül hagynunk Gierke szép mondását: „Systematizálás és

XVI. században is egynéhányszor fordul elő, hogy midőn a főrendek a közönségesnél csekélyebb számmal gyülnek össze, felirataikban, egyéb üzeneteikben röviden „praelati et barones“ névvel szerepelnek a rendes „praelati, barones et proceres (később: magnates)“ helyett (az 1572-iki pozsonyi országgyülésre egybegyült 8 főúr „nos praelati et barones“ néven szól Magy. Orsz. Eml. V. 361., az alsó táblával polemisáló iratokban „domini praelati et barones respondent,... putant,... contradicunt“ u. o. V. 363., hasonló eset V. 430., ugyanaz a szóhasználat lappang VI. 167., 173.). — De a „consilium praelatorum et baronum“-féle kitételt nem csupán akkor alkalmazták, mikor a tágabb királyi tanács egy-egy bizonyos összejövetelének kisebb mérvű látogatottságát akarták azzal kifejezni, *rövidség okából* ezt az egyszerü megjelölést használták egyébkor is, kivált mikor nem egy concret gyülekezetről, hanem a tágabb királyi tanácsról *általában* szólottak: tehát leginkább a törvényekben. Hogy csakugyan a szavakkal való takarékosság volt (a külső aspectustól abstrahálni nem tudó szemléltető kifejezésmód mellett) főoka e rövid megjelölés sűrű használatának, arra vonatkozólag csak egynéhány példát fogunk felhozni. Az „országos tanács“ — hogy történetiróink szokott szavával éljek — mely Zsigmond fogsága idején az ország ügyeit intézte, „nos. universi praelati, barones (milites) et proceres regni Hungariae“ névvel jelöli önmagát Zichy codex V. k. 254. 256., holott az esztergomi érsek, a nádor, az országbiró perhalasztó rendeleteiket „de deliberativo decreto, ex speciali commissione praelatorum et baronum regni“ bocsátják ki pl. u. o. 255. 257. 260. stb. Szatmármegye alispánja, szolgabirái pláne következőképpen emlékeznek meg az országos tanács által hozzájuk intézett inquisitorius parancsról: „... accepimus literas universorum baronum regni Hungariae in haec verba: ‚Praelati, barones et regni Hungariae proceres universi‘...“ és jelentik, hogy a tényállást olyannak találták „prout prius praefatis baronibus regni Hungariae fuisset conquestum.“ Hazai Okmányt. VII. 431. A kik az 1492: CVIII. t.-czikkben egyszerüen mint „praelati et barones“ jelentkeznek, szemmel láthatólag ugyanazok, kiket a hires 1495: XXV. t.-cz. következetesen „praelati barones ceterique consiliarii“ néven említ. A legtanulságosabb példa valamennyi közül a Telekinél, Hunyadiak kora X. 104—108. ll. közölt, 1441. szept. 9. és 10-éről keltezett két oklevél: az Erzsébet királynéhoz küldött követeknek a király és az urak részéről külön-külön adott felhatalmazás. A kik „Praelati, barones, comites, milites, proceres et nobiles regni Hungariae“ név alatt adják ki az egyik oklevelet, ugyanazokat a király a másik oklevélben „praelati et barones regni“

dogmatizálás csökkentik a történeti előadás igazságát, hűségét".[5]) Midőn a közjogi tartalom szerint elemeire bontjuk s rendszerbe szedjük a tágabb királyi tanácsnak az egész állami életet felölelő egységes tevékenységét, könnyen oly rendszerességet, oly szabályozottságot, tudatosan létesített kapcsolatot fedezhetnénk fel, mely a valóságban, a hatalmi állapotoknak, a szükségnek, az alkalomnak közvetlenül irányitó hatása mellett nem volt meg; könnyen megváltozhatnak a működés tárgyait képező ügyek s teendők tényleges arányai is — kiszakítva a sajátos helyzet összefüggéséből s egy abstract rendszer

névvel jelöli: hogy ez így van, tanusítja a két megbizólevélnek csaknem szóról-szóra megegyező tartalma. Gyakran egy és ugyanabban az oklevélben a tágabb királyi tanácsnak egy ugyanazon gyülése felváltva hol bővebb, hol egyszerübb kifejezéssel jelöltetik. II. Ulászló király 1493-ban „dominorum, praelatorum, baronum ac procerum et nobilium ad id accedente consilio et consensu" (Kat. i. h. XVII. 576.) hűtlenségben marasztalja a kalocsai érsek jószágait fosztogató Kis-Horvát Jánost és Bánffy Lőrinczet; az oklevél következő részeiben az elmarasztaló itélet hozatalánál közreműködő urakról már csak röviden „praelati et barones" névvel emlékezik meg, például: „Quibus sic legitime per nos una cum praelatis et baronibus supradictis ... definitis et conclusis" u. o. 578., egy ugyanerre az ügyre vonatkozó 1494-iki oklevél meg világosan azt mondja, hogy a hűtlenségi itélet „requisitione et consilio omnium dominorumprae latorum et baronum, nec non procerum regni" jött létre u. o. 635. A tágabb királyi tanácsnak legterjedelmesebb, legpontosabb megjelölése az országgyülési végzemények bevezetésében s confirmatióiban szokott alkalmaztatni (az országgyülés tényezőinek felsorolása ötletéből), pl. „*praelati, barones, nobiles et proceres* dicti regni Hungariae una cum certis electis nobilibus hominibus singulorum comitatuum eiusdem regni" 1454. decr. 4. §. 1452-ben pedig Hunyadi az országgyülés egybehivását indokolván így irt a szabolcsmegyei nemességnek: „ex quo res ipsa vestram universitatem, non minus quam nos et *dominos praelatos et barones* tangit" Teleki X. 322. Még csak egy megjegyzést. Nem szabad figyelmen kivül hagynunk azt, hogy midőn a XIV. és XV. században a tágabb királyi tanácsot rövidség okából egyszerüen a „praelátusok és bárók" tanácsának mondották, ez a kifejezés az akkori hétköznapi beszéd szempontjából nem igen eshetett kifogás alá. Mert (mint a második részben, a bárói czimről szólván bőven ki fogjuk mutatni) — bár már az Anjouk alatt tisztán kijegeczedett volt a „barones" szónak a Hármaskönyv I. részének 94. czime által fixirozott technikai értelme — a XIV. és XV. század közönséges beszéde „báró" névvel jelölte a gazdag, hatalmas urakat, a főurakat általában, tekintet nélkül országos főtisztségre, közhivatalra.

[5]) Das deutsche Genossenschaftsrecht I. k. (Rechtsgeschichte der deutschen Genossenchaft) Előszó VIII. l.

keretébe illesztve: könnyen a tágabb királyi tanács önálló, lényeges, fontos feladata gyanánt tünhetik fel az olyas, a mi csupán alkalom adtán, amúgy mellékesen szerepelt a megbeszélendők s elintézendők sorában. Azonban ezen nehézségek daczára (melyeket iparkodni fogunk az egyes ténykedések igazi jelentőségére utaló megjegyzésekkel eloszlatni) egyedül a tágabb királyi tanács működésének ilyetén systematikus részletezése alkalmas arra, hogy feltüntesse ennek az intézménynek szerepét s rendeltetését a középkori magyar államjogban, vagyis: hatáskörét.

Meg fogjuk ismerni immár *detailjaiban*, concret valóságában, példákon[6]) s tényeken a tágabb királyi tanács roppant fontosságát az állami életben.

*

A tágabb királyi tanácsnak mint a közhatalom gyakorlásában résztvevő intézménynek természetesen más volt a feladata rendezett állapotok között, mikor a főhatalom ama tényezője, kit ez a tágabb tanács támogatni s irányítani volt hivatva: a király megvolt s a maga személyében vezette az állami ügyek legfőbb intézését, a kormányzást; és más rendkivüli időkben, mikor a főhatalomnak eme tényezőjét még csak meg kellett alakítani, vagy a mikor, ha volt is király, fontos okból — huzamos távolléte, kiskorúsága stb. folytán — nem teljesíthette személyesen kormányzói teendőit. A tanács *rendes* hatáskörétől meg kell tehát különböztetnünk a *rendkivüli* hatáskört, t. i. azokat a különös feladatokat s kötelességeket, melyek ily kivételes viszonyok között hárultak a tágabb királyi tanácsra. A dolog természeténél fogva előbbi par excellence segédkező, tanácsoló (consultativ): ennek a rendes tevékenységnek eredményei leginkább csak a király elhatározásaiban, intézkedéseiben

[6]) A tágabb királyi tanács (s annak a tulajdonképpeni tanácscsal való fogalmi ellentéte) visszanyúl Szt. István koráig. Bennünket azonban a tágabb királyi tanács csak attól az időtől kezdve érdekel, a mikor a magánjogi alapon előkelőknek, a nagybirtokos osztálynak lesz a gyülekezetévé s ezzel kapcsolatban egyúttal befolyásának tetőfokára emelkedik: a XIII. sz. végén s különösen a vegyes házakbeli királyok alatt. Ezért példáimban főleg a vegyes házak korára szorítkoztam; az Árpád-korszakra csak ott mentem vissza, hol azt az esetnek kiválóan jellegzetes volta indokolta.

jelentkeznek; utóbbi önálló jellegű. Gyakran ugyan, miként látni fogjuk, király létében is önállóan lép fel a tanács a király mellett — még pedig éppen a legfontosabb ügyekben; néha viszont tanácsoló, támogató szerepet visz a királyi hatalom szünetelésekor, illetőleg fogyatékos birtoklása idején is, a király helyettesének, a kormányzónak vagy helytartónak oldalán.

*

Vegyük szemügyre előbb a tanács rendes hatáskörét, mikor ugyanis az ország kormányát az alkotmány értelmében arra hivatott főhatalmi tényező, a király maga intézte.

4. Foglalkoznunk kell mindenekelőtt a tágabb királyi tanácsnak *a törvényhozásban való közreműködésével.*

A tágabb királyi tanács kiváló részt vett a törvényhozásban; az országgyülési végzemények megalkotásának súlya, a döntő szó a tágabb királyi tanácsnál volt. Azonban erről itt nem fogunk szólni. Egyrészt azért, mivel a törvényhozásban — az országgyülésen — való résztvétel, bár a résztvételnek ez a fokozottabb, teljesebb mérve a tágabb királyi tanács intézményéből folyt, nem magának a tanácsnak, mint *ilyennek*[1]) volt a működése, hanem a tágabb királyi tanácsban megjelenő elemeknek, a hatalmas nagybirtokos uraknak mint a magyar állam teljes jogu polgárainak, mint a magyar nemzet tagjainak közjoga s tevékenysége; másrészt azért, mivel a tágabb tanácsnak a törvényhozásban, az országgyülésen való nagyobbmérvű szereplését utóbb külön, hosszasan fogjuk tárgyalni, mint hogy éppen ennek kapcsán lett a királyi tanácsban való magánjogú, örökös résztvétel az örökös főrendiség kifejlődésének alapjává. E helyütt a tágabb tanácsnak a törvényhozásban *tanácsként* való közreműködéséről szólunk csak, vagyis arról a befolyásról, melyet a királynak törvényhozási joga tekintetében a királyra gyakorolt.

A királynak a törvényhozás körüli felségjogai közül időrendben első a törvényhozás másik szervének megalakítására, *az országgyülés egybehívására* való joga; e jognak gyakorlására mindvégig döntőleg folyt be a tágabb királyi tanács. Minthogy a vegyes házakbeli királyok alatt (valamint egészen a jelen századig) az országgyülés működése nem volt

[1]) *Qua* tanácsnak.

folytonos, nem volt rendszeres, fokozatos kiépítése és javítása az ország jogi szervezetének, csupán esetről-esetre való tevékenység, alkalmi törvényhozás; mivel továbbá a középkori országgyülések hatásköre részben a mainál is többet ölelt fel, nevezetesen a legfőbb kormányzati teendők közül: az országgyülés összehivásának joga akkoriban aránytalanul tartalmasabb volt, mint ma, és így a tágabb királyi tanácsnak idevágó ténykedése, hogy megállapította, mikor van szükség az egész nemzet elhatározására s hozzájárulására, mikor nincs, egymagában eléggé mutatja annak irányító befolyását az összes államügyekre. A XIV. s XV. században tartott országgyülések majdnem mindegyikéről hitelesen tudjuk, hogy „a főpapok, zászlósurak, az ország előkelőinek s nemeseinek tanácsából és beleegyezésével" hivatott össze; a királyok rendszerint maguk említik ezt meghivó leveleikben — így Róbert Károly 1318-iki regaleséban, a legrégibb reánk maradt királyi meghívóban, — végzeményeikben, gyakran egyéb oklevelekben is, midőn az országgyülésről említést tesznek.[2]) Nem egy esetről van tudomásunk, a mikor a tágabb tanács a király felszólítására csak azért gyült egybe, hogy megbeszélje s eldöntse, össze kell-e hivni a jelen körülmények között országgyülést, vagy sem.[3]) És így az 1471: I. t.-cz. szinte két százados alkotmányjogi gyakorlat által szentesített szabályt mondott ki, elrendelvén, hogy a király a főpapok és bárók tanácsára évenkint országgyülést tartozik összehívni, ha szükséges:[4]) annak megitélése, vajjon szükséges-e, a tanácsra bizatik.

[2]) 1291-iki erdélyi (részleges) országgyülés: Fejér VI. 118.; 1318: Róbert Károly meghivó levele Suppl. I. 266; 1385: Mária királynő decretuma: Vest. LIX.; 1435: decretum maius praef. 2. §.; 1457 Futtak: V. László hires itéletlevele a Hunyadiak ellen Suppl. II. 133.; 1458 Szeged: Mátyás király meghivó levele Kat. XIV. 167.; 1462: meghivó Pray Annales III. 268.; 1464 székesfejérvári koronázó gyülés: meghivó Teleki XI. 80.; 1466 Buda: meghivó Suppl. II. 176.; 1492: meghivó Kat. XVII. 283., v. ö. végzeményi praef. 2. §.; 1505: meghivó Suppl. II. 331.; 1508-iki koronázó gyülés: l. Fraknói, Hunyadiak és Jagellók kora 383.; 1516: Suppl. II. 361.

[3]) Például szolgálhat II. Ulászlónak eddig kiadatlan, keltezetlen regalese, melyet a jászóvári convent levéltárában „N. Olahi M. S." jelzés alatt őrzött codexből a függelékben közlünk.

[4]) „Singulis annis, circa festum Ascensionis domini, de consilio praelatorum et baronum nostrorum edicamus generalem Conventum omnibus regnicolis nostris: Et hoc, si exigat necessitas."

Hasonlóan a tágabb tanács javaslatára történik (a mi különben az összehivás fogalma alá esik) a bizonyos napra hirdetett *országgyülésnek elhalasztása*, az az későbbi határnap kitüzése. Sőt olykor, midőn máris későnek mutatkozik a királyt ilyen halasztó rendelet kiadására birni — pl. időközben külföldre távozott — maga a tanács önállóan, a maga hatalmából későbbi napot jelöl ki; így az 1455. év végén Hunyadi hivására Péterváradon egybegyült urak a király által 1456. vizkereszt napjára hirdetett gyülést januarius 20-ára halasztják.[5])

És egyszer fordul elő, hogy a király felfüggeszti, illetve előbb rekeszti be az országgyülési tárgyalásokat, semmint tulajdonképpen befejeztettek volna, azaz hogy — modern szóval — *feloszlatja* az országgyülést, 1492-ben; akkor is a tanács indítványára.[6])

Jóformán fölösleges említenünk, hogy a király ennek a tanácsnak javaslatára hallgatott ama felségjogának gyakorlásánál, melyben törvényhozási joga csúcsosodik: *szentesítés* alkalmával. Ha valamelyik intézkedésénél, úgy bizonyára az országgyülési végzések elfogadása, vagy el nem fogadása kérdésében volt erre a tanácsra utalva. Nagy Lajos 1351-iki törvényében külön említi, hogy „a fenséges fejedelemasszony, Erzsébet királyné, kedves anyjának és országnagyjainak tanácsára“ erősíti meg II. Endre bulláját, valamint az ujonnan alkotott czikkelyeket.[7])

Ezzel azonban nem merítettük ki a tágabb királyi tanácsnak a törvényhozásban *tanácsként* való közreműködését. Korántsem. Ide tartozik még — nem mai államjogi rendszerünk szempontjából, hanem tekintve a működésnek tényleges értékét, *azon korbeli* szerepét — egy talán az eddiginél is fontosabb tevékenység, mely bár teljesen a tanács intézményében gyökerezik, mégis feltüntet némi önjogú elemet: t. i. lényegileg ugyanabból a talajból, ugyanabból az általános szükségből s helyzetből fakadt, a mely létrehozta a tágabb

[5]) Suppl. II. 125.

[6]) L. az 1492-iki végzemény confirmatiójának 5. §-át.

[7]) „... easdem libertates de ... voluntate dominae Elisabeth ... ac de consilio baronum ... nostrorum innovantes ... insuper ... huiusmodi libertates de voluntate eiusdem genitricis nostrae et consilio eorundem baronum duximus concedendum.“ Confirmatio 12. 13. §§.

királyi tanács intézményét magát. Sok-sok végzeménynek maradt reánk vagy a teljes szövege vagy csupán emléke, melyet a király országgyűlésen kivül, egyedül „a főpapok, zászlósurak s előkelők hozzájárulásával s beleegyezésével", vagyis a tágabb királyi tanácsban hozott: „generale nostrum decretum una cum praelatis et baronibus nostris firmatum et stabilitum."[8]) Ez természetesen nem törvényhozás a szó szoros értelmében és szigorú közjogi felfogással nem fogjuk az ilyen, országgyülés mellőzésével létesült végzéseket törvényeknek nevezni; de anyagilag kétségtelenül törvényhozás — mai fogalmaink szerint is, azaz jogalkotás. Ha a modern államjogi terminologiában megfelelő kifejezést keresünk, úgy a királyi vagy kormányrendelet elnevezéssel jelölhetnők ezeket a tanácsban hozott végzeményeket, mint a melyekben a király jogalkotó hatalma nyilvánult. *Jogalkotó, rendeleti hatalmát a király a tágabb tanácsban, azzal megosztva gyakorolja:* e végzemények a királynak és a tanácsban megjelenő uraknak együttes rendeletei. Épp ezért az egyszerü királyi határozatnál nagyobb súlyuk, — kivált az Anjouk és Zsigmond alatt a törvénynyel egyenlő erejük volt: a köznemesség politikai gyengesége folytán helyettesítették, mellőzhetővé tették az országgyülés működését, a tulajdonképpeni törvényhozást. Generale decretumnak mondatott az urak tanácsából alkotott végzemény éppúgy, mint az országgyülés végzeménye; általánosan elismert, közkötelező hatálylyal birt csak úgy mint az országgyülési végzemény és kiterjedt szintúgy minden korlát nélkül az állam összes érdekeire. A köztudat nem igen tett különbséget az országgyülésen és a tágabb királyi tanácsban

[8]) Pl. Sztáray codex II. 217. 226.; Hajnik, A perdöntő eskü 33. Hogy e példákban csupán a főpapok és zászlósurak közreműködése említtetik, újabb érdekes illustratiója annak, a mit a fönnebbiekben a tágabb királyi tanács különböző jelöléseiről mondottunk. A tanácsban alkotott végzemények maguk, illetve a tanács végzéseit tartalmazó oklevelek, melyek középkori szokás szerint körülményesen adják elő a közölt határozatok genesisét, a praelatusok és bárók mellett úgyszólván kivétel nélkül megnevezik a „proceres"-eket is: pl. „celebrato praelatorum, baronum, procerumque nostrorum conventu" Sigism. reg. decr. III. praef. §. 3. vagy „nobis Budae una cum praelatis et baronibus ac proceribus regni nostri Hungariae existentibus" Hazai Okmánytár VII. 447. Egyszerü utalásnál ellenben többnyire elegendőnek tartják pusztán az előbbieknek felemlítését.

hozott végzések között; elfogadta az utóbbit is teljes értékünek, törvényhozás termékének; erre vall, hogy a keletkezés körülményeinek, a helynek, az alkalomnak szabatos megjelölésére semmi súlyt nem helyeznek; országgyülési végzeménynek mondják a tanácsban létrejött határozatot s megfordítva.[9]) Hédervári Lőrincz nádor például egyik birói határozatában idézvén Zsigmond király V. decretumának 7. czikkét, ezt a kétségtelenül országgyülésen[10]) alkotott végzeményt „a főpapokkal, zászlós urakkal s előkelőkkel együtt megállapított végzésnek" nevezi.[11])[12]) A tanácscsal egyetértő-

[9]) Példákat felsorol Knauz, Az országos tanács és az országgyülések története 1445—1452. 16. l.

[10]) Az ifjabb Kovachich ugyan vitatta, hogy a decretum V. nem országgyülési végzemény, hanem „edictum vi potestatis executivae ab ipso rege editum." Not. praelimin. ad Syllogen 121 123. Csakhogy ennek ellentmond a végzemény II. czikke, melynek bevezetése következőképpen hangzik: „Conclusum est ac statutum per nostram Maiestatem cum praelatis et baronibus ac *regnicolis* nostris praenotatis." A „regnicolarum" szót, úgymond Knauz gyakran idézett munkájában, „az országos tanács bármelyik okmánya bevezetése vagy befejezésében hiába keresünk, mely szó a nemesség — tulajdonképp a megyei és városi küldöttek összeségét jelenti" (i. h. 45.), abból tehát meglehetős bizonyossággal országgyülésre következtethetünk, — a jelen esetben *annál inkább,* minthogy országgyülés tartását tanusítja a négy nappal előbb kiadott decretum maius. Ha nem is említtetnének a „regnicolae", akkor sem volna okunk feltenni, hogy a király a *jelenlevő* nemesség és városi követek mellőzésével szabályozza a honvédelem kérdését. Az a tény, hogy az országgyülés határozatai két külön decretumba foglaltattak, alkalmasint a kihirdetésnek és végrehajtásnak — előttünk ismeretlen — sajátos tekinteteiben leli magyarázatát. A decretum V. mintha nem is egyöntetü törvényhozási alkotás, hanem külön megalkotott czikkelyeknek utólagos egybekapcsolása volna, — jellemző pl. hogy „praelatis, baronibus et regnicolis nostris praenotatis"-ról tétetik említés, holott a rendeknek ez az összefoglaló megjelölése a végzeménynek ezen mondatában fordul elő első izben.

[11]) „. . . statuta ordinationesque ac decretum domini imperatoris et regis per eum cum praelatis, baronibus et regni sui proceribus alias Posonii editas et stabilitum . . ." Sztáray codex II. 382.

[12]) Az 1467-iki végzemény egyik rendelkezéséről (II. czikk) is következőleg emlékezik meg Mátyás király: „iuxta formam decreti novissime per praelatos et barones nostros editi." Kat. XV. 212. Kovachich, a ki a Supplementumban közli e decretum töredékeit (II. 182—186.), annak országgyülési végzemény volta iránt legcsekélyebb kételyt sem táplál. Az 1467-iki gyülekezetnek országgyülés volta mellett csakugyan sok nyomatékos tény szól: mindenekelőtt, hogy Mátyás király a Pozsony-

leg alkotott királyi rendeletnek az országgyülési végzeménynyel, törvénynyel egyenlő erejét praegnansul mutatja éppen a legrégibb eset, mely még az Árpádkorszakból való: az 1298-iki decretum utolsó része. Ez a végzemény a XLIV. czikkel formaszerüen be van fejezve; mégis ezután a czikk után hosszú sora következik az igazságügyi s egyéb rendelkezéseknek; a tudós Bartal György nem is habozott kijelenteni, hogy a XLV. czikkel kezdődő rész nem 1298-ból, hanem Róbert Károly valamelyik végzeményéből való.[13]) Bartal

megyéhez intézett végrehajtási rendeletében a végzeményt „domini et regnicolae“ Vest. 375., az Eperjes városához intézett levélben „universitas praelatorum, baronum et nobilium nostrorum“ u. o. 374. által hozottnak mondja, továbbá, hogy a végzések hozatalát igy adja elő: „... praelatos, barones et nobiles regni undique ad nos... convocassemus...“ (U. o. 373.) Mindazonáltal e gyülekezetnek országgyülés volta kétségtelennek nem mondható; lehet, hogy a tágabb királyi tanácsnak volt — rendkívül frequens — összejövetele. Ezt az utóbbi nézetet támogatja az, hogy Mátyás király a fentebbi idézetben, hasonlóan egy Fogaras vidékére vonatkozó rendeletében („haec et alia per dictos praelatos et barones nostros disposita de nostra fuerunt voluntate.“ Suppl. II. 192.) egyedül az urak közreműködését említi — a mi nem tekinthető már a priori pontatlan, nem szabatos kifejezésnek, minő pl. mikor Hédervári Lőrincz (lásd a megelőző jegyzetet) tanácsbeli végzésnek mond egy országgyülési végzeményt; mert Hédervári nyilatkozata a decr. V. hozatala után 12 évvel kelt, holott Mátyás király ama két rendeletét, melyben tanácsülésnek nevezi a szóbanforgó gyülekezetet, alig néhány héttel később adta volt ki. Támogatja ezt a nézetet az is, hogy a megyei nemesség és a városoknak követei a kor gyakorlata ellenére kifejezetten nem említtetnek [„nobiles“ — láttuk — akárhányszor szerepel a „proceres“-sel azonos jelentésben] és hogy a király Pozsonymegyéhez, illetve Eperjes városához intézett felhivásában (végrehajtási utasításában) egyetlen szóval sem utal arra, hogy az adómegajánlásban, a czikkelyek hozatalában részük volt a megye, a város küldötteinek is, a mire utalni ilyen alkalommal bevett szokás: egy II. Ulászló-féle kiadatlan oklevélben pl. a király ekként vezeti be adófizetési meghagyását: „fratres vestri una cum ceteris fidelibus nostris... subsidium illud... se se exsoluturos benivole... obtulerunt.“ Jászóvári codex 36 b. Nem könnyü eldöntenünk, melyik megoldás a helyes: országgyülési végzemény-e az 1467-iki decretum?, a mely esetben a szövegben foglalt állításunknak szolgál újabb bizonyítékául, avagy a tágabb tanácsban hozott végzés?, a mely esetben ez a decretum is, mely a magyar fináncztörténetben kiváló nevezetességü, oda tartoznék az alább felsorolandó végzemények közé. De mind a két megoldás egyaránt éles világot vet a tágabb királyi tanácsnak erre a királyi jogalkotás körüli, azaz quasi törvényhozási szerepére.

[13]) Commentariorum II. 208—210., III. 32.

ellenében már Hajnik utalt arra, hogy az ezekben az állitólagos Róbert Károly-féle czikkelyekben foglalt intézkedések a gyakorlatban már 1300 táján érvényesültek;[14]) Pauler Gyula utóbb ki is mondotta, hogy Bartal állitása oknélküli és hogy a kérdéses czikkelyek „a királynak és a bároknak — modern szóval — végrehajtó rendelete".[15]) Ime, a tanács végzése mint az országgyülésen hozott törvénynek egyenlő hatályú kiegészítése, mint annak alkotórésze!

A tágabb tanácsban alkotott végzemények között vannak egyesek, melyek éppúgy mint az országgyülés alkalmával létrejött törvénykönyvek számos, egymással alig vagy egyáltalán össze nem függő intézkedéseket tartalmaznak s a legkülönfélébb állami ügyekre vonatkoznak: ilyen a (Corpus iurisba is felvett) 1405-iki decretum minus, mely legfőképpen a királyi városok jogi állását, szervezetét, a forgalom, kereskedelem s pénzverés ügyeit szabályozza, de egyes kérdéseket is; ilyen Zsigmond királynak hasonlóan 1405-ben keletkezett és szintén a Corpus iurisban található úgynevezett harmadik végzeménye.[16]) Vannak továbbá — nagyobb számmal — a tanácsban hozott oly végzések, melyek egy-egy meghatározott

[14]) Perdöntő eskü és előzetes tanubizonyitás a középkori magyar perjogban. 13. l. 3. j.

[15]) Magyar nemzet története. II. 745. (360 j.)

[16]) Mindkettőről már régóta tudva van, hogy nem országgyülési végzemények, nem valóságos törvények: a decr. minus praefatiójának 3. szakasza, valamint a decr. III. bevezetésének ugyancsak 3. és 5. §§-ai elég világosan szólnak. A decr. minus megalkotásánál nem csupán a tágabb királyi tanács, a főurak gyülekezete („de praelatorum, baronum et potiorum regni procerum". . . .) működött közre, hanem a kiráyi joghatóság alá tartozó városok és községek követei is („etiam legatorum consilio"), kiket Zsigmond jelentéstétel, véleményadás és javaslataik előterjesztése végett meghivott volt, minthogy éppen a városok ügye s a városok életével szorosan összeforrott kérdések (kereskedelem, pénz, vámigazgatás) képezték a tanácskozás tárgyait, hasonlóan a városoknak a honvédelem körébe való teljesebb bevonása, mire vonatkozólag magában a végzeményben rendelkezés nem foglaltatik, csupán utalás a praef. 3. és 4. szakaszaiban. Még két alkalommal találkozunk a tágabb királyi tanács mellett a királyi városok küldötteivel, oly alkalommal, mikor a városok közreműködésének — szemben a megyei nemesség mellőzésével — igénybevételére kevés okot találni: értjük az 1402-iki örökösödési szerződést Suppl. I. 294. s kk., továbbá a Frigyes császárral való 1487-iki békekötést Teleki XII. 375.

ügyet tárgyaznak, azt kisebb-nagyobb részletességgel szabályozzák — tökéletesen úgy, mint a mai királyi vagy kormányrendeletek. Ismerünk ilyen egységes, rendeleti jellegü végzéseket a hadügyi igazgatás köréből 1426-ból,[17]) szintúgy 1427-ből, mely utóbbiban a rakonczátlankodó banderiális katonák megbüntetéséről s kártalanítási kötelezettségéről intézkedik az urak jóváhagyásával.[18]) Hasonló tartalmú rendeletnek „az urak és tanácsosok meghallgatásával“ való kibocsátására az 1523: XXI. t.-cz. kötelezi a királyt.[19]) Számos ilyen végzés a pénzügyi jog körébe esik: így a körmöczbányai pénzverde bérbeadásáról szóló 1342-iki szerződésbe foglalt pénzverési szabályzat,[20]) Zsigmondnak az adóbeszedést körülményesen szabályozó 1411-iki rendelete, mely a Corpus iurisban mint decretum IV. szerepel.[21]) A közgazdasági viszonyokat rendezik, a vagyonjog vitás kérdéseit oldják meg Nagy Lajosnak 1364-ben drágaság idején a gabonakereskedés szabályozása czéljából kiadott rendelete;[22]) a „főpapok és országnagyok tanácsában“ hozott 1370-iki végzés, mely a földbirtokosokat súlyos sanctio mellett a kilenczed beszedésére kötelezi,[23]) továbbá Zsigmond királynak erre a decretumra támaszkodó, ugyancsak a tágabb tanács hozzájárulásával kibocsátott 1430-iki végzeménye, mely megállapítja a tized és kilenczed beszedésénél követendő sorrendet.[24]) A régi magyar dologi jog legfontosabb intézményét, az adományrendszert érintik a

[17]) Hadtörténelmi közlemények 1888. évf. 165. l.

[18]) „Una cum praelatis et baronibus nostris mature deliberantes de eorundem beneplacito et consilio ordinavimus, statuimus ac praesenti decreto sancimus . . .“ Batthyanyi Ignácz gf. Leges ecclesiasticae III. 402.

[19]) „Regia Maiestas una cum dominis et consiliariis suis . . . eum modum et ordinem constituat, ne quispiam gentium sive externarum, sive internarum et etiam dominorum et nobilium tempore progressionis eorum ad bellum . . . damnum inferre audeat.“

[20]) A Corpus iurisban: „Praelatorum et baronum nostrorum voto unanimi et de consilio ac voluntate eorundem . . .“ 1. §.

[21]) „Nos . . . una cum praelatis et baronibus nostris . . . huiusmodi decretum duximus instituendum.“

[22]) Katonánál, X. 341. „ . . . . una cum . . . . nonnullis praelatis et baronibus regni de uberiori statu regnicolarum anxie cogitantes . . .“

[23]) Hazai Okmánytár III. 189. Voltaképpen ujat nem mond; ugyanaz elrendeltetett már az 1351: VI. t.-cz. által.

[24]) Hazai Okmánytár III. 359.

Corpus iurisba Zsigmond első decretumaként felvett tanácsbeli határozat a hűtlenségbe esett nemesek eladományozott jószágairól,[25]) valamint az a végzés, melynek egyik rendelkezését, hogy a régi birtokosnak hűtlensége czimén nyert jószágok tárgyában ezzel a volt birtokossal kiegyezni, egyezséget kötni nem szabad, többször említik 1420 körül kelt adomány- s itéletlevelek.[26]) A tanács beleegyezésével hozatott Róbert Károlynak az 1351 : XIII. t.-cz.-ben hivatkozott az a végzése, mely az arany és ezüstbányák tulajdonát az illető földesuraknak adja meg.[27]) Sok tanácsbeli végzemény vonatkozik a jog ama területére, mely a középkorban legsürübben volt tárgya részletes törvényi rendezésnek: a perjogra. Egy 1421-ben Pozsonyban alkotott végzés a birói érdekeltséget szabályozza, meghagyván, hogy a fő- s alispánok a részükről vagy ellenük inditott magánkereseteket többé ne maguk tárgyalják s döntsék el a megyei törvényszéken, hanem terjeszszék fel a királyi kuriába itélethozatal czéljából;[28]) egy 1424-iki itéletlevél hivatkozik oly régibb végzésre, mely a proclamata congregatio módjára történő helyszini vizsgálatot s nyomozást (communis inquisitio) szabályozza;[29]) ugyanekkor alkottatott egy a bünvádi eljárásba tartozó másik rendelet, mely a városi biróság bünügyi illetékessége alól kivonja a nemeseknek a városban elkövetett bűncselekményeit;[30]) az 1478: XII. t.-cz. említést tesz a „főpapokkal, bárókkal s előkelőkkel együtt hozott" decretumról,[31]) melyben a rövid határidő mellett való perbeidézés — a breves evocationes — esetei voltak megállapitva; és az 1481: XIV. t.-czikkben utasítás foglaltatik, hogy a tágabb tanács, „a főpap, báró és országnagy urak" kötelesek a nádori itélőszékeknek miképpeni helyettesítéséről azaz a büntető

[25]) „Una cum fidelibus praelatis, baronibus et proceribus nostris... praehabito... consilio... una cum eisdem sanximus, decrevimus..." 8. §.

[26]) Sztáray codex II. 217., 226.

[27]) 1327-iki oklevél Kovachich: Notitiae praeliminares ad Syllogen 281.

[28]) Hazai Okmánytár I. 315.; Zichy codex VIII. 28.

[29]) Idézve Hajniknál, Perdöntő eskü 33.

[30]) Hazai Okmánytár VII. 447.

[31]) „In omnibus articulis prius superinde per regiam Maiestatem et dominos praelatos ac barones proceresque regni editis." Princ. Vagy talán az 1462: I. t.-czikkre történik utalás? Ha igen, úgy erről az 1462-iki végzeményről is áll az, a mit fentebb az 1467-iki czikkelyekről mondottunk.

igazságszolgáltatás reformjáról „gondoskodni és gondolkodni, mi ha megtörténik“ és a tágabb királyi tanács javaslata helyesnek, czélszerünek mutatkozik „efféle nádori ‚generale iudicium‘ többé nem fog tartatni.“ [32] [33]

A tágabb királyi tanács nem csupán a jogalkotás, az anyagi törvényhozás terén működött ilyen módon az országgyüléssel csaknem egyenlő hatalmú, azt helyettesítő intézményként; az országgyülés hatáskörébe tartozó egyéb teendők, az úgynevezett *alaki törvényhozás* tekintetében is a tágabb tanácsban látjuk jogérvényesen, teljes gyakorlati hatálylyal létrejönni s véghez vitetni azt, a mit elrendelni tulajdonképpen az országgyülés joga és hivatása. Értjük az alaki törvényhozás legnevezetesebb, legfontosabb tényét: az *adómegajánlást*. Miként az országos jogot létesítő végzemények hozatala, úgy az adómegajánlás is a tanácsnak magasabb rendü, nem pusztán tanácsoló, inkább önjogú tevékenysége, mely lényegesen összefüggött s egy gyökérből sarjadt a tágabb királyi tanács intézményével magával: a nagybirtokos urak politikai érvényesüléséből s vezérlő szerepéből. A tágabb királyi tanácsot alkotó elemek milyensége tette lehetővé, hogy a király országgyülés mellőzésével csupán a tanács határozatából s beleegyezésével vessen ki s hajtson be adót, hadi segélyt. [34]

---

[32]) „Interea domini praelati et barones ceterique regni proceres providere et de alio modo cogitare habebunt, quo malefactores exstirpentur.“ 1. §. Az 1486-iki decretum maius idevágó részének vezérlő eszméit kétségtelenül az e helyütt elrendelt tanácskozások szolgáltatták.

[33]) Ezeken az általános, *országos* jogot alkotó végzeményeken kivül hozattak a tágabb királyi tanácsban (éppúgy, mint az országgyülésen) egy-egy ügyre, időpontra, helyre vonatkozó jogszabályok, azaz specialis, illetve singularis vagy particularis jogot alkotó végzések is, minő p. o. a tanács előterjesztésére hirdetett közbocsánat, számos büntetőjogi, igazságszolgáltatási vonatkozásaival (1403: Corpus iurisban), általános perújítás (Károlyi codex II. 243.) vagy halasztás (Zichy codex VIII. 484.) elrendelése, vagy az esztergomi vám- és vásárpénzeknek 1357-ben a tanácsban történt szabályozása (Kat. X. 191.) stb. Az ilyen specialis jellegü határozatokat — bár azokban ugyanaz a jogalkotó-rendeleti, gyakorlatilag törvényhozó hatalom nyilvánult, mint az egész országra kiterjedő, általánosabb hatályú végzeményekben — egyszerüség okából nem itt fogjuk felsorolni, hanem a következők során ott, a hol az effajta concret ügyek kormányzati elintézéséről fogunk megemlékezni.

[34]) „Alle Verfügungen, selbst *Erhebung von Steuern*, wurden vom Könige nicht nach Einholung der Zustimmung des Reichstages getroffen,

Számos esetet tudunk, melyek mutatják, hogy a tanácsban történő adómegajánlás, ha nem is volt a megajánlásnak közönséges módja, mégsem tartozott a kivételes, csakis rendkívüli körülmények által igazolt s menthető intézkedések közé. Az 1439-iki — a legismeretesebb — eset feltüntet ugyan némi rendkívüli elemeket, de ezek nem állnak kapcsolatban az adómegajánlásnak a *királyi tanácsban* történtével. A törökök elleni szerencsétlen háborúból hazatérő Albert király Titelrévben a nagy számban vele jött urakkal tanácsot tart s „beleegyezésükkel és akaratukból“ a jövő évi hadjárat költségeinek fedezésére egy-egy jobbágytelek után $^2/_3$ forintnyi adót vet ki Magyarországszerte. Formaszerü szerződés jő létre a király és a tanácsban résztvevő főpapok, zászlósurak, előkelők s nemesek között, a két fél pecsétjei alatt: a király kötelezi magát, hogy egyéb országaiból is szerez segítséget, hogy az adót behajtja a királyi városoktól is, hogy az adó beszedésénél az urakat cserben nem hagyja, sőt velük egyetértve az ellenszegülőket javaikban és személyükben szigoruan büntetendi. Viszont a névszerint megnevezett egyházi és világi urak kötelezettséget

sondern nur nach Berathung mit Prälaten und Baronen oder hohen Würdenträgern.“ Huber, Geschicte Österreichs II. 244. Az általa felhozott példa [Nagy Lajos a nápolyi hadjárat czéljából segélyösszeg fizetésére kötelezi a királyi városokat: „cum domina Elisabetha et aliis praelatis et regni baronibus diu supra hoc et mature deliberantes taliter duximus disponendum quod universae civitates regales et reginales ac liberae villae ad castra reginalia pertinentes secundum magis et minus ac iuxta valorem et opulentiam earundem pro subsidio taxari debeant.“ Fejér IX/1 766.] a királyi városoknak sajátos jogi állásánál, a királynak nagyobbfokú rendelkezési jogánál fogva (kivált a XIV. századra vonatkozólag, mikor a „peculium Coronae“ és „regis“ ellentéte még kifejlődésben volt) nem bir teljes bizonyító erővel: nem országos adóról van szó, mely jobbágytelkenként az egész földbirtokos osztály alattvalói által fizettetnék. Egy a tágabb királyi tanácsban az egész országra kiterjedő hatálylyal történt adómegajánlásnak nyomát az 1397-iki temesvári végzemény utolsó czikkelyében vélem feltalálhatni. „Dicatores florenorum et viginti unius denariorum novorum per nos ac praelatos et barones nostros pridem intra ambitum regni constituti in octavis festi Epiphaniarum domini nunc affuturi coram nobis (debeant) comparere....“ Közölte Knauz Nándor M. Történelmi Tár III. 237. E t.-czikknek helyes értelme, úgy hiszem, a következő: azok, kik *a király által a főpapokkal és bárókkal egyetértőleg kirótt* 1 frt 21 dénárnyi *adó* beszedésére küldettek volt ki, tartoznak vizkereszt nyolczadán számadás végett a király előtt megjelenni.

vállalnak, hogy jobbágyaikkal az adót megfizettetik, hogy kéréssel, jó szóval, vagy egyéb módon ugyanerre reá fogják venni „barátjaikat s testvéreiket, kik jelenleg távol vannak" és hogy az adókivetésnek ellenszegülőket lázadók, sőt felségsértők gyanánt fogják üldözni és sujtani.[35]) E kölcsönös kötelezésnek indoka egyfelől, hogy ellenértékül az ország részéről hozott áldozatért: a megajánlott adóért áldozatokra és külföldi segítség kieszközlésére birják a királyt, másfelől, hogy biztosítsák az adómegajánlás eredményességét, az adónak pontos befolyását s ezzel együtt a hadjáratnak, melytől függ Magyarország békéje, sikerét; nem pedig az, mintha a tágabb királyi tanács nem ajánlhatná meg jogosan az egész ország nevében a hadi segélyt, mintha arra csakis az országgyülés volna jogosult. Ilyes felfogásnak ebben az érdekes oklevélben nyoma sincs; az urak csupán „jelenleg távollevő barátjaikat, testvéreiket s jóakaróikat" igérik az adómegajánláshoz való hozzájárulásra reávenni:[36]) vagyis a tanácskozásban a legkülönbözőbb személyes, véletlen okoknál fogva részt nem vett urakat, a tágabb királyi tanács távollevő tagjait[37]) — a megyei nemesség megkérdezéséről említés sem tétetik. A kölcsönös kötelezés egyébiránt olyan természetü, hogy helyet foglalhat az adónak az országgyülés által való megajánlásakor is — hasonló rendelkezésekkel csakugyan találkozunk országgyülési végzeményekben;[38]) s végül az adóbehajtás elrendelése

---

[35]) Teleki, X. 72—75.

[36]) „Omnes amicos et fratres ac benivolos nostros nunc absentes..." u. o. 75.

[37]) Bizonyságot szolgáltat e tekintetben a következő analog nyilatkozat: „Nos — nevek — praelati et barones, ceterique proceres et nobiles regni Hungariae... nostro et ceterorum dominorum praelatorum, baronum et procerum fratrum scilicet nostrorum absentium nominibus et in personis..." 1491. Kat. XVII. 156.

[38]) Az I. Ferdinánd, Miksa és Rudolf alatt tartott országgyülések az adómegajánlással kapcsolatban mindig követelték, hogy a király szerezzen segítséget a német birodalom, valamint saját örökös tartományainak rendeitől. Lásd a Magy. Orsz. Eml.-ben közölt feliratokat, leiratokat stb. Néha decretumba is iktattatott a rendeknek ebbeli kivánsága (pl. 1546: III., 1547: I. t.-cz.), illetve a király igérete (pl. 1545: I., 1548: III. t.-cz.). Gyakran sürgetik az adómegajánlás kellő foganatosítását (pl. „... optant regnicolae, ut haec constitutio debitum sortiatur effectum" 1536: XX. t.-cz. 2. §.) és lázadóknak nyilatkoztatják ki az ez ellen vétőket („Neque quispiam

éppenséggel nem volt annyira sürgős, hogy nem lehetett volna idejekorán országgyülést összehivni, s *annak* adómegajánlási határozatát foganatosítani: szeptember derekán[39]) tartatott a

---

sub rebellionis poena…“ 1536: XXIX. t.-cz. 1. §.). Különben nyomatékosabb példát is idézhetünk. Van reá eset, hogy a tágabb királyi tanács *országgyülésen megajánlott* adónak befolyását biztosította hasonló módon, mint 1439-ben: értjük a hires 36 pecsétes oklevelet 1511-ből (Dl. 22154), melyet Csánki Dezső közölt a Turul 1887. évfolyamában. Hogy országgyülésen történt adómegajánlással van dolgunk, bizonyítják az oklevél következő sorai: „Nos [praelati et barones caterique proceres regni Hungariae] cum universitate nobilium et regnicolarum huius regni in praesenti congregatione generali pro festo beati Georgii martyris proxime praeterito de regis edicto celebrata… singulos centum denarios…, praeterea singulos viginti denarios… per biennium… dare ultro obtulimus.“ A főurak által 1511-ben vállalt obligo az 1439-iki kötelezéstől csak abban különbözik, hogy nem a király, hanem az országgyülés második „háza“, a köznemesség irányában történt, nem is a királynak, hanem ennek a megyék szerint szervezkedett köznemességnek azonos igérete ellenében („promittimus, prout et iidem nobiles nobis coram regia Maiestate promiserunt“… „Praesentes literas nostras promissionales… domini nobiles et regnicolae… nobis ex omnibus comitatibus in specie reddere teneantur. Viceversa nos quoque literas ipsorum, quibus nobis similiter promiserunt, eisdem remittere teneamur.“). Tartalmilag e két kötelezés teljesen megegyezik; 1511-ben is két dolgot igérnek az urak: hogy az adót jobbágyaikkal megfizettetik („huiusmodi subsidium de singulis portis jobbagionum nostrorum sine omni defectu… exsolvere“) és hogy azt befogják hajtani az adómegajánlásban részt nem vett urakon és nemeseken is („illos dominos et nobiles, qui praesenti diaetae non interessent et praemissa observare nollent… per regiam Maiestatem simulcum gentibus… [hiányos] …artare et compellere volumus“: a mi nem egyéb, mint a rebellio büntetésének [cf. 1507: VIII. t.-cz.] concret megnevezése, az azzal való általános fenyegetődzés helyett — mint mikor mi a helyett, hogy „a lázadás törvényszabta büntetése“-ről beszélnénk, magát a B. T. K. 152. §-ának szövegét idézzük). Az oklevél világosan megmondja, mi volt a czélja, inditó oka az urak és a köznemesség kölcsönös igéreteinek: „ut eiuscemodi subsidium… integre ac plenarie ac absque ulla dissipatione et surreptione exsolvantur (igy)“ — szóval ugyanaz, a mit a szövegben az 1439-iki kötelezés okául kifejtettünk. Nyilvánvaló ebből, hogy a kölcsönös kötelezés — előfordulván 1511-ben, az adónak országgyülés általi megajánlásakor is — *nem vonatkozhatik* 1439-ben sem az adómegajánlásnak *a tágabb királyi tanácsban történtére*, azaz semmiképpen nem bizonyítja azt, hogy a tágabb királyi tanácsban történő adómegajánlás ritkaság, rendkívüli dolog lett volna.

[39]) A királynak és a tanácsban megjelent uraknak — egy oklevélbe foglalt — nyilatkozata szeptember 17-éről van keltezve; az adómegajánlás ügyében már néhány nappal előbb határozott volt a tanács, minthogy a királynak a megyékhez intézett részletes utasítása a nyilatkozat keltekor

titelrévi tanácsülés, holott hadbaszállásról a következő év márcziusa, áprilisa előtt nem igen lehetett szó. Mindez világosan tanusítja, hogy a közfelfogás semmi jelentőséget nem tulajdonított annak, hogy az adómegajánlás az országgyülésen történjék. Mátyás több izben vetett ki adót csupán a tágabb királyi tanács beleegyezésével; udvari embereinek olaszországi fejedelmekhez intézett jelentéseiből tudjuk, hogy 1476-ban,[40]) hasonlóan 77-ben[41]), a tanácsban egybegyült urak akaratából telkenként egy forintnyi, illetve összesen 300,000 forintnyi hadisegélyt rótt ki az országra"; egy a nyolczvanas évekbeli esetről Mátyás királynak egy keltezetlen levele emlékezik meg.[42]) Előfordulhatott az ilyen adómegajánlás, melynek

már készen volt: „dispositionem praetactam et commissionem impositionis taxae ... per singula approbamus, easdemque sic et *eo modo,* prout in aliis literis regalibus ad singulos comitatus transmittendis *continetur,* ... fieri assensimus." u. o. 73.

[40]) „La Maesta del Signor Re ... ha facto una dieta, cioe convocato tutti li baroni del suo regno in ... Cinque-Chiese, dove de voluntate de prefati baroni e imposto una dica ..." 1476. okt. 27-iki jelentés Dipl. eml. Mátyás király korából III. 334. Kovachich ad annum 1476 csak egy országgyülést ismer: a Beatrix királyné koronáztatása és násza alkalmából tartott székesfejérvári gyülést Vest. 397. A Supplementumban (II. 250.) említi ugyan, hogy „anno 1476. editum et ad comitatum Abaujváriensem directum (est) mandatum Mathiae regis, ut subsidium unius floreni ... in generali diaeta constitutum exigat. Datum Quinque ecclesiis feria 3. prox. a. f. b. Galli conf." (okt. 16-ika táján); de ezt a rendeletet hajlandó úgy felfogni, mint a székesfejérvári országgyülés adómegajánlási határozatának végrehajtását. Lupus Lukács jelentésének idézett sorai mutatják, hogy nem csupán az adómegajánlás foganatosítása, hanem maga az adómegajánlás is Pécsett történt, még pedig országgyülésen kívül egyedül az urak, a tágabb királyi tanács részéről.

[41]) „Li baroni d' Ungheria quali al praesente sono convocati in dieta... hanno imposto colleta de ducati 300 milla nel paese per sussidio contra el Turco." 1477. febr. 19. kelt tudósítás. U. o. 347. l. 1477-ben tartott országgyülésről Kovachichnak egyáltalán nincsen tudomása v. ö. Vest. 397., Suppl. II. 251., — egy okkal több, hogy ne kételkedjünk a szemtanú elbeszélésének, ki a 300,000 frtnyi hadisegélyt csupán a bárókkal (urakkal) ajánltatja meg, hitelességében.

[42]) „[Significatum est nobis] dicatores de comitatu Sopronïensi, qui ad exigendam generalem regni nostri contributionem pro defensione regni *per universos praelatos et barones* nobis decretam missi fuerant, de recenti per gentes Maiestatis vestrae interceptos cum multis milibus aureorum", olvassuk a Jászóvári codex egyik kiadatlan s keltezetlen oklevelében 194 a, a mely „Ad archiducem Austrie" van intézve. Fraknói, a ki ennek a

azonban a politikai erejének tudatára ébredt köznemesség mind jobban ellentállott, II. Ulászló első éveiben is; kétségkívül a főuri gyülekezeteknek adómegajánlási illetékessége ellen is irányult a hires 1504: I. t.-cz., mely egyedül az országgyülésen megajánlott adónak fizetését engedi meg az ezen tilalom ellen vétő megyék közönségét a nemesi rendből való kizárással sujtván s a mely czikkely az 1791: XIX., főleg az 1886: XXI. t.-cz. 20. §-a által megerősítve és modernizálva mai nap is egyik legfőbb biztosítéka alkotmányunknak: alapja a miniszterek politikai felelősségének.

Ez nagyjában a tágabb királyi tanácsnak a törvényhozásban való közreműködése, körülirással: az országgyüléssel kapcsolatos és az országgyülést helyettesítő tevékenysége.

*

Áttérünk immár a tanácsnak a *kormányzatban:* a végrehajtás általános feltételeinek megteremtésében, és az állami ügyek concret elintézésében: az *igazgatásban* való résztvételére.[43])

5. A tágabb királyi tanács szereplésének alkalmai közül figyelmünket megragadják első sorban azok a viszonyok s ügyek, melyek a királyt legközvetlenebbül, nem csupán mint az államhatalom birtokosát, mint közjogi személyt, hanem leginkább mint embert, mint magánegyént érdeklik, továbbá azok a teendők, melyeknek véghezvitelénél a király az állami felség megszemélyesítőjeként, az állam képviselőjeként jelentkezik s működik. Az ügyeknek és teendőknek ezt a két csoportját — mely csak látszólag van egymással homlokegyenest ellentétben, holott valójában ugyanazon egy ténynek, az államfő physikai egységének két oldala s folyománya — közönségesen az *udvar* fogalmával szoktuk egybefűzni. A középkorban, a király közvetlen hatóságának, személyes tény-

formuláskönyvnek körülbelül negyven oklevelét közölte „Mátyás király külügyi levelei“ között, az idézett oklevél szélére azt jegyezte: „Mátyás“? Úgy hiszszük, nincs kétség, hogy e levél csakugyan Mátyástól ered s Miksa osztrák főherczegnek szól, ki tudvalevőleg 1486-ban választatott római királylyá.

[43]) Bármily nagy is a kormányzati és közigazgatási tény között való elméleti különbség (l. Concha Győző: Politikai előadások jegyz. Semsey I. 265. s kk.), szükségtelennek tartottuk az egyes ügycsoportok tárgyalásának a kétrendbeli működés szerinti kettéosztását.

kedéseinek hasonlíthatatlanúl kiterjedtebb voltánál és a mi azzal együtt jár: az alattvalókkal való érintkezés gyakoribb, sürűbb voltánál fogva az udvar sokkal inkább volt országos, közjogi intézmény, mint ma, habár ma is az. A királyi udvarnak ez az országos jellege nem csekély részt a tágabb királyi tanácsnak udvar gyanánt, egyszerüség okából azt mondhatjuk: aulikus[1]) szereplésében nyilvánult. Tudjuk, a tanács legelőkelőbb világi tagjainak, a zászlós uraknak tisztségei egytől-egyig a királyi udvartartásból indultak ki; egy részük tényleg az udvartartás élén állott még a vegyesházakbeli királyok korában is. De az udvarhoz tartoznak a tágabb tanácsnak udvari hivatalt nem viselő tagjai, a többi urak is mindanynyian. A hatalmas, gazdag úr, a mint született tanácsosa a királynak, úgy született udvari embere is.[2])[3]) Teljesnek a király udvara csak akkor mondható, mikor együtt van a tágabb királyi tanács, az ország hatalmas nagybirtokosai lehetőleg nagy számban; van reá eset, hogy a király ezt a „totum consilium"-ot, *a főurak gyülekezetét* egyszerüen *udvarának*, curiájának nevezi.[4]) A tágabb királyi tanácsnak ilyetén felfogása erősen támogatja azt a nézetet, melyet a fentiekben Timon nyomán előadtunk: hogy a tágabb tanácsnak intézményi megalakulására hatással lehetett a hűbéri Európa udvari gyülekezeteinek, curiáinak mintája s emléke.

A tágabb királyi tanácsnak aulikus szereplése valóban jelentékeny volt: a király által véghezviendő közjogi actusok

---

[1]) Mondanunk sem kell, hogy e jelzőt tudományos terminusképpen használjuk, menten azoktól az értelmi nuanceoktól, melyekkel a publicistika azt felruházta.

[2]) Gyakori dolog volt, hogy a király oly püspököt, prépostot, főispánt, várnagyot, vagy közhivatalt egyáltalán nem viselő urat, ki nem tartózkodott állandóan az udvarban, küldött „de Curia sua" követül idegen uralkodóhoz.

[3]) Bizonyára ez a megfigyelés indította Kovachichot arra, hogy „proceres" alatt értse országos, *különösen udvari* hivatalok betöltőit. „Terminus" ‚proceres' . . . eos, qui maiora civilia, praesertim aulica officia gesserunt . . . designare debet." Suppl. I. 67. L. f.

[4]) A Velenczébe küldött követeknek 1348. jul. 8-án kelt megbizólevelében: „Constituimus et ordinamus nostros nostrique *Consilii ac Curiae* nostrae regiae sollemnes et veros ambasiatores." Az oklevél további folyamában: „nostri ac totius Consilii nostri nomine" . . . „nos cum toto nostro Consilio." Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 303.

alkalmával egyfelől, életének fontos mozzanatainál s a királyi család nevezetesebb ügyeinek elintézésénél másfelől ott látjuk az egybegyült uraknak' véleményező, tanácsadó, tanusító, támogató tevékenységét.

Midőn a király trónját egy nővel megosztani készül, a házassági terveket a tanács elé viszi; meghallgatja az urak vélemenyét és javaslatuk szerint jár el: a tanácsnak nevezetes része jut nemcsak annak eldöntésében, házasodjék-e a király, hanem a jövendőbeli királyasszony kiszemelésében is.[5]) A tanács közreműködésével történik a házassági feltételek megállapítása,[6]) a házasságkötés időpontjának meghatározása, illetve elhalasztása,[7]) és a házassági szerződéseket a király mellett a főpapok, zászlósurak és előkelők is irják alá és erősítik meg pecséteikkel.[8]) A tágabb királyi tanácsnak ugyanezt az érvényesülését látjuk, mikor a királyi család többi tagjainak házasságáról, kivált mikor a király leányainak férjhezmeneteléről van szó: a király „az uraknak tanácsából s beleegyezésével" választ magának vőt.[9]) Utóbb törvény

---

[5]) „Li baroni soy [idest Mathiae regis] e lo Consiglio havea deliberato chel non si maritasse in Alemagna, ma chel si sperava chel piglaria una figlola di re de Polana suo vicino." Collis Gellértnek, a milanói herczeg velenczei követének jelentése. Dipl. Eml. Mátyás király korából. I. 381.

[6]) 1461-ben: „. . . . genitricis nostrae praelatorumque et baronum nostrorum matura deliberatione praehabita." Kat. XIV. 465.

[7]) A trónralépő Nagy Lajos a menyasszony zsenge kora miatt „de consilio praelatorum et baronum consiliariorum nostrorum" négy évvel halasztja a Károly morva őrgróf leányával, Margittal való egybekelését. Kat. IX. 289.

[8]) Igy a Podiebrad György cseh királylyal Katalin leányának eljegyzése ügyében kötött szerződést 1458. Teleki X. 575. A királynak *és* a tanácsnak nevében kötött hasonló szerződésre utal II. Lajosnak egy 1521-iki meghivó levele: „ut illic (scilicet: Albae Regalis) coronationem reginalis Maiestatis ad quam una cum dominis praelatis et baronibus pro illo tempore obligati sumus, rite peragamus." Suppl. II. 509.

[9]) Albert király és Erzsébet királyné Anna leányukat „sonderlich nach Rath und Wohlgefallen ihrer Praelaten, Herren, Ritter und Knechte von Ungarn und von Österreich und mancher anderer ihrer Unterthauen und Getreuen, die dazumal in einer merklichen Anzahl dabei waren" adják nőül Vilmos szász herczeghez 1439. ápril. 1. Teleki X. 35. Hedvig és Vilmos osztrák herczeg eljegyzési okmányát megerősítik az „archiepiscopi, episcopi, . . . comites, barones . . ." is 1380. Kat. X. 680.

kötelezte erre: az 1439: XX. t.-cz.[10]) Velük egyetértve állapítja meg a közjogi jelentőségü ünnepélyek s szertartások módozatait, pl. a legfontosabb közjogi actusnak, a koronázásnak napját, helyét, egyes részleteit[11]) és a koronázás alatt ők veszik körül a királyt az oltár mellett állván.[12]) Valahányszor a király fontos alkalommal mint az állam képviselője lép fel, a tágabb királyi tanács alkotja környezetét, udvarát. Igy idegen fejedelmek üdvözlésekor,[13]) hasonlóan külföldi követek fogadása, ünnepélyes kihallgatása,[14]) úgyszintén válaszadás[15]) alkalmával. Midőn a velenczei köztársaság küldöttjei átadják a turini békekötés értelmében fizetendő évi adót, a 7000 aranypénz átvételénél a király oldalán ott van tanuként a tágabb tanács.[16]) A tágabb tanács kiséri el a királyt, midőn elsőrangú országos ügyben útra kel, például hadba indul.[17]) A gyász pillanataiban is ott van a helye. Ott

---

[10]) „De maritatione filiarum nostrarum agemus cum consilio praelatorum, et baronum, ac nobilium regni nostri Hungariae.“

[11]) Megbeszélik Róbert Károly harmadszori koronázását 1309. Kat. VIII. 209. „Praelati et barones Hungariae in castrum Budense, in aulam Wladislai regis conveniunt et qualiter, quave die coronationem Wladislai regis consummationi debitae mandare possunt deliberant.“ 1440. Dlugossus elbeszélése. Kat. XIII. 85.

[12]) L. Gentilis bibornok hires jelentését. Kat. XIII. 148.

[13]) Néha magát a királyt is helyettesítvén. Nagy Lajos igéri, hogy unokaöcsceit Róbert konstantinápolyi császárt és Tarentói Fülöpöt Zárában fogja várni; „in casu vero, ubi nos aliis nostris occupati negotiis eos personaliter conducturi suscipere non possumus, praelatos et barones nostros ad id faciendum illuc cum decenti comitiva tansmittemus.“ 1361. Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 582.

[14]) Példákat lásd Dipl. Eml. Mátyás király korából. II. 308., IV. 393.

[15]) „Vocati fuimus in conspectu regio ... dominus episcopus Jauriensis ... dixit in conspectu domini regis et omnium suorum baronorum“ (így) a velenczei követek jelentése 1379. Dipl. Eml. az Anjouk k. III. 176. „Nach solchem Rathschlag hat der Kőnig öffentlich vor Praelaten, Fürsten und Herren der ungarischen, bőhmischen und österreichischen Reiche durch den ... Bischof zu Wardein antworten lassen ...“ Carvajal János pápai követ levele Zsigmond herczeghez 1456. Teleki X. 499.

[16]) Dipl. Eml. az Anjou-korból III. 457.

[17]) II. Ulászló felszólítván Pilis vármegyét, hogy hadait Szegedre, a királyi táborba küldje, megemlíti: „Ut huic periculo in tempore occurratur et saluti huius regni maturius consulatur, nos una cum dominis praelatis et baronibus praeparemus et ad exercitum accingimur.“ 1499. máj. 29. Károlyi codex III. 37.

van a haldokló király betegágyánál[18]) és a meghalt fejedelem temetésének szomorú pompáját az uraknak teljes számú résztvétele emeli.[19]) —

A tágabb királyi tanácsnak aulikus, jobbadán külső szereplésénél lényegesebb és fontosabb az állami ügyek érdemleges elintézésében való résztvétele.

6. A királynak azon végrehajtási tényei közül, melyekre a tanácsnak döntő befolyása van, különválik ama felségjog gyakorlása, mely nem vonatkozik a kormányzatnak csupán egy, meghatározott, specialis tárgyú ágára, hanem a kormányzat összes ágaira, annak egészére. T. i. a királynak *szervezési* joga, az *állami hivatalok* betöltésére[1]) való jog.

Törvényeink, névszerint az 1439: XV. és az 1526: II. t.-cz. kimondják,[2]) hogy a tisztségek és hivatalok osztogatása s elvétele a királynak joga, melyet bölcs belátása szerint, „bárminemü tanács", bárkinek megkérdezése nélkül szabadon[3]) gyakorolhat. Úgy 1439-ben, mint 1526-ban egyedül[4]) a nádori tisztség vétetett ki, mely az országgyüléssel egyetértve töltendő

---

[18]) „Etiam in extremis dum iam anicuam ageret..... adstantibus huius regni utriusque ordini *primatibus*..... inter pias lacrimas (me) Maiestati vestrae commendavit", irja II. Lajos 1516-ban a lengyel királynak. Kat. XVIII. 945.

[19]) „Ad Albam Regalem comitantibus omnibus dominis et proceribus est perductum" (t. i. II. Ulászló holtteteme). U. o. 946.

[1]) Minthogy alaki felségjogról, a végrehajtó hatalom bizonyos formájú gyakorlásáról van szó — tekintet nélkül a hatalom materialis tárgyára, valamint forrására, ide vontuk a magyar király kegyuraságában foglalt jogot az egyházi javadalmak conferálására.

[2]) „Honores saecnlares, absque quolibet consilio, hominibus istius regni Hungariae, et non advenis; liberum arbitrium conferendi, et ab eisdem auferendi habeamus facultatem." 1439: XV. t.-cz. — „.... ultra electionem palatini, (quae per Maiestatem regiam, et dominos praelatos, ac barones, nec non universos regnicolas, iuxta formam Decreti, communiter fieri debet) electio omnium aliorum officialium suorum, quocunque nomine vocentur, ad Maiestatem suam pertineat" 1526: II. t.-cz.

[3]) Egyedüli törvényes korlátozás, hogy a kinevezendő magyar honos legyen. 1222: XI., 1387-iki hitlevél (Dipl. Eml. az Anjou-korból III. 620.), 1439: V., 1453: III., 1458: VI., 1492: VI., VIII., 1523: XVII., 1525: rákosi IV. t.-cz. A cumulatió tekintetében fennállott korlátról alább leend szó.

[4]) Az 1526: II. megfeledkezett a koronaőrökről, kiket az 1492: III. t.-cz. szerint a tágabb királyi tanács a maga kebeléből, a ma is érvényben levő 1500: XXIII. t.-cz. értelmében a király és országgyülés együttesen választ.

be.[5]) Törvény — ideiglenes hatályú kivételekkel, minő a főispáni székek betöltéséről szóló 1486: LX. t.-cz.[6]) — nem kivánta a

[5]) Az 1526: II. t.-cz. ezt irja elő — kétségtelenül. De vajjon ugyanezt — a nádornak országgyülésen megválasztását — rendeli-e az 1439: II. t.-cz. is? E czikkely következőleg hangzik: „Regia Maiestas palatinum regni antiqua consuetudine ipsius regni requirente eo, quod idem palatinus ex parte regnicolarum Regiae Serenitati et ex parte ipsius Regiae Serenitatis regnicolis, iudicium, et iustitiam facere potest et tenetur, ex consilio praelatorum, ac baronum, et regni nobilium, pari voluntate eligat." Közjogászaink s történetiróink már egy század óta foglalkoznak azzal a kérdéssel, mire értelmezendő ezen „antiqua consuetudo"; Fraknói „A nádori és országbirói hivatal" cz. munkájában 117. s kk. összeállította a különböző felfogásokat. Szó szerint értelmezve az idézett czikkelyt, azt kellene hinnünk, hogy 1439. előtt is országgyülésen történt a nádorválasztás. Csakhogy erre egyetlen egy adatunk sincs; de van akárhány az ellenkezőre, hogy országgyülésen kívül, egyedül az urak résztvételével töltetik be a nádori tiszt; a magyarellenes Grossinger ezért nem is habozott kijelenteni, hogy a rendek koholt jogczímmel akarták támogatni követelésciket, vagyis — hazudtak. Ezzel szemben Bartal azzal állott elő, hogy „antiqua consuetudo" alatt értendő a vezérek korabeli állapot, midőn a nemzetgyülés választá a gylast és karkast! Azt hiszszük, nincs szükség ily merész feltevésre, hogy megóvhassuk az 1439-iki rendek becsületét. Nézetünk szerint *az 1439: II. t.-cz. a nádori tisztet* nem az országgyüléssel egyetértőleg, hanem csupán *a tágabb királyi tanács beleegyezésével rendeli betölteni,* mint ezt az ifjabb Kovachich már 1820-ban állította. (Not. praelim. ad Syllogen 128.) Arra, hogy az „ex consilio praelatorum, baronum et regni nobilium"-féle kitétel e korban akárhányszor („infinitis aliis locis", mondja Kovachich) jelenti a *tágabb királyi tanácsnak* szereplését, nem kell időt vesztegetnünk. És a törvényczikknek ilyetén értelmezése mellett az „antiqua consuetudo"-ra való utalás is érthető és világos. Tudjuk, az utolsó Árpádok óta „a főurak... a nádori hivatal betöltésében is tényleg nem megvetendő befolyásra tettek szert, úgy hogy a nádor a XIII. század végtizedeiben már a főrendek tanácsára szokott volt valószinüleg megválasztatni." Fraknói i. h. 114. l., számos példa u. o. s köv. l. Megértjük továbbá azt is, miért nem választották a nádort 1439 után sem országgyülésen — egészen 1486-ig, Zápolya Imre megválasztatásáig. Mátyás tehát e szerint a nádorválasztást a nélkül, hogy törvény rendelte volna, a maga jószántából utalta az országgyülés hatáskörébe. S ez igenis megfelelt annak a végső czélnak, a mely Mátyás királyt a nádori hivatallal kapcsolatos actiójában vezette A nádortól várta, remélte törvénytelen fiának trónrajuttatását, és ezt annál inkább elérhetőnek gondolhatta akkor, ha a nádor nem pusztán királyi hivatalnok, hanem a királynak és nemzetnek egyaránt, közmegegyezéssel kirendelt megbizottja.

[6]) „... Regia Maiestas cum consilio et voluntate praelatorum et baronum suorum debeat in quolibet comitatu aliquem .... in comitem parochialem praeficere."

a tanács hozzájárultát, mindazonáltal annak befolyása itt is érvényesült. Tanusítják ezt a kinevezési decretumok. Ilyen ugyan kevés maradt reánk; hivatalos lap a vegyes házakbeli királyok alatt nem létezett és ha irásba foglaltatott is a kinevezés, a mi bizonyára nem minden egyes esetben történt, ez az örökjogot nem adó, ideiglenes értékü oklevél, melynek előmutatására kivált a hivatali megbizás megszüntével, hivatalból távozás után soha többé szükség nem volt, könnyen elkallódhatott. Mégis abból, a mi kevés reánk jutott,[7]) különösen örökös tisztséget, örök közjogot adó kiváltságokból,[8]) milyenek csakugyan fennmaradtak nagyobb számmal — leginkább örökös főispánság adományozásáról szóló oklevelekből,[9]) — valamint a királynak egyéb nyilatkozataiból is, melyekben egy-egy nevezetes hivatal betöltéséről tesz említést,[10]) továbbá magánértesítésekből, feljegyzésekből

[7]) Zsigmond király 1417. nov. 10. „auctoritate regni iurispatronatus de nostrorum praelatorum et baronum nobiscum ad praesens existentium consilio“ Nagymihályi Albertet aurániai perjellé nevezi. Hazai Okmt. III. 308., Sztáray codex II. 184.

[8]) Ide sorolhatjuk Zsigmond király hires 1426-iki oklevelét, melyben Brankovits Györgyöt, István despota unokaöcscsét, Ráczország örökösévé nevezi: „*praelatorum et baronum nostrorum* ad id accedente *consilio*... Georgium eiusque heredes... ad regnum Rasciae in veros et legitimos... instituimus successores...“ Fejér X 6. 811.

[9]) Róbert Károly 1302-ben „de consensu et voluntate praelatorum et baronum nostrorum“ a nyitrai püspökséghez csatolja örökösen Nyitramegye főispánságát Batthyányi, Leges ecclesiasticae III. 5. 1315-ben Tamás esztergomi érseknek „et per eum suae ecclesiae Strigoniensi“ adja Komárom várát „et comitatum eiusdem districtus de Komárom... de consilio et consensu — következik hat névszerint megnevezett püspök és három zászlósúr — ac aliorum baronum et nobilium regni nostri.“ Kat. VIII. 297. Liptómegye s főispánságának (1406) Gara javára történt örökös adományozása „de fidelium praelatorum et baronum regni consilio maturaque deliberatione“ történik. Hazai Okmt. VII. 432. II. Ulászló Péter kalocsai-bácsi érseket és bácsi egyházát „de consilio ac voluntate dominorum praelatorum et baronum regni Hungariae“ megadományozza „perpetuo comitatus regni Bachiensis honore et regimine.“ Keltezetlen oklevél. Jászóvári codex 59 b.

[10]) A főpapi székeket illetőleg a tágabb tanács közreműködéséről főleg a pápához intézett jelentésekből, nevezetesen pápai megerősítést tárgyazó supplicatiókból értesülünk. Ily előterjesztések, úgyszintén a pápák válaszai bizonyítják, hogy pl. Vitéz János „habita superinde cum praelatis et baronibus deliberatione“ lett esztergomi érsekké (Mátyás k.

tudjuk,[11]) hogy a király a fontosabb tisztségek: a hűbéres tartományok fejedelmi székének, a főpapi és zászlósúri méltóságok, főispáni, várnagyi, előkelőbb udvari állások betöltésénél a tágabb tanács javaslata szerint s beleegyezésével jár el.[12]) Gyakran a tanács lép fel kezdeményezőleg, jelöltet ajánlván a királynak.[13]) Sőt a szemtanú Bonfini a veszprémi püspökség

levelei. Külügyi oszt. I. 76.), hogy a zágrábi püspökség betöltésének 12 évig — 1454—1465. — elhuzódó ügye (v. ö. Fraknói, A magyar királyi kegyuri jog 179—198) ismételten s hosszasan foglalkoztatta a tágabb tanácsot. „Nunc nostro et omnium consiliariorum nostrorum iudicio compertum est . . .“ irja Mátyás 1465-ben a pápának Kat. XV. 87. Ugyanebben az évben Beckensloer János pécsi prépostot „habita deliberatione cum praelatis et baronibus“ váradi püspökké (Mátyás király levelei. Külügyi osztály I. 81.), Szentlászlai Osvátot „ex consilio praelatorum et baronum“ a zágrábi püspöki várak és uradalmak administrátorává nevezi u. o. 93.

[11]) Gelefi Miklós nádor egyik 1342-iki itéletlevelében említi, hogy őt „regia Benignitas de praelatorum et baronum ac regni sui nobilium unanimi consilio“ nádorrá tette. Közölve Fraknói: Nádori és országbirói hivatal 117. „Archiepiscopato de Strigonia de consentimento della Maesta del signor Re e nostro et deli baroni e stato dato al Don Hyppolito“ irja Beatrix 1486-ban nénjének, Eleonora ferrarai herczegnőnek. Dipl. Eml. Mátyás kir. korából III. 64. Péter kalocsai érsek ekkép tudatja a távollevő Kinizsi Pállal országbiróvá kineveztetését: „Maiestas Regia Magnificentiam vestram pronunciari fecit comitem Paulum de Kinis iudicem curiae regiae magno omnium dominorum praelatorum et baronum consensu et assensu.“ 1494. Kat. XVII. 610.

[12]) A hivatalok betöltésének története tüzetesen, pontosan megirva nincs; csupán az egyházi javadalmak adományozására vonatkozólag birunk részletes, jóformán minden egyes esetre kiterjeszkedő tanulmányt: Fraknói idézett remekművét. A tágabb tanács résztvételéről a következőket olvassuk: „Mátyás király a pápához intézett irataiban többször arra hivatkozik, hogy főpapi székek betöltése iránt az ‚ország főpapjainak és urainak hozzájárulásával‘ rendelkezik.“ És a mi a tanács igénybevétele tekintetében Mátyásról, erről a legerélyesebb, legönállóbb, autokrata fejedelmünkről áll, áll annál inkább vegyesházakbeli összes elődeiről és utódjairól is. Fraknói csakugyan hozzáteszi: „Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy régi szokás szerint az uralkodó a főpapi kinevezések tekintetében tanácsosait meghallgatja.“ J. h. 210. Jellemző Beatrix királynénak nénjéhez intézett üzenete: „In li beneficy de questo regno se elegeno le persone per lo signor Re nostro consorte *con consentimento delli baroni.*“ Dipl. Eml. Mátyás kir. korából III. 66.

[13]) II. Ulászló 1504-ben (Budae dominica pr. p. f. b. Fabiani et Sebastiani martyrum) Beriszló Jánosnak és utódainak a rácz despota méltóságát adományozza „intercessione serenissimae dominae Annae reginae . . . ac dominorum praelatorum et baronum regni pro eiusdem nobis

adományozásáról szólván elmondja, hogy az új püspök a tanács határozatából választatott.[14]) Midőn a király távollétében halál vagy lemondás folytán megüresedik egy-egy fő hivatal, a király elhalasztja annak betöltését, illetve a lemondás elfogadását mindaddig, mig haza nem tér és a szóbanforgó ügyet a főpapokkal és bárókkal tüzetesen meg nem beszéli.[15]) Mindez magától értetődött. Azok, kiknek meghallgatásával cselekedett a király az összes fontos ügyekben, kiknek véleménye s akarata döntött minden nevezetes dologban, hogy nem érvényesítették volna befolyásukat azokban a kérdésekben, melyek őket személyes érdekeikben, legközvetlenebbül érintették? Az uj tisztviselő közülök — a tanácsban megjelenő urak közül, — volt kikerülendő, ők voltak — jogilag ugyan nem, de tényleg — várományosai a megüresedett állásoknak; a közhivatalt viselő urakat ezenfelül annyiban is illette a dolog, hogy leendő hivataltársukról volt szó, a kivel majd együtt kellett működniök az ország igazgatásában. A főbb hivatalok betöltése épp ezért országos jelentősége, általános érdekü kihatásai daczára egy bizonyos szempontból: a hozzáfüződő egyéni érdekek szempontjából nézve a tágabb tanács belső ügyének, jóformán az urak magánügyének tekintetett. Ezt a felfogást tükrözteti vissza az 1498: LXX. t.-cz., mely megújítván az Arany Bulla XXX. pontját,[16]) hogy a nádorispánon, országbirón, Dalmát, Horvát és Szlavonországok bánján kivül senki két méltóságot nem viselhet, hozzáteszi: „ha valamikor mégis fenforogna két vagy három hivatal halmozásának szüksége, ő Felsége

facta." Tudtunkkal kiadatlan oklevél Jászóvári codex 93 b. 1515-ben „ad instantiam et supplicationem... universorum dominorum praelatorum et baronum ac procerum regni Hungariae" Kázmér tescheni herczegre bizza az oppelni herczegségnek (mely az olmützi béke, továbbá az 1498: XXIV. és 1504: XXI. t.-czikkek értelmében magyar hűbér) kormányzását. Kat. XVIII. 830.

[14]) „Senatus consulto electus est." Kat. XVII. 650.

[15]) II. Ulászló Prágából meghagyja a szászoknak, székelyeknek, az erdélyi püspöknek, hogy Drágffy Bertalan vajdának mindenben engedelmeskedjenek, mert ismételt lemondása daczára a vajdai tisztet „donec redibimus et plenius cum dominis praelatis et baronibus illius regni super hac re tractabimus, apud eundem omnino relinquendum putabimus." Kiadatlan s keltezetlen oklevél Jászóvári codex 145 a.

[16]) E pontot megerősítette volt az 1439: VIII. t.-cz. is.

ezt csupán a praelatus és báró urak tanácsából s beleegyezésével tehesse meg."[17]) E czikkely az utolsó törvényünk, mely a tágabb tanács hatáskörébe utal valamely ügyet, és ellentétben az 1498-iki végzemény egészével, mely láthatólag magán hordja a köznemesség törekvéseinek s diadalának bélyegét, nyilván az uraknak érdekében s kivánságára hozatott. A köznemesség — úgy gondoljuk értelmezhetni ezt a czikkelyt — a hivatalokból, jövedelmező állásokból kizárt ellenzék keserü közömbösségével az uralmon levő pártra, az urakra bizta: hadd intézzék el s érttessék meg a királylyal, miként kivánnak a hatalmon osztozkodni; ha ők nem bánják a dús javadalmazású, fényes tisztségeknek egyesek, kevesek kezében összehalmozódását, — a köznemességnek, a mely úgysem részesedik azokban, tökéletesen mindegy; a dolog nem tartozik reá. Csak így magyarázható meg, hogy ugyanaz a végzemény, mely „az egész országot érdeklő összes ügyeket" a királyi törvényszékkel kapcsolatos tulajdonképpeni tanács közreműködésével kivánja elintéztetni, a hivatalok cumulatiója kérdésében a kirendelt tanácsot mellőzi, annak meghallgatását nem követeli, egyedül az uraknak, a tágabb tanácsnak hozzájárulásához s beleegyezéséhez kötvén a királyt. Az 1498: LXX. t.-cz. szelleméből következik, hogy a tágabb királyi tanácsnak az ezen törvény megjelölte eseteken (a cumulatio esetein) kivül is, általában nevezetes befolyása volt a főbb méltóságok és hivatalok betöltésére.

*

[17]) „... Si aliquando necessitas ingrueret, propter quam merito deberent alicui personae duae vel tres dignitates vel officiolatus conferri, quod regia Maiestas non faciet, nisi cum consilio et consensu dominorum praelatorum et baronum" 1. §. Tekintve, hogy a tágabb tanács mennyi s hányféle alkalommal érvényesítette befolyását a nélkül, hogy törvény rendelte volna meghallgattatását, jóformán bizonyítani sem kell, hogy ez a czikkely a gyakorlatban valósult. Megelégedhetünk egy példa felemlítésével. Midőn 1500-ban több felvidéki megye közül, melynek akkor gróf Zápolya János volt a főispánja, Zemplén arra kéri a királyt, vegye el Zápolyától a főispáni tisztséget, a király ekkép válaszol: „Quibus rationibus atque respectibus *nos et domini praelati et barones universumque consilium nostrum* nuper, quum... nuntios vestros in facto honorum comitatuum apud... dominum Joannem de Zápolya existentium ad nos misistis, inducti fuimus et ipsos comitatus apud eundem comitem reliquimus, non dubitamus, quin iam referentibus vobis eisdem intellexeritis." Kat. XVIII. 273.

A tágabb királyi tanács közreműködésével véghezvitt kormányzati tények során áttérünk immár a tanácsnak a kormányzatban s igazgatásban, annak egyes tárgyai s feladatai szerint való résztvételére. Szólni fogunk a tanács tevékenységéről a *végrehajtás egyes ágaira* vonatkozólag.

7. Úgy a tudomány, (mely azoknak intézésében a souverain akarat megnyilatkozását látja), mint az élet (v. ö. a miniszterek sorrendjét) az állami ügyek közül első helyre azon ügyeket teszi, melyek az államnak kifelé való szereplésébõl, az emberiség életének vele egyenrangu többi tényezőihez, más államokhoz való viszonyaiból erednek: a külügyeket. A *külügyek* intézésére döntően folyt be a tágabb királyi tanács. Ha Magyarország középkori multjából diplomácziai emlékeknél egyéb nem maradt volna reánk, akkor is helyes, tökéletes képet alkothatnánk magunknak a tágabb tanács roppant fontosságáról és szerepéről. Az állami életnek egyik terén sem mutatkozik az uraknak meghallgatása s hozzájárulása annyira kötelezőnek, kényszerünek, jogilag szükségesnek, mint a külügyekben. Hazánk nemzetközi érintkezéseinek a vegyes házakbeli királyok alatt talán nincs egyetlen nevezetesebb mozzanata sem, mely az egyházi és világi főurak közreműködése nélkül intéztetett volna el. Hozzájárulásukat s beleegyezésüket a király mindig megemliti; tudomást vesz arról a külföld is és idegen fejedelmek s kormányok, midőn követeket küldenek a magyar királyhoz, szinte kivétel nélkül azt az utasitást adják nekik, hogy nyerjék meg a királyi tanácsnak is jóakaratát s támogatását — sőt a követek akárhányszor hoznak magukkal külön az uraknak szóló megbizólevelet. Működésük nem is szoritkozik csupán a javaslásra, tanácsadásra; önállóan is lépnek fel nemzetközi szerződéseknek úgy előkészitése —, mint megkötésénél, megerősitvén a király kijelentéseit — pl. a király adta felhatalmazást kiegészitvén a magukéval, és saját szavuk lekötésével nagyobb nyomatékot kölcsönözvén a király szavának.

A tágabb királyi tanácsnak ezt a sokoldalu, változatos tevékenységét megfigyelhetjük a külügyek minden fajára, a nemzetközi viszonyok valahány formájára vonatkozólag.[1]

[1] Nem lehet feladatunk — ismételjük —, hogy a tágabb királyi tanács egyik-másik fajta működésének összes esetit felsoroljuk. Az alább következő egybeállítások csakis példák sorozatának kivánnak tekintetni, nem pedig teljes, kimerítő esetgyüjteménynek.

Látjuk akkor, midőn külföldi dynastia sarjának a magyar királylyal, vagy a magyar királyi család egyik-másik tagjával kötendő házasságáról folyik a tárgyalás; a tanácsnak ebbeli működéséről, annak különböző részleteiről szólottunk az aulikus szereplés kapcsán. Látjuk akkor, midőn a király szerződéssel biztosítja magának idegen uralkodó örökét, országait, trónját;[2]) hasonlóan akkor, midőn a király Magyarország koronájáról, a trón örökléséről rendelkezik idegen fejedelem javára: ilyenkor a tanácsnak, az uraknak beleegyezése s aláírása emeli érvényre a határozottan sérelmes, mert a nemzet szabad választási jogával ellenkező örökösödési szerződést — legalább a kortársak szemében: a szerződő felek megelégednek az ő hozzájárulásokkal, kezességükkel, esküjökkel.[3]) A tanácsot

[2]) Az 1355-ben Lengyelországba küldött követek a Róbert Károly és Kázmér között annak idjén létrejött és általuk megujítandó örökösödési szerződésről mondják, hogy „de consensu et beneplacito praelatorum, baronum ac nobilium regni“ köttetett s köttetik meg. Kat. X. 108.

[3]) Hires példája ennek az 1402-iki örökösödési szerződés, melynek megtartásáért „praelati, barones, nobiles, proceres et civitates regni Hungariae universi“ — (102 főúr, valamint Pozsony és Sopron városai) — aláírásukkal s pecsétükkel kezességet vállaltak Suppl. II. 294 s. kk. Később, midőn a köznemesség befolyása s hatalma mindinkább erősödött és alkotmányunk alapelvéül ismertetett el, hogy az országról, a kir. szék betöltéséről érvényesen csak az országgyülésileg egybegyült egész nemzet rendelkezhetik, ennek az egyedül a tágabb királyi tanács hozzájárulásával történt királyi intézkedésnek nem tulajdonítottak kötelező hatályt; már Katona megjegyzi, hogy a Habsburgok erre az 1402-iki szerződésre nem igen hivatkoztak XI. 538. Az 1491-iki békekötésnek csakugyan egyik pontja, hogy II. Ulászló tartozik a legrövidebb idő alatt országgyülést egybehivni és a megkötött békét azzal elfogadtatni. Kat. XVII. 221. Minthogy a béke legfontosabb határozmányai tudvalevőleg éppen örökösödési vonatkozásúak, nincs kétség, hogy az idézett kikötés, csak úgy, mint az 1462-iki békének a *tágabb királyi tanács* hozzájárulását követelő pontja (v. ö. Dipl. Eml. Mátyás korából I. 142.), ennek az örökösödési szerződésnek érvényre emelése céljából vétetett fel. (Miksa kivánsága ugyan nem teljesült; csupán a főurak kötelezték magukat, hogy meg fogják tartani a felhatalmazásuk alapján, beleegyezésükkel létrejött szerződést, abban a hires — 1492. márczius 7-én kelt — 67 pecsétes oklevélben — Firnhaber, Beiträge, az Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III. k. 511. skk., — melyet egyik-másik történet irónk az osztrákok nyomán országgyülési határozatnak hajlandó tartani. Azt hiszszük, a szóban forgó okmány egyes egyedül a (világi) uraknak kiadványa, miről meggyőzhet annak a tágabb tanács egyéb, közel egykorú kiadványaival pl. 1506: Kat. XVIII. 447. való összehasonlítása. Figyelemreméltó továbbá, hogy a főpapok, az egyházi

látjuk szerepelni a rendes nemzetközi összeköttetés különböző alkalmaival: midőn *idegen* államok érdeklődnek Magyarország ügyei iránt és a maguk czéljainak, érdekeinek megfelelően befolyásolni kivánják hazánk belső[4]) vagy külső politikáját, midőn harmadik állam ellen irányuló hadüzenet, harmadik állammal való békekötés vagy szövetség létesítésén fáradoznak; a megindult tárgyalásokban nevezetes részt vesz a tágabb királyi tanács és az idegen kormányok, illetve azok követei reá is iparkodnak hatni.[5]) A tanácsnak ugyanezt a közre-

urak külön adnak ki oklevelet u. o. 516., valamint a „datum in *nostra et omnium regnicolarum* generali congregatione" kifejezést. Nézetünkkel megegyező véleményt nyilvánít Salamon Ferencz, A magyar királyi szék betöltése stb. 37. l.: „Az e részben fenmaradt okmányok kétségkivül csak a főrendek ily időleges igéretei s nem országos szerződés.") A tágabb királyi tanácsnak a Habsburgokkal kötött örökösödési szerződések körüli tevékenységében ugyanazért több a pártpolitikai, mint a közjogi elem, azaz: az állami hatalomnak ily irányú, ily tárgyú hatályos gyakorlása az országgyülésnek lévén fentartva, a tanács ebbeli szereplése nem is tekinthető az állami hatalom gyakorlásában való résztvételnek.

[4]) A flórenczi köztársaság kormánya a Kis Károly elleni merénylet hirére külön a királynéknak, és külön a tágabb királyi tanácsnak („baronibus", mondja a fogalmazás) küld levelet, azzal a felszólítással, mentsék ki a királyt fogságából és állítsák helyre a törvényes állapotot. Dipl. Eml. III. 605.

[5]) Értjük kivált a római Curiának, a középkori köz- és nemzetközi élet egyetemes felügyelőjének sokféle előterjesztéseit, ajánlatait, óhajait. Ezek foglalkoztatják a királyt s tágabb tanácsát 1372-ben, midőn a pápa IV. Károlylyal való szövetkezést Kat. X. 508., 1455-ben és 1456-ban (u. o. XIII. 1002., 1013., 1045.), hasonlóan 1462-ben (u. o. XIV. 532.), midőn a törökök elleni hadjáratot, 1483-ban, midőn III. Frigyessel kötendő békét (u. o. XVI. 508., 511., 533.) javasol. A reá nézve kedvező politikai constellatiónak létrehozásán fáradhatatlanul munkálkodó Signoria hasonló indítványai is gyakran képezték tárgyát a tágabb tanács értekezleteinek: néha a szent szék közvetítésével 1462. (Dipl. Eml. Mátyás kir. korából I. 133., 139), néha közvetlenül (1475-ben u. o. 279.) Az egyházi és világi főurak befolyását legjobban jellemzi, a mit a velenczei kormány ily alkalommal a pápától kíván: „...necessarium iudicamus missionem... unius legati in Hungariam, commemoramusque... cardinalem S. Angeli, ...ut ob eius reputationem praelati et barones regni magis ferventes, oboedientesque reddantur." u. o. I. 139. Midőn I. Miksa 1514-ben a magyar és a lengyel király között támadt viszályok kiegyenlítésére a három uralkodó követeinek összejövetelét ajánlja, II. Ulászló ezt a tervet az urakkal beszéli meg: „cum nos cum consiliariis nostris... diligenter consultassemus." Miksa császárhoz intézett keltezetlen, kiadatlan oklevél Jászóvári codex 177. b.

működését látjuk, midőn viszont a magyar király lép az *interventio* terére, midőn elhárítani igyekszik oly nemzetközi bonyodalmat, mely országát is közel érinti, avagy szövetséges társainak, az egyháznak, egyébként kedvelt személyeknek s testületeknek fogja pártját idegen fejedelem előtt.[6]) Az ügy fontosságához méltó módon jelentkezik a tanács sokoldalu tevékenysége a *szövetségkötés* kérdéseiben; mert a szövetségi viszony, akár csupán védelmi, akár egyszersmind támadó jellegü, daczszövetségről van szó, könnyen háborúba vonhatja az országot, könnyen a hadviselés összes terheit és koczkázatát zúdíthatja a nemzetre. Államok szövetsége csupán az érdekek nagyfoku közössége mellett lehet áldásos és ezért nagy körültekintést, a szövetkező államok külpolitikájának, külső érintkezéseiknek s viszonylataiknak részletes ismeretét igényli. Királyaink ily nagy horderejü lépés megtételénél mindig a főurak tanácsával élnek. Gyakran ők kezdeményezői a szövetségnek; a király elhatározására döntőleg befolynak. Résztvesznek a követek utasításában — néha külön felhatalmazással is, részt vesznek a tárgyalásokban; a létrejött megállapodásokat beleegyezésükkel fogadja el a király; rendszerint maguk is külön elfogadási nyilatkozattal ismerik el azokat magukra s az országra kötelezőknek és igérik a czikkelyek megtartását és megtartatását.[7]) A tágabb királyi

---

[6]) 1381-ben Nagy Lajos „habita deliberatione una cum praelatis et baronibus nostris" békét közvetít szövetségesei, Lipót osztrák herczeg és Carrara Ferencz között. Dipl. Eml. az Anjou korból III. 426. Zsigmond király „praesentibus (infrascriptis) praelatis et baronibus" reábirja Tvartkó bosnyák királyt, fogadja be országába, védelmébe a minorita rendet. Kat. XII. 735. 1385-ben a királynék a tágabb tanács javaslatára s meghallgatásával járnak közben a Raguzában foglyul ejtett franczia lovagokért. Dipl. Eml. III. 563. A tanács jelenlétéről emlékezik meg az erre az ügyre vonatkozó Fejérpataky László közölte oklevél is Történelmi Tár. 1881. évf. 185.

[7]) A Carrara Ferenczczel kötött védelmi szövetséget pecséteikkel megerősítik a főpapok és bárók, „qui praemissae nostrae provisioni et dispositioni interfuerunt" 1358: Pray, Annales II. 110. 1362-ben „maturo praelatorum et baronum habito consilio" véd- és daczszövetséget köt Rudolf osztrák herczeggel Kat. X. 308., melyet öt évvel később „habita deliberatione una cum praelatis et baronibus" bont fel. u. o. 411. 1369-ben „habita desuper consilio et ex certa nostra... praelatorumque et baronum... scientia ob terrarum nostrarum, hominum et subditorum nostrorum maiorem difensionem" a Rupert bajor herczegekkel köt szövetséget Dipl.

tanács mivoltából, rendeltetéséből következik, hogy a külügy legfontosabb kérdései is a tanács hozzájárulásával intéztetnek el, hogy a király annak javaslata szerint gyakorolja a hadüzenet és békötés felségjogát. A tanácsban állapitja meg, szükséges-e a maga és birodalma egyébként ki nem elégíthető érdekeinek védelmére önsegélyhez nyulni, fegyvert fogni — a területi integritas veszélyeztetésének eseteiben törvény, az

Eml. az Anjouk korából II. 672. Ugyanakkor Kázmér lengyel királynak budai tartózkodása alkalmával „habito . . . consilio nostrorum baronum“ megujítja vele a fennálló szövetséget Kat. X. 434. 1376-ban 50 évre véd- és daczszövetséget köt az aquilejai patriarchával „una voce cum ministris nostris et regni praelatis et baronibus, de eorumque consensu, scitu ac voluntate“ u. o. 605.; a szerződést „maguk, utódjaik és egész Magyarország nevében“ aláirják nagy számmal egyházi és világi főurak is u. o. 611. 1383-ban megpendítik a Velenczével való szövetkezés eszméjét Dipl. Eml. III. 516. 1403-ban a Zsigmond és Ulászló lengyel király között létrejött szövetséget megerősítik „praelati, barones, proceres, nobiles et communitas universorum terrigenarum regni Hungariae,“ pecséteiket — 51 pecsétet — függesztvén a szerződési okmányra, hasonlóan a két uralkodónak 1423-ban megkötött ujabb szövetségét „praelati, principes et barones.“ Kat. XII. 406. A II. Ulászló és Albert János lengyel király közötti szövetség megkötésére Lengyelországba küldött követek „habito super hoc etiam praelatorum et baronum consensu“ tárgyalnak Kat. XVIII. 163.; II. Ulászló a szövetséglevelet „ex deliberatione praelatorum et baronum huius regni consiliariorum nostrorum“ irja alá u. o. 175. és külön záradékban az urak u. o. 179. A magyar és lengyel királyoknak XII. Lajos franczia királylyal kötött szövetségéről készült közjegyzői okiratban jelenlevő gyanánt említtetik számos előkelő egyházi és világi személy — nyilván a határozat hozatalában résztvevő tanácsosok u. o. 260. Midőn 1505-ben felmerül I. Miksa és II. Ulászló szövetkezésének terve, a tágabb királyi tanács, névszerint megnevezett „praelati et barones ac nobiles et proceres totius huius regni Hungariae nunc apud Maiestatem regiam… constituti totum regnum Hungariae repraesentantes“ külön megbizólevelet adnak a követeknek: „nos quoque plenum mandatum nostrum, plenamque facultatem et auctoritatem nostram dandam duximus“ u. o. 447. II. Ulászlónak Zsigmond herczeggel, a lengyel trón örökösével kötött szövetségét 1507-ben megerősítik „praelati et barones ac proceres regni“ u. o. 543. Egy izben — 1509-ben — a reánk maradt meghivólevél (lásd a függelékben) tanusága szerint a király csak azért hivja egybe a tágabb tanácsot, a főurakat, „hogy a magyar korona jogainak érvényesítésére kinálkozó alkalmat fontolóra vegyék,“ hogy elhatározzák, minő állást foglaljon Magyarország a cambrayi ligával szemben: csatlakozzék-e a szövetségesekhez, avagy Velenczének ajánlja-e fel támogatását cserében az elveszett Dalmátiáért? L. Fraknói, Magyarország a Hunyadiak és Jagellók korában 387.

1458: XIV. t.-cz.[8]) kötelezte erre[9]) — és az urakkal együtt dönti el, kecsegtet-e a háború folytatása újabb előnyökkel, lehet-e és minő feltételek mellett békét kötni. A béke megkötésében tevékeny részt vesznek: az alkudozással megbizott követek a tanács felhatalmazására is hivatkoznak, a békepontokat a tanács javaslatára fogadja el a király s azok megtartására a király külön is vállal felelősséget.[10]) Hasonlóan

---

[8]) „Regia Maiestas ... quoad defensiones, conservationes, recuperationes metarum et confiniorum in quacumque parte regni consiliis praelatorum, baronum et nobilium utatur." Vest. 305.

[9]) „Cum nos . . . cunctorum praelatorum et baronum ac regni procerum universorum ad id habito consilio praematuro illum ad id habito consilio praematuro illum saevissimum Bozorad diffidassemus," mondja Róbert Károly 1330-ban az oláh vajda elleni hadakozásáról. Blagay cs. oklevéltára 111. (az oklevél ugyan, mint Wertner Mór kimutatta Századok 1898. évf. 836., hamis, de elfogadható bizonyitékúl, miképpen vélekedtek a XV. szban a hadüzenet létrejöttéről). Az 1345-iki háborúról Nagy Lajos hasonlómódon emlékezik meg: „... una cum domina Elisabeth ... et aliis praelatis ac regni baronibus diu super hoc et mature deliberantes" Vest. 186. Midőn 1379-ben a békét kérő velenczei követek felhozzák az ellenük indított háború jogos alap, oknélküliségét, a válaszadással megbizott győri püspök és társai azt felelik, „quod rex guerram moveret usus consilio litterarum (igy: literatorum helyett) hominum et personarum perscrutantium conscientiam et procerorum (így) et baronorum (így) suorum" Dipl. Eml. Anjou-korból III. 172. 1403-ban Zsigmond király — miként hadbahivási rendeletében említi — „deliberatione praelatorum et baronum praehabito et consensu, generalem exercitualem expeditionem extra metas regni ... Hungariae decrevi (t) edicendam" Zichy codex V. 352. A szerencsétlen kimenetelü 1444-iki hadjárat szintén a tanács határozatából indíttatott, mint az aug. 4-iki hires tanácsülés végzése (Vest. 244—249) tanusítja v. ö. Fraknói, i. h. 50; hasonlóan a dicsőséges 1456-iki hadjárat Kat. XIII. 1045., Teleki X. 409.

[10]) 1348-ban a magyar követek a királynak és tanácsának, udvarának küldöttei gyanánt („nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae regiae sollemnes et veros ambasciatores") Dipl. Eml. II. 303. mennek Velenczébe, ott „nomine nostro ac Consilii nostri" értekeznek; a létrejött fegyverszünet megtartására a király húsz egyházi és világi főurral egyetemben esküt tesz u. o. 315. Az 1358-iki békekötést megelőző tárgyalások „inter ipsum dominum regem seu barones et consiliarios suos ... et ambasciatores et syndicos domini ducis Venetiarum" folynak u. o. 508., — a béke megtartására esküvel kötelezi magát a király mellett számos „praelati, barones et consiliarii" u. o. 505. A tágabb tanácsnak az 1379-iki béketárgyalásokban való vezetés résztvétele a velenczei követek élénk, részletes jelentéseiből közismeretü v. ö. Pór Antal, Az Aujon-ház (Magyar

a tágabb tanács résztvételével folynak és inditványa értelmében fejeztetnek be a magyar korona földjének növelését, kisebbítését, egyes területeknek részlegesen idegen joghatóság alá helyezését tárgyazó békés alkudozások is,[11]) a mint azt

nemzet története III.) 319. 1411-ben a Zsigmond magyar és Ulászló lengyel király közt kötendő békét a tágabb királyi tanács egy bizottsága („duodecim de praelatis et baronibus de Hungaria") készíti elő Kat. XII. 45. A békekötést megerősíti negyvennégy főúr u. o. 95. A Velenczével létrejött öt évi fegyverszünetről úgy nyilatkozik Zsigmond király egy Garai nádor érdemeit magasztaló oklevélnarratióban, hogy az „ex eiusdem palatini et aliorum baronum et procerum nostrorum fidelium consilio et assensu" létesült. Kat. XII. 241. Palóczi László — irja V. László 1456-ban a bártfaiaknak — „ad faciendam cum Bohemis vastantibus concordiam per praelatos et barones huius regni concurrente etiam consensu nostro deputatus est." Kat. XIII. 1117. Az 1462-iki békét Mátyás és III. Frigyes között — miként olasz ügyvivők jelentéseiből tudjuk — a felek megállapodása szerint aláirni tartozik „la regia Maesta et i principali praelati et baroni del regno da fir (így) nominati per il... imperatore" Dipl. Eml. I. 1421. lásd a békekötés VIII. pontját Kat. XIV. 535. 1471-ben is az előzetes békepontozatok értelmében „ambe le parte se commetteno ai loro consegli che ne levano e togliane omne difficolta" u. o. II. 206. A tágabb királyi tanács („Nos praelati, barones et proceres regni Hungariae in praesenti conventu Budae congregati") intézkedik 1473-ban a Mátyás és Kázmer lengyel király között kötendő béke ügyében Kat. XV. 578.; Mátyás „accedente etiam consilio et consensu aliorum praelatorum et baronum regni" választja követeit u. o. 665., s a békefeltételeket „accedentibus consilio et assensu praelatorum et baronum" fogadja el u. o. 676.; a békét aláirják „praelati et barones regni Hungariae totum regnum repraesentantes" u. o. A III. Frigyessel 1487-ben kötött béke okmányát „aláirni és magukat kötelezni" tartoznak a főpapok, a barones ex officio, a principes s a barones naturales jóformán teljes számmal Teleki XI. 375. Ulászló és öcscse János Albert lengyel király kiegyezését 1491-ben megerősitik névszerint megnevezett „praelati et barones ceterique proceres et nobiles regni Hungariae nostro et ceterorum... praelatorum, baronum et procerum, fratrum scilicet nostrorum absentium nominibus et in personis" Kat. XVII. 166.

[11]) Igy pl. Zsigmond 1412-ben a szepesi városokat „voluntate praelatorum et baronum ad hoc specialiter accedente" zálogosítja el Kat. XII. 128; az elzálogosítási okmány záradékában „... praelati et barones regni Hungariae pro nobis et nostris successoribus" igérik a szerződés megtartását u. o. 133. Midőn 1464-ben a velenczei kormány pénzen megakarja venni Clissa várát, következőképpen utasítja ügynökét: „Sermonem faciatis cum illis ex praelatis et baronibus, qui vobis videbuntur huius rei propitii esse fore. Si vero rem huiusmodi tum regiae Maiestati, tum praelatis et baronibus molestam futuram scandalosamque intelligeretis..." Dipl. Eml. I. 289. 1516-ban a magyar-morva határon fekvő birtokrészek

a morvaországi határokra vonatkozólag törvény — az 1439: XVII. t.-cz. — előirta.[12])

8. Ily tágkörü, lényeges szerep illetvén a tágabb királyi tanácsot az államnak kifelé való védelme körül, a külügyek vezetésében, természetes, hogy a védelem leghatályosabb eszközének, a hadi hatalomnak szervezésére és felhasználására is irányító befolyást gyakorolt. Hisz az az állapot, a mire a tágabb tanácsnak nagyfokú résztvétele a *legfőbb hadügyi igazgatásban* közvetlenül támaszkodott: hogy t. i. a tanács tagjai, a hatalmas, gazdag földesurak valának nagyrészt az ország fegyveres erejének birtokosai, volt egyik legmélyebb gyökere a birtokaristokratia politikai súlyának, a tágabb kir. tanács intézményének *magának*. A honvédelem körébe vágó minden általánosabb intézkedés a tágabb tanács hozzájárulásával tétetik. Közrehatnak a védelmi rendszer tüzetes szabályozásában — a hires banderiale regestrum a főurak sűrű tanácskozásainak eredménye.[1]) A középkori hadviselés góczpontjainak, a váraknak ügye gyakrabban foglalkoztatja a tanácsot, királyi várak örökös eladományozásánál a tanács mindig érvényesíti a strategiai szempontot, néha strategiai okokból jószágcserét is javasol s foganatosíttat a királylyal[2]). És midőn

hovatartozása kérdésében egyenetlenségek támadnak és a morva rendek a magyar birtokost, ki a reánk maradt fogalmazatban „Magnificus dominus Petrus L." néven szerepel (alkalmasint Galgócz ura, Erdődy Péter báró) vádolják határsértéssel. A vitás terület dolga a tágabb királyi tanácsot foglalkoztatja; a király (II. Lajos) a morva rendeknek adott válaszában a tanács ez irányu határozatára hivatkozik; a tanács „Praelati et barones ac proceres regni Hungariae nunc apud regiam Maiestatem constituti" aláírású levélben maga is védi a magyar korona jogát utalván a Belényi Albert itélőmester által tartott helyszini vizsgálatra, mely kiderítette, hogy nem a magyar főur volt a határsértő, és kijelentvén, hogy „metas huius regni indebite sequestrari et alienari permittere non possemus". Keltezetlen, kiadatlan oklevél Jászóvári codex 193. b.

[12]) „De metis et graniciebus inter Hungariam et Moraviam, quidquid de consilio eorundem praelatorum, baronum et regni nobilium de iure facere debemus, libenter faciemus" 1. §.

[1]) Lásd Schönherr, Az Anjou-ház örökösei 584.

[2]) Garai Miklós „terram suam Dettosfelde apellatam in confiniis terrae Rasciensis cis territoria banatus nostri Machoviensis situatam nobis pro *tuitiori conservatione et uberiori tuitione* eiusdem banatus nostri ac praetextu compressionis et celerioris elisionis terrae Rasciensis et incolarum eiusdem non modicum proficuam penitus et utilem ac commodosam

háborúra kerül a dolog, a banderiális hadak felkelését, mai szóval: a mozgósitást a főpapok és bárók tanácsára és beleegyezésével rendeli el, annak mérvét, időpontját, a gyülekezés helyét, valamint általában a hadakozás szinterét és egyéb fontos körülményeit az urakkal egyetértve állapítja meg.[3]) Szintúgy akkor, midőn belső zavargások elnyomása végett[4]) avagy önként nem teljesitett királyi parancsnak kényszer utján való foganatositása[5]) czéljából van szükség az államhatalom fegyveres közbelépésére.

---

ad requisitionem constantem et ammonitionem sedulam nostri culminis... nostrae obtulit Maiestati praehabito ... consilio unacum ... Maria regina... ac praelatis et baronibus regni ex sanctione et uniformi decreto eorundem" és „vigore veri concambii" három dunántúli várat nyer adományul. 1392. márcz. 10. Hazai Okmt. VII. 428.

[3]) 1456-ban a király nem csupán a törökök elleni hadjárat inditását (a mit feljebb a külügyek intézésében való résztvétel példájaként felhoztunk), hanem a hadbaszállás napját is a tágabb királyi tanácsban határozza meg. „Der Kőnig hat vűr sich gefordert Prälaten, Fürsten und Herren des Reichs und denselben die sach in Ratweiss fürgelegt;" elhatároztatott: „in dem ersten Tag des Ewgst ein gesamtz her in der granicz der Türckchen zehaben und bestellen." Teleki X. 499. A tágabb tanács jóváhagyásával elrendelt két felkelésről olvasunk az ismételten idézett Jászóvári codex több II. Ulászló-féle keltezetlen oklevelében. „Mandaveramus vobis" — irja az alsómagyarországi megyéknek „ex deliberatione dominorum praelatorum et baronum in conventu proxime praeterito apud nos constitutorum, ut gentes vestras, quas pro defensione regni tenere debetis, ad Magnif. Stephanum de Báthor... mittere deberetis" 39. b. Egy másik rendeletében elmondja, hogy „in conventu dominorum praelatorum et baronum ac assessorum nonnullorumque aliorum regnicolarum... conclusimus, ut gentes totius regni ad festum assumptionis B. M. V. levari debeant et pars, quae est ultra Danubium ad Varadinum, pars vero alia cis Danubium ad Somogyvár conveniant." 41. b.

[4]) Zára ostromának egykoru történetirója mondja ad annum 1345: „Ludovicus rex communicato consilio suorum principum, militum et baronum disposuit contra rebelles Croatos Fejér X 2. XXXV.

[5]) Weiszpriacher Ulrik özvegye a zálogösszeg ismételt felajánlása daczára jogellenesen nem adja át a zálogban birt Lánzsér várát, sőt holmi rablócsapatot fogad be őrségül. „Statuimus" irja tehát II. Ulászló valamelyik szomszédos megyének „una cum dominis praelatis et baronibus nostris ius nostrum ab ea etiam vi armorum recuperandum" és ennek alapján meghagyja, hogy a megyei hadak tüstént csatlakozzanak Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf országbiróhoz. Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 170 a. Az oklevél keltét a Sopron városához intézett azonos rendelettel (M. Tört. Tár XI. 133.) egy időre — 1512. szept. 21. — tehetjük.

9. A középkor végén, midőn a magyar államháztartás a várszerkezet teljes felbomlása, a királyi s koronajavak folytonos csökkenése következtében mindjobban elvesztette a naturalgazdaság jellegét;[1]) midőn továbbá az államhatalom megerősödésével egyre több ügy került állami elintézés alá: a *pénzügyek* mind fontosabb-fontosabb részévé lettek a közigazgatásnak. Mindinkább nagyobbodott azon állami teendők köre és száma, melyeknek költségei a lakosság pénzbeli szolgáltatásaiból: adó, különösen vám, illeték, regale jövedelemből voltak fedezendők; a közgazdaság fellendülésével kapcsolatban növekedett e bevételi források hozadéka, szaporodtak az ezen jövedelmek kezelésével foglalkozó állami közegek: tudvalevőleg a pénzügyi igazgatás volt a közigazgatásnak első ága, mely a vidéki kormányzat általános szervein, a megyei közegeken, kivül külön szerveket nyert a vidéken.[2]) Természetes, hogy az állami életnek e fontos szaka is gyakran foglalkoztatta a tágabb királyi tanácsot. Hogy jól ismerte az államháztartás állapotát, mutatja az az érdekes tény, hogy az 1446-iki országgyülés reá bizza a kormányzó meg a kirendelt tanácsosok javadalmazásának megállapítását.[3]) A „főpapokkal, országnagyokkal és előkelőkkel együtt megállapított", pénzügyi jogot alkotó rendeletekről már fentebb szólottunk. Részt vesznek a pénzügyi igazgatás általánosabb érdekü, concret tényeiben is;[4]) kivált az 1467-iki reform alkalmával látjuk a tágabb tanács nevezetes közreműködését:

---

[1]) V. ö. Mariska Vilmos, Államgazdaságtan 5. kiad. 12. l.

[2]) Só-, bányakamarák, harminczadhivatalok; adóbeszedők (dicatores), birságpénzek behajtói (exactores iudiciorum) stb.

[3]) 1446: VIII. t. cz. Suppl. II. 61. L. f. a 2. pont 15. jegyzetét.

[4]) Adó elengedése is, midőn jelentékeny összegek forognak szóban, néha a tanács meghallgatásával történik. Nagy Lajos 1381-ben „de consensu . . . Elisabethae reginae . . . nostrorum consilio praelatorum et baronum" meghagyja, hogy a brassai dékánnak járó tized negyedrésze, mely évek óta „pro sustentatione castrorum nostrorum in partibus Transylvaniae existentium" volt lefoglalva (a mi voltaképpen en miniature saecularisatio, rendkívüli adó, milyen az első századokban gyakran terhelte a magyar egyházi vagyont [v. ö. Kálmán I. könyvének XVI. fejezetét, III. István hires 1169-iki oklevelének 3. czikkét — Endlichernél Monumenta 383., lásd még Marczali i. h. 307., 391.]) a kiváltságlevél keltétől számitott két esztendő multán a dékántól többé el ne vonassék. Batthyányi Leg. eccl. III. 281.

Mátyás pl. az egyes megyékbe „az urak tanácsára“ küld az új adó (vestigal sacrae Coronae) kivetésében és beszedésében járatos egyéneket, hogy oktassák ki a megyei közegeket.[5]) Az államnak a pénzverési regaléből eredő jövedelme — a középkorban, a pénzhamisító királyok[6]) idejében, egyik elsőrangú bevételi forrás — szintén a tágabb tanácsnak (az ország érdekeit, a forgalmi politika követelményeit tekintve ugyan hibásan vagy hiányosan gyakorolt) ellenőrzése alatt áll:[7]) törvény is kötelezte a királyt, hogy a fennálló pénzrendszeren, pénzlábon az urak hozzájárulása nélkül ne változtasson.[8]) A kincstár érdekeit érintő ügyletek — például állami bevételek bérbeadása — az urak résztvételével köttetnek;[9]) résztvételükkel intézi el a király az ezen üzleti viszonyokkal kapcsolatos fontosabb kérdéseket s viszályokat.[10]) Hasonlóképpen a tanács javaslatára s beleegyezésével történik ama rendkívüli fedezési eszköznek, mely a vegyes házakbeli királyok utolsó évtizedeiben az ország zilált állapota s nagy feladatai folytán egyre nélkülözhetetlenebbé válik: az állam-

---

[5]) „De consilio dominorum deputatos misimus in medium vestri... de omnibus agendis informatos“ irja 1468 elején Pozsonymegyének. Vest. 376.

[6]) Földes Béla: Társadalmi gazdaságtan. II. k. 238.

[7]) V. László 1456-ban miként egy Futtakon okt. 31-ikén kelt leveléből értesülünk, „de praelatorum, baronum ac procerum regni habita superinde matura deliberatione“ veretett új pénzt. Eder Car. Jos., Observationes criticae II. 143.

[8]) „Monetam auri et argenti in valore et cursu, quibus pro nunc existit, sine consilio praelatorum, baronum et regni nobilium non immutabimus.“ 1439: X. Ismétli ezt II. Ulászló hitlevelének 17. pontja. „Moneta praesens ad tempus non mutetur, quando vero mutari deberet, hoc fiat cum consilio praelatorum et baronum et non aliter.“

[9]) Róbert Károly Hippolyt mesternek „de praelatorum et baronum voto unanimi et consilio eorundem“ bérbeadja a körmöczbányai kamara ispánságát: a pénzverőt. 1342. Corpus Juris. És az 1467: VI. t.-cz. meghagyja: „Si rex lucrum camerae dedit in concambium, rescindatur contractus vel contentetur ille alio modo secundum arbitrationem praelatorum et baronum.“ Suppl. II. 189.

[10]) 1525. augusztusban II. Lajos „ex consilio dominorum praelatorum et baronum, ceterorum procerum atque assessorum consiliariorum suorum“ egyezséget köt („praescriptos articulos et concordiam in eis contentam acceptavit“) a Thurzó-Fugger czéggel, mely mint a felsőmagyarországi rézbányák bérlője a rákosi meg hatvani országgyülésen hangoztatott vádak szerint óriási összegekkel megkárosította volt a kincstárt. Tört. Tár 1883. folyam 91.

hitelnek igénybevétele.[11]) Midőn az 1492-iki országgyülés a Morvaország, Szilézia és a két Lausitz visszabocsátásáért járó váltságösszeget védelmi czélokra fordítandó államkincsnek declarálja, e kincsnek folyósítása tekintetében a tágabb tanács javaslatához köti a királyt kimondván, hogy „a praelatus és báró uraknak akarata, tanácsa, önkéntes és kifejezett beleegyezése nélkül arról a pénzről semmi szín alatt rendelkezés ne történjék.“[12])

10. A tágabb királyi tanács befolyása kiterjedt *a vallásügyi kormányzatra,* az egyházi vonatkozású államügyekre is. Tevékeny részt vett az egyházi ügyek intézésében. Nem is lehetett másképp: az egyház képviselői, a főpapok, tagjai — előkelő tagjai — voltak a tanácsnak; az egyházi ügyek, mihelyt a belső igazgatás körén csak valamivel túl mentek s kihatottak a közélet egyéb területeire, szükségszerüen szóvá tétettek az egyházi és világi főurak közös gyülekezetein. A tágabb tanács ilyetén érvényesülése fölötte nagyfokú volt: pápai követ elnöklete alatt nemzeti zsinatként, particularis egyházjogot alkotó tényező gyanánt látjuk működni.[1]) A király egyházpolitikájában, az állam és egyház viszonyának szabályozásánál az urakra támaszkodik s az urak e téren is erélyesen követelik inditványaiknak, javaslataiknak megvaló-

---

[11]) Az 1514: II. t.-cz. államkölcsönhöz, a mennyiben koronajószág inscriptiójával jár — s régente azzal járt úgyszólván kivétel nélkül —, a „kirendelt tanács“ hozzájárulását kivánta volt meg. Mindazonáltal a király miként e törvény hozatala előtt, úgy azután is csupán a tágabb tanácsnak *is* hozzájárulásával vette igénybe az állam hitelét. Igy 1519-ben „teljes tanácsának beleegyezésével“ vesz kölcsön bizonyos összeget Perényi Imre nádortól s zálogúl Eperjes városát köti le neki: „... pro certa summa pecuniarum ab eodem mutuo per nos de *totius consilii nostri* deliberatione levatarum“. Suppl. II. 491.

[12]) „Illa totalis summa pecuniae ... iuxta voluntatem et consilium dominorum praelatorum et baronum exponatur et convertatur. Et de ipsa pecunia praeter voluntatem et consilium ac liberum et expressum consensum eorundem dominorum praelatorum et baronum nulla ratione disponatur quidpiam vel agatur.“ 1492: IV. t.-cz. 3., 4. §§.

[1]) Gentilis bibornoknak „de consilio et assensu venerabilium in Christo patrum et dominorum archiepiscoporum, episcoporum et baronum regni praesentium“ megállapított „constitutiót“ közölte Péterffy Károly: Sacra concilia ecclesiae Romano-Catholicae in regno Hugariae celebrata 1742. 148—160.

sítását. Kegyúri jogainak[2]) a Szentszékkel szemben való védelmében az urak támogatják a királyt; a király akaratukra, beleegyezésükre hivatkozik[3]); néha maguk a „bárók" buzdítják, unszolják a lanyha fejedelmet a magyar korona kegyuraságának megoltalmazására.[4]) Az egyház s az egyházi hatóság jogkörének körülhatárolása a tágabb tanács hozzájárulásával történik: Nagy Lajos pl. 1344-ben a „főpapokkal és zászlósurakkal folytatott tanácskozások alapján" állapítja meg részletesen az erdélyi püspök birói hatáskörét és többek között semmisségi sanctio mellett megtiltja, hogy birtokperekben egyházi hatalmával — egyházi büntetések kiszabása — ne éljen.[5]) Egyházi és világi bíróságok illetékességi összeütközéseinek esetében a király a tágabb tanácsban dönt hatásköri biró gyanánt, mint ezt Zsigmond király kisebbik végzeményének XVI. czikke rendeli.[6])

[2]) Hogy a tanács lényegesen befolyt a kegyúri jognak esetről-esetre való gyakorlására: az egyházi hivatalok betöltésére, feljebb kifejtettük.

[3]) Tudjuk, a magyar korona kegyúri jogát hangsulyozó királyi rendeletek egyik legelseje s legfontosbika a tanácsban kelt: Zsigmondnak a bécsi származású Hartmann Miklós ügyében 1394. márcz. 25. a pozsonyi káptalanhoz intézett meghagyása, hogy a pozsonyi egyházban javadalmakat királyi jóváhagyás és engedély nélkül senki ne foglalhasson. Zsigmond maga rendeletét „mandatum nostrum ex firmato (igy) nostro proposito et ex certa scientia cum matura deliberatione baronum et procerum regni superinde seriosius procedens"-nek mondja. Közölte Knauz Nándor, Magyar Sion 1863. évf. 415. Mátyás király 1486-ban, hogy elejét vegye netaláni sérelemnek, mely kegyúri jogát a római Curiánál megüresedett javadalmaknak a pápa általi betöltése révén érhetné, „az urak tanácsából" rendeletet adott ki, hogy az ország határain kivül tartózkodó főpapok magyarországi javadalmat ne nyerhessenek, illetve jövedelmét ne huzhassák. Fraknói, A magyar királyi kegyúri jog 202.

[4]) Midőn a pápa arragoniai János bibornokot esztergomi érsekké nevezi, „li baroni [di Ungaria] se sono vehementer commossi... dicti baroni hanno etiam facto intendere al Re de Ungheria, che non voglia assentire aut comportare che simile privatione se faci" Dipl. Eml. Mátyás király korából 1479. II. 392.

[5]) „Habita mutua deliberatione praelatorum et baronum regni... decrevimus..." Fejér IX 1. 193.

[6]) „Si inter viros ecclesiasticos ab una, parte vero ex altera iudices saeculares super aliquibus causis in eorum praesentia vertentibus ... cui causarum iudicium pertineat? discordia seu disceptatio aliqualis extiterit suborta, ex tunc partes eaedem causas seu causam huiusmodi litigiosas in specialem (hibásan: personalem helyett) nostram praesentiam, ubi Deo duce, pro tunc fuerimus constituti cum praelatis et baronibus dirimendas transmittere teneantur; ubi decernentes statuemus, ad cuius partis iudicium seu forum spectare debeant et pertinere causae praenotatae." 2. §.

11. A *jóléti,* úgyszintén a *gazdasági közigazgatásnak* a központban elintézendő része, a legfőbb irányítás és ellenőrzés — az, a mi ma a belügyi, a kereskedelmi és földmívelésügyi miniszterek hatáskörébe szokott tartozni — a középkorban vajmi csekély volt. A királyi kormány a belügyi és gazdasági kormányzat terén nálunk éppen nem fejtett ki körültekintő, rendszeres, állandó tevékenységet. És a mi királyi intézkedés e téreken történt, szinte kizárólag privilegiális úton, kiváltság adásával ment véghez. A jogszabály a helyett, hogy általános, maradandó hatályú tételben kimondatott volna, minden egyes esetben külön, közvetlenül az érdekelt javára, alanyi jog-, jogosítványként lépett életbe. Leginkább a kormányzat eme két ágára vonatkoznak Hajnik Imrének a kiváltságok jogforrási jelentőségéről mondott szavai: „A királyi kiváltságok sokáig a törvényhozást pótolták és hazánk jogéletében ugyanazon jelentőséggel birtak, mint nyugaton az angol király statutumai, vagy a francia ordonnance-ok. Számos jogintézmény hazánkban kizárólag kiváltság útján volt rendezve.... A városi intézmény, a zsidók jogállása stb. csaknem teljesen kiváltságokon nyugodtak."[1]) Ámbár tehát a belügyi, illetve gazdasági igazgatás körébe eső rendelkezések királyi kegynyilvánítás formájában, azaz oly formában tétettek, a mely egyes egyedül a törvényesen megkoronázott királyt megillető jognak lévén a gyakorlási formája, a középkor felfogásában a királyi hatalom teljének jelentkezett, *melynél* tehát *a tanács meghallgatása s hozzájárulása leginkább látszhatott nélkülözhetőnek, s felemlítése fölöslegesnek:* mégis alig van fontosabb rendelkezés, melyről nem említtetnék, hogy a főpapok és urak javaslatára s beleegyezésével jött létre. Látjuk ezt a belügyi kormányzat legnevezetesebb ténye alkalmával — a közigazgatási beosztás megváltoztatásánál, közigazgatási területek átkebelezésénél, önálló közjogi léttel biró új kerületek létesítésénél (a mi kiváltság alakjában történt, hisz a közigazgatási terület a régi Magyarországban egyszersmind a lakosság rendi állásának, összes jogállapotának volt a hordozója): a király a tágabb tanács előterjesztésére és helyeslésével csatol közvetlen földesúri hatósága alá tartozó birtokokat kiváltságos

[1]) Egyetemes európai jogtörténet. 294. V. ö. u. o. 252—253.

területhez[2]) és az urak tanácsára emel egy-egy királyi községet a megyei hatóság alól kivett szabad királyi várossá, törvényhatósággá.[3]) A gazdasági élet alakulására, az ipar, kereskedelem és forgalom viszonyaira irányadó sokféle kiváltságok s jogok a tágabb tanács hozzájárulásával adatnak. Nagy Lajos „a főpapokkal és bárókkal tartott tanácskozásokra“ hivatkozik, midőn a morva- és csehországi kereskedőket megillető vámkedvezményeket kiterjeszti a kölni kereskedőkre[4]); midőn a nürnbergi és prágai kereskedők javára megszünteti a terhes polgártársi felelősséget, illetve helyreállítja a Róbert Károly hasonló kiváltsága értelmében fennállott régibb állapotot[5]); midőn a magyar és lengyel kereskedelem felvirágoztatására Lemberg városának a tatárországi kereskedelemre vonatkozólag eddig birt árúlerakodási jogát árúmegállítási joggá — 14 napi tartózkodás és kinálat kötelezettségévé — korlátolja[6]); szintúgy midőn Kassának az orosz és lengyel kereskedők terhére teljes ius stapulaet ad.[7]) Pénzverési jogot a király a tanács meghallgatásával adományoz[8]), vámot is akárhányszor „a főpapok és bárók tanácsából“ engedélyez;[9]) néha az urakkal együttesen állapítja meg a vámtételeket, a vásárpénzek nagyságát stb.[10]) A vámügy rendezését — azaz

[2]) V. László 1453-ban „ex nonnullorum fidelium nostrorum baronum, nobilium, procerum regni nostri ac praesertim... Joannis de Hunyad... fida informatione... habito superinde praelatorum et baronum maturo consilio“ Tolmács, Lotholár és Verestorony kir. várakat a hét szász szék területéhez kapcsolja. Kat. XIII. 895.

[3]) Nagy Lajos 1347-ben Kassát „habita deliberatione cum domina Elisabeth... praelatis et baronibus nostris“ Buda város jogával ruházza fel Fejér IX 1 467; ugyanigy 1372-ben Szakolczát szabad királyi várossá emeli. Kat. X. 536.; hasonlóan II. Ulászló Pest városát „de consilio dominorum praelatorum et baronum regni nostri“ 1494. f. 6. pr. ante dominicam Oculi kelt kiadatlan oklevél Jászóvári codex 65. a. és 115. a.

[4]) 1344-ben. Dipl. Eml. Az Anjou korból II. 47.

[5]) 1357-ben. U. o. 482.

[6]) 1380-ban. U. o. III. 407.

[7]) 1344-ben. U. o. II. 54. 1368-ban ujból Kat. X. 427.

[8]) V. László 1456-ban Ragusa városának — kivételes jelenség — „de praelatorum et baronum consilio“ megengedi, hogy egyik oldalon a város czimerével ékesitett arany forintokat verhessen. Teleki X. 518.

[9]) Nagy Lajos 1365-ben a budai apáczáknak „habita matura deliberatione cum... regina... et praelatis et baronibus nostris“ vámjogot ad Kat. X. 353., hasonlóan Zsigmond 1387-ben Zichy codex IV. 324.

[10]) Igy 1357-ben az esztergomi vám- és vásárdijakat. Kat. X. 191.

a vámszedést engedélyező kiváltságlevelek átvizsgálását, — mire a számtalan közbeeső vámnak káros hatásánál fogva égető szükség volt, törvényeink ismételten bizták az egyházi és világi főurak tanácsára.[11][12])

12. A tágabb királyi tanács részt vett nem csupán efféle beligazgatási s közgazdasági vonatkozású kiváltságoknak osztogatásában, melyeknek általános érdekü voltát, egyetemes kihatásait fel nem ismerni nem lehetett; lépten-nyomon találkozunk e közreműködés jeleivel a királyi kegy oly nyilvánulásai alkalmával, melyeknek közérdekü (— igaz, belterjes gazdálkodás hiányánál fogva a maihoz képest csekély) következéseiről középkori embereknek, kik édes-keveset törődtek a földbirtok helyes megoszlási módozatának problémájával: a nagy-, közép- és kisbirtok közgazdasági előnyeivel s hátrányaival, aligha volt valamelyes, annál kevésbé tiszta fogalmuk: t. i. *jószágadományoknál* (collationes possessionum et iurium possessionariorum). Az adományleveleknek oly roppant számában fordul elő a tágabb királyi tanács szereplését jelölő „de consilio praelatorum et baronum"-féle kitétel, hogy szinte hajlandók lehetnénk azt egyszerü szóvirágnak, igazi értelmét vesztett „stilusnak"-nak tekinteni,[1]) ha nem maradtak volna reánk hasonlóan tekintélyes számmal egyéb, leginkább kisebb kiterjedésü birtok adományozásáról szóló donationalis levelek, melyekben e kitétel *nem* fordul elő, bizonyságul arra, hogy e szavak, a mikor alkalmaztatnak, csakugyan azt jelentik, a mit jelenteni látszanak: a tanács résztvételét. A király — így jellemezhetjük az e tekintetben fennállott gyakorlatot —

[11]) Miként a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődéséről szólván az 1500: XL. és XLI. t.-czikkek ötletéből (melyek ezt az ügyet a kirendelt tanács hatáskörébe utalják) felemlítettük: az 1397-iki temesvári végzemény és az 1486: XXXV. t.-cz.

[12]) Egyéb, tartalmilag alig részletezhető kiváltságok is „habito cum praelatis et baronibus consilio" adatnak és erősíttetnek meg. Példákat lásd Kat. VIII. 489., 491., Anjoukori Dipl. Eml. III. 502., 512. Néha — alkalomszerüleg — meglehetős közönségesek, p. o. törvénykezési jelentőségüek is; így 1387-ben Zsigmond (még mint az országnak kapitánya és elöljárója) „ad instantiam baronum et regni Hungariae nobilium" pallos jogot ad Károlyi Merhard fiainak. Károlyi cs. oklt. I. 421.

[1]) Mint tette p. o. Schuler-Libloy, Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. 216.

kisebb jószágokat, egynéhány jobbágytelket magában foglaló birtokot, néha — ritkán — nagyobb terjedelmüt is az urak megkérdezése nélkül szokott adományozni; azonban alkalomszerüen,[2]) a mikor éppen együtt van a tágabb királyi tanács, a mikor a királyi udvarban jelen van számos egyházi és világi főúr, az ilyen kevésbbé jelentékeny adomány is megbeszélés s megfontolás tárgyát képezi a tanácsban; nagyobb terjedelmü jószág adományozása rendszerint, hatalmas jószágtestnek, uradalomnak adományozása pedig jóformán kivétel nélkül a tágabb tanács meghallgatásával megy véghez: a

[2]) A középkor szerette, ha azok az ügyek, melyeket alsófokú hatóság intézhetett el s intézett el rendszerint, a felső vagy éppen a legfelső hatóság által intéztettek el már első fokban (illetve ha más hatóságnak is közreműködésével intéztettek el). Része lehetett ebben az alantas szervek (illetve az egyén) iránti csekélyebb bizalomnak — czélszerüségi oknak, melyet még erősíthetett a tekintélyekben való hit, s a magasabb fórummal kapcsolatos nagyobb disznek naiv kedvelése. A katholikus egyháznak a középkorban kifejlett kormányszervezetét leginkább jellegzi a felsőbb hatóságoknak az alsófokuval concurráló iurisdictiója: a püspök egyházmegyéjében universalis parochus, a pápa az egyetemes egyháznak universalis episcopusa (— az állami törvényhozás ugyan gyakran korlátozta a pápa igényeit az ügyeknek első fokban intézésére: Francziaországban pl. a bourgesi pragmatica sanctio, nálunk az 1498: LXIII. t.-cz.). A középkor világi biráskodásának egyik nevezetes intézménye volt különösen Németországban s Angliában a vidéki (gau, shire) biróságok elé tartozó pereknek a királyi udvarba vitele: „an den hof ziehen." (V. ö. Hajnik, Egyet. eur. jogt. 161.) Hasonló ehhez, a mit a tágabb királyi tanács alkalomszerü tevékenysége alatt értünk: a király számos ügyet, melyet rendesen maga dönt el, az urak megkérdezése s halasztás nélkül, — midőn erre alkalom nyilik, azaz együtt van a tágabb királyi tanács, ide visz s az urak meghallgatásával intéz el. Ma már bajos teljes határozottsággal eldöntenünk, mi tartozott csupán ilyen módon, *alkalomadtán* a tágabb tanács hatáskörébe. A szövegben megjelölt ügyekre nézve mindazonáltal bizonyosnak mondható. Ugyancsak alkalomszerűleg — de mégis nagyon-nagyon ritkán, inkább politikai jelentőségü adományoknál — az országgyülés is szerepel adományi ügyben, helyeselvén a királyi kegyet (1439-ben Albert király az anyósától elvett javakat „de praelatorum et baronum procerumque ac universitatis nobilium atque regnicolarum nostrorum... consilio consensuque et voluntate" nejének adja Teleki X. 46.) avagy kezdeményezvén azt: pl. Beszterczе vidékének a Hunyadiak részére adományozását (v. ö. Cziráky, Conspectus iuris publici I. 186.) Gyakrabban a Habsburgok alatt, midőn az országgyülésen jobban előtérbe nyomultak a „személyi ügyek": lásd pl. az 1599: XLVIII. t.-czikket.

király a koronára háramlott nagyobb birtokok ujólagos eladományozásának kérdését a tanácsban egybegyült urak elé viszi és hozzájárulásukkal rendelkezik.[3]) A tágabb királyi tanácsnak ebbeli nevezetes befolyását törvények is biztosították. Igy Zsigmond királynak V. végzeménye, kijelentvén, hogy a ki közfelkelés alkalmával magát a hadi szolgálat alól kivonná, összes javait elveszti, a királynak a főpapokkal és bárókkal egyetértve hozandó határozatára bizza annak megállapítását, mi történjék az elkobzott javakkal[4]), azaz: kiknek jusson azokból királyi adomány, minthogy a hűtlenség czimén visszaháramlott birtokoknak Magyarhon régi szokása szerint „miként a jog szigora és a köz haszna kivánja", ujból el kellett adományoztatniok.[5]) A szokásilag kifejlődött és megerősödött kétszázados gyakorlatot egész terjedelmében, híven, törvényes kötelező erővel ruházta fel az 1492: IX., hasonlóan az 1495: II. t.-cz. — egyúttal magától értetődő legislativ okokból számbelileg kifejezett, szilárd határral jelölvén meg a „kisebb" és „nagyobb" birtok különbségét: „Ő felsége száz jobbágytelkig terjedő jószágokat szabadon, önön elhatározásából bárkinek adományozhat, 100 jobbágyteleknél nagyobb kiterjedésüt ellenben csakis a főpapoknak és országnagyoknak tanácsával."

Werbőczy Hármaskönyve II. részének 3. címében nem hiába említi a birtokadományozási jogot *egyrangban* a király törvényhozó és birói hatalmával, a nemzet részéről a koronázás

[3]) Azok előtt, a kiknek valaha kezükben volt okmánytárainknak egy-egy kötete, ez az állítás nem szorul bizonyításra.

[4]) „. . . Possessiones pro huiusmodi non venientia, vel tarditate aut temerario discessu occupentur. Et de huiusmodi possessionibus occupatis per nostram Maiestatem de consilio praelatorum et baronum nostrorum, quid agendum sit, deliberetur." VII. czikkely 2. §.

[5]) „Maiores nostri . . .", tanítja Werbőczy, „iura possessionaria . . . etiam contra statum publicum regni huius, ex eoque in despectum dignitatis regiae Maiestatis contumaciter sese erigentium ac alios praeter iuris aequitatem absolute, temerarieque turbantium ad sacram Coronam dicti regni Hungariae consequenterque *collationem regiam* (etiam superviventibus illis) devolvenda esse tum iuris rigore exigente, tum vero rei publicae utilitate exposcente communi decreto sanxerunt atque statuerunt, ut exemplo punitionis sceleratorum alii terreantur, alii vero ad opera fidelitatis exercenda atque peragenda, si quibus forsitan talia bona collata fuerint, ferventius accendantur." Hármaskönyv I. r. 13. cz. 5. §.

ténye által átruházott felségjogok sorában.[6]) A birtokadományozás joga egyike volt a király legfontosabb jogainak, úgy a gyakorlás eseteinek óriási tömegénél, mint a király hatalmi állására való kihatásainál fogva (nem is szólva arról, hogy magánjogi oldaláról nézve a királyi adományokra támaszkodott a nemzetnek összes dologi jogállapota). A jogi személyek holt kezén levő földnek, az egyházi s városi vagyonnak kivételével a magyar korona területének minden talpalatnyi darabja magszakadás vagy hűtlenség czimén a királyra háramolhatott; háramlott is elég sok — kivált utóbbi czímen, mindig lévén nagy számmal a király ellen frondeurösködő vagy egyébként hatalmaskodó urak és nemesek. Az adományozás alá került birtokoknak állandóan nagy mennyisége mindig módot nyujtott a királynak, hogy hiveket toborzzon, azokat szorosabban magához kapcsolja, gazdagságot és a mi a középkor világában, főleg a régi Magyarországban ezzel tökéletesen azonos volt — előkelőséget, politikai hatalmat juttasson nekik, s révükön a maga hatalmát növelje. Ezért az a tény, hogy a király jószágadományozási jogát, a mikor csak valamire való birtok forog szóban, „a főpapok és bárók tanácsára, hozzájárulásukkal“[7]) gyakorolja, szintén jellemző világot vet a tágabb királyi tanácsnak roppant befolyására; és a köztudattal a tágabb királyi tanács jelentőségét bizonyára legjobban éreztette az, hogy a magyar nemes, a mennyiben birtoka nem volt holmi hétszilvafás, apró földecske, leveles ládája féltve őrzött legbecsesebb okmányaiban, donationalis levelében mindig azt olvashatta, hogy a királyi elhatározás, mely megalapitója az ő jólétének, vagyoni állapotának, az urak meghallgatásával s tanácsára jött létre. Csakugyan midőn a XV. század utolsó éveiben a köznemesség ereje, hatalma gyarapszik és meg-

[6]) „Posteaquam ad fidem catholicam sunt reversi (scil. Hungari) et regem sponte sibi ipsis elegerunt, tam *condendae legis*, quam etiam cuiuslibet *possessionariae collationis* atque omnis *iudiciariae potestatis* facultas in iurisdictionem huius regni sacrae Coronae, qua cuncti reges Hungariae coronari solent, et subsequenter principem et regem nostrum legitime constitutum simul cum imperio et regimine translata est.“ Id. h. 2. §.

[7]) Elismételhetjük a tudós erdélyi püspöknek, Batthyányi Ignácz grófnak az 1439: II. t.-czikkhez füzött megjegyzését: „Si adhuc quispiam dubitet consilium idem esse in legibus nostris ac consensum, hic victas manus det!“ Leges eccl. III. 436. h/jegyz.

valósítania sikerül egyes kivánságait: a tágabb tanácsnak a jószágadományok tekintetében gyakorolt befolyása ellen, illetve e befolyásnak törvényrendelte, cogens volta ellen száll síkra a legélesebben s leghatározottabban.[8])

A tágabb királyi tanácsnak ez a közreműködése jogosultságát abban birta, hogy mintegy biztosítékául szolgált az adományrendszer alapelvének: hogy a donatio a királyért és hazáért szerzett érdemek jutalma.[9]) A király, a mint adományának igazolására szükségesnek tartja a szolgálatoknak, miket a megadományozandó neki háborúban s békében, bel- s külföldön teljesített, körülményes elősorolását, úgy hivatkozik az uraknak tanusító szerepére, helyeslő szavára: ime ők is méltónak vélték az adományost erre a jutalomra. Azonban ezen közérdekü indokon — az alkotmányos ellenőrzés szükségességén — kivül egyéb, hatékonyabb rugója is volt a tágabb királyi tanács ebbeli szereplésének: hatalmi, magánérdek — olyas, milyet a hivatalok betöltésénél láttunk. Az uraknak volt leginkább alkalmuk kitünni, nekik volt legtöbb alkalmuk nagy érdemeket szerezni; ők tarthattak tehát első sorban igényt a tettekben megnyilatkozó hűségnek e fényes, jövedelmező jutalmaira. A tanácsban megjelenő uraknak önönérdekei, reményei, várakozásai parancsolták s követelték az adományi ügyeknek a tanácsban való megbeszélését s eldöntését. És a tágabb királyi tanácsnak a nagyobbszerü jószágadományokra gyakorolt befolyása csakúgy, mint a hivatalok betöltésében való résztvétele, egyszersmind némileg módja s eszköze volt a testületileg szervezkedő, kifelé elzárkózni iparkodó előkelő osztály, a felsőbbek[10]) exclusiv törekvéseinek hatalmi állásuk megőrzésére, a társa-

[8]) A már tárgyalt 1498: XXVI. s 1504: X. t.-cz.

[9]) Ujra Werbőczyt idézzük: „Pura donatio est iurium possessionariorum in iurisdictionem sacrae regni Coronae legitime redactorum perennalis per principem cuipiam *ob servitia vel praeclaras virtutes* facta collatio.“ I. r. 13. cz. 2. §. Kiemeli az érdemesültség mozzanatát az impetrationalis összeg fejében nyert adományoknál is: „Mixta vero donatio dicitur illa, quae *ultra servitium* etiam summam aliquam pecuniarum complectitur.“ U. o. 3. §. Ajánljuk a magyar adományrendszer ilyetén felfogását s kezelését Pikler tanár úr figyelmébe. Érdekes, becses bizonyítéka jutalmazási elméletének. (A jog keletkezéséről és fejlődéséről 258. s. kk. ll.)

[10]) V. ö. Concha, Politika I. 130. s kk., különösen 162., 173.

dalmi javaknak s jutalmaknak maguk közötti felosztására, idegen elemek felemelkedésének meggátlására, „új emberek"-nek távoltartására. Hisz a királynak hatalmában állott, hogy nagybirtokot, sőt a leggazdagabb oligarchák vagyonával felérő birtokcomplexumot juttasson annak, a kit éppen kegyébe fogadott. Mekkora gazdagság halmozódott össze rövid évek alatt a nagy Hunyadi János, később Bakócz érsek kezében! Mátyás a Zápolyákat, Ernstéket, Kinizsit úgyszólván a porból emelte az ország leghatalmasabb földesurai közé. Kétségtelen, hogy e dús adományok nem adattak a tágabb királyi tanács hozzájárulása nélkül vagy éppen ellenzésével és hogy hasonló eseteknek — az adományozás alá kerülő jószágok roppant mennyiségéhez (szinte azt mondhatnók: forgalmához) képest — aránylag ritka voltát a tanácsban gyülekező uraknak befolyása okozta. Jellemző, hogy az imént említett — legnevezetesebb — példák legtöbbje legönállóbb fejedelmünk, Mátyás király korából való.

Midőn az egyén kellő foganatosítás hijában kétessé vált, vagy az adománylevél elveszte avagy rongáltsága folytán meggyöngült jogának szilárdítását, illetve a határozatlan, nehezen bizonyítható jogalapon — pl. elbirtokláson — nyugvó birtokállapotának kényelmesebb, kézzelfogható jogczímre való alapítását kéri, szóval a régi adomány megerősítéseért, illetve fictiv pótlásáért: *nova donatio*-ért[11]) folyamodik: a király e kérelmeket, ha éppen együtt van a tágabb tanács, a „főpapok és bárók hozzájárulásával" szokta teljesíteni — kivált nagy kiterjedésü birtokokra vonatkozólag. Számtalan példáját ismerjük a tágabb tanács emez alkalomszerü működésének,[12])

[11]) Lásd erről Hármaskönyv I. r. 37. cz.

[12]) Csupán egynéhányat idézünk. Róbert Károly a zágrábi püspökséget 1326-ban „de consilio praelatorum et baronum regni nostri sancientes" békés birtokában biztosítja mindazon javaknak, „quae excelsi principes suis temporibus sibi statuerunt sive quondam reges Hungariae, sive duces, sive barones sicuti banus et alii comites, nobiles et cuiusvis status seu dignitatis homines (eidem ecclesiae) donaverunt." Kat. VIII. 538. Hasonlóan a „praelatus és báró urak tanácsáról" olvasunk 1313: Kat. VIII. 277.; 1349: Anjouk. Okmt. V. 341.; 1362: Hazai Okmt. I. 229.; 1406: Tört. Tár 1884. évf. 17. és H. Okmt. II. 175., 207.; 1419: u. o. IV. 278. és Zichy codex VI. 534.; 1421: H. Okmt. III. 321. és Sztáray codex II. 217.; 1427: Fejér X/6. 862.; 1455: Teleki X. 486.

sőt amarra is van sok-sok eset, hogy adománylevélnek egyszerü átirása, *transsumptiója* történik az urak tanácsának megemlítésével,[13]) úgy szintén magánelidegenítéshez, jószágcseréhez királyi beleegyezés *(consensus regius)* megadása[14]), továbbá fiúsítás.[15])

A király az urak tanácsával nem csupán akkor él, midőn birtokot vagy egyébként vagyoni értéket képviselő jogosítványt ad híveinek; javaslásukkal cselekszik akkor is, midőn személyes jellegü jogokkal, *kitüntetésekkel* jutalmazza érdemeiket — annál inkább, minél fényesebb a kitüntetés és minél hatalmasabb, előkelőbb a megjutalmazandó. Jellemző erre a fejtegetéseink folyamán gyakran idézett jászóvári formuláskönyvnek egy Mátyás-féle csonka oklevele, mely narratio-mintáúl van hivatva szolgálni, és a mely elősorolván általánosságokban (miknek a középkori fogalmazók oly nagy mesterei valának) a rácz despota szolgálatait, átmenetül a tulajdonképpeni királyi elhatározáshoz, melynek tárgya megmondva nincsen, még csak a következő szavakat használja: „a főpapok és bárók tanácsára kegyesek akarván lenni irányában....."[16]), a mi félre nem érthető utalás arra, hogy nevezetes kiváltságok

---

[13]) Pl. 1384: H. Okmt. II. 147; 1407: u. o. IV. 252.; 1412: u. o. 267. és Sztáray codex II. 113.; 1423: H. Okmt. III. 345.; 1455: Teleki X. 469.

[14]) Róbert Károly 1326-ban „de nostro beneplacito et voluntate nostrorumque et baronum consensu et conniventia" jóváhagyja Demeter mesternek a váradi székesegyház javára tett adományát Kat. VIII. 541. — Mátyás 1465-ben a szent Miklóshoz czimzett zágrábi kolostor javára teendő minden adományhoz eleve, általánosságban „ex consilio praelatorum et baronum" consensusát adja. Batthyányi Leges eccles. III. 520. Néha a királyi consensus kieszközlése végett egyenesen a tágabb királyi tanácshoz intéztetik kérelem. Pl. „ac baronibus supplicamus et committimus, ut literas nostras praesentes non violent nec revocent," irja László havasalföldi vajda 1372-ben „Laslo Meyster de Dobka" javára tett adománya tárgyában. Kat. X. 543.

[15]) Nagy Lajos 1347-ben Kónya főispán nejét bátyjának, Hasfalvi (Horsundorfer) Vulfingnak javaiban „de beneplacita voluntate dominae Elisabeth... ac de praelatorum et baronum nostrorum consensu et consilio" fiusítja. Hazai Okmt. VII. 403. Mária királynő 1383-ban ugyanezekkel a szavakkal erősiti meg apjának egy fiusító levelét. Károlyi cs. oklevéltára I. 400.

[16]) „Nos volentes de consilio praelatorum et baronum nostrorum ei existere favorabilis." Jászóvári codex 120a.

osztogatásakor a tágabb királyi tanács közreműködéséről is tétessék említés, azaz egyúttal bizonyítéka annak — megbizhatunk a középkori okleveleknek érintett naivul leiró, szemléltető voltában, — hogy ily alkalommal a tágabb királyi tanács csakugyan szokott volt szerepelni. Igy a tágabb tanács résztvételével látunk véghezvitetni nemesítést,[17]) hasonlóan honfiúsítást;[18]) a régi magyar főrendiségben[19]) foglalt egyik nevezetes jogosítványt, hogy a főrendü egyén esküje tiz nemes esküjével egyenértékünek vétetik: a „decem personarum ius"-t a főpapok és bárók tanácsából adományozza a király,[20]) hasonlóan a díszes és ebben a korban fölötte ritka örökös (később úgynevezett főrendi) czímeket s méltóságokat: herczegi czímet,[21]) örökös grófságot,[22]) báróságot.[23]) Bizonyos állásokkal s hivatalokkal a tágabb tanács meghallgatásával köt össze nagyobb fényt, közjogi előkelőséget[24]) avagy díszesebb jelzőt, s ruház

[17]) 1415-ben Zsigmond a vadkerti és szentgyörgyi Vincze családot „sano praelatorum et baronum regni nostri Hungariae nobiscum existentium consilio" nobilitálja. Hazai Okmt. II. 203.

[18]) Hunyadi János Manini Odoárdót 1450. febr. 25. „ex certa nostra ac dominorum praelatorum et baronum regni scientia et gratia speciali" a magyar haza polgárai közé felveszi Dl. 24768; 1535-ben I. Ferdinand a Fuggereket „accedente ad hoc tum supplicatione, tum assensu et consilio dominorum praelatorum et baronum ceterorumque consiliariorum nostrorum, quorum penes nos hoc tempore non parva frequentia solet esse." Történelmi Tár 1883. évf. 276.

[19]) Lásd fent 20. l.

[20]) II. Ulászló egy névszerint meg nem jelölt apáczakolostor fejedelemasszonyának azt a kiváltságot adja, hogy „ad reverentiam suae dignitatis pro decem personis... in tali iuramento semper reputetur." Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 70a.

[21]) Zsigmond király „una cum praelatis, baronibus et regnorum nostrorum proceribus" fosztja meg Hervoja bánt az 1406-ban neki adományozott spalatói herczegi czimtől. Fejér X/5. 407.

[22]) A főurak javaslását említik a Hunyadiaknak beszterczei (Teleki X. 353.) és a Zápolyáknak szepesi örökös grófságáról (Wagner, Analecta Scepusii I. 146.) szóló diplomák.

[23]) „De consilio praelatorum et baronum": olvassuk az alsólendvai Bánffyak (Dl. 33437), a vingárti Gerébek (Jászóvári codex 95b.), a Podmaniczkyak (u. o. 83a.), enyingi Thörökök (M. Nemz. Museum levéltára) bárósági leveleiben. Lásd a mellékleteket.

[24]) A rácz despota, a miért hogy Zsigmond királynak „et sacrae Coronae... nec non praelatis, baronibus et proceribus... iuramentum fecit fidelitatis,... in coetum et consortium dictorum regni nostri Hungariae baronum aggregari obtinuit a nostra Maiestate." Fejér X/6. 809.

fel[25]) testületeket, kivált városokat a „cerae rubrae ius", a vörös pecsét használatának nagyrabecsült jogával.[26]) A tágabb tanácsot foglalkoztatják az előkelő családok, főemberek, avagy tartományok, megyék részére teendő nevezetes czímeradományok is.[27])

És e helyütt kell felemlítenünk a tanácsnak azt az önjogú ténykedését, melyben éles kifejezést nyer a királyi tanácsban állandóan, örökletesen résztvevő nagybirtokos osztálynak renddé, testületté tömörülése: hogy idegeneket, külföldieket a maga körébe fogad s kiváltságainak részesévé avat — és az illetők, ha talán a király előbb birtokadományokkal s tisztségekkel tüntette is volna ki őket, valójában csak ezután tekintik magukat magyaroknak s a magyar aristokratia egyenrangú tagjainak.[28])

13. Azok után, a miket az igazságszolgáltatás domináló szerepéről a középkori Magyarország kormányzatában tudunk, méltán csodálkozhatnánk, ha nem látnók a tágabb királyi tanácsnak ezen a téren is nagyfokú, kiváló tevékenységét. A tágabb királyi tanács a törvénykezésben csakugyan oly módon s mértékben vett részt, mely világosan mutatja a tanácsnak az állami szervek sorában elfoglalt előkelő helyét, az államügyekre gyakorolt döntő befolyását. És a tágabb

[25]) V. László „per praelatos et barones ac proceres nostros" Ragusa polgárainak érdemeiről kellőleg értesítve lévén „de praelatorum et baronum praedictorum consilio et assensu" Raguza fejét, a rectort „in archirectorem" nevezi. 1456. Teleki X. 513.

[26]) V. László „praelatorum et baronum ad id accedente consilio" Körmöczbányát Teleki X. 503., szintúgy 1456-ban Raguzát u. o. 514.

[27]) Zsigmond 1405. aug. 1. a Kapyaknak „sano etiam praelatorum, baronum et procerum regni nostri nobilium consilio" czimert ad. Kat. XI. 668. Hasonlóan Garai Miklósnak 1416-ban Kat. XII. 245.; V. László Hunyadi Jánosnak 1453-ban Teleki X. 367.; II. Ulászló Szlavoniának Kat. XVIII. 64.

[28]) „Nos Stiborius de Stiboricz comes Posoniensis, Petrus et Andreas fratres nostri carnales notum facimus, quia Reverendi in Christo patres praelati ac Magnifici viri barones regni Hungariae nos... in coetum, numerum et communionem ac ipsorum in medium acceptarunt et receperunt et in universis gratiis et libertatibus ac praerogativis, quibus ipsi et eorum fratres, consanguinei ac proximi ex antiqua approbata regni consuetudine freti sunt ac fruuntur et gaudent, promiserunt tenere et conservare, ideo promittimus... omnia, quae ad honorem, utilitatem sacrae Coronae Hungariae concernunt, facere..." 1389. Fejér X/2. XXXVI.

királyi tanácsnak éppen ez a közreműködése nyert leginkább szilárd, tételesen szabályozott szervezetet — megfelelőleg az igazságszolgáltatás általános, nagymérvü szervezettségének. A tágabb tanácsnak a királyi biráskodásban való közreműködése részint alkalmi, részint állandó jellegü, rendes tevékenység volt.

Alkalmi közreműködés alatt értjük a tágabb királyi tanácsnak a rendes curiai biráskodásban: a nádor, országbiró, a különös (majd személyes) jelenlét biráskodásában az állandó királyi törvényszék *mellett* való résztvételét. A középkor birósága társas biróság volt — Magyarországon is. A király helyettesei a királyi udvarban nem egymaguk itéltek, hanem körülvéve birótársaktól, kiknek véleményét meghallgatták s követték. A pereknek egyre szaporodó sokasága, a törvénykezési határidőknek növekedő tartama s száma szükségessé tette e birótársaknak állandósítását: így keletkezett a XIII. század végén meginduló fejlődés eredményeképpen a XIV. század folyamán[1]) az állandó királyi törvényszék, az ülnökök testülete, mely egyszersmind magvát alkotta a folyó ügyek intézésére hivatott, állandóan a központban működő tulajdonképpeni tanácsnak. Tagjai a köznemességből kerültek ki, az ülnöki tisztnek önálló, tevőleges működés híján meglehetősen szerény volta, csekély előkelősége, továbbá az azzal a tisztel járó hosszas elfoglaltságnak nagy terhe következtében. Ez a törvényszék az, melynek jelenlétéről és résztvételéről megemlékeznek a XIV. század elejétől kezdve a mohácsi veszedelemig a királyi curia rendes biráinak, a nagybiráknak, összes itéletlevelei és fontosabb perfolyta végzései: „az ország nemeseivel együtt ülvén törvényt" („una cum regni nobilibus tribunal iudiciale consedentes, iudicantes").[2]) Azonban a királyi törvényszék e rendes — mint később mondották: esküdt — ülnökein kívül minduntalan más, rendkívüli, még pedig főrangú birótársakkal is találkozunk.[3]) A „regni nobiles" mellett

[1]) Lásd a tulajdonképpeni tanácsról mondottakat.

[2]) Egy-két példát fentebb idéztünk a 2. p. 12. jegyzetében.

[3]) Példák 1340: Kat. IX. 182.; 1347: Anjouk. Okmt. V. 14.; 1350: Anjou-kori Okmt. V. 372.; 1351: u. o. 474. 491. 492.; 1369: Hazai Okmt. V. 150; 1368: Károlyi c. I. 309.; 1373: Sztáray codex I. 396.; 1379: Zichy codex IV. 90.; 1384: u. o. 276.; 1385: Hazai Okmt. III. 231.; 1386:

annyiszor látunk névszerint felsorolt egyházi és világi főurakat, vagy pedig általánosságban „a főpapokat és bárókat" felemlítve, hogy annak megállapítása, mi volt a szabály és mi a kivételes jelenség,[4]) jóformán csak a két rendbeli eseteknek statisztikai egybevetése alapján válik lehetségessé: annak alapján, hogy temérdek s túlnyomó azon esetek száma, midőn a nádor, az országbiró, a királyi különös (később személyes) jelenlét oldalán egyedül a köznemes ülnökök, a „regni nobiles" szerepelnek. A törvényszék teljes, ha együtt vannak a regni nobiles; de ha törvényszéki tárgyalások idején történetesen a királyi udvarban tartózkodnak előkelő egyházi férfiak, főtisztviselők, vagy állami hivatalt nem is viselő urak: a tágabb tanács tagjai, tetszésük szerint — külön felszólítás folytán vagy a nélkül, nem tudjuk, de utóbbi valóbbszinü — ők is helyet foglalnak a törvényszéki teremben, az ülnökök sorában; s előkelőségükből, nagy tekintélyükből következik, hogy az ő véleményük bir döntő súlylyal. S minthogy, ha nem is volt együtt a tágabb királyi tanács, egynéhány egyházi s világi ur mindig akadt, kit országos vagy magánügyek a királyi udvarba vittek s ott marasztaltak, ez az elvileg kivételes jelenség tényleg meglehetős gyakorivá, közönségessé lett. A közvélemény szivesen látta a tágabb királyi tanács többé-kevésbbé frequens gyülekezeteinek, illetve az egyes főuraknak a biráskodásban való ezt az alkalmi résztvételét: mert „szilárdabb, biztosabb az itélet, melyet többeknek azonos nézete erősít meg," mondja az 1462: I. t.-cz., mely meghagyja, hogy a rövid lefolyású pereknek a nyolczadokon kívül tartott tárgyalásaiban résztvenni tartoznak az akkortájt a királyi udvarban tartózkodó főpapok és bárók[5]) — és ne felejtsük,

---

u. o. 238. stb. stb. Néha egy-egy ügy tárgyalása félbeszakíttatik és a következő napokra „ad interessentiam praelatorum et baronum" halasztatik. „Nos causam ad deliberationem baronum propter ipsius causae arduitatem ... ad tertium diem distulissemus" mondja Nagymartoni Pál országbiró 1351-ben Anjouk. Okmt. V. 450. Hasonlóan Károlyi c. I. 277., Zichy codex V. 286. 326., Sztáray c. II. 161.

[4]) A szabály és kivétel kérdésének tisztázása különben is egyik legnehezebb feladata a középkori jogtörténetnek. V. ö. Ficker szép fejtegetéseit: Vom deutschen Reichsfürstenstande I. 22.

[5]) „Quia firmius est iudicium, quod plurium sententiis roboratur, interesse debent iudicio huiusmodi causarum praelati et barones, qui tunc in curia domini regis fuerint constituti" 10. §.

hogy a régi magyar törvények nem voltak mindig reformszerű, a fennálló állapotot módosító új intézkedések, hanem többnyire a szokás útján meggyökerezett és helyesnek bizonyult állapotnak a törvényhozás tekintélyével felruházása, kötelező módon jóváhagyása. Szivesen látták főuri rendkívüli itélőtársakat, mert a nagy vagyon s a jelentékeny politikai hatalom adta szélesebb látókörüknek, magasabb műveltségüknek jó hasznát lehetett venni. Ez a tapasztalat csakhamar visszahatott a királyi törvényszéknek (és egyúttal a tulajdonképeni tanácsnak is) szervezetére: látván a tágabb királyi tanács assessori működésének áldásos voltát, követelni kezdték — ha már le kellett mondani a teljes tanács közreműködéséről — legalább *egynéhány* főpapnak és bárónak a királyi törvényszéknél állandó alkalmaztatását. Már az 1397-iki temesvári végzemény (utalunk arra, a mit imént az 1462: I. t.-cz. ötletéből mondottunk) kötelezi a királyt, hogy „a nyolczadok alkalmával az országlakók összes ügyeinek megvizsgálása, megbeszélése s itéleti eldöntése végett a főpapok és bárók közül hármat-négyet fog a tárgyalásokra rendelni.“[6]) Ezen az alapon még a XIV. század végén kifejlődnek a főpapok és országnagyok sorából betöltendő rendes ülnöki állások, — mint utóbb a XVII. században elnevezték: a tabulae praelatura és baronatus, hosszabb időtartamra egy s ugyanazon személylyel betöltött állandó hivatalként, a minő volt a közönséges assessoratus. A XV. század tizes és huszas éveiben gyakran olvasunk a nagybirák itéleteiben s birói parancsaiban „főpapokról és országnagyokról, kiknek velünk együtt itélkezniök kell.“[7]) Csakugyan, midőn a királyi törvényszék szervezete először szabályoztatik törvényben, 1446-ban, az országgyülésen megválasztandó 10 ülnök sorában ott van 2—2 főpap és báró; ezentúl is, valahányszor a törvényszék létszámáról történik rendelkezés, mindig „praelatus és báró“ tagok is rendeltetnek ki, változó számmal ugyan, kettenhárman- vagy négyenkint, kiket hol az országgyülés választ,

[6]) „Pro causis regnicolarum nostrorum universis (inquirendis, discutiendis) et iudicandis ad octavas maiores, in quibus ipsae causae vertuntur, tres vel quattuor ex praelatis et baronibus nostris transmittere teneamur.“ M. Tört. Tár III. 223.

[7]) Lásd a másodkövetkező jegyzetet.

hol a király nevez ki és a kik természetesen a tulajdonképpeni tanácsnak is tagjai.[8]) S hogy mekkora súlyt helyeztek ezeknek az urak közül vett előkelő ülnököknek teljes számú megjelenésére, és mekkora fontosságot tulajdonítottak éppen az ő tevékenységüknek, semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy — kivált a XV. század első felében — sokszor, nagyon sokszor nem tartották meg a rendes nyolczados törvényszéket (egy ízben az 1427-ik év Szent Mihály napjának octáváitól az 1429-iki vizkeresztnapi nyolczadokig, azaz másfél évig) csupán, miként a halasztólevelek nyiltan mondják, „a főpapoknak és bároknak, *kik velünk itélkezni tartoznak,* távolléte," vagy közülök csak „többeknek távolléte" avagy „csekély száma" következtében.[9]) [10]) Az 1478: XII. t.-cz. a királyi törvényszék ülnökein — a nádoron, országbirón és a király személyes jelenlétét képviselő kanczelláron — kívül csakis

[8]) Részletesen előadtuk ezt, midőn a tulajdonképpeni tanácsnak a törvényszékkel való azonosságát fejtegettük.

[9]) „Propter absentiam praelatorum et baronum nobiscum iudicare debentium" perhalasztás történik az 1401-iki böjtközépi nyolczadokról (Zichy codex V. 286), az 1427-iki Szent György napi nyolczadokról (Zichy codex VIII. 96. 294. 295. és számtalan egyéb eset u. o.), az 1428-iki vizkeresztnapi nyolczadokról (u. o. 17. 96. 272. 295. 308. 472. Sztáray codex II. 269.); az ugyanazon évi Szent György napi (Zichy codex VIII. 295.), Szt. Jakab napi (u. o. 96. 272. 295), Szt. Mihály napi nyolczadokról (u. o. 38. 509.), szintúgy az 1430-iki év Szt. Mihály napjának octáváiról (u. o. 272.). „Propter absentiam plurium praelatorum et baronum nobiscum adiudicare debentium" Hédervári Lőrincz halaszt el az 1445-iki vizkeresztnapi nyolczadokon forgó pereket Sztáray codex II. 365. „Propter paucitatem praelatorum et baronum nobiscum iudicare debentium" az 1426-iki Szt. Mihály napi octávákról történik halasztás Zichy codex VIII. 285.

[10]) Ez a megoldása annak a látszólagos ellentmondásnak, hogy bár a királyi curiában a biráskodás rendszerint egyedül a „regni nobiles" résztvételével történik, a tárgyalások mégis elhalasztatnak, ha „főpapok és bárók" nincsenek jelen. A „regni nobiles" kifejezés ugyanis, az *állandó királyi törvényszéknek* első kifejlődésével egykorú, *évtizedek óta megszokott jelölése lévén, magába* foglalhatta és magába *foglalta* a törvényszéknek a *főpapok és bárók sorából kikerült ujabb tagjait is.* A „főpapok és bárók", kiknek távollétét vagy csekély számú megjelenését emlegetik a megelőző jegyzetben idézett prorogatoriák, egyes, megállapított számú, egyénileg meghatározott egyházi és világi főurak, mit világosan mutat a „nobiscum iudicare debentium"-féle hozzátoldás; nem pedig *„a* főpapok és bárók" általánosságban, vagyis a tágabb királyi tanács. Az említett perhalasztásokból semmi esetre nem lehet azt a következtetést levonni, hogy a

a „főpapok és bárók közül választott ülnököknek teljes vagy legalább fele számú résztvételét" követeli *kifejezetten* míg a köznemes assessorokról (kiket más ötletből éppen a megelőző czikkely említett volt) hallgat.[11]) A XVI. században is látjuk a királyi táblává lett törvényszék praelatusainak és báróinak köznemes ülnöktársaikkal szemben domináló állását: csakis ők választatnak meg az országgyülésen, míg a többi ülnökök kinevezése a királyra vagy a nagybirákra hárul; és a rendek csupán számos meghiusult kisérlet és szomoru tapasztalat után, nehogy „in tanta penuria praelatorum et baronum" az igazságszolgáltatás hosszabb időközökre szünetelni legyen kénytelen, adják fel 1566-ban azt az elvi kivánságot, melyet különösen az 1559: XXXVIII. és az 1563: XXIV. t.-cz.[12]) hangoztatott volt, hogy a törvényszék teljességéhez és a tárgyalások megtarthatásához a megválasztott főpapoknak és bároknak legalább feleszámú jelenléte *okvetlenül* szükséges;[13]) de azért ezentúl, 1566. után is majd minden országgyülésen

főpapok és bárók, kik alatt mi a tágabb királyi tanácsot értjük, alkották volna a királyi törvényszéket, azaz, hogy tágabb és tulajdonképpeni tanács mint két külön jogintézmény az 1446: VII. t.-czikket megelőzőleg nem volna megkülönböztethető. Éppen a vonal fölötti fejtegetéseink bizonyítják a tulajdonképpeni tanácsról mondottak helyességét.

[11]) „Reverendissimus dominus Colocensis, nec non Magnifici domini palatinus et comes Stephanus de Báthor ac *praelati et barones ad iudicium et iudicandum* nunc in praesenti congregatione *electi* vel saltem eorum media pars semper in iudicio tam Octavarum, quam etiam brevium evocationum interesse debeant: et eorum auctoritate et praesentia quaelibet causa, saltem gravis, definiri."

[12]) „Ne quis propterea futuris temporibus causari possit, sedem ipsam iudiciariam absentibus ab ea praelatis et baronibus non fuisse plenam et integram ... statutum est, ut imposterum omni diligentia curetur, ut deinceps iudiciis ultra iudices istius regni ordinarios continue et sine exceptione intersint duo praelati et totidem barones vel ad minus unus ex praelatis et unus ex baronibus" 1559: XXXVIII. t.-cz. 1. 2. §. — „Et ne propter absentiam praelatorum et baronum aliquod in progressu iudiciorum obiiciatur impedimentum, dignetur Sacra Maiestas Caesarea tam praelatis, quam baronibus, qui in sede iudiciaria praesentes esse debebunt, de expensis gratiose providere." 1563: XXIV. t.-cz. 7. §.

[13]) „Quia propter dominorum praelatorum pariter et baronum necessariam absentiam ... non paucae aliquoties contigerunt difficultates ... statutum est, ut non obstante ipsorum praelatorum vel baronum absentia iudicia nihilominus celebrentur." 1566: XXII. pr. 1. §.

kiküldenek 3—4 főpapot és bárót és szivükre kötik a megválasztottaknak, hogy lehetőleg pontosan járjanak el tisztükben.[14]) És ezen nem kell csodálkoznunk. A jeles tulajdonokat, miket az előkelő birótársak az igazságszolgáltatásnál értékesíthettek, már említettük. Továbbá — sok hibával lehetett a XVII. század előtti magyar urakat vádolni: erőszakoskodó hajlammal, önzéssel, heves, forrongó vérrel, de servilismussal soha. Vagyonukra, hatalmukra támaszkodva mindig megóvták függetlenségüket, véleményük szabadságát a királylyal szemben, néha, sokszor túlnagy és a hazára veszedelmes mértékben. Az ő jelenlétük s befolyásuk záloga volt egy akkoriban talán ritkábban hangoztatott, de bizonyára épp oly jól megértett elvnek: a biráskodás függetlenségének. Angliában, hol a főnemességnek hasonló volt a helyzete, mint nálunk, egészen hasonló jelenséggel találkozunk. 1536-ban a yorkshirei lázadók, kik mindenekelőtt a tanács reformját kivánták, a királynak legfőképpen azt rótták fel sérelmül, hogy „tanácsában ez idő szerint nagyon sok alacsony származású tag ül."[15])

Ime ily kiváló állás jutott a törvényszék ama tagjainak, kik kezdettől fogva, *genetice* a tágabb királyi tanács jelenlétét s közreműködését voltak hivatottak pótolni, — bizonyítékául annak, mennyire kivánatosnak s nagyra tartották a tágabb királyi tanácsnak a rendes biráskodásban való résztvételét. A surrogatum állandó alkalmazása nem is jelentett lemondást a tágabb tanács további alkalmi közreműködéséről. A főpapi és bárói assessoratus meghonosodása után is, miként azelőtt, egészen a mohácsi veszedelemig gyakran találkozunk nagyszámú egyházi és világi urakkal, mint rendkívüli, alkalomadtán működő birótársakkal a nádor, az országbiró, a kanczellár, később a személynök oldalán.[16]) [17])

---

[14]) Utoljára 1659-ben. L. szerzőnek Baro tabulae czikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 600—602.

[15]) Idézve Schvarcz Gyulánál, A király tanácsosainak felelőssége 77.

[16]) A rendkívüli birótársaknak alkalmilag igen nagy számára és nem is csupán főrangú voltára enged következtetést az 1486: LXVIII. és az 1492: XLII. t.-czikknek szóról-szóra megegyező 6., illetve 5. §-a.

[17]) Példák (nagyszámú főurak, azaz kétségtelenül a tágabb királyi tanács közreműködésének esetei): 1439: Kat. XII. 875.; 1457: u. o. XIII. 1175.; 1458: Károlyi codex II. 313.; 1468: (a hires szlavoniai tizedper) Batthyányi, Leges eccl. III. 524.; 1481: M. O. D. L. 16236. sz. a.; 1487.:

A központi törvénykezés egyik nevezetes, mondhatni legnevezetesebb részében a tágabb királyi tanács nem csupán alkalmilag, hanem mint arra egyedül s közvetlenül hivatott szerv, *állandóan,* minden egyes esetben működött közre. Az igazságszolgáltatásnak t. i. ama részében, mely csúcsa volt a középkori biráskodásnak Magyarországon: a király személyes biráskodásában. *A királyi személyes biróság elé,* mint a curia rendes biróságaitól különböző, rendkivüli biróság elé *tartozó ügyeket a király* a főpapokkal és bárókkal együtt, *a tágabb királyi tanácsban intézi s dönti el.* Egyszerüen Hajnik Imre idevágó kutatásainak eredményeire hivatkozhatunk.[18]) A personalis praesentia regia elé Zsigmond uralkodásának végeig, mindaddig, mig az a királynak csakugyan személyes jelenlétét jelentette, az idézés vagy határnap kitüzése mindig azzal a hozzátétellel történt: „a hol annak idején Magyarország határain belül a főpapokkal és bárókkal (s előkelőkkel) együtt tartózkodni fogunk" („ubicumque tunc intra ambitum regni nostri una cum praelatis et baronibus ac proceribus nostris fuerimus constituti.")[19]) Ilyen módon, a tágabb királyi tanács közreműködésével itélkezett a király a bírósági kedvezményben részesültek ügyeiben, s egyéb ügyekben, melyeket különböző okokból személyesen kivánt elintézni,[20]) vagy

Kat. XVI. 879.; Károlyi codex II. 252.; 1498: M. O. D. L. 19937. sz. a.; 1519 (a nevezetes ötszázados perben Beszterczebánya és a Fuggerek között v. ö. Herczegh, Polgári Törvénykezési Rendtartás 5. kiad. 425. l. 1 j.): Tört. Tár. 1882. évf. 661. Bajos eldöntenünk, hogy a mikor a „regni nobiles" mellett egyszerüen „nonnulli praelati et barones" említtetnek, ezek alatt a főpapok és bárók közül vett esküdt assessorokat kell-e értenünk, vagy pedig rendkivüli itélőtársakat. Másrészről kétségtelen, hogy a XV. században a „regni nobiles" jelölés egymaga is jelentheti a praelatus és báró ülnököket, csakúgy mint II. Ulászló és II. Lajos törvényeiben (miket a tulajdonképpeni tanácsról szólván idéztünk) a synonym „iurati assessores" kifejezés.

[18]) A király birósági személyes jelenléte stb; lásd kivált a 11—12. és 22—24. lapokat.

[19]) 1404-iki rendelet a Corpus iurisban. 9. §.

[20]) „Coram nobis et baronibus nostris" 1375: Kat. X. 533.; „nobis Posonii una cum praelatis et baronibus proceribusque regni nostri Hungariae in sede nostra iudiciaria consedentibus" 1421: Hazai Okmt. I. 315.; „commissio propria domini regis ex deliberatione baronum in iudicio facta" 1427: Tört. Tár 1896. évf. 515. Ügyeknek „coram praelatis et baronibus regni nostri" elé vitele, „in personalem nostram praesentiam,

melyeket törvény, illetve törvényerejü rendelet utalt ide,[21]) mindenekelőtt pedig az ügyek két legfontosabb csoportjában: a királyi curia rendes biróságaitól vagy a megyei, báni törvényszékektől felebbezett perekben,[22]) továbbá a felségsértési és hűtlenségi — vagyis, minthogy a hűtlenség tág fogalma felölelte a büntetőjog nevezetes területét[23]) — a jelentősebb bűnvádi perekben.[24])

És utóbb is, mikor az 1435-iki nagyobb végzemény folytán a personalis praesentia regia a királyi curiának rendes biróságává alakul át, melyet a titkos kanczellár eleinte egyedül, majd a főkanczellárral egyetemben, később a személynök képvisel és a mely csakhamar háttérbe szorítja, sőt egészen kiszorítja a királyi különös jelenlét biróságát,[25]) *a királynak igazi személyes birósága hatáskörében* (melynek jelölésére többé jogi műszó nem fejlődött ki) *megmaradt ügyeket* mindig *a tágabb tanács közreműködésével intézi el* a király.[26]) Az említett két legfontosabb ügykört, a királyhoz felebbezett és a hűtlenségi pereket, törvény is utalta a királynak *a főpapokkal és bárókkal tartandó itélőszéke elé:* előbbieket az 1471: XIV. t.-cz.[27]),

ubi cum praelatis et baronibus nostris constituti fuerimus" Anjouk Okmt. V. 217. és Zichy codex VI. 280.

[21]) Igy az imént említett rendelet bizonyos birtokpereket, az 1405-iki decr. minus, mint láttuk, az egyházi és világi biróságok hatásköri összeütközéseit.

[22]) A nádortól pl: Zichy codex VI. 316. (1414); országbirótól u. o. 261. (1413), Hazai Okmt. III. 232. (1385); királyi különös jelenléttől Zichy codex V. 531. (1408), VI. 133. (1413); a báni táblától u. o. VIII. 524. (1433); megyei törvényszéktől u. o. VI. 312. (1414), Sztáray codex II. 364 (1445). Végrehajtás felfüggesztése a tágabb királyi tanács egybegyüléséig és új határozat hozataláig u. o. II. 243. (1424) és 280. (1429).

[23]) V. ö. az 1462: II. t.-czikket és Hk. I. része 14. czimét.

[24]) Például 1320: Kat. VIII. 432.; 1349: u. o. IX. 576.; 1350: Anjouk-Okmt. V. 343.; 1387: Károlyi codex I. 423.; 1389: Kat. XI. 265.; 1435: Hazai Okmt. VII. 455.

[25]) Lásd. Hajnik i. m. 12—21 l.

[26]) Példák: Kat. XV. 106. (1465); hatalmaskodási ügyben: Hazai Okmt. IV. 375.; felebbezések: Batthyányi, Leges eccl. III. 537. (a szlavoniai tized ügye 1474), M. O. D. L. 20249 (1491), Suppl. II. 352. (1511); nótaperek: Kat. XVII. 576., 635. (1493).

[27]) „Ubi autem adversus eos [scil. protonotarios et assessores] et eorum iudicium regiae Maiestati aut baronibus per aliquos acclamatum fieret, regia Maiestas *cum baronibus suis* iudicium examinet." 2. §.

utóbbiakat a czikkelyeknek egész sora: az 1464: III.[28]), 1478: X., 1486: XLVI. és végül az 1492: XIII. t.-czikk.[29])

Hasonlóan a tágabb tanács meghallgatásával s hozzájárulásával szokta gyakorolni a király a birói hatalmában foglalt legfőbb felségjogot, a *kegyelmezés* jogát;[30]) sőt a bűntettes, illetve a bűneselekménynyel vádolt egyén rendszerint maga is „a királynak és a főpapoknak s báróknak" esedezik kegyelemért.[31])

A tágabb királyi tanács nem csupán a király birói hatalmának közvetlen gyakorlásában vett részt;[32]) kezdeményezőleg vagy javaslólag befolyt a királynak az *igazságszolgáltatás általános menetét szabályozó,* irányító *intézkedéseibe* is. Igy pl. tudjuk, hogy Nagy Lajos 1352-ben „a főpapok és bárók jól megfontolt tanácsára" semmisnek nyilvánította az utolsó időben kelt összes itéleteket.[33]) I. Ulászló 1444-ben „a főpapok,

[28]) A pénzhamisításra nézve, mely egyike a hűtlenségi eseteknek (lásd 1462: II. t.-cz. 4. §.), az 1464: XXVI. czikkely külön is állapítja meg a tágabb királyi tanács illetékességét.

[29]) Az 1495: III. t.-czikk ellenben a hűtlenségi perek eldöntésére egyedül az országgyülést mondotta illetékesnek.

[30]) Például 1384: Zichy c. IV. 276., 1398: M. O. D. L. 8333. sz. a., 1427: Tört. Tár. III. 201., 1468: Batthyányi, Leges eccles. III. 527.; lásd a következő jegyzeteket is. Érdekes az 1492: CVII. t.-czikknek, mely a trónüresedés idején lázongókat s hatalmaskodókat „perpetuae infidelitatis poena"-val fenyegeti és örökös szolgaságra kárhoztatja, következő helye: „Et quod nec Regia Maiestas *etiam cum consilio dominorum praelatorum et baronum,* imo nec ipsum totum regnum talibus malefactoribus gratiam faciendi habeant facultatem."

[31]) Zokoly János „coram nobis [II. Ulászló] ac universis dominis praelatis et baronibus nostris ac toto consilio nostro" tisztázza magát a keresztesekkel való czimborálás, azaz a hűtlenség vádja alól. Jászóvári codex 67a. Horváthy István és János szlavonországi bánok 1385-ben arra kötelezik magukat, hogy Ulkács vajdának „in praesentia regiae Maiestatis ac dominae nostrae reginae etc. baronumque eiusdem regni ad obtinendam eidem gratiam fideliter tamquam pro fratre astabimus et laborabimus" Schönherr Gyula közlése Tört. Tár. 1887. évf. 561.

[32]) Megemlíthetjük még, hogy jogorvoslást czélzó kérelmek, nevezetesen hatalmaskodás miatti panaszok gyakran a királynak és a tágabb királyi tanácsnak együttesen tétetnek: „Nobis ac praelatis et baronibus nostris exponitur querulose." Pl. Zichy codex VIII. 622. 625. 634. 645. (1438, 1439.)

[33]) „Praelatorum et baronum nostrorum consilio praematuro" Hazai Okmt. II. 99.

bárók és az ország előkelőinek tanácsából" rendelt általános perújítást mindazon perekre nézve, melyek az Albert király alatt tartott utolsó octáván tárgyaltattak volt.[34])

A tágabb királyi tanács nevezetes tevékenységét látjuk azon a téren, melyet megközelítőleg a perenkívüli jogszolgáltatás fogalmával jelölhetnénk. A tágabb királyi tanács szerepel a jogi élet biztonságának őreül. Midőn a királyi pecsét elvész vagy kezelője irányában felmerül az illetéktelen használat gyanúja, a király az urak indítványára készíttet új pecsétet s rendeli el a régibb pecsét alatt kelt okleveleknek kötelező átiratását és az új pecséttel megerősítését.[35]) A mikor utóbbi záros határidőhöz van kötve, e határidő eltelte után rendszerint csakis a tágabb tanács különös hozzájárulásával történik a megerősítés.[36]) Midőn 1398-ban egy János nevü iródeáknak, ki sokféle gonosztetteiért tűzhalállal lakolt, hagyatékában nagyszámú hamis pecsétet, koholt okleveleket találnak, ezeket a „király úrnak és a főpap és országnagy uraknak" viszik el Budára; a király „soká tanácskozván e dolog felett a főpapokkal és bárókkal," indítványukra meghagyja, hogy a liptómegyei birtokosok gyökeres jogot adó összes kiváltságlevelei, a királyi donatiók megvizsgáltassanak s a hiteleseknek talált oklevelek lajstromba foglaltassanak.[37]) Midőn kétség támad egy megerősíttetni kért oklevélnek eredeti volta iránt, a király, ha éppen együtt van a tágabb

[34]) „Quia dominus noster rex una cum praelatis et baronibus ac regni sui Hungariae proceribus in novissima eorum congregatione hic Budae celebrata universas causas in ultima octava tempore quondam domini Alberti regis vertentes... reinchovari decrevisset..." Károlyi codex II. 243. Perhalasztás elrendelése „ex deliberatione praelatorum et baronum nostrorum" 1425-ben Hazai Okmt. II. 238., 1459-ben „ex deliberatione regis praelatorumque et baronum" Zichy codex VIII. 239.

[35]) 1364-ben és 1405-ben: „praelatorum et baronum ac regni procerum sana deliberatione exinde prosecuta." V. ö. Hk. II. r. 14. cz. 29. §.

[36]) „Non obstante decreto per nos una cum praelatis et baronibus ac potioribus proceribus... edito... praelatorum et baronum praefatorum consilio" átirás 1409: Zichy codex V. 599.

[37]) „Multa falsa sigilla etc.... domino nostro regi ac praelatis et baronibus suis ad Budam extiterant apportata... per ipsosque dominum regem, praelatos et barones suos revisa... praelatorum et baronum suorum maturo consilio praehabito..." M. Tört. Tár IV. 4.

királyi tanács, ezt bizza meg az oklevél megvizsgálásával,[38]) illetve hogy nézzen utána a kanczelláriai regestrumokban, az ú. n. királyi könyvekben, van-e a szóban forgó adománynak, kiváltságnak nyoma s emléke.[39])

A mint az egyezség közel áll a birói itélethez, úgy határos a tágabb királyi tanácsnak törvénykezési működésével *közvetitő*, összeütközést, viszályt elhárító tevékenysége. Ez is egyike a tágabb királyi tanács azon tevékenységeinek, melyekben a nagybirtokos osztálynak, az uraknak testületi, rendi szervezkedése jut kifejezésre. A mikor közülök valaki viszályba keveredik az uralkodóval, jogai védelmében, avagy megvetvén annak parancsát, a tágabb királyi tanács lép fel közbenjáróul; kieszközli a király bocsánatát pártütő „testvérük s barátjuk" javára és jogos kivánságainak teljesitését;[40]) többnyire sokpecsétes oklevélben kezességet is vállal, hogy

[38]) „Literas ... Thomae Strigoniensis et Ladislai Colocensis ecclesiarum archiepiscoporum, Nicolai Jauriensis et Ladislai Quinqueecclesiensis episcoporum ac baronum nostrorum Demetrii magistri tavernicorum nostrorum, Lamperti iudicis curiae nostrae ceterorumque quamplurium regni nostri regios honores tenentium in expeditione nostra... tunc nobiscum existentium discretioni et examinationi committentes" 1317: Kat. VIII. 338.

[39]) „Per praelatos et barones regni nostri hic ad praesens adhaerentes... librum donationes varias... possessionarias continentem... requiri et memoratum registrum ipsius donationis reveniri fecimus," irja Mária királynő 1390-ben egyik birói parancsában Hazai Okmt. IV. 228.

[40]) Fölötte tanulságos az 1311-iki egyezség a király között egyfelől és Omode nádor családja között másfelől. A végleges döntés a tágabb királyi tanácsnak *esetleg külön e czélból összehivandó*, legközelebbi összejövetelére bizatik: „in ipsa congregatione [scil. domini regis et regni] idem dominus rex cum praelatis ecclesiarum et cum fidelibus baronibus regni sui habito consilio deliberabit..., si vero non contingat fieri regni congregationem generalem, ex tunc dominus rex advocabit praelatos et barones fideles et nobiles regni aequitatem servantes ad terminum supradictum [festum scil. paschatis nunc venturum] et habito consilio eorundem..." Kat. VIII. 218. A kibékülés Mátyás és Ujlaki Miklós között 1459-ben „ex consensu et voluntate universorum praelatorum et baronum nostrorum" jött létre Károlyi codex II. 326. Hasonlóan „habito deliberato consilio cum praelatis et baronibus nostris" 1468-ban Mátyás és Zápolya Imre között Kat. XV. 254. Az 1472-ben Vitéz Jánossal létesült béke egyik pontja, hogy „Vitéz érsek a királyi tanácsban igazolhatja magát, valahányszor a királynak az érsek ellen kifogása lesz." Fraknói, A Hunyadiak és Jagellók kora 249. A stájer és osztrák határon rakonczátlankodó

a király szavát, kegyelmi igéretét meg fogja tartani.[41]) Hasonlóan a mikor a maguk kebelében, két hatalmas úr és azok clientélája, pártfelei között támad ellenségeskedés, érdekösszeütközés: a tágabb királyi tanács szerez egyetértést közöttük, hol a királylyal egyetemben, hol önállóan,[42]) mivelhogy „a felek békéjét óhajtja",[43]) — ugyanazok a szavak, melyeket a fogott birák közvetítésével létrejött közönséges egyezségekben (literae compositionales) olvasunk.[44]) A tágabb királyi tanács szinte úgy jelentkezik, mint tagjainak, a gazdagságuknál fogva előkelő uraknak közbelépésre első sorban hivatott hatósága, a király elnöklete alatti pairbirósága.[45])

Zwolszky ügyében II. Ulászló ezeket irja a stájer rendeknek: „Cui quidem Zwolszky in isto proximo conventu et diaeta dominorum nobiscum existentium omne ius et iustitiam nos facere velle obtuleramus" Jászóvári codex 154a.

[41]) Midőn Mátyás király 1462. máj. 5. kegyelmet ad drenavei Erdőháti Lászlónak, 6 névszerint megnevezett főpap és 8 főúr pecsétjét függesztvén az oklevélre, igéri „quod nos eun (dem dominum) regem ad id inducemus ac apud Serenitatem suam omni consilio et posse nostris i(nsta)bimus ut praemissam gratiam vobis praemisso modo factam firmiter et inviolabiliter observet." M. O. D. L. 15719. A Szentgyörgyi és Bazini grófoknak ugyancsak 1462-ben adott bocsánatlevelet 2 egyházi és 4 világi főúr erősítette meg u. o. 14767. sz. a. Elég továbbá a hires farkashidai oklevelet említenünk, melyben nagyszámú névleg felsorolt egyházi és világi úr, „ceterique praelati et barones ac primores regni ipsum totum regnum repraesentantes" jótállást vállalnak a jövendőbeli király, II. Ulászló és Corvin János herczeg közötti egyezség megtartásáért. Suppl. II. 270.

[42]) 1351-ben „ex nostrae Maiestatis beneplacito et consensu ordinantibus componentibus (2 érsek, 2 püspök, 5 főúr)" egyezség Megyesi Móricz Anna nevű leánya és fivére Simon, pozsonyi főispán között. Anjouk. Okmt. V. 532. 1355-ben Czudar Péter és Miczk bán fiai „Reverendorum ... Magnificorum ... aliorumque quam plurimorum nobilium et procerum regni nostri saniori consilio inducti ... ex nostro consensu ... et de scitu praelatorum et baronum nostrorum" kiegyeznek Kat. X. 127. További példák 1370: u. o. 455., 1377: Hazai Okmt. III. 198., 1432 (királyi meghagyás folytán): u. o. VII. 452., 1466: Kat. XV. 158.; a hires szlavoniai tizedpert is a tágabb királyi tanács közbenjárásával létrejött egyezség fejezte be 1490-ben Batthyányi, Leges eccl. III. 586.

[43]) 1377-ben az előkelő peres felek „per ordinativam compositionem dominae nostrae reginae senioris ac praelatorum et baronum *pacem partium amantium* ... taliter concordassent" Zichy codex IV. 9.

[44]) Például: „per compositivam reformationem multorum proborum et nobilium virorum pacem partium amantium" Károlyi codex I. 483.

[45]) Midőn Zápolya Imre és Garai Jób között családi ügyekből kifolyólag viszály keletkezik, Mátyás kéri a pápát, adjon módot a kibékü-

14. Megismertük a tágabb királyi tanácsot, mint az államnak rendes főhatalmi viszonyok között a király mellett legfőbb szervét, mely közreműködött az állami élet mindennemű fontosabb mozzanatánál. Szinte magától értetődő tehát, a priori állitható, hogy rendkivüli időkben: király nem létében, illetve a királyi hatalom fogyatékos birtoklásakor ez a szerv vált a királyt helyettesítve az államnak legelső szervévé és gyakorolta a főhatalmat csaknem oly terjedelemben, mint maga a király.

Ez rövid jellemzése a tágabb királyi tanács *rendkivüli* hatáskörének.

A rendkívüli tevékenység legkiemelkedőbb, legjelentősebb része volt a tágabb tanács működésének: az ország sorsának ez az önálló, közvetlen, legfőbb intézése a nagy történeti események közé tartozik. Ezért, a mi a tanácsnak rendkivüli szereplését általánosságban illeti, egyszerüen a történetirókhoz fordulhatunk. Lapozzuk át a magyar történetirásnak a vegyes házakbeli királyok korára vonatkozó legjelesebb munkáit, Pór Antal, Schőnherr Gyula, Fraknói Vilmosnak a legujabb kutatásokra támaszkodó műveit és meg fogunk győződni, hogy valahányszor a királyi hatalom gyakorlása megszakad, vagy megakad: trónüresedés alkalmával, a király kiskoruságának vagy huzamos távollétének esetében, országos zavarok s fejetlenség idején tüstént összegyülnek a „főurak" és „országos tanács" gyanánt átveszik az államügyek legfőbb vezetését. Látjuk ezt 1386-ban, midőn a lázongó horvátok foglyul ejtik, majd egy esztendeig fogva tartják a királynőt;[1]) 1396-ban, midőn Zsigmond a törökök ellen indul s a nikápolyi csatavesztés után hónapokig bolyong;[2]) jogászi tudatossággal megnyilatkozó formában 1401-ben, a király fogsága idején;[3]) Zsigmondnak további uralma alatt sokszor, különösen 1410 után, midőn őt a római királynak,

lésre; mégis hozzáteszi: „spero .... ego cum praelatis et baronibus meis ipsas partes concordare possim" 1476. márcz. 27. Dipl. Eml. Mátyás király korából IV. 320.

[1]) Schőnherr, Az Anjou-ház örökösei (Magyar nemzet millennáris története III.) 394.

[2]) U. o. 429.

[3]) U. o. 448.

majd császárnak s a kereszténység világi fejének számos kötelességei minduntalan külföldön marasztalják;[4]) 1440-ben, midőn az özvegy királyné és I. Ulászló közötti versengés közepett hosszabb ideig volt király nélkül az ország;[5]) 1444-ben, midőn a király a balkáni hadjáratba indult;[6]) és leginkább szembetünőleg V. László kiskorusága alatt (1445—1452), a mikor „a királyi tekintélylyel felruházott“ kormányzó mellett az összes nagyobbszerü ügyeket illetőleg valójában a „praelati, barones, nobiles et proceres universi,“ az egyházi és világi nagyok gyülekezete volt az úr, az intéző, a főhatalom igazi birtokosa, mely gyülekezetnek a kormányzó jobbadán csak legelőkelőbb, akárhányszor külön meg sem nevezett[7]) tagja volt, az egységes államhatalomnak egyéni, inkább névleges képviselője. Látjuk ezt azután is: 1454 és 55-ben V. László ismételt távolléte idejében;[8]) 1457-ben V. László,[9]) 1490-ben Mátyás halála után;[10]) 1509-ben II. Ulászló csehországi tartózkodása alkalmával[11]) és 1516 után huzamos ideig a zsenge II. Lajos oldalán.[12]) Miként a bureaukratiában a hivatala gyakorlásában akadályozott főnököt közvetlen alárendeltje helyettesíti ipso iure, különös felhatalmazás és felsőbb intézkedés nélkül, úgy helyettesítette a királyt, valahányszor az helyettesítésre szorult, az államnak a király után első szerve, a tágabb tanács, „természetes, törvényes“ helyettese gyanánt: esetről-esetre önként beálló ideiglenes avancement.

A tágabb tanács rendkivüli tevékenysége felölelvén az egyetemes államélet legfőbb intézését, szólanunk kellene szép sorjában az állami lét összes vonatkozásairól, az összes államügyekről, ha ezt a rendkivüli hatáskört részleteiben akarnók megvilágitani. Utalunk e tekintetben Knauz Nándor gyakran

---

[4]) 1416-ban u. o. 531.; 1430-ban Monum. Slavorum merid. XXI. 44.; 1432. Zichy codex VIII. 482.; 1434-ben Kat. XII. 641.

[5]) Kat. XIII. 38.

[6]) Fraknói i. m. 65.

[7]) Knauz, Az országos tanács 12.

[8]) Fraknói i. m. 132., 138.

[9]) Kat. XIII. 1231.

[10]) Fraknói i. m. 333.

[11]) Kat. XVIII. 565.

[12]) Fraknói i. m. 413.

idézett jeles munkájára, mely — az ötvenes években ismeretes források alapján — teljes képét nyújtja a tágabb királyi tanács V. László kiskorusága alatti — azaz rendkivüli — mindenoldalú működésének. Mindaz, a miben a király az uraknak meghallgatásával és közreműködésével szokott volt eljárni (l. a rendes hatáskört), rendkivüli időkben a tágabb tanács önálló szereplésének eredményeül jött létre, illetve, ha volt is kormányzó, helytartó, a tanácsnak a rendesnél is inkább döntő, lényegesen irányító befolyásával. Példáinkban a legkiválóbb mozzanatokra szoritkozhatunk. Király nem létében, válságos időben a tanács hijja egybe az országgyülést;[13]) az alkotmánynak ezt a szokásjogilag kifejlődött tételét a banderiale regestrum törvényben kivánja kimondatni.[14]) A királynak a tanácscsal együttesen gyakorolt jogalkotó hatalma ilyenkor a tanácsra száll és az uraknak az országgyülési határozatok kiegészítéseül s egyébként alkotott rendeletei egyedül a tanács rendkivülli hatalmánál fogva birnak jóformán törvény erejével.[15]) A külügyek vezetése, a diplomácziai érintkezések szabályozása a tágabb királyi tanács kezében nyugszik: követeket küld s fogad, tárgyal velük,[16]) hadat üzen, békét s szövetséget köt.[17]) Gondoskodik a hon védelméről, a hadi szervezet tökéletesitéséről;[18]) az ország jövedelmeinek pontos befolyásáról; a közgazdaság érdekeiről pl. új pénz veretésével;[19]) a rend fentartásáról;[20]) hatalmas oligarcháknak, kiknek ellenségeskedése forrongásba hozhatná a fél országot, kibéküléséről.[21])

[13]) 1386: Schőnherr i. m. 394.; 1445: Suppl. II. 12.; 1457: Vest. 290.; 1490: Kat. XVI. 896., Fraknói i. h. 334.

[14]) „Domini praelati et barones in unum locum et ad certum terminum facerent generalem congregationem et aliquos de quolibet comitatu regni totius advocarent.“ Suppl. I. 349.

[15]) Adóbehajtási rendelet 1447-ből Vest. 261.; hatalmaskodásra vonatkozó rendelet Teleki X. 582.

[16]) Pl. Schőnherr i. h. 531., Fejér X/7. 439., Teleki X. 177., Vest. 273., 274.

[17]) 1452-iki körmöczbányai békekötés Tört. tár. 1884. 607. Ugyanekkor 3 évi fegyverszünet a törökkel Fraknói i. m. 113.

[18]) 1401: Hazai Okmt. II. 167.; 1432: Schőnherr i. h. 584.; 1447 (várlerombolási engedély): Teleki X. 242.; 1456. juliusban: u. o. 528.

[19]) 1452: Teleki X. 341.

[20]) V. ö. Teleki X. 582.

[21]) Hunyadi János és Brankovics György kiegyezése 1451-ben u. o. 305.

Legvilágosabban és legszabatosabban jelentkezik a tágabb tanácsnak rendkivüli időkben a királyt helyettesítő szerepe az igazságszolgáltatás terén. A törvénykezés általános nagyfoku szervezettségének megfelelőleg — az igazságszolgáltatásra irányuló szükséglet intensiv voltánál fogva — a tanács rendkivüli tevékenységének éppen ez a része nyert leginkább szilárd formát s szervezetet. Rendkivüli időkben is találkozunk a tágabb tanácsnak a rendes curiai biráskodásban az állandó törvényszék mellett való alkalomszerü részvételével;[22]) de ez másodrangu dolog. Sokkal fontosabb a tanács szereplése az igazságszolgáltatás amaz ágában, mely rendes időkben is a tanácsnak szükségszerü, lényeges közreműködésével intéztetett: értjük a király személyes biráskodását. *Király nem létében, illetve tartós jellegü akadályoztatása esetében a tágabb tanács gyakorolja az ő legmagasabb birói tisztét*, a személyéhez kötött összes jogszolgáltatási functiókat. Látjuk ezt[23]) 1401-ben, midőn az elégedetlen főurak fogságba vetik törvénytszegő szeszélyes királyukat és hosszabb időre berendez-

[22]) „Nobis ac praelatis et ceteris baronibus et regni nobilibus nobiscum in iudicio consedentibus," olvassuk Garai László nádor 1450. jun. 9-iki ítéletlevelében. Hazai Okmt. III. 394. De lehet, hogy itt az állandó törvényszéknek a praelatusok és bárók közül vett, azaz rendes tagjairól van szó. Ellenben kétségkivül a tágabb királyi tanácsnak alkalmi résztvételéről tanuskodik Palóczi Lászlónak 1450. márcziusában kelt itélete: „unacum praelatis, baronibus et proceribus regni" Sztáray codex II. 459.

[23]) Sőt én hajlandó vagyok már egy 1352-iki jelenségben nyomát látni eme szabálynak, hogy a királyt a személyéhez kötött (a rendes curiai biráskodáson kivül eső) birói tisztében csakis az egyházi és világi főurak gyülekezete helyettesitheti. Midőn ugyanis 1352-ben az egy évvel előbb újból megerősített Arany Bullának I. czikke értelmében Székesfejérvárott törvénynap tartandó, a nádor, a ki az A. B. szerint a fontos okból távol maradt királynak teljes jogú képviselője, nem tekintetik többé annak: maga a király rendel melléje egynéhány egyházi és világi főurat társakul („in socios"). Hozzájuk csatlakoznak a törvénynapon megjelent többi urak és ezek a „praelati et barones regni," kiknek a nádor inkább csak elnökéül és szószólójául jelentkezik, szolgáltatnak igazságot a perlekedőknek: előttük tétetik panasz, ők hozzák a birói végzést, mig az egybesereglett közrangú nemesek (nobiles) egyszerü nézők, „közönség" és csupán egyes ténykérdéseket illetőleg szerepelnek tanuk, véleményadók gyanánt. Lásd az 1352. aug. 24-én kelt oklevelet (melyet Wenzel Gusztáv közölt először érdekes magánjogi fejtegetések kiséretében Akad. Értek. a tört. tud. kör. III. 2.) Anjouk. új okmt. V. 604.

kednek az állam kormányában, éles államjogi elemzésre, a helyzetnek tiszta felfogására valló módon.[24]) A szent koronában székelő főhatalom folytonossága szolgálván kiindulásul, midőn ezt a rendesen a király által gyakorolt főhatalmat a kormányzat különböző terein a tanács ragadta magához, magáénak tekintette a főhatalom eddigi birtokosát kizárólag megilletett birói s igazságügyi teendőket is, mint ebben a főhatalomban foglalt jogositványokat s kötelességeket. Igy tehát a király személyes jogszolgáltatási functióit, minő számos birói mandátumnak, pl. az 1351: XXIII. t.-cz. értelmében az *inquisitorius* parancsoknak kibocsátása,[25]) a tágabb tanács viszi véghez, teljes tudatossággal construálván a saját illetékességét: „a szent korona joghatóságának tekintélyénél fogva".[26]) Zsigmond fogsága s a tanács uralma nem tartott soká, csupán néhány hónapig; nem volt idő s alkalom arra, hogy a tanács a királytól reáhárult birói tiszt gyakorlására a helyesen felfogott alkotmányjogi elv részletes keresztülviteleképpen tüzetes szabályokat s intézményeket alkosson. Történt ez 1445-ben, a mikor kétségtelenné vált, hogy a kiskoru László király még néhány évig nem töltheti be királyi hivatását. Az egységes főhatalommal a király legfőbb birói hatósága is ruházódott át a tágabb tanácsra és ez az átszállás, ha nem is világos szavakban, mint 1401-ben, de annál tökéletesebb s praegnansabb kifejezést nyert intézményileg. A királyi különös és személyes jelenlét helyébe *a curiának* a nádor és országbiró mellett harmadik (rangra nézve első) *rendes birósága* gyanánt a *tágabb királyi tanács*, a „praelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae universi" *birósága* lépett. Már az 1445-iki országgyülés elrendelte, hogy az ország ezen új nagybirája, helyesebben nagybiró-testülete számára külön birói pecsét készittessék, mely „állandóan Budán őriztessék s a mely alatt jog s igazság szolgál-

[24]) Aligha tévedünk, ha a mozgalom fejét, Kanizsai János esztergomi érseket tartjuk e kiváló közjogásznak.

[25]) Hajnik, A perdöntő eskü. 15.

[26]) „Praelati, barones et regni Hungariae proceres universi . . . requirimus vos (Szathmármegye alispánját s szolgabiráit) vobisque *auctoritate iurisdictionis sacrae Coronae* regni committentes mandamus" Hazai Okmt. VII. 431.

tattassék minden panaszlónak".[27]) 1445-től kezdve a tanács vezérlő szerepének megszüntéig, miként a nádor és országbiró kiadványaival, épp úgy találkozunk szinte napról-napra a „főpapok, zászlós urak és előkelők" nevében s az imént említett pecsét alatt kelt legkülönfélébb birói parancsokkal, határozatokkal s itéletekkel.[28]) Volt e testületi nagybirónak, a tágabb királyi tanácsnak, miként azelőtt és azután a királynak, miként a nádornak s országbirónak, rendeletei s végzései foganatositására „embere", kit a tanács maga „homo noster", a többi nagybirák „homo dominorum praelatorum baronum, nobilium et procerum" néven említenek.[29]) Kétségkivül voltak a tanácsnak csak úgy, mint valamennyi nagybirónak, bár róluk említést nem találunk, itélőmesterei (protonotarii), sőt volt helyettese, vicesgerense is. Ezt kétségtelennek tekintjük. Miként a királyi különös és később a személyes jelenlét, attól a pillanattól fogva, hogy a curia rendes biróságává lett, fictióvá vált, azaz a biróság határozata, noha a király nevében és pecséte alatt kelt (Nos Sigismundus..., Nos Mathias...), valójában a királynak bárminemü közvetlen, igazi közreműködése nélkül jött létre; a mint továbbá a nádornak s országbirónak sem volt igazán része mindmegannyi az ő neve alatt kiadott parancsban s intézkedésben, hanem a munka legjavát helyetteseikkel s segédeikkel végeztették — ismerünk például a nádornak külföldön tartózkodása idején a királyi curiában kelt nádori itéletleveleket:[30]) — épúgy a tágabb királyi tanács, az egyházi és világi főurak testülete sem tárgyalta maga azt a végtelen sok peres ügyet, melyekre a nevében kibocsájtott perfolyta határozatok s itéletek vonatkoznak, nem ült együtt a sok

[27]) „Ex nunc disponatur unum sigillum... et illud sigillum servetur in civitate Budensi, ut querulantes habeant sub ipso sigillo literas necessarias et commemoriales et procedatur iustitia mediante." Idézve H. K. II. r. 14. cz. 36. §. Hogy ezzel a pecséttel *a tágabb királyi tanács nevében* kelt oklevelek erősítettek meg, kétségtelenül kiviláglik Werbőczy szavaiból i. h. 35. §.

[28]) Pl. Hazai Okmt. II. 297. (két izben) 298., 299., 303., 305., 394.; Károlyi codex II. 244., 249., 258., 261., 282.; Sztáray codex II. 383., 401., 450.; Teleki X. 209., 213., 248.

[29]) Pl. Hazai Okmt. III. 398.; Károlyi codex II. 282., Teleki X. 248.

[30]) Zsigmond korából.

mindenféle octávákon hetekig napról-napra. A számtalan nyomozó, idéző, birtokba iktató rendelet, óvás, tanusitó-, egyezség-, itéletlevél korántsem e nagybiró-testület személyes működésének eredménye; megfontolta s kiadta azokat a tanács megbizásából annak képviselője (kinek olyan volt az állása s feladata, mint azelőtt a kanczelláré, ki a specialis regia praesentiát, és utóbb a személynöké, ki a personalis regia praesentiát helyettesitette) és itélőmestere. A mint kivételes, rendkivüli dolog volt a királynak csakugyan személyes biráskodása, úgy a tanács is csak kivételesen, különös alkalmakkor gyakorolta maga, személyesen nagybirói tisztét. Igazán a tanácstól eredőknek csak azokat az aránylag kevésszámu birói határozatokat tekinthetjük, melyeknek záradékában, a dátumsorban, a tanács valamelyik concret gyülekezetéről tétetik említés, vagy melyek a vidéken keltek.[31]) Mert a tanács biróságát képviselő helyettes, épp úgy, mint a másik két nagybiró, a curiában, a (királyi) törvényszéken, az esküdt ülnökök állandó, rendes közreműködésével biráskodott:[32]) igy válik érthetővé az 1445-iki törvény rendelése, hogy a tanács birói pecsétéül megállapitott országos pecsét állandóan Budán tartassék. Vajjon a tanács, ha éppen együtt volt Budán és a hatáskörébe tartozó peres ügyekkel tényleg foglalkozott, szintén a curiában, az állandó törvényszék meghallgatásával és résztvételével itélt-e, nem tudjuk, bár valószinü. De másfelől tudjuk azt, hogy a tanács nagybirói működésébe — akkor is, midőn valóságos, közvetlen tevékenysége volt a főuri gyülekezetnek, akkor is, midőn csupán fictió volt és a tanács neve alatt annak megbizottja s képviselője ténykedett — döntőleg befolyt a kormányzó. Az egyik esetben önként következett az a kormányzónak elnöki tisztéből; és ez a viszony kihatott a másik esetre, a

[31]) Pl. birtokbaiktató parancs „in generali nostra congregatione Pesthiensi" 1447. jun. 20. Teleki X. 213.

[32]) „Praelati, barones et proceres regni Hungariae universi" Budán, 1450. márczius harmadikán (50o die f. Epiphaniarum domini) kelt parancsukban elmondják, hogy *„nobis et regni nobilibus nobiscum* in iudicio praesentis causae *consedentibus* cernebatur..." Teleki X. 248. Kell-e ennél kétségtelenebb adat annak bizonyítására, a mit fennebb az „országos" (tágabb királyi) tanács és az 1446: VII. t.-cz. által kirendelt tanács különbözőségéről mondottunk?

kormányzó egyebekben is természetes képviselője lévén a főhatalom igazi birtokosának, a tanácsnak. A mi jogszolgáltatási tevékenységet fejtett ki Hunyadi, a tanács nagybirói tisztének leple alatt történt: számos a „főpapok, bárók és előkelők" nevében kelt perbeli okmány fején olvasható, hogy „a kormányzónak törvényszéki megbizása".[33]) Ez azonban legkevésbbé sem jelenti azt, hogy a tanács nagybirói hatóságát a kormányzó képviselte volna állandósággal, kizárólag, hivatásosan, szóval olyanformán, mint a kanczellár vagy a személynök a királyi személyes jelenlét biróságát.

1452. után nem volt többé alkalom arra, hogy a királynak legfőbb birói hatóságát a tanács gyakorolja: a mely gyakorlás, kivált ha hozzávesszük annak a ténykedés személyi körülményeit tekintve fictiv voltát, legjobban tanusitja a tanácsnak rendkivüli időkben a királyt helyettesitő, ugyanazon módon s egyenlő hatálylyal helyettesítő szerepét.

Király híjában vagy távollétében természetesen az igazságszolgáltatás általános menetének irányítása is a tanácsra hárult. Sok efféle intézkedését ismerjük. Igy 1401-ben a kormány gyeplőit kezébe ragadó tanácsnak első dolga volt törvénykezési szünetnek elrendelése.[34]) Zsigmond uralkodásának utolsó két évtizedében, a mikor t. i. a király rendszerint külföldön tartózkodott, szinte évről-évre találkozunk „a főpapok és bárók meghagyásából" többé-kevésbbé általános hatálylyal foganatositott perhalasztásokkal: 1433-ban pl. a Pozsony-, Nyitra- és Trencsénmegyebeli, 1437. juniusában a Szathmármegyebeli nemesek összes pereit rendelik elhalasztatni, első esetben a husszita betörések, utóbbi esetben a Szathmárban dühöngő parasztlázadás miatt.[35]) 1454-ben viszont

[33]) „Commissio propria domini Johannis gubernatoris in iudicio facta" egy a „Praelati, barones, nobiles et proceres..." nevében szóló 1447. márcz. 1. kibocsátott prorogatoria (Sztáray codex II. 401.) fején.

[34]) „Ex deliberativo decreto universorum praelatorum et baronum" perhalasztó levelek nagy tömege Zichy codex V. 254. skk.

[35]) 1433. jan. 13-ról halasztás, „quia praelati et barones universas causas nobilium Posoniensis, Nitriensis et Trinchiniensis comitatuum *generaliter* prorogare decreverunt" Zichy codex VIII. 484. — 1437. jun. 18-ról nádori halasztólevél, „quia universae causae nobilium comitatus Zatmariensis ex deliberatione praelatorum et baronum regni generaliter debent prorogari." Károlyi codex II. 193. Egyéb ilyen „ex deliberatione,

az egybegyült tanácsnak parancsából tart a tárnokmester országos: a nemesek ügyeiben is illetékes törvényszéket.[36])

Szólnunk kell még a tanács rendkivüli hatáskörének alkotmányjogilag legjelentékenyebb részéről: a megszünt királyi hatalomnak ujra megalakítása, vagyis a *királyi szék betöltése* tekintetében gyakorolt befolyásáról. A XIV. sz. első évtizedétől kezdve a XV. sz. második feléig, a mikor t. i. a megyékben szervezett köznemesség hatalmas politikai tényező gyanánt kezd fellépni, valójában csakis az urak töltik be a királyi trónt, *a tágabb királyi tanács választja a királyt*: a nemzet egyetemét képviselő országgyülés inkább csak jóváhagyó és tanusitó szerepet visz a koronázásnál. Miként a szomszéd Lengyelországban,[37]) úgy nálunk is soká „a királyi méltóság átruházásánál a nemzet szószólóiként az egyházi és világi nagyok jelentkeznek." „Még a két első Anjoui," irja Salamon Ferencz, „behozta valószinüen azt a szokást, hogy csak a főrendekkel igértette meg a király utóda megválasztását: — ez elég biztositékot látszott adni az utódokról való gondoskodásban. Annyi bizonyos, Lajos után szokássá lesz a trónkövetkezés ilynemű biztosítása."[38]) 1386-ban a flórenczi köztársaság kormánya a Kis Károly elleni merénylet hirére csakugyan úgy ir a főuraknak („baronibus") mint a kiké a kizárólagos döntés a magyar trónt illető kérdésekben.[39]) [40])

---

ex commissione, ex deliberatione et transmissione, ex missione etc. praelatorum et baronum" történt perhalasztások, melyekről ugyan kifejezetten nincs megirva, hogy általános hatálylyal: az egész országra, valamely megyére, vagy bizonyos fajta összes ügyekre vonatkoztak volna, de a melyeknek tágkörü érvényét mutatja az egy-egy ilyen alkalommal kibocsátott prorogatoriák nagy száma, még a következők: 1423. okt. (Zichy c. VIII. 17., 105.); 1424. aug. (u. o. 17., 248.); 1425. husvét (u. o.); 1431. jan. (u. o. 20., 432.); 1432. jan. (265.); 1432. husvét (20., 96., 488.); 1434. jan. (18., 451., 461., 498., 556.); 1434. máj. (40.); 1434 aug. (18., 275.); 1434. szept. (Sztáray c. II. 306.)

[36]) „Nobis causas quorumlibet litigantium ex speciali commissione et deliberatione dominorum praelatorum et baronum regni Hungariae nunc in conventione generali constitutorum ... discutientibus" M. Tört. Tár XII. 119.

[37]) Hajnik, Egyet. eur. jogt. 203.

[38]) A királyi szék betöltése és a pragmatica sanctio története 15.

[39]) Dipl. Eml. az Anjouk korából III. 605. Érdekes a flórenczi kormánynak néhány nappal előbb kelt levele, melyben trónralépte alkalmából

Legvilágosabban tünteti fel a tanácsnak a trón betöltése körüli — jóformán rendelkezési — jogát I. Ulászló trónrajutásának története, melyet maga a király Palóczi Simon javára szóló 1441. ápr. 7. kelt kiváltságlevelében ekkép ad elő: „Midőn ebbe az országba, melynek országlására Erzsébet királyasszony és ezen ország egyházi és világi főurai által egyértelmüleg megválasztattunk és meghivattunk, irányítottuk lépteinket a megválasztatás jogán .... Buda városába, a hol végül az országlakosok egyhangú egyetértése erősítette meg imént említett megválasztatásunkat ..."[41]) Ez volt egyuttal az utolsó alkalom, hogy a tanács maga választotta meg a királyt. Már az 1447: XLIV. t.-cz. kimondotta, hogy „ha jövőben valamelyik király elhunyna, a praelatusok és bárók az új király megválasztását illetőleg ne maguk között egyenetlenkedjenek — azaz ne maguk között intézkedjenek a trón betöltése iránt (e törvényczikk egyes-egyedül is elégséges bizonyitékául szolgálhatna fennebbi állitásunknak)[42]) — hanem bizonyos számú követek küldésére szólitsák fel a megyéket s e nemesekkel egyetértve ejtsék meg a választást."[43])

üdvözlik a királyt. Leirják a polgárság örömét, midőn hire terjedt „illustrissimas illas reginas unacum regni proceribus et praelatis ... vos ad exaltationem regiam sublimasse" u. o. 599.

[40]) Brankovics György 1437-ben „mint az országnak főtagja" (az 1426-iki tatai szerződés értelmében magyar zászlósúr), mivel személyesen nem jelenhetett meg, követek utján tudatja hozzájárulását Albert király megválasztatásához. Fejér XI. 293. „Non alter haberi pro rege potuerat, quam cuius eligendi praelati et barones aequales sibi auctores essent," jegyzi meg Bartal Comm. III. 122. Bizonyítja ezt, kogy a főurak a koronázás alkalmával külön hűségi esküt tesznek a király irányában: „solitum Hungariae regi ab eiusdem regni baronibus iuramentum" Gentilis bibornok jelentése Kat. VIII. 179.

[41]) „Illo tempore, quo in hoc regnum, ad cuius regimen per dominam Elisabeth reginam ac praelatos et barones huius regni concordaliter *electi* et invitati fueramus, gressus nostros ipsius *electionis* iure dirigeremus ... usque in civitatem Budensem, — ubi tandem confirmata exstiterit praedicta nostra electio unanimi regnicolarum concordia atque voto ..." Hazai Okmt. VII. 460. Salamon monographiája megirásakor még nem ismerhette ezt az oklevelet.

[42]) Ugyanigy értelmezi azt Salamon i. m. 27.

[43]) „Si dominum regem quocunque tempore decedere contingat, ex tunc domini praelati et barones in electione novi regis inter se dispares esse non debent, sed de singulis comitatibus certos nobiles convocare facientes cum eisdem faciant electionem" Suppl. II. 89.

A tágabb tanácsnak királyválasztó joga a királyválasztó országgyülés egybehivásának jogává korlátoltatott, a mely amúgy is szükségszerüen következett a tanácsnak rendkivüli időkben legfőbb vezérlő szerepéből és a melyet gyakorol 1457-ben,[44]) 1490-ben.[45]) De azért ezentúl is — miként Salamon az 1458-iki választásra vonatkozólag megjegyzi — „váltig szokás volt, hogy a főurak határozták el előre a király választását."[46])

15. A tágabb királyi tanács hatáskörének eme részletezése után nem térhetünk ki az elől, hogy összegezésül kifejezetten meg ne jelöljük a tanács helyét és jelentőségét a vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya szempontjából.

Az előadottak után voltaképpen naivsággal határos még külön expressis verbis megmondani, hogy a tágabb királyi tanács intézménye csakugyan *alkotmányjogi* intézmény volt, azaz egyike azoknak az intézményeknek, melyekben keresztülvitetik az állami főhatalom megosztása; pontosabban: az államhatalmak nevével jelölt functióknak társadalmilag különböző természetü szervek, tényezők között való megoszlása.[1]) Tudjuk immár, a királyi tanács csakugyan az abban szereplőknek a főhatalomban való részesedését jelentette. Kézzelfoghatólag láttuk ezt a rendkívüli időkre vonatkozólag, a mikor ugyanis a királynak teljes hatalmi körébe a tanács ült bele. A főhatalom gyakorlásában való résztvétel fogalma alá esik szintoly világosan a tanács rendes hatáskörü tevékenysége is. Hogy az állami életnek nem volt egyetlen egy általánosabb érdekü mozzanata sem, melyet a király a tágabb tanács közreműködése nélkül intézett volna el, arról meggyőzött bennünket a kormányzat s igazgatás valamennyi

[44]) „Praelati et barones" által kibocsátott meghivólevél Kat. XIII. 1231.

[45]) Ugyanily meghivó Kat. XVI. 896.

[46]) I. h. 29. „Arról, hogy a köznemesség akkor a főurakkal egyenlő tényező lett volna, szó sem lehet," mondotta Marczali egyik egyetemi előadásában.

[1]) Concha ezt a hely s idő szerint különböző megoszlást a közönségesen úgy nevezett alkotmányt, anatomico-histologiai jelenségnek nevezi, szemben a főhatalomnak functiók szerinti, állandó megoszlásával (melyet alapul vettünk a tágabb királyi tanács hatáskörének vázolásánál), mint physiologiai jelenséggel. „Az államhatalmak megoszlásának elvei." M. Jogászegyl. Értek. VIII. k. 2. f. 19. l.

ágát illetőleg felhozott egyes tények halmaza s meggyőznek különféle királyi s egyéb egykorú nyilatkozatok, melyek a fentiekben nyújtott mozaikszerü képnek ezt az összeredményét egy-egy általánosan szóló megjegyzés formájában fejezik ki. Midőn Péter kalocsai érsek 1491-ben Ujlaki Lőrincz irányában békés viselkedésre szólítja fel a despotát, kéri, legyen tekintettel arra, „mennyi nehéz gondot s aggodalmat okoz ő Felségének s az ország előkelő urainak egyébként is a köz védelme".[2]) És II. Ulászló egy fenyegető külpolitikai bonyodalom elháritásában való közreműködésre hiván fel Zápolya Jánost, „nehogy ebből az ügyből, úgymond, új baj szülessék, új gond támadjon nekünk és ez ország összes urainak".[3]) A Magyarországgal érintkező s a magyar viszonyokban jártas külföldi kormányok úgy tudták, hogy a király a tanácscsal egyetemben szokott intézkedni. Hogy ez valóban a főhatalom gyakorlásában való osztozás, mutatja a tanács tevékenységének mivolta. A király, ha néha-néha működésükről vett összefoglaló jelzővel kivánja illetni az egyházi és világi főurakat, röviden tanácsosainak nevezi őket,[4]) gyülekezetüket meg tanácsának:[5]) igy nevezi azt a jogtörténetirás

---

[2]) „Convertatis animum vestrum cogitantes... quantis etiam et quam arduis curis et sollicitudinibus ipsa regia Maiestas una cum *dominis regni primoribus* pro defensione publica continue occupetur." Kat. XVII. 199.

[3]) „Ne nova cura nobis et omnibus dominis huius regni ex hoc nascatur aut emergat." Jászóvári codex 169b.

[4]) „De consilio praelatorum et baronum consiliariorum nostrorum" 1342: Kat. IX. 289. „Et nos (sok névszerint megnevezett egyházi és világi főúr) consiliarii domini regis..." 1441: u. az XIII. 153. „Serenissimus rex noster habita cum consiliariis suis deliberatione" 1462: u. az XIV. 532. „Nunc nostro et omnium consiliariorum nostrorum iudicio compertum est" 1465: u. az XV. 87. „Ex declaratione dominorum praelatorum et baronum huius regni nostri consiliariorum nostrorum..." 1498: az XVIII. u. 173. „Adhibito pro hac aetate nostra dominorum *praelatorum et baronum consiliariorumque* nostrorum fideli et maturo consilio," irja a trónralépő II. Lajos a morva rendeknek, „nunquam destitimus ea facere, quae per nos et ipsos *dominos consiliarios* nostros... (fieri) potuerunt" Kiadatlan oklevél Jászóvári codex 192a.

[5]) „Constituimus nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae regiae solemnes ambassiatores... quaecumque nomine nostro et Consilii nostri tractaverint... cum toto nostro Consilio..." 1348: Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 303. „De potioribus proceribus... statuimus, quod debeant (cum consilio tamen praelatorum et baronum nostrorum, Consilii nostri)

is. De láttuk, a tanács tevékenysége nem szorítkozott a puszta véleménynyilvánításra: a tanács véleménye nem volt olyan, mit a király el is fogadhatott, nem is — magában véve nyomatéktalan s egyes egyedül az érvek súlyával ható. Az urak javaslatára, „tanácsára" való hivatkozással számtalanszor találkozunk a király oly intézkedéseinél s elhatározásainál, a hol az csakis jóváhagyást, beleegyezést jelenthet;[6]) a tanács közreműködését említő oklevelek túlnyomó többsége különben is a „főpapok, országnagyok és előkelőknek" nem csupán „tanácsáról" (de consilio....), hanem kifejezetten „beleegyezéséről s hozzájárulásáról" (consensu ac assensu) és „a királyéval egyező akaratukról" (voluntate) szól. S e javaslás és hozzájárulás a királyra nézve kötelező, szóval a főhatalom gyakorlásában való ez az osztozás valóban jogintézmény volt, mely sok-sok részletre vonatkozólag világos törvényen[7]) s egészében a törvénynél is erősebb jogforráson: szilárdul meggyökerezett s bevett szokáson alapult.[8])

A tágabb királyi tanácsnak a főhatalom gyakorlásában való résztvétele a tanácsnak a király kijelentéseit *megerősítő* tényeiben nyilvánul legtisztábban: mikor t. i. „Magyarország főpapjai, zászlós urai és előkelői" állnak jót a király szaváért s elhatározásaiért és igérik, hogy azokat mind maguk fogják megtartani, mind a királylyal megtartatni. A kortársak világos tudatában voltak annak, hogy ez mit jelent. Midőn Raguza város polgárai 1454-ben V. Lászlótól szabadságaik ünnepélyes megerősítését kérik, a király teljesíti kérelmeiket, kivéve annak utolsó pontját, hogy a confirmationalis levélre a király pecsétje mellé Magyarország fő-

... gratiam obtinere" 1403-iki Gratia 11. §. a Corpus iurisban. „... Si his omnibus nos cum totali nostro Consilio... contingat interesse" 1441. Teleki X. 106.

[6]) Pl. Kinevezéseknél, adományoknál.

[7]) A kormányzat egyes ágairól szólván mindenütt megemlítettük az illető ügyágat a tágabb királyi tanács hatáskörébe utaló törvényeket.

[8]) Egy izben, azt hisszük, szándékoltatott a tanács hatáskörének egységes, kimerítő megállapítása. II. Ulászló választási szegődvénye, melynek legtöbb pontja a tanács közreműködéséhez köti egyik-másik ügynek elintézését és a melynek czikkelyei átvétettek az 1492-iki végzeménybe, méltán tekinthető ily irányú — bár fölötte hézagos és tökéletlen — codificationalis kisérletnek.

urainak pecsétjei is függesztessenek: „mert, úgymond, az némileg lerontaná királyi hatalmunk tekintélyét és méltóságát, mivelhogy a királyi hatalomtól függő dolgokban alattvalóinkat nem szoktuk társainkká (ténykedésünk részeseivé) avatni, a mint azt az előttünk uralkodó királyok sem szokták volt tenni.“[9]) V. Lászlónak kétségkivül igaza volt abban, a mit a főúri megerősítésnek a királyi tekintélyre való kihatásairól mondott; és helyesen járt el, midőn azt a fenforgó, politikai s egyéb jelentőség nélküli esetben fölöslegesnek és ugyanazért méltóságával össze nem férőnek itélte. Ellenben teljességgel valótlan az az állitás, hogy a királyi intézkedéseknek a tágabb tanács részéről való ilyetén megerősítése — az uraknak külön levélben vagy pecséteikkel ellátott záradékban történő közvetlen hozzájárulása — szokatlan, ismeretlen dolog volt volna. Hisz említettük annak sok-sok példáját. Igenis szokásban volt az a vegyes házakbeli királyok alatt mindvégig, jelezvén, hogy első sorban s leginkább az az állami felségnek teljes erejű megnyilatkozása, a mit a király mellett az ő nagyobb tanácsa erősít meg. A külföld irányában a magyar államot nem képviselte a király egymaga, hanem a király és a tágabb tanács együttesen. Alig volt diplomácziai alkudozás, alig volt követküldés, melyhez a tanács nem adott volna a maga részéről külön meghatalmazást; és nem volt bárminemű nemzetközi szerződés, melyet nem hagytak volna jóvá aláirásukkal, pecsétükkel, néha esküjökkel a tanácsban megjelenő urak is, — e megerősítés többnyire kiköttetett már az előzetes szerződési megállapodásokban; idegen fejedelem s kormány irányában kötelezettséget a király és a királyi tanács mindig együtt, közösen vállalnak.[10]) Midőn például a havasalföldi vajda biztosítékot követel, hogy elődjének Magyarországba menekült fia ellene cselt szőni nem fog, a király (II. Ulászló) és „az összes főpap és báró urak“ együttesen biztositják őt, hogy az ifjú részéről uralmát veszély nem fogja

[9]) „Derogaret enim illud quodammodo auctoritati et dignitati nostrae regiae potestatis, utpote qui in rebus a potestate regali dependentibus subditos nostros nobis consortes facere non solemus, quemadmodum nec praedecessores nostri reges facere soliti fuerunt“ Teleki X. 425.

[10]) L. f. a tanácsnak a külügyek intézésében való közreműködéséről szóló részt (7. p.).

fenyegetni; a „maga és az összes uraknak" igéretére s adott hitére hivatkozik a király Zápolya Jánoshoz intézett s a vajdafi szigorú őrizését elrendelő levelében.[11])

Az ország határain belül lejátszódó államhatalmi ténykedéseknél is gyakran tünik ki, hogy a főhatalom teljében a tanács osztozik valamennyire a királylyal. Midőn Mátyás 1468-ban, majd 1470-ben ünnepélyes okiratban az ország jogainak és kiváltságainak megtartását igéri, megigérik azt a „király úr mellett" pecsétes záradékban az egyházi és világi főurak is: „és tanácsunkkal ezeknek megfelelő cselekvésre fogjuk őt reávenni."[12]) A mikor a király egyezséget s békét köt az ellenpárthoz tartozó oligarchákkal — pl. I. Ulászló a Czilleiekkel,[13]) vagy kegyelmet ad hűtlenségbe esett nagyoknak — pl. Mátyás a Szentgyörgyi grófoknak,[14]) néha politikai horderejű dús adományoknál,[15]) láttuk, a tágabb királyi tanács — számos főpap és főúr — hozzájárúl a királyi intézkedéshez s kezességet vállal annak megtartásáért: „teljes erőnkkel rá fogjuk őt birni, hogy mindezt megtartsa és soha neki az előrebocsátottakkal ellenkező tanácsot nem fogunk adni."[16]) És a királyhoz intézett vagy intézendő legkülönbözőbb tárgyú kérelmeknél — magánadomány megerősítése,[17]) hűtlenség alól való felmentés,[18]) bűnvádi nyomozás megindítása[19]) stb. iránt — sűrűn látjuk, hogy a kérelem egyszer-

---

[11]) „Nuntius wayvodae Moldaviensis in memoriam reducens fidem et promissionem nostram et omnium dominorum praelatorum et baronum sibi... datam... Multum intersit nostri ut ipsi wayvodae promissio et fides *nostra ac omnium dominorum*... inconcusse observetur" Jászóvári codex 169b.

[12]) „Promittimus penes ipsum dominum nostrum regem, neque nos ipsum nostro consilio ad hoc non inducemus." Kat. XV. 361. és 425.

[13]) Kat. XIII. 153.

[14]) Dl. 14767.

[15]) Példa a Borbála királyné javára szóló adomány Magy. Tört. Tár XII. 281.

[16]) „Promittimus, quod dominus noster rex omnia praescripta observabit... et nos toto posse... inducemus eundem ad omnia illa observanda nec unquam dabimus eidem consilium horum praemissorum contrarium." Kat. XIII. 153.

[17]) Kat. X. 543. Illető helyen idéztük.

[18]) Tört. Tár 1887. évf. 561. Szintén idéztük illető helyen.

[19]) Zichy codex VIII. 622., 634., 645.

smind az uraknak is terjesztetik elő s náluk is kéretik közbenjáró.

Hogy a főhatalom teljessége valóban a királynál és a tágabb királyi tanácsnál van, érdekesen mutatkozik akkor, midőn a magyar állam irányában tétetik hűségnyilatkozat vagy hasonló lekötelezés. 1376-ban ötven évre szóló védelmi szövetség jő létre Magyarország és az aquilejai patriarchatus közt: a magyar király és országának főpapjai s főurai védelmükbe fogadják a patriarchát; viszont a patriarcha és egyháza, mint Nagy Lajos egyik oklevelében olvassuk, kötelezik magukat, hogy „mindig *felségünkkel* s országunkkal és *országunk főuraival,* valamint utódjaikkal s örököseikkel fognak tartani.“[20]) És István rácz despota kieszközölni akarván kis öcscse, Brankovics György számára a rácz fejedelemségben való utódlást, a maga és öcscse nevében „Zsigmond királynak és Magyarország főpapjainak, országnagyjainak s előkelőinek hűség-esküt tesz, hogy örökké hű és engedelmes leend a *király* és a szent korona s a királynak a trónon *utódjai, nem kevésbbé az ország főpapjai, zászlósurai s előkelői* és az ország iránt.“[21]) A magyar állam iránti hűség részeire felbontva úgy jelentkezik, mint hűség a király iránt és a királyi tanács iránt: király és tanács képviseli az államot, a király a tanácscsal egyetemben birja az állami főhatalmat. Éppen ezért, mivel a tanácsnak is van része a főhatalomban, a legfelsőbb, legerősebb akarat az államban az, a mit a király határoz a tanácsban s azzal egyetértőleg; a legfőbb hatalom, az igazi souverainitás: *a király teljes tanácsával együtt.* Két izben találkozunk ezzel a terminussal: teljhatalmú követeknek adott két megbizó levélben, 1348-ban és 1441-ben; és semmi sem

---

[20]) „Una voce cum ... praelatis et baronibus de eorumque consensu, scitu ac voluntate sub nostra nec non regni nostri praelatorum et baronum protectione et defensione (suscepimus)“ Kat. X. 605. A patriarcha és utódjai „erunt et sint cum celsitudine nostra et cum regno nostro ... et baronibus dicti regni et heredibus et successoribus eorum“ u. o. 607.

[21]) „Stephanus despot,“ olvassuk Zsigmondnak erről kiadott oklevelében, „Maiestati nostrae nec non praelatis, baronibus et proceribus regni nostri de fidelitate, oboedientia nobis et Sacrae nostrae Coronae, successoribusque nostris regibus Hungariae, nec non praelatis, baronibus et proceribus regni nostri ac eidem regno nostro per ipsos in perpetuum observandum iuramentum praestare fecit fidelitatis“ 1426. Fejér X/6. 809.

mutatja jobban ennek az alkotmányjogi tételnek meggyökerezett és mindvégig uralkodó voltát, mint az, hogy e két felhatalmazás, bár szinte száz évnyi időköz választja el egymástól, idevágó részében csaknem szószerint megegyező. Teljes hatalom adatik a követeknek ajánlásban s elfogadásban stb., „hatalmukban áll, így szól a király, megtenni mindazt, mit megtehetnénk mi magunk, ha teljes tanácsunkkal ott jelenvolnánk.“[22])

Ime a Plantagenet korabeli angol „King in parliament of the prelates and barons“ fogalomnak, mely az állami hatalom legszélesebb hatályu, legmagasabb fokát jelölte, magyarországi pendantja.

A tágabb királyi tanács szóval *főhatalmi tényező* volt: lényegesen, döntőleg befolyt a királynak országló tevékenységébe és résztvett az állami ügyeknek a király általi elintézésében (sőt király nem létében, vagy a kormányzatnak a király által való személyes vitelét kizáró okok fenforgásakor csaknem teljességében gyakorolta a királyi hatalomban foglalt jogokat). A dolog másik oldalát tekintve, tehát tagadhatatlanúl a királyt korlátoló, a királyi hatalmat megszorító tényező. Természetes, hogy a királylyal szemben álló ilyen főhatalmi tényezőnek léte kihatott arra a főhatalmi tényezőre,

[22]) „Ipsos facimus ... nostros nostrique Consilii ac Curiae nostrae... ambasciatores ..., ut ipsi ... nostro ac corpus (talán: totius) consilii nostri nomine se conferant; ... potestatem concedentes ... omnia ... faciendi, quae quilibet veri ambasciatores facere possent *et nos,* si regalis excellentia ibidem *cum toto nostro Consilio* adesset.“ A Velenczébe küldött követeknek 1348. jul. 6. kelt megbizólevele Dipl. Eml. az Anjou-korból II. 303. I. Ulászlónak az Erzsébet özvegy királynéhoz küldött követek részére kiállított meghatalmazó irata igy hangzik: „... damus plenissimum mandatum ad ... aliaque omnia, quae pro huiusmodi pacis conclusione utilia fuerint seu etiam opportuna, quae et nos faceremus sive facere possemus, si his omnibus, quae per eos [scil. oratores] agentur et concludantur, *nos cum totali nostro Consilio* us (itt egy pár szónyi hézag van az eredetinek rongáltsága következtében) — — contingeret interesse...“ Teleki X. 106. A hézag legkevésbbé sem értelemzavaró; alkalmasint „ibidem,“ „personaliter“ vagy egyéb ilyen szurandó közbe. V. ö. a tanács részéről kelt párhuzamos megbizólevélnek megfelelő passusát: „... plenissimum mandatum ... ad ... omnia et singula alia faciendum, quae pro huiusmodi pacis conclusione ... necessaria fuerint ..., quae nos faceremus sive facere possemus, si his, quae per eos agentur et concludantur, nos omnes contingeret personaliter interesse“ u. o. 108.

mely ősi részese a főhatalomnak s meghatározott körben a királylyal együtt gyakorolja azt: a nemzetre, illetve annak alkotmányjogi megjelenési formájára, az országgyülésre. Az a tény, hogy létezett egy intézmény, a mely az országos ügyek intézésében a királylyal együttműködött, tehát őt a kormányzásban korlátolta, szükségszerüen módosította és átalakította az országgyülésnek, annak az intézménynek szerepét és jelentőségét, mely az állami élet legfontosabb teendői tekintetében, de csakis ezekben volt hivatva a királylyal való együttes működésre, egyúttal a király korlátozására. Be kellett következnie változásnak abban az irányban, hogy az országgyülés szerepe csökkent, jelentősége megfogyatkozott s hatáskörét nem csekély részben a tágabb királyi tanács ragadta magához. Hisz a tágabb királyi tanácsban megjelenő elemek, az egyházi és világi főurak, a nagybirtokosok alkották a nemzetnek előkelő, politikailag leginkább számottevő részét; az országgyülésnek a tágabb királyi tanács volt fontosabbik, döntő befolyású alkotórésze. A nemzetnek a királyi tanácson kivül eső elemei, a közép- és kisbirtokos nemesség nagy zöme (s később a királyi városok), szóval az a része, mely a tanács tagjain, a főurakon kivül az országgyülésen még megjelent, a királyi tanácshoz képest egészen a XV. század végéig igazán alárendelt jelentőségü, csekély politikai súlylyal biró volt. Éppen a nagybirtokos uraknak a nemzet hátralevő elemeihez képest hasonlíthatatlanúl nagyobb politikai fontossága hozta volt létre a tágabb királyi tanács intézményét. Ily módon az urak könnyű szerrel helyettesithették a nemzetet, a tágabb királyi tanács az országgyülést, melynek határozata különben is leginkább az ő határozata volt. Ezért sok nevezetes ügy, mely tulajdonképpen az egész nemzet hozzájárulását s közreműködését igényelte volna, a lassúbb s nehézkesebb mozgású országgyülés mellőzésével a könyedebb szervezetü, mozgékonyabb, sürün egybegyülő királyi tanácsban intéztethetett el ugyanoly hatálylyal és érvényességgel — és intéztetett el csakugyan. Láttuk, a királyi tanácsban minduntalan hozattak országgyülési decretumokkal tökéletesen egyenértékünek tekintett végzemények; a tágabb királyi tanácsban ismételten történt egyetemes, országos hatályú adómegajánlás; és mutatkozott ez rendkivüli időkben is: a

királyi szék betöltése körül, mi pedig eredetileg a nemzet egyetemét jelentő országgyülés hatáskörébe tartozott, soká a tágabb tanács rendelkezett. A tanács ezekben az országgyülés közreműködését kétségkívül megkivánó ügyekben eklatáns módon az egész nemzet helyettesítőjeként járt el; épp úgy az *egész nemzet*, vagy miként ellentétben a királylyal mondani szokták, az ország *képviselőjének* tekintette magát gyakran egyéb ténykedéseiben is, habár az illető teendők nem is voltak az országgyülés hozzájárulásához kötvék. Innen van, hogy a „főpapok, országnagyok és előkelők" sokszor mondják magukról, hogy „az egész ország nevében", „az egész országot képviselve" határoznak vagy teszik ezt vagy amazt, kivált mikor megerősítik s jóváhagyják a király kijelentéseit. Miként a fent mondottakból önként értetődik, ily kitételekkel leginkább külügyi vonatkozású oklevelekben találkozunk, a tágabb királyi tanácsot jelölő körülirás, illetve a megjelent urak neveinek elősorolása mellett. Pl. 1376-ban, az aquilejai patriarchával kötött védelmi szövetséget megerősítő 7 főpap és 13 főbb országnagy „a saját maguk, utódjaik, örököseik és fiaik, továbbá egész Magyarország nevében s helyette, a maguk és a nevezett ország javainak lekötésével" igérik a szerződés megtartását.[23]) Az 1441-ben Erzsébet özvegy királynéhez küldött követeknek a királyi tanács részéről adott megbizó levél igy kezdődik: „Magyarországnak Budán egybegyült főpapjai, zászlósurai, főispánjai, lovagjai, előkelői és nemesei, kik Magyarország egész testét képviselik."[24]) Az 1474-ben Kázmér lengyel királylyal kötött békét aláirja számos névszerint felsorolt egyházi és világi főúr „és a többi főpapok meg országnagyok, kik egész Magyarországot képviselik."[25]) A II. Ulászló és

[23]) „Nos... praelati,... barones regni Hungariae principaliores pro nobis, successoribus, heredibus et filiis ac vice et nomine totius regni Hungariae... cum obligationibus bonorum nostrorum et dicti regni..." Kat. X. 611. Pór Antal e szavakból országgyülésre vélt következtethetni i. h. 348.

[24]) „Praelati, barones, comites, milites, proceres et nobiles regni Hungariae Budae congregati totum corpus regni Hungariae repraesentantes..." Teleki X. 107. Hogy ez csakugyan a királyi tanács, a „praelati et barones" kiadványa, bizonyítja a királynak egy nappal előbb kelt azonos szövegü megbizólevele u. o. 106. Lásd a tágabb királyi tanács különböző elnevezéseit tárgyaló jegyzetet.

[25]) „Nos . . . ceterique praelati et barones regni Hungariae, totum idem regnum repraesentantes . . ." Kat. XV. 676.

Corvin János közötti egyezségről szóló hires farkashidai oklevelet kiadják: „az ország főpapjai, zászlósurai és előkelői, kik az ország egyetemét képviselik.“[26]) 1506-ban a Miksa császárral kötendő béke tárgyában kiküldött követeknek megbizólevelet ad külön a király, külön a tanács: sok-sok névszerint megnevezett főúr, kiknek nevei után ez az összefoglaló megjelölés következik: „egész Magyarország főpapjai, bárói, nemesei és előkelői, kik jelenleg ő királyi felsége körül Fejérvárott tartózkodnak és egész Magyarországot képviselik;“[27]) és Miksa császár, a ki pedig jól ismerte hazánk közjogi és politikai viszonyait, az ezen megbizólevelekkel megjelenő követeket épenséggel „Ulászló király s Magyarország rendei által“ küldötteknek mondja.[28])

Az az alkotmányjogi tény, hogy a királyi tanács igy gyakran az egész nemzet képviselője, szinte szerveként jelentkezett s eljárt az országgyülés hatáskörében is, természetszerüleg visszahatott a királyi hatalom körére. Az itt fejtegetett jelenségek közül eddigelé éppen ez a visszahatás constatáltatott leginkább s tárgyaltatott első helyen és legtüzetesebben, valahányszor a XIV. és XV. századnak, de kivált az Anjoukornak alkotmányi viszonyairól volt szó; holott az valóban nem egyéb, mint reflexe annak, hogy a tágabb királyi tanács hatásköre az országgyülés rovására kiszélesült. Az által, hogy a királynak módjában állott, bizonyos az országgyülés közreműködését igénylő főfontosságú ügyeket a királyi tanácsban, egyedül az egyházi és világi főurak közreműködésével elintézni, a király csakugyan nagy részben felszabadult az országgyülésnek, annak a főhatalmi tényezőnek befolyása s ellenőrzése alól, a melylyel való kötelező együttműködés mindenkor a királyi hatalom legnevezetesebb, leghatásosabb korlátjául szerepelt. A király, tekintve a nemzet alkotmányos képviselete, az országgyülés részéről való kor-

---

[26]) „. . . ceterique praelati et barones ac primores regni ipsum totum regnum repraesentantes fatemur . . .“ Suppl. II. 270.

[27]) „Nos Thomas . . . Franciscus Berizlo de Gyarmath praelati et barones ac nobiles et proceres totius huius regni Hungariae nunc apud Maiestatem regiam in civitate Albaregali constituti, totum regnum Hungariae repraesentantes . . .“ Kat. XVIII. 447.

[28]) „Procuratores deputati a domino Vladislao rege et statibus regni Hungariae“ u. o. 449. Összefügg ez a 7. p. 3. j.-ében tárgyaltakkal?

látozottságot, a XIV. és XV. században tényleg *korlátlanabb*, függetlenebb volt, mint valaha; az Anjouk pl. alig tartottak két-három országgyülést, Zsigmond is aránylag keveset, a a többiek sem éppen sokat. De tekintve általánosságban a királyi hatalomnak a rajta kivül létező összes főhatalmi tényezőkhez való viszonyát s ezek részéről való korlátozottságát: a vegyesházakbeli királyokat (az Anjoukat sem) korántsem mondhatjuk korlátlanabbaknak, függetlenebbeknek, inkább autokratáknak, mint akár elődeiket, akár utódaikat. Mert az országgyülésnél, melynek közreműködése s igy korlátoló hatalma, bár a legfontosabb, de csak csekélyebb számú ügyekre terjedt ki, az országgyülésnél jobban korlátozta őket a tágabb királyi tanácsnak az összes jelentékeny ügyekre kiterjedő, roppant tág körben kötelező meghallgatása s hozzájárulása; mit nem ront le az az igazság sem, hogy e korlátozás éppen folytonos, megszokott voltánál, továbbá — mint ismételten érintettük — inkább belső, udvari jellegénél fogva nem mindig éreztetett annak. A tágabb királyi tanács, láttuk az imént, lényegileg az országgyüléssel azonos czélú s rendeltetésű intézmény volt, mindkettőnek hivatása lévén: az ország sorsának intézésében befolyást juttatni a királyon kivül másoknak is. A nemzet egyetemétől, illetve az országyüléstől nagy mérvben függetlenült királyi hatalom annál nagyobb függésbe jutott a nemzet előkelő elemeitől, a királyi tanácsban megjelenő nagybirtokos uraktól. Tudjuk: „Und der Kőnig absolut, wenn er unsern Willen thut." Valami olyasféle volt akkor Magyarországon, bár fölötte enyhe alakban; mert a tágabb királyi tanács valóban a nemzetnek kiválóbb, értékesebb részét, modern fogalommal: többségét jelentette, — nem ugyan a számbeli többséget, hanem azt a régi törvényeink[29]) és gyakorlatunk által mindig irányadóúl tekintett érdemesebb, járatosb részt: a sanior parst.

Mielőtt a mondottakból levonnók a végső következtetést, tartozunk még rövid megjegyzéssel egy közel fekvő, önként feltoluló kérdésre vonatkozólag. A tágabb királyi tanács intézménye néhány századig állott fenn. Az alkotmányjognak intézménye lévén — azaz egyike azoknak az intézményeknek, melyeken belül az állami lét irányítása, az országlás, szóval

[29]) 1495: XXV. t.-cz. 5. §.; H. K. III. r. 2. cz. 8. §.

a politikai élet folyik — szerepe, a főhatalom többi tényezőihez való viszonya, jogállása nem maradhatott e hosszu időszak folyamán változatlanul, tökéletesen ugyanaz: sem a király, sem az országgyülés irányában. A hatalmi viszonyok alakulását, a hatalom tényezőinek egyensúlyba helyezkedését befolyásoló különbnél-különb körülmények, a politikai élet mindmegannyi tényei magától értetődőleg befolyásolták a királyi tanácsnak jelentőségét is. Nevezetesen az országgyüléshez való viszony tekintetében állott be változás az utolsó Jagellók alatt: erről szólottunk már a tulajdonképpeni tanács alkotmányjogi fejlődése kapcsán és az illető helyeken elmondottuk, hogy a tanácsnak a szó szoros értelmében országgyülést helyettesítő tevékenysége (adómegajánlás, királyválasztás stb.) megszünt, mihelyt valósággá s köztudattá lett, hogy a királyi tanácson kivül is vannak a nemzetnek számottevő elemei — a megyékben szervezkedett köznemesség —, kik tehát nem rekeszthetők ki a legeslegfőbb országos ügyekben való döntésből. És a mi a királyhoz való viszonyt illeti, világos, hogy a tágabb királyi tanács befolyása erélyes, önálló uralkodók alatt — pl. Róbert Károly vagy Mátyás alatt — kevésbbé volt döntő s irányító, mint gyenge fejedelmek idején, kiknek nevében jóformán a tágabb királyi tanács uralkodott és a kik elmondhatták, mit V. László mondott halálos ágyán: „Azt tettem, mit az urak akartak“.[30]) De ezek az időleges különbségek csupán a működés intensitására és gyakoriságára vonatkozván, korántsem érintették az intézmény lényegét. Az a kép, melyet a tágabb királyi tanácsról és hatásköréről rajzoltunk, ama harmadfél évszázadnak bármelyik időszakát tekintve helyes és hű. A tágabb királyi tanács mindvégig a királylyal az országos ügyek intézésében együttműködő főhatalmi tényező maradt.

*

[30]) „Feci quod volnere barones.“ Kat. XIII. 1180. Midőn az 1525-iki rákosi országgyülés folyamán a nemesség azt követeli, hogy a király egyedül jelenjen meg közöttük, e kérésüket igy okolják meg: „Az urak az egész esztendőn át birják körükben a királyt; ne vegyék rossz néven, hogy a nemesség legalább rövid ideig egyedül akarta őt a maga körében látni.“ Fraknói, Magyar nemzet történelme a Hunyadiak és Jagellók korában 461.

A tágabb királyi tanács kétségkivül legsajátosabb, legjellegzetesebb intézménye a vegyes házakból származott királyok korabeli alkotmánynak. A tágabb királyi tanács az a specificum, a mely legjobban megkülönbözteti azt úgy az Árpádok korának, mint a Habsburg korszaknak alkotmányától. Már pedig a tágabb királyi tanács, jól tudjuk, a vagyonuknál s ezen alapuló magánhatalmuknál fogva előkelő nagybirtokos uraknak, az aristokratiának volt a gyülekezete. Jelentette tehát a — társadalmi értelemben vett — aristokratiának nagymérvü résztvételét az állami hatalom gyakorlásában. Szóval: a vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya a tágabb királyi tanács intézménye révén erősen aristokratikus[31]) szinezetet nyert — az aristokratia szónak államjogi értelmében —, és ekként jellemezhető legtalálóbban: *aristokratiával vegyes monarchia.* Történetiróink is többé-kevésbbé tisztán látták ezt (észrevették különösen annak szembeszökő módon, az országgyülést háttérbe szoritólag való nyilvánulását a XIV. században és a XV.-nek első felében); legtisztábban Schönherr Gyula, ki Zsigmond koráról szólva megjegyzi, hogy „a király hosszas távolléte következtében egy neme az aristokratikus köztársaságnak kezdett kifejlődni“;[32]) és Csánki Dezső, midőn azt irja: „Magyarországot ez időben ott kell keresnünk a királyban s a főurakban“.[33])

A tágabb királyi tanácsban gyülekező aristokratia, ismételjük, a földbirtok aristokratiája volt. Ebben az intézményben kifejezésre jutott, hogy a nagybirtokkal nagymérvü közszereplés: az országos ügyek központi intézésében való nevezetes résztvétel jár. Tudvalevőleg a közjogoknak s kötelezettségeknek a földbirtokhoz csatolása és mérvüknek a földbirtok mértékétől való függővé tétele az, a mit hűbériségnek szoktak nevezni: a tágabb királyi tanács intézménye ekképp hűbéri alapokon nyugodott, egyenesen hűbéri intéz-

---

[31]) Aristokratikus: a megelőző és követő századok alkotmányához képest is (nem is csupán a maihoz képest). Az 1848 előtti alkotmány egészében is aristokratikus volt, csupán a nemesség alkotván a nemzetet. L. Schvarcz Gyula Aristokratia czikkét Magyar Jogi Lexikon I. 298. A vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya tehát voltaképpen *hatványozottan aristokratikus.*

[32]) Az Anjouház örökösei (Magyar nemzet történelme III.) 584.

[33]) 36 pecsétes oklevél 1511-ből Turul 1887. évf. 10.

mény volt. A magyar közviszonyoknak hűbérivé fejlődése ezzel felhatott a főhatalom megoszlásának sphérájába, az alkotmány legmagasabb vidékébe. A vegyes házakbeli királyok korának alkotmánya ez által nem is csak aristokratikus, hanem egyben erősen hűbéri elemeket is vett fel: mondhatni *hűbéri aristokratiával vegyes monarchiává* lett.

A XIV. és XV. századbeli alkotmánynak ilyetén hűbéri szinezése: egy új, harmadik, hűbéri eredetü főhatalmi tényezőnek létesítése legmagasabb alkotmányi fejleménye, csúcsa volt közállapotaink hűbérivé fejlődésének; de nem volt annak végső terméke. Végső, maradandóbb terméke maga a rendi alkotmány: a nemzetnek, a főhatalom másik tényezőjének a földbirtok alapján, vagyis hűbéri alapon történt rendekre oszlása.[34]) Ennek a hűbéries fejlődésnek, a rendi alkotmány megalakulásának pedig középpontja, ható mozzanata volt: *az örökös főrendiségnek* az egységes nemességből *kiválása*. És éppen az a tény, hogy ez utóbbi fejlődés a magyar alkotmánytörténetnek leginkább hűbéri jellegü intézményén: a tágabb királyi tanácson vezetett át, szolgáltatott nekünk okot s alkalmat, hogy a tágabb királyi tanácscsal ily részletesen s behatóan foglalkozzunk.

16. A mily tiszta és világos képet rajzolhattunk a tágabb királyi tanács sokoldalú és az ország sorsára lényeges befolyású működéséről, oly kevés az, mit e működés mikéntjéről, *módjáról* mondhatunk. A mennyire élesen domborodnak ki a tanács működésének eredményei, annyira homályos, ingadozó körvonalakban jelentkezik annak külső folyamata. És a mi keveset erre vonatkozólag tudunk, mind azt mutatja, hogy a tanács tevékenysége nem folyt le fix, meghatározott szabályok szilárd keretében, hogy arra mind az idő, mind a hely, mind a személyi stb. körülmények tekintetében a pillanat szüksége, az alkalom, a helyzetnek sokféle concret eleme s ténye volt irányadó, szóval hogy a tanács működése nélkülözte a szervezettséget, a szilárdul kifejlett alakot.

Látjuk ezt mindjárt ama legfontosabb kérdés vizsgálatánál: minő formában, minő gyülekezetekben[1]) ment végbe a

[34]) V. ö. Hajnik, Egyetemes európai jogtörténet 4. kiad. 235.

[1]) A tágabb királyi tanács gyülekezeteinek nevei: conventus, congregatio, diaeta. Midőn a „praelati et barones ac proceres“ (vagy a király)

tanács működése. *Eleve kijelölt* időpontokban gyült-e össze szabály szerint a király udvarában? És ezekhez a rendes összejövetelekhez képest kivétel számba mentek-e a politikai helyzet folytán szükségessé vált egyéb, különösen egybehivott gyülések?[2]) Forrásaink a legesekélyebb alapot sem nyujtanak igenlő válaszra; és a források hallgatása a kornak egyik legnevezetesebb intézményét illető legnevezetesebb körülmény tekintetében, „ubi loqui potuissent“ — midőn egy-egy megjegyzés, utalás a gyülekezésnek rendes, szabályozott voltára oly természetes, önként kinálkozó lett volna —, méltán fogadható el bizonyitékul — bizonyitékul arra, hogy: nem. Az első fejezetben elmondottuk, hogy véleményünk szerint a nyugateurópai curiák intézménye hatással volt a tágabb királyi tanács intézményének kifejlődésére, nevezetesen, hogy az olasz és német udvari gyülekezetek példája mozditotta elő s gyorsitotta a királyi tanácsnak az összes nagybirtokos osztály gyülekezetévé való tágulását; és közismeretü, hogy ezek a curiák a Nyugat egyes országainak s tartományainak hűbéri jogában részletes szabályozást nyertek volt és az uralkodó vasallusainak szigorúan kötelességévé tétetett, hogy bizonyos tüzetesen meghatározott egyházi ünnepeken és ünnepélyes alkalmakkor a fejedelem udvarában megjelenjenek. Ámde az illető helyen megemlitettük egyuttal a magyar birtokjog sajátos természetében rejlő nehézségeket, melyek okozták, hogy lehetetlenné vált a résztvételre kötelezetteknek egyénenkinti megjelölése s ezzel együtt az intézménynek beható szabályozása egyáltalán. Világos, hogy igy első sorban a szabályozás legfontosabb részének: a gyülekezési idő s alkalmak általánosságban, eleve való meghatározásának kellett elmaradni. Nem is bukkanunk ily meghatározásnak nyomaira. Abból pl. hogy Zsigmond, „curiáinak látogatására és a tanácskozásokon való megjelenésre“

---

különösen ki akarják fejezni az egybegyülés tényét, azt, hogy tanácsot formálnak, „nunc apud regiam Maiestatem constituti“, „pro tempore cum regia Maiestate existentes“ s hasonló jelzőkkel élnek, mire sok-sok példát találni idézeteink között.

[2]) A mint a germán ősalkotmány „conciliuma“ (l. Timon ily czimü művét 9. l. s kk.) „echt“ vagy „ungeboten“ és „geboten“ gyülésekben (Ding) működött. Schröder Richard, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 21., 44.

kötelezi az ország nagyjai közé fogadott rácz despotát,[3]) korántsem következtethetünk e „curiáknak", a tágabb királyi tanács összejöveteleinek *előre* meghatározottságára; csupán az derül ki, hogy ezeket az időről-időre való gyülekezeteket párhuzamba állitották és kapcsolatba hozták a német Hoftagokkal. A mint nem bizonyitja e gyülekezetek idejének általános szabály által megállapitott voltát az sem, hogy néha nagyfontosságu ügyek elintézése a „főpapok, zászlósurak és előkelők" legközelebbi összejöveteléig halasztatik el.[4])

Forrásaink alapján azt kell mondanunk, hogy a tágabb királyi tanácsnak egybegyülése, illetve együttléte nagyjában véletlen jellegü, *esetleges* dolog volt. Mindig akadt több-kevesebb egyházi és világi főur, a kiket hivatalos ügyek — pl. a vajdákat, bánokat, főispánokat, várnagyokat — vagy különféle személyes érdekeik a királyi udvarba vittek s ott marasztottak rövidebb-hosszabb ideig. És ha igy történetesen sokan látogatták meg az udvart, ha tekintélyes számmal voltak jelen s éppen a tekintélyesebbek: teljes joggal a király nagyobb tanácsaként léphettek fel s szerepelhettek. És bizony sokszor eshetett meg, hogy igy véletlenül, különös ok s előkészület nélkül egyszerre „együtt volt" a tágabb királyi tanács. Tudjuk, egynehány főpap és báró szinte állandóan tartózkodott az udvarban: a király legbizalmasabb főemberei, nevezetesen a kanczellária és az udvartartás élén állók, a királyi törvényszéken huzamos ideig elfoglalt nádor, országbiró s előkelő ülnökök, szóval a tulajdonképpeni tanácsnak főrangú tagjai s fejei; hisz láttuk, akkor is, midőn a törvényszékkel kapcsolatos, szoros értelemben vett tanácsnak szervezése s betöltése

[3]) „Curias nostras regias… instar ceterorum baronum ipsius regni Hungariae personaliter visitare et ipse Georgius consiliis interesse debeant et teneantur." Fejér X/6. 812.

[4]) Pl. „Distuleramus illam (causam) usque praelatorum et procerum nostrorum conventum, quem hic Budae mandato nostro tunc proxime erant habituri", irja Mátyás 1465-ben Suppl. II. 174. II. Ulászló Prágából értesiti a székely nemzetet, hogy Drágffy Bertalan erdélyi vajda lemondása tárgyában később fog határozni „donec redibimus et plenius cum dominis praelatis et baronibus illius regni super hac re tractabimus." Keltezetlen oklevél Jászóvári codex 145a. Látjuk is, ama bizonyos legközelebbi összejövetelnek, melyre czélzás történik, időpontja nem általánosságban, hanem egy-egy concret ténynyel van meghatározva, minő királyi meghivás vagy a királynak külföldről haza térte.

az országgyülés hatáskörébe tartozott, a kirendelt tanácsnak változó számmal praelatusok és bárók is tagjai, legelőkelőbb s legbefolyásosabb tagjai. Ilyképpen esetleg még csupán öt-tiz főúrnak a királyi udvarba érkezése s ott időzése elég volt ahhoz, hogy a tágabb királyi tanács együttlévőnek mondassék s hogy a jelenlevők „praelati et barones" gyanánt tárgyalják s döntsék el az országos ügyeket. Ime ez az a pont, hol a tulajdonképpeni tanács és a tágabb királyi tanács intézményei mintegy egymásba látszanak olvadni s a határvonal szinte elmosódik; és bizonyára ez az oka, hogy még egyik-másik legkiválóbb történetirónk is figyelmen kivül hagyja a jogtörténetirásnak Knauz óta általánosan elfogadott azt az alaptételét, hogy a vegyes házakbeli királyok korában két királyi tanács állott fenn. Pedig e dolgozat folyamán lépten-nyomon meggyőződtünk arról, hogy a két tanács alapjára, szerkezetére azaz összeállitására, feladataira, rendeltetésére, működésére merőben különböző, sőt ellentétes. És ezt az igazságot nem rontja le az imént emlitett jelenség sem, hogy csakugyan nem tudnók megmondani, hány ideiglenesen az udvarban időző főúrnak résztvételére volt szükség, hogy már ne a tulajdonképpeni tanács főrangú tagjainak értekezletéről, hanem az aristokratia egyetemét jelentő tágabb királyi tanács gyülekezetéről szólhassunk. Nem ritka jelenség az a jog egyéb területein sem, hogy két teljességgel önálló jogintézmény egy bizonyos pontban egybefolyni látszik. Melyik civilista tudná szabatosan megjelölni azt a mennyiséget, melynél többé nem lehet szó vagylagos kötelemről, hanem tisztán fajlagos kötelem forog fenn? És mégis, melyik civilistának jutna eszébe tagadni az alternativ és generikus kötelem minden oldalu különbözőségét?

E rövid kitérés után hadd folytassuk fejtegetéseinket.

A tágabb királyi tanács gyülekezetei tehát nagy részt tekintélyes számú egyházi és világi főuraknak a királyi udvarban való esetleges, mondhatni szándékolatlan (azaz a *gyülekezés* közvetlen szándéka nélküli) összejövetelei voltak. Bizonyos rendesen visszatérő időpontokban ugyan nagyszámú főúrnak a király székhelyén való megjelenése s igy egyszersmind a tágabb királyi tanácsnak együttléte előrelátható, legalább is valószinü volt; t. i. a nyolczados törvényszakok megkezdése

alkalmával, mikor a peres felek tömege lepte el az udvart, kivált azok, kiknek legkevésbbé volt okuk kimélni az ut költségeit: a hatalmas nagybirtokos urak. Nem kételkedhetünk abban, hogy a tágabb királyi tanácsnak a nyolczadok idején való gyülekezése némileg a szokásosság és állandóság jellegét nyerték,[5]) a nélkül, hogy egészen megszünt volna esetleges voltuk (mely ugyan tagadhatatlanul csökkent) vagy hogy éppen kötelező szabálylyá válhattak volna.

Természetes, hogy a tágabb királyi tanács nem tölthette be nagyszerü hivatását egyedül ily többé-kevésbbé történetes gyülekezésekben. Működésének bizonyára java s legfontosabb része *tulajdonképpeni*, azaz *az egybegyülés szándékával s egyenesen országos ügyek megvitatása czéljából* létesített összejöveteleken ment végbe. Valahányszor a tanácsnak lehetőleg teljes számban való közreműködését igénylő nagyfontosságú ügyek merültek fel, kivált sürgősen elintézendők, összehivattak a „főpapok, országnagyok s előkelők", nem is mindig a királyi udvarba, felette gyakran a körülmények s a helyzet utmutatása szerint egyéb helyekre. És a tágabb királyi tanácsnak (nem is szólván hogy jelentőségét, de) különálló, befejezett intézményi voltát semmi sem mutatja kézzel foghatóbban ezeknél a „congregatio, conventus, diaeta" névvel jelölt s a királynak vagy másoknak egyenes felszólitására tartott összejöveteleknél, melyek világosan ugy jelentkeznek, mint ideiglenes, határozott rendeltetésü együttléte olyanoknak, kik rendszerint nincsenek együtt: az ország előkelő, gazdag urainak. Sok-sok ilyen gyülekezetről van tudomásunk és ki a megmondhatója, a tágabb királyi tanács harmadfélszázados fennállása alatt hány ily összejövetel történt, melynek különösen egybehivott, valóságos „conventus" voltáról nem maradt reánk adat, ha talán ismerjük is a tanácskozások tárgyait és a határozatait.

A következőkben fel fogjuk sorolni a tágabb királyi tanácsnak előttünk ismeretes[6]) ilyen gyülekezeteit.

---

[5]) „1401 husvét után" mondja Schőnherr Gyula, „az országnagyok megjelentek Budán, hogy a szentgyörgynapi nyolczados törvényszékek alkalmával a *szokásos országos tanácskozásokat* megtartsák." I. h. 447.

[6]) Teljességre — bármennyire kivánatos lett volna — az alábbi felsorolás igényt nem tart. A kiadatlan oklevélanyagnak felhasználásáról alig lehetett szó. De még az oklevéltárakban s egyébütt közzétett összes

A „főpapok, bárók és előkelők" a király „rendeletére" egybegyültek:

1311-ben;[7])
1379-ben Visegrádon;[8])
1397-ben Kőrösudvarhelyt;[9])
1410. pünkösdkör Nagyszombaton;[10])
1422-ben Nagyváradon;[11])
1426-ban Lippán;[12])
1430-ban Nagyszombaton;[13])
1435. márcziusban Pozsonyban;[14])
1452-ben Budán;[15]) ugyanabban az évben Pozsonyban;[16])
1456-ban Budán;[17])

---

anyagnak átkutatása is lehetetlen volt. Sőt megeshetett, hogy a tanulmányozott gyüjteményeknek is egyik-másik becses adata kikerülte a figyelmemet.

[7]) Bizonysággal ugyan csak azt tudjuk, hogy a királyt adott szava kötelezte a tágabb tanács egybehívására. „Si non contingat fieri regni congregationem generalem, ex tunc dominus rex convocabit praelatos et barones fideles et nobiles regni aequitatem servantes... et habito consilio eorundem..." Kat. VIII. 218. — Idetartozó 1320: Fejér VIII/7 126.?

[8]) „Rex congregavit consilium suum in Visegrado," jelentik a velenczei követek. Dipl. Eml. az Anjouk k. III. 182.

[9]) Schőnherr i. m. 437.

[10]) „...Domino nostro rege nec non... (sok névszerint említett egyházi s világi úr)... plurimisque aliis... proceribus pro nonnullis arduis... regis et regni agendis expediendis Tyrnaviae constitutis et praesentibus." Országbirói hiteles kiadvány Tört. Tár. 1884. évf. 228.

[11]) „...Varadinum universos praelatos, barones ac proceres regni nostri pro habendis certis tractatibus fecimus accersiri..." Perhalasztólevél Hazai Okmt. II. 233.

[12]) Schőnherr i. m. 564.

[13]) „Nobis unacum praelatis et baronibus regnique proceribus in civitate nostra Tyrnaviensi constitutis"... Hazai Okmt. III. 359.

[14]) „Congregatis et in nostrae Maiestatis praesentiam accersitis universis praelatis, baronibus et proceris praescripti nostri regni..." U. o. VII. 456.

[15]) [16]) „Cum omnibus illis dominis praelatis et baronibus regni, cum quibus in praesentiarum in hac civitate Budensi conventionem fecimus et tenemus, maturo... consilio deliberavimus et decrevimus cum eisdem ad civitatem Posoniensem iterum proxime accedere." Teleki X. 322. (Ide vontuk e két esetet, hisz a kormányzó a kiskorú Lászlónak viselte képét.)

[17]) V. László „hat für sich gefordert Praelaten, Fürsten und Herren desselben Reiches." Carvajal pápai követ levele u. o. 499.

1465. juniusban Budán;[18])
1466-ban Tolnavárott;[19])
1468-ban Nagyváradon;[20])
1509-ben Budán;[21])
1514-ben Budán;[22])
1518-ban ugyanott;[23]) és van tudomásunk egy II. Ulászló által egybehivott további gyülekezetről.[24])

Kifejezetten emlitett királyi egybehivás nélkül, részben vezérlő szerepet játszó egyes főemberek felszólítására, de kétségkivül összejövetel és tanácskozás közvetlen szándékával létesült gyülekezetek a következők:

1315-ben Temesvárott;[25])
1358-ban Bácsott;[26])
1401-ben Tatán;[27])
1416-ban Budán;[28])
1432-ben ugyanott;[29])

---

[18]) „Distuleramus illam (causam) usque praelatorum et procerum nostrorum conventum, quem hic Budae mandato nostro tunc proxime erant habituri. Quo habito...“ Suppl. II. 174.

[19]) „Convenimus his diebus cum certis praelatis et baronibus nostris in oppido Tolnavár.“ u. o. 176.

[20]) „El Re de Ungheria ad questa pascha epifania fa una dietta con soy baroni, secolari e clerici in Varadino.“ Dipl. Eml. Mátyás kor. II. 88.

[21]) Fraknói i. m. 386. A királyi meghivót (Dl. 21927) szó szerint közöljük a függelékben.

[22]) Királyi meghivólevél Jászóvári codex 207a és 210a. Lásd teljes szövegét a függelékben.

[23]) „Ob multa et ardua regni negotia Maiestas regia indixit conventum quendam particularem... Intererunt dumtaxat domini regni primores.“ Kat. XIX. 139.

[24]) „Universos dominos praelatos et barones regnique proceres, ut scis, ad nos accersiri iusseramus.“ Keltezetlen országgyülésre szóló regales — a függelékben közöljük — Jászóvári codex 38b.

[25]) „Cum nos ad dominum nostrum Carolum illustrem regem Hungariae... convenissemus in Temesvár inibidem ad tractandum...“ Több főpap által kiadott bizonyságlevél Hazai Okmt. I. 110.

[26]) „Convenientibus ad nostram ecclesiam et tractantibus de quibusdam regni... negotiis (számos főpap és főúr) fidelibus et consiliariis regiae Maiestatis.“ Bácsi káptalan kiadványa. Századok 1897. évf. 512.

[27]) Schőnherr i. m. 451.

[28]) Schőnherr i. m. 531.

[29]) „Praelati et barones regni vestri Hungariae,“ irja János zágrábi püspök Zsigmond királynak, „in festo S. Laurentii proxime praeterito

1433. nyarán ugyanott;[30])
1443. májusban ugyanott;[31])
1444. augusztusban Szegeden;[32])
1455. juliusban Budán;[33])
1455 őszén Péterváradon;[34])
1474-ben Budán;[35])
1478-ban Budán;[36])
1492-ben ugyanott;[37])
1515-ben ugyanott.[38])

Egybegyült továbbá a tágabb királyi tanács s együtt volt mindannyiszor, a mikor az országgyülést hivta össze a király. S ilyenkor sem csupán az országgyülés elé vitt javaslatok s ügyek, hanem egyéb kérdések s teendők is foglalkoztatták a tanácsot, melynek országgyülés idején való helyzetéről a következő fejezetben még bőven leend szó.

A működés módjának részleteit, a *tanácskozások menetét s lefolyását* illetőleg biztos ismereteink alig vannak s inkább csak gyanitásokkal állhatunk elő. Természetszerüleg a király rendesen maga jelent meg az ülésen s személyesen vezette a tanácskozást; de számos adat tanusitja, hogy a király maga nem vett részt mindig a tanácsban,[39]) lehet, hogy egészségi

pro parte maiori ad civitatem ... Budensem ... in unum convenerunt pro defensione dicti regni." Fejér X/7. 439.

[30]) Schőnherr i. m. 588.

[31]) Kat. XIII. 229.

[32]) Fraknói i. m. 50., Kat. XIII. 330.

[33]) 16 névszerint megnevezett országnagy „ceterique praelati et barones ac proceres regni Hungariae primum Jaurini, nunc Budae congregati" üdvözlik III. Calixt pápát. Batthyányi, Leges eccl. III. 502.

[34]) Fraknói i. m. 138.

[35]) „Praelati et barones ac consiliarii dicti regni Hungariae ... in conventione nostra generali ..." Kat. XV. 677., 679.

[36]) „Voluimus in hac congregatione praelatorum ac baronum nostrorum ac etiam plurium regni nobilium hic Budae nobiscum proxime celebrata" .... Kat. XVI. 181.

[37]) „Quum praesente .... domino rege in frequenti congregatione procerum totius regni essem", jelenti Péter kalocsai érsek a pápának u. o. XVII. 461.

[38]) „In futura diaeta, quae Budae celebratura sit,..." irja Drágffy János Kanizsai Lászlónak. Kovachich is megengedi, hogy itt alkalmasint a főpapok és bárók „consilium"-áról van szó. Suppl. II. 359.

[39]) „Distuleramus (causam) usque ... conventum ... Quo habito, ubi res ipsa *per hos, qui eius antea conscii fuerant,*" igy irja le Mátyás

stb., lehet, hogy taktikai okokból, hogy előzetesen kipuhatolja, a többség merre hajlik. Ilyenkor — hasonlóan, midőn a tanács az országgyülés egyik részeként (mondhatni: házaként) ült együtt — bizonyára az országnak első tisztviselője, a nádor, illetve, ha volt, a különösen kirendelt helytartó (kormányzó) elnökölt.[40]) Az 1495: XXV. t.-cz., bizonyára az általa viselt főudvarmesteri tisztség 40a) okából, a királyi főajtónállómesterre ruházza az elnöki tisztet — legalább országgyülés idejére.[41])

Kifejlődtek-e az állandó gyakorlat révén a tárgyalás rendjére s vitelére nézve bizonyos szabályok s elvek — quasi házszabályok — és milyenek? nem tudjuk. Az 1495: XXV. t.-cz. kétes jelentőségü rendelkezésein kivül még egy házszabályszerü intézkedéssel találkozunk csak, s ez szintén magától a törvényhozástól ered. Az 1507: VII. t.-cz. ugyanis — a tágabb királyi tanácsról általánosságban szóló törvények elősorolása közben kifejtettük, hogy e törvényczikk nem vonatkozhatik a törvényszékkel kapcsolatos, kirendelt tanácsra — meghagyja, hogy „ha a király tanácsában valamelyik főúr vagy honlakos az ország szabadsága, közjava vagy törvényei ellenére cselekednék nyiltan s vakmerően, az ülnök-tanácsos urak tartozzanak őt a legközelebbi országgyülésen a rendeknek névszerint feljelenteni“.[42])

az 1465. juniusi gyülést, illetve annak egyik ülését, „*in medium proposita fuisset*, facta deliberatione visum est negotium illud tractare non oportere“ Suppl. II. 174. A mások által tett — sőt önálló kezdeményezésül feltüntetett — előterjesztésből bizton következtethető a királynak ez izbeni távollétére. Sőt az alább tüzetesen tárgyalandó 1495: XXV. t.-cz. nyomán, mely elrendeli a tágabb királyi tanácsnak országgyülés alkalmával előzetes, korábbi összehivását és megállapítja a szavazás módját, — nem tétetvén említés a király résztvételéről — a király távollétét lehetne szabályszerü, rendes dolognak tekinteni. Ámde nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy e törvényczikkben a tanácsnak merőben önjogú tevékenységéről, nem mint tanácsnak, hanem mint az országgyülés egyik részének üléseiről van szó.

[40]) Lásd Knauz i. m. 12. 40a) V. ö. Quadripartitum III. r. 6. cz.

[41]) „Magister Janitorum Suae Maiestatis (qui una cum eisdem pro huiuscemodi negotiis tractandis interesse debebit) imposito silentio votum cuiuslibet singillatim exquirat.“ 5. §.

[42]) „Si quis dominorum, aut regnicolarum, in Consilio Regiae Maiestatis, contra libertatem, et commune bonum, atque statuta huius regni, palam publice et temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini Assessores in generali diaeta proxime semper ventura

A tágabb királyi tanács működésének mikéntjét s szervezetét érintő harmadik s utolsó törvényünk az 1492: VII. t.-cz., mely kimondja, hogy a király, „midőn Magyarország ügyeiről folyik a vita, idegeneket, más nemzetbelieket a tanácskozásokra, a tanácsba meg ne hivjon".[43]) E czikkely szóról-szóra megegyezik II. Ulászló választási szegődvényének 10. szakaszával, melynek beillesztésével az urak — a szegődvény szerkesztői — jó előre biztosítani iparkodtak magukat a király eddigi főembereinek, a cseh nagyoknak a magyar ügyekbe, azaz a tágabb királyi tanács hatás- s hatalmi körébe való beavatkozása ellenében.

Ez egyetlen tételes rendelkezésnek kapcsán, mely a tágabb tanács tagjaira vonatkozik, áttérünk már most a tanács működésének személyi körülményeire. E tanulmánynak mindjárt első lapjain láttuk, hogy a tágabb királyi tanácsnak a gazdag, hatalmas nagybirtokosok, szóval a főurak voltak birtokaikon, magánjogi alapon nyugvó előkelőségüknél fogva örökös, született tagjai.[44]) Minden főurnak „természetes" joga volt a királyi tanácsban részt venni; sőt e közjognak másik oldala, kötelesség volta is többé-kevésbbé hangoztatott, kivált a közhivatalt viselő uraknál.[45]) Azonban a „főúr" fogalma a nagybirtok fogalmának határozatlan, nem szabatos voltánál fogva maga sem volt tiszta, világos, szabatosan körülírható; és így *a királyi tanácsban helyet foglaló nagybirtokos, főuri osztálynak alsó határai is elmosódtak s ingadoztak.* Már pedig azokból, miket a tágabb királyi tanács működésének időbeli körülményeiről mondottunk, eléggé kitetszik, hogy ez az alsó határvonal a tanácsban való megjelenés körüli valamelyes állandó gyakorlat és szokás által nem rögződhetett, nem szilárdulhatott meg. A tágabb királyi tanács gyülekezéseinek imént előadott szabályozatlansága lehetetlenné tette az ilyen gyakorlat állandósulását s ezzel együtt a tanácsban való résztvételre hivatott főuri osztálynak kifelé

universis dominis praelatis et baronibus ac ceteris regnicolis ex nomine manifestare."

[43]) E törvényczikkről is kimutattuk fentebb, hogy az a tágabb királyi tanácsra értendő.

[44]) Történetiróink közül különösen Fraknói hangsúlyozza ezt a született tanácsos voltukat i. h. 85.

[45]) L. a Brankovics Györgynek magyar zászlósuraságot adó 1426-iki oklevelet Fejér X/6. 812. V. ö. e pont 3. j.

való meghatározódását. Utjában állott ennek mindenekelőtt a gyülekezéseknek nagyrészt véletlen, esetleges jellege. Midőn a királyi udvarban történetesen szép számmal voltak jelen főurak, az ekként „együtt levő" királyi tanácsban bizonyára részt vettek szintúgy történetesen az udvarba érkezett olyan egyének is, kik, ha talán tekintélyes vagyonnal rendelkeztek is, voltaképpen mégsem tartoztak az ország leggazdagabb urai közé; közrejátszhattak ebben a legkülönfélébb személyi okok: pl. első rangban sorakozó oligarchákkal való családi, szomszédi összeköttetés stb. Ezzel kapcsolatban nem csekélyebb nehézségeket támasztottak a főuri osztálynak körülhatárolása tekintetében a helyi körülmények. Számos udvari tisztviselő, a kamarások, kapitányok stb. kétségkivül megjelentek a tágabb királyi tanács ülésein akkor is, midőn ugyanoly előkelő családból származó s egyenlő vagyonu trencsénmegyei vagy máramarosi nemes nem igen gondolt volna arra, hogy az ország legelőkelőbb, leggazdagabb urai között megjelenjen. Éppúgy a királyi székhely körül fekvő megyéknek aránylag kisebb urai is gyakrabban s inkább látogathattak el az udvarba és ülhettek a tanácsban, mint a távolabbi megyékbeli hasonló sorsú főbb nemesek. S viszont, midőn a király nem a központba, nem udvarába, hanem egyik-másik vidéki városba vagy várba, pl. Pozsonyba, Lippára hivja össze a tágabb tanácsot, a környékbeli főurak természetesen nagyobb számmal voltak jelen, mint a milyenben a királyi udvarban tartott gyülekezeteken átlag meg szoktak jelenni, olyanok is, kik a tanácsban különben csak ritkán vettek részt. Hasonlóan, midőn a király háborúba menet vagy hadból jövet tartott tanácsot s még körülötte táborozott az egész fegyveres nemzet, az urak is szinte teljes számmal; és még inkább országgyüléskor. És a meddig ez igy volt, a különösen egybehivott, tulajdonképpeni összejöveteleknél alkalmazott királyi meghivás sem vezethetett a tanácsban való magánjogú, örökletes résztvételre hivatott főurak körének szilárd elhatárolására. Mert az ilyenkor természetszerüleg használatba vett királyi meghivó-levél[46]) nem

[46]) A tágabb tanács összejöveteleire szóló királyi meghivólevélről, bár szükségszerüen igen régi, oly régi, mint az országgyülési regalis (l. alább), törvényeinkben nem tétetik említés. Két ily meghivót ismerünk,

volt egyéb, mint egyszerű administrativ eszköz; nem jelenthetett egyebet, mint a mit kifejezetten mondott: hogy a király az illető főúrnak tudomására akarja hozni a tágabb királyi tanács egybegyűlését, és hogy megkivánja, vagy éppen megparancsolja jöttét. De nem jelenthette a fennálló állapotok között azt, hogy csakis a királyi levéllel meghivottaknak van joguk a tanács ülésein megjelenni. Ha egy főúr, kihez ugyan meghivó nem intéztetett, de a ki a királyi tanácsban különben (gyakrabban vagy ritkábban-e, közömbös lehetett) meg szokott jelenni, egyéb módon tudomást szerezvén a tágabb királyi tanács összejöveteléről, vagy történetesen a gyűlés helyén tartózkodván, az ülésen megjelent: kinek jutott volna eszébe, az illetőt, mivel különösen levéllel meg nem hivatott, a tanácskozásokban való résztvételből kizárni? Igy tehát a főúri osztályt a nemzet többi rétegeitől elkülönitő határvonal fixirozódásának el kellett maradni.

E szabályozatlan, szervezetlen állapotnak következménye és külső jele: hogy hiányzik a főurak körébe tartozást, a királyi tanácsban való állandó, örökletes résztvételre jogosultságot hiven jelölő egyéni jellegü kifejezés. A XIV. századra vonatkozólag talán a név elé függesztett „dominus" szót tekinthetnők a főúri állapot ily tényleges természetü kifejezőjének; de ez a jelző a XV. század előrehaladásával hovatovább mind jobban demokratizálódik. Oly világos, minden kétséget kizáró és (az alkalmazás körét tekintve) szabatos használatú egyéni jelölés, minő a XVI. század dereka óta a „magnas" (l. alább), a vegyes házakbeli királyok korában, a tágabb királyi tanács fennállása idején, nem fejlődhetett ki. Megalakult ugyan a XV. század második felében egy az előkelő, főúri állapotot jelző egyéni használatú elnevezés, éppen az előkelőségnek legbecsesebb tartalmához, a királyi tanács „természetes" tagságához kapcsolódottan: a *baro naturalis*. De e kifejezés, melyről a II. részben, a bárói czim fejtegetésénél bővebben fogunk szólni, — nem is említvén, hogy kézzelfogható, jogi ismérvekhez magától értetődőleg kötve

II. Ulászló korából; mindakettő eddig kiadatlan lévén, a függelékben közöljük. Szokásban létét tanusítja továbbá az ugyanott közzétett országgyülésre szóló regalesnak egyik helye: „Universos praelatos et barones regnique proceres, *ut scis*, ad nos accersiri iusseramus."

nem volt — nem alkalmaztatott abban a tág körben, melyben jelentésénél s alapjánál fogva alkalmaztathatott volna, csupán a legkétségtelenebb urakra, a főurak körének csúcsaira, a mi szintén érdekes bizonyitéka azoknak a nehézségeknek, melyek a főúri osztály kevésbbé szembetünő, mondhatni: alsóbb elemeinek fix meghatározása körül felmerültek. És ezek a nehézségek okozták, hogy bár a király — mint említők — sürün nevezi a tágabb királyi tanácsot röviden „tanácsosainak" (consiliarii) és „consiliarii" gyakori gyüjtőneve a főurak körének, az aristokratia összességének,[47]) a consiliarius (tanácsos) jelölés mégsem vált a főúri osztály egyes tagjainak egyéni jelzőjévé. A király csak nagy ritkán nevez egy-egy urat „tanácsosának" tisztán főúr voltánál fogva, azon az alapon, hogy a tágabb királyi tanácsnak született tagja; — erre jóformán csak külföldi uralkodónak, kormánynak szóló oklevélben van példa.[48]) Az esetek tulnyomó nagy többségében a „consiliarius" mint egyéni jelző a tulajdonképpeni tanács tagjai közül való, tehát állandóan a király körül tartózkodó s a folyó ügyek vitelében segédkező egyházi vagy világi főurat vagy egyszerü nemest jelenti.[49])

[47]) A „domini" értelmében használt „consiliarii" néha magába foglalja a főúri osztály két legelső csoportját, a főpapokat és a zászlósurakat is, néha nem. E szóhasználat példái: „Austriae dux de nostris consiliariis recepit..." 1341. Kat. IX. 205.; „multis tractatibus inter dominum regem, seu barones et consiliarios suos et..." 1358. Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 508.; „habita deliberatione cum praelatis et baronibus ceterisque consiliariis nobiscum existentibus" 1464. Suppl. II. 163.; „praelati et barones ac consiliarii dicti regni Hungariae" 1474. Kat. XV. 677.; „praelati, barones ceterique consiliarii regiae Maiestatis" 1495: XXV. t.-cz. princ., 1., 3. §§.; „volentibus dominis baronibus consiliariisque regiae Maiestatis et ceteris regnicolis" 1495: XXXI. t.-cz. princ.; „cum consilio dominorum assessorum et aliorum suorum consiliariorum" 1507: V. tcz. princ., 2. §.; „subsidio dominorum consiliariorum nostrorum nobiscum existentium" 1516. Kat. XVIII. 942.; „honores comitatuum regia Maiestas a dominis consiliariis saecularibus, qui praeter unum plures habent..., auferat" bácsi 1518: XVIII. t.-cz. Vest. 487.

[48]) „Georgius comes Corbaviae, consiliarius regiae Maiestatis, ambasciator in regno Franciae" 1385. Dipl. Eml. az Anjoukorból III. 582. — „Consiliariis nostris" névvel nevezi Mátyás (1465.) a bibornoki testületnek irt levelében a Rómába küldött Vitéz János pécsi püspököt és Rozgonyi Jánost. Kat. XV. 10.

[49]) A szó szoros értelmében vett tanácsost jelent a „consiliarius" pl. Kat. VIII. 576., Dipl. Eml. az Anjoukorból II. 303., Hazai Okmt. VII.

III. FEJEZET.

Az országgyülésen való személyes résztvételnek, mint a nemességnek csupán egy meghatározott körét megillető külön jognak kifejlődése.

1. A tágabb királyi tanácsnak kevéssé szervezett s rendezett volta, a működés időbeli és személyi körülményei tekintetében való consolidatiónak nagymérvü hiánya okozta, hogy a király tanácsában (mint ilyenben) való szereplés, tényleges állandósága és örökletessége daczára nem vált egy egyéni tagjaiban meghatározott körnek kizárólagos jogává, hogy tehát mindaddig, mig a tágabb királyi tanács ilyetén módon fennállott, örökös főrend sem válhatott ki.

De ha a király tanácsában való szereplés nem is szolgálhatott az örökös főrendiség megalakulásának közvetlen alapjául, a *közvetett alapot igenis ez nyújtotta.* Mert a tágabb királyi tanács keretén belül maradt fenn s gyökerezett meg *annak* a közszereplésnek teljessége és korlátlansága, a mely közszereplésre való jog (illetőleg a jognak különböző mértékben s módon gyakorlása) szolgált alapul — előbb tényleg, majd jogilag — a régi nemesi jogegyenlőség (részleges) megszünésének. Az a közszereplés, mely az azelőtt egységes nemességnek rendekre bomlásánál a fundamentum divisionis feladatát teljesitette, tudvalevőleg az állampolgárnak legfontosabb közjoga, a főhatalom legnevezetesebb ágában: a **törvényhozásban való résztvétel** joga volt; s az örökös főrendet azok voltak megalkotandók, kiknek a törvény — a *tényleges fejlődésnek s állapotoknak megfelelően* — személyiségükkel egybeforrt, örökölt s átöröklődő kizárólagos jogává tette, hogy ezt a legfőbb közjogot, a törvényhozásban való résztvételt, teljesen és megszoríttatlanul, azaz az országgyülésen való személyes megjelenéssel gyakorolják. A tényleges fejlődés pedig, a melynek eredményeit igy utóbb szentesíté a jog, a tágabb királyi tanács intézményén vezetett át, a tágabb királyi tanácsban rejlik annak a fejlődésnek legfontosabb

---

413., Tört. Tár 1884. évf. 26. (v. ö. 220—233), 1446: VI., XIII. t.-czikkek, Kovachich, Astraea I. 423., Teleki X. 522., Dipl. Eml. Mátyás király korából I. 309., II. 251., 304., 305., 440., Vest. 399., Jászóvári codex 95b, 209b, 212a.

folyamata, mert — miként említők — ama közszereplés teljessége, az országgyülésen való egyéni, magánjogú részvétel a tágabb királyi tanács keretéből kiindulva, azzal összefüggésben s kapcsolatban fejlődött ki s jelent meg ugy, mint a nemességnek egyedül egy körét: a főnemességet megillető különös jog. Ezt az összefüggést fejezi ki a magyar jogtörténelemnek az az általánosan elfogadott tétele: a (tágabb) királyi tanácsból indult ki a főrendiház.[1])

Midőn a király országgyülést hivott össze, azok az elemek, kik egyébkor is szoktak volt a király udvarában megjelenni, hogy megbeszéljék s elintézzék az egész nemzet hozzájárulását kevésbbé igénylő ügyeket, a király s az urak akaratának és elhatározásának fentartott állami teendőket, szóval: a *tágabb királyi tanács* elkülönült, s elzárt testület módjára (bár mint láttuk szorosan véve nem volt az) együttmaradt és *külön* s elváltan *tanácskozott* a többiektől, a nemesség

[1]) Hajnik Imre, A nemességnek az országgyülésen stb. megjelenése 15.; Kiss István, Magyar Közjog 262.; Lechner, Közjogi jegyzetek 5. kiad. 166.; Timon i. h. 484. Hajnik ekként szövegezi e tételt: „A Habsburgok alatt régi jellemét és feladatát illetőleg lényeges változáson keresztül ment királyi tanácsnak a főrendűek gyülekezetévé való *tágulásából* indult ki a főrendiház.“ Előadásomból eléggé kiderül, hogy én e szövegezéssel némileg ellentétes eredményre, pontosabban: a tágabb királyi tanács és a főrendiház viszonyának, melyet Hajnik tágulásnak nevez, más felfogására jutottam. Én azt hiszem, hogy a tágabb királyi tanácsot, miként az a vegyes házakbeli királyok korában előttünk áll, csupán a szervezettség és a jogi szabályozás hiánya különbözteti meg a későbbi főrendi táblától és hogy a magánjogi alapon nyugvó, örökös, azaz hivataltól, tisztségtől független résztvétel a király tanácsában épp oly tág terjedelmü s széles körü volt, mint utóbb a főrendi táblán, — természetesen nem értve a terjedelemnek szoros számbeli egyenlőségét (hisz kétségtelenül egyenlő terjedelem mellett ez az egyéni résztvétel számbelileg 1885-ben aránytanul nagyobb volt, mint 1608-ban), hanem értve annak egyenlő politikai értékét, azonos társadalmi jelentőségét. A mit Hajnik tágulásnak mond, abban én csak a kiváló jogállásu elemek szabatos meghatározódását, kifelé való elrekesztődését látom. Eltérő felfogásom a sulypontnak a szervezetlen tágabb királyi tanácsra helyezésén sarkallik, melyben a közjogi basist nélkülöző, magánjogú résztvételt (egyebek között a „proceres“ szó értelmezésére, a tágabb királyi tanács elnevezéseire utalok) valóban nagyterjedelmünek *kell* tekintenünk; alapul továbbá azon a kétségtelen tényen, hogy az ezt a *magánjogú* résztvételt kisérő királyi meghivás törvényhelyekkel s oklevelekkel beigazolhatólag visszanyul — mint látni fogjuk — *legalább* is Mátyás uralkodásának idejébe.

zömétől, mely csak ily ritka alkalommal gyült egybe az ország sorsát intézni. Ez — magyarázatra, megokolásra nem szorul — természetes dolog volt. Aristokratikus éle (a testületi együvétartozás érzetének erővel teljes megnyilatkozása) magától értetődött; az elkülönülés jogosultságához, azaz szükségszerüségéhez amugy sem fért legkisebb kétség sem: ha valamikor, ugy éppen országgyülés idején volt szüksége a királynak tanácsosaira, midőn a legnagyobb érdekü, a legfontosabb ügyek kerültek tárgyalásra s döntésre.[2]) A királyi tanács ilyetén elkülönülése kétségtelenül már igen régen jelentkezett, azonnal, mihelyt az országgyülések mindjobban elvesztették törvénykezési jellegüket és törvény*hozó gyülésekké*[3]) alakultak, vagy óvatosabban kifejezve s megfelelőleg a kérdés eldöntetlen[4]) állapotának: mihelyt a törvényhozó gyülések

[2]) Ami ugyan nem jelenti azt, hogy a király ott volt az uraknak ilyenkor tartott összes ülésein. Hisz a tágabb királyi tanács ilyenkor nem csupán mint királyi tanács működött, hanem önön törvényhozási jogát is gyakorolta; és az 1495: XXV. t.-cz. (l. fentebb) tanusítja, hogy — ha előbb nem, de már a XV. században tudtak különbséget tenni e kettő között.

[3]) A „törvényhozó" jelzőt használom az országgyülésnek — szemben az igazságot szolgáltató törvénynapokkal — jelölésére, a törvényhozás lévén az országgyülésnek a későbbi alkotmányjogi fejlődés s mai felfogásunk szempontjából legjellegzetesebb feladata. De tudjuk, hajdanta törvények hozatalán kivül alkalmilag sok mindenféle egyéb országos ügy foglalkoztatta az egybegyült rendeket, sok oly ügy, mely sajátos természeténél fogva nem nyert törvény formájában elintézést; nevezetesen a középkor utolsó századait illetőleg figyelhetjük meg az országgyülés competentiájának ezt a tág terjedelmét. Tanulságos e tekintetben az 1453-iki végzemény következő mondata: „Inter alia, quae hinc inde... expedita sunt, exhibuerunt nobis articulos infrascriptos."

[4]) Ujabban különösen Kosutány Ignácz állítja teljes határozottsággal, hogy „a *két* gyülekezet idejére, czéljára, eljárására, tárgyára nézve egymástól merőben különbözik." Magyar Alkotmány- s Jogtörténelem I. 152. Én azt hiszem, hogy az, a mit az Árpádok korára vonatkozólag „országgyülés" s „törvénynap" neve alatt meg szoktak különböztetni (és joggal), *egy gyülekezetnek* a működés különbözősége folytán *különböző megjelenési formája,* nem pedig két, különböző időben tartandó, különböző alkatú gyülekezet. A XIII. században fejletlen kormányzat mellett rendes törvényhozásra még szükség nem volt; az államnak legfőbb teendőjét az igazságszolgáltatás képezte, melynek súlypontja ekkortájt az autonom szervezkedés, a megyei biráskodás kezdetlegességénél fogva a központban, a király személyes hatóságában rejlett; ezért az Aranybulla (I. cz.) és nyo-

mindinkább háttérbe szorították a törvénynapokat, — az az a XIII. század vége felé.[5]) Csakhamar mindjobban növekedett

mán az 1231. (I. cz.) és 1267-iki végzemény (VIII. cz.) törvénynapok, nem országgyülések tartására kötelezi a királyt. De ha a „necessitas regni,“ ha a viszonyok egyik-másik ügynek országos elintézését s rendezését kivánták, a *törvénynapra* összeseregletttek egyszerüen országgyülést formáltak és az ország nevében határoztak. Ha a törvénynapoknak valóban egyéb rendeltetésök nem volt, minthogy szinhelyéül szolgáljanak a király biráskodásának, minő politikai czélzatot tulajdonítsunk az 1267: VIII. cz. azon parancsának: „de quolibet comitatu duo vel tres nobiles debeant convenire?“; miért helyeztek volna súlyt az ország minden részéből való nemeseknek jelenlétére? A királyi itélet érvényességéhez az kétségtelenül nem kivántatott meg. Egyébiránt XIII. századbeli törvényeink a jogszolgáltatáson kivül ismételten más feladatot is utalnak az évi gyülekezetek, az u. n. törvénynapok hatáskörébe, — egyre növekedő mértékben a királyi kormányzat ellenőrzését s felelősségre vonását. Az Arany Bulla 14-ik czikke a főispánoknak, az 1290. decretum minden egyes bárónak (megye ispánnak) hivatali eljárását s az ország összes helyzetét vizsgáltatja meg az egybegyült nemzettel (XXXI. t.-cz.), mig másfelől az ő tanácsához köti a nádornak, tárnokmesternek, alkanczellárnak s országbirónak kinevezését (IX. t.-cz.). Az előadottak után kétségtelen, és voltaképpen csak ez az, a mi a vonal feletti fejtegetéseink szempontjából reánk érdekkel bir —, hogy a XIII. század végén a magyar nemzet *országos gyülekezeteinek* rendes s *uralkodó formája* a törvényhozó gyülés volt, nem a törvénynap (mit talán lehet összefüggésbe hoznunk a nádor vidéki biráskodásának s a megyei igazságszolgáltatásnak az 1298: XXXII. és XLV. t.-czikkek által jelzett szilárd szerveződésével.) Ez a tény (melyet elismerni kénytelen a törvénynap és országgyülés teljes különbözőségét vitató Kérészy Zoltán is imént megjelent tanulmánya: A magyar országgyülések eredete stb. 62. lapján) fontos reánk nézve, mert magába foglalja a XIII. századra vonatkozólag a királyi tanács elkülönülésének, külön tanácskozásnak lehetőségét, a mi fogalmilag ki van zárva a törvénynapnál, hol a király (vagy nádor) itél egynéhány báró- vagy nemessel, a közönség, az egybegyült rendek jelenlétében s hallgatása mellett. [Különben tudjuk, — és ez hatalmas bizonyíték állításunk mellett —, hogy törvénynapon is, a midőn kivételesen szükség volt az auditorium gyanánt jelenlevő nemességnek valamelyes önálló működésére: enunciatiójára, a közönség határozathozatal céljából félrevonult és a király mellett vagy helyett törvényt ülő uraktól különváltan tanácskozott. Lásd az 1352-iki törvénynapról szóló, egy alkalommal már idézett nádori itéletlevelet Anjouk. Okmt. V. 604.]. A következő jegyzetben meg fogjuk kisérelni, annak bebizonyítását, hogy a királyi tanács különválása, minek *fogalmi* lehetőségét ime kimutattuk, a XIII. század vége felé csakugyan be is következett.

[5]) Ezt vélem következtethetni az 1298-iki törvény praefatiójának sokat vitatott mondatából: „Ut per praelatos et viros ecclesiasticos, nec non et nobiles … exclusis quibuscumque baronibus prout moris est huic

az elkülönülés jelentősége: midőn t. i. a nagy birtoktömegek állandósulásával, a nagybirtok politikai sulyának növekedésével a tágabb királyi tanács tagjaiban és politikai szerepében egyre bővül s ott állandóan helyet foglalnak az ország gazdag

regno casuro... subveniretur." Suppl. I. 91. Kovachich ezt betüszerinti értelemben vette s felállította a régi magyar közjog tételeként, hogy a törvényhozó hatalom megoszlik két tényező között: az egyiket a király alkotja a főurakkal, a másikat az egyházi elem s a nemesség u. o. 92. s kk. Kovachichnak ezen állítása nyilván helytelen; a papoknak és nemeseknek a båróktól külön tanácskozására, mint Pauler említi, „nem igen van példa." Pauler szerint „itt rendkívüli, bár nem az urak akarata ellen történt intézkedésről van szó és a ‚prout moris est' az ‚ut per praelatos et nobiles... regno casuro subveniretur'-ra vonatkozik, mibe a barones-ekre vonatkozó mondat csak betoldás" i. h. II. 745. E magyarázat fölötte világos és plausibilis; és midőn azzal szemben az idézett törvényhelynek ismét más értelmezésével állok elő, jól tudom, eleve is valószinütlen, hogy ne nagy történetirónknak legyen igaza. Én t. i. *abban a királyi tanács elkülönülésének bizonyítékát látom.* A „prout moris est" vélekedésem szerint aligha vonatkozhatik az „ut... huic regno casuro subveniretur"-ra; e tagadhatatlanul emphatikus mondatnak az a lapos, semmitmondó betoldás alig lehet a kiegészítője; ha gyülekezésük czéljáról s fontosságáról akartak volna elmélkedni, bizonyára abbeli kötelességüket hangoztatták volna, nem pedig azt, hogy igy szoktak tenni (mi csupán keserü önguny és önszemrehányás lehetne: hogy ime, annyi fontolgatás s intézgetés után egyre bukó félben van az ország!) A „prout moris est", azt hiszem, mégis csak a baronesekre, vagyis a *tanácskozás módjára* vonatkozik. Miként értsük tehát azt, hogy a bároknak a nemesség gyülekezetétől való távolléte *rendes* dolog? Kizártnak tekinthető — mit az „exclusis quibuscumque baronibus" szavaknak felületes olvasása velünk elhitethet —, hogy a főuraknak az országgyülés végzéseire egyáltalán semmi befolyásuk nem lett volna, azaz hogy ők az országgyülési tárgyalásokban egyáltalában nem vettek volna részt. A gazdag, hatalmas uraknak (a „barones" szó itt nincsen szoros, technikai jelentésében véve) állandó politikai vezérszerepe ezeréves multunkban e dolgozat folyamán számtalanszor érintett, sokkal kétségtelenebb tény, semhogy bizonyítanunk kellene. Sőt magára az 1298-iki országgyülésre vonatkozólag is tudjuk, hogy annak határozatai a főurak hozzájárulásával „accepta auctoritate et consensu domini regis et baronum totius regni" (praef. 4. §.) emelkedtek törvényerejére Kovachich i. h. I. 90., 93. ll.; a törvény XLIV. czikke világosan említi, hogy nagyobb erősség okából „dominus rex et regni barones sigilla sua ad instar sigilli praelatorum huic chartae statutorum apposuerunt" u. o. 139. és Pauler a XLV. törvényczikkel kezdődő részt, mint említők, egyszerüen „a király és a bárók végrehajtó rendeletének" nevezi. A főuraknak rendes távolléte tehát nem jelenti azoknak erőszakos távoltartását [talán volt az exclususnak a középkori latinságban deponentiális árnyalata, mint van a synonym „semotus"-

földesurai, a nagybirtoku főurak (proceres, domini) mind. Ezzel már *a legfontosabb közjog gyakorlásának* terén, az országgyülésen is, korán kifejezésre jut a nagybirtokos urak és a középsorsu nemesség közötti ellentét: azonban, mig egyébként változás nem állott be, mig mindnyájan egyenlően, személyesen

nak], hanem jelenti azoknak *külön tanácskozását* a király tanácsában. Ennek ellenében csak egy nehézség merül fel: a királyi tanácsnak a főpapok is állandó, befolyásos tagjai; lehet-e az a király tanácsa, hol ők nincsenek jelen? Vagy más szavakkal szövegezve e nehézséget: volt-e alapos ok arra, hogy a főpapok ez izben *ne* tanácskozzanak együtt a bárókkal? Erre megfelelnek — igennel — az országgyülést megelőző évek eseményei: a főurak garázdálkodása, mely sulyosan nehezedett a papságra s nemességre egyaránt és végül létrehozta ezeknek természetes szövetségét. Maga Pauler a középkori emberek lelkébe s veséjébe ható éleslátásával igy adja elő a dolgot: „A köznemesség magában véve, bár a nemzet dereka, fejetlen tömeg volt. Élére tehát a püspökök állottak. Bennük, tekintélyük mellett, már állásuknál fogva leginkább megvolt az érzék az igazság s rend iránt“ i. h. 583. l. Szóval az 1298-iki gyülésen két *párt* száll egymással szembe, a mely pártalakulás megbontja a királyi tanácsot és tagjainak egy részét — a főpapokat — a különben egyedül tanácskozó nemesség élére állítja, a mivel egyszersmind a törvényalkotás kezdeményezése és sulya is áthárult a nemességre. A pártalakulás tényének s egyúttal egész értelmezésemnek bizonyításául még csak néhány egykoru adatot akarok felhozni. Már Kovachich utalt arra, hogy egyes jelenlevőknek névszerinti felsorolásával országgyülési végzeményben — mint az 1298-iki decretumban —, csakis akkor találkozunk, midőn politikai pártok versengése alkotja a gyülés hátterét; több kifogásolhatatlan példát is idéz (i. h. 94. s. kk.), miknek sorát könnyen toldhatnók meg néhány további esettel (v. ö. az 1518-iki budai czikkeket u. o. II. 416.). Megemlítettük már továbbá, hogy a királyon kivül a főpapok és bárók is ráfüggesztették pecsétjeiket az országgyülési végzések eredeti okmányaira, a mi közönséges decretumnál szokatlan s feltünő dolog, de érthető a *pártok* egyezségénél. Jakab pápai legatusnak az 1299-iki rákosi gyülés alkalmából kiadott oklevelében meg ezt olvassuk: „rex, praelati... secundum *seriem constitutionis* anno praeterito promulgatae *editam pro reformatione* pacis et status regni... congregati (fuerunt)“. Ime, a leghitelesebb tanu kijelentése szerint: a békének s az ország rendjének helyreállítása volt czélja az 1298-iki pesti gyülésnek, az ott hozott határozatoknak; és ez a „reformatio pacis“ mi lehetett egyéb, mint megszüntetése a bárók között egyfelől, a főpapság s nemesség között másfelől fenforgó egyenetlenségeknek és villongásoknak? Talán akadnak, kik a „pro reformatione pacis“-t a „congregati fuerunt“ tartozékának tekintik s úgy fogják fel, hogy a béke helyreállítása az *1299-iki* gyülésnek tüzetik ki feladatául; mennyivel inkább volt hát ugyanez hivatása a 98-iki pesti országgyülésnek, melyet még nem előzött volt meg a pártoknak efféle közeledése s compromissuma.

érvényesítették szavazatukat s kivánságukat, addig ez a különbség, ez az ellentét jóformán csak külső volt s pusztán a tanácskozás helyének kevésbbé-inkább előkelő voltában nyilvánult. A XIV. század eleje óta tartott országgyülések mindegyikéről maradtak reánk adatok, melyek a tágabb királyi tanácsnak, a főuraknak a királyi udvarban való külön tanácskozását bizonyitják. Beérhetnők azzal, hogy a legpraegnansabb s legismertebb esetet idézzük: az 1458-iki királyválasztó gyülést, s ennek azt a pompás jelenetét, midőn a Buda várában, a királyi palotában tanácskozó egyházi s világi főurakat megfélemlítette s meghajlította a Rákos mezejéről a befagyott Duna hátára szállott negyvenezerfőnyi nemességnek harsogó „Éljen Mátyás!" kiáltása.[6]) S a tágabb

[6]) A „főpapok, országnagyok és előkelők" külön tanácskozásáról kézzelfogható tanuságot tesznek a mondottakon kivül a következő tények, egykorú nyilatkozatok stb. 1311-ben a király és Omode nádor családja megegyeznek abban, hogy a közöttük fenforgó vitás ügyről „in congregatione (domini regis et *regni*) idem dominus rex cum *praelatis et cum baronibus* regni sui habito consilio *deliberabit;*" hogy csakugyan országgyülésről van szó, mutatja a következő mondat: „si vero non contingat fieri regni congregationem generalem ..., dominus rex advocabit praelatos et barones et nobiles regni aequitatem servantes et habito consilio eorundem ..." Kat. VIII. 218. „Totum regnum nostrum (a nemesség) Budae congregatum," irja Zsigmond 1434-ben, „rogavit praelatos et barones nostros, ut iidem cum instantia se interponerent apud nostram Maiestatem" u. a. XII. 641. „Am heitigen Tag," jelentik Pozsony város követei az 1446-iki országgyülésről, „sein auf dem Rákus bei einander gewesen der meist Teil der Landherren im Rat, als ... (számos név) ... und ander Herren zumal viel geistlich und weltlich ... Darzu der Ország (miként előbb „regnum" = regnicolae: a megyei nemesség s városi követek). Also erbuten wir uns zu angesicht der *Herren.* Da kam Herr Thoman von Zeecz und ehrt uns mit fürbringen für (vor) *die Herren im Rath,* die uns ehrlichgenug empfiengen und aufnomen" Teleki X. 184. 1455-ben az országgyülés Győrről eloszolván, a főurak együtt maradnak, majd Budán folytatják tanácskozásaikat. Lásd a III. Calixthoz intézett üdvözlő iratot Batthyányi Leges eccles. III. 502. A milánói herczeg követe 1490. jan. 17. ezeket jelenti: „Signori praelati et baroni anchora stanno insieme in consiglio ed ad hora non e publicata conclusione alcuna. Et per non tenire tanto tempo li nobili e regnicoli ... hanno electo et retenuto dui nobili per ogni comitato" Dipl. Eml. Mátyás király korából IV. 430. Külön tanácskozásnak bizonyitéka továbbá az 1492-iki végzemény conclusiójának 5. §-a: „quia domini praelati et barones et regni proceres super huiusmodi articulis... perfectam deliberationem ad praesens facere nequiverunt,

királyi tanácsnak az országgyülés folyama alatt való elkülönülését nemcsak krónikások feljegyzéseiből, udvari historiographusok előadásából, külföldi követek jelentéséből tudjuk, arról tanuskodik egynéhány törvényünk is,[7]) melyek ezt a szokás utján meggyökerezett állapotot elismerik és jóváhagyják.[8]) Sőt e törvények közül a legfontosabbik, az ismételten emlitett 1495: XXV. tvczikk, egyenest az országgyülési tárgyalások

pro eo deliberationem ad futuram diaetam duximus prorogandam." Az 1495-iki országgyülésről azt irja Bonfini: „inter nobilitatem, quae universum regnum refert, et patres proceresque saeva... seditio orta est" Kat. XVII. 726. Az 1510. juniusában tartott diétára az urak már hetekkel előbb sereglettek össze Fraknói i. h. 388. Az 1511-iki országgyülés alkalmával „a király és az elnöklete alatt tanácskozó urak küldöttséget bocsátottak a Rákos mezején egybegyült köznemességhez" u. o. 399. Ugyanerre a diétára vonatkozólag a hires 36 pecsétes oklevél (Turul 1887. évf. 3.) — a tágabb királyi tanácsnak és a köznemességnek szerződése — is tanusítja a külön tanácskozást. Nem kevésbbé tanulságos az 1518. év Szt. György napjára hirdetett országgyülés története (a „praelati et barones proceresque" megállapodásait lásd Suppl. II. 398. s. kk.), valamint az 1524-iki országgyülésnek egyik eseménye: a tágabb királyi tanács részéről külön hadi segély felajánlása: „quum in diaeta proxime praeterita de bello contra Turcas movendo tractare coepissemus, domini praelati et barones ceterique proceres tunc nobiscum existentes quilibet eorum sua sponte... certas marcas argenti se daturum pollicitus est"... Kat. XIX. 416. És lásd végül Burgio bárónak az 1525-iki rákosi gyülésről Sadoletushoz intézett levelét Vest. 576—580. Hogy a tágabb királyi tanács külön tanácskozását a Zápolyák korában ősrégi szokásnak tekintették, mutatja az a levél, melyet János király intézett Szydlovieczky lengyel kanczellárhoz s melyben a székesfehérvári gyülésről (1526. nov. 10.) többek között ezt irja: „Praelati, barones proceres omnisque nobilitas *more maiorem* conveniunt, alii in campum liberum, alii in saepta et domesticos parietes." (M. Orsz. Eml. I. 27.)

[7]) 1492: CVIII., 1495: XXV. t.-cz.

[8]) „In art. CVIII. (1492.) non plane reperitur, nec apparet, qualis modus et ordo debeat observari inter regiam Maiestatem *ac* dominos praelatos et barones consiliariosque Suae Maiestatis *et* ceteros regnicolas ad diaetam confluentes." 1495: XXV. t.-cz. princ. E bevezetésből s megokolásból kiindulva az itt foglalt intézkedéseket bizvást úgy tekinthetjük, mint megállapítását s rendezését a két gyülekezet egymáshoz való viszonyának; és azért méltán felvethetnők a kérdést, *nem létesült-e már 1495-ben, e törvényczikk által jog szerint is a két táblai rendszer?* (V. ö. Zichy Jenő gróf röpiratát: „A felsőházi törvényjavaslatról" 1885. 34. l.) Mindenesetre helytelennek kell tartanunk Kosutány Ignácz állítását „hogy a főrendiház csak a XVI. század második felében kezd *kiválni.*" Magyar alkotmány- és jogtört. I. 153. Ugyane hibába esik Kérészy i. m. 91.

egyszerüsítésére, az országgyülés tartamának rövidítésére kivánja azt felhasználni, rendelvén, hogy a főpapok, bárók s ő felségének többi tanácsosai („praelati, barones ceterique consiliarii Maiestatis regiae") jelenjenek meg a király kitűzte helyen néhány nappal az országgyülés megnyitása előtt és vitassák meg s döntsek el a *magok* részéről az eléjük terjesztett közérdekü ügyeket.[9]) E figyelemre méltó rendelkezésnek ugyan foganatja s nagy sikere nem volt, de az állapot, a melyből kiindult, a királyi tanács elkülönülése nemcsak fenmaradt, hanem röviddel utóbb mind élesebben-élesebben kidomborodó sajátos jelleget nyert.

Jeleztük már, hogy mióta a hatalmas földesurak birtokaikon nyugvó egyéni jelentőségüknél fogva a királyi tanácsban állandóan résztvesznek, ennek az országgyülés idején való elkülönülése a törvényhozói jog gyakorlása tekintetében különbséget, ellentétet idézett elő a nagybirtokú főurak és a közép- vagy éppen kisbirtokos nemesség között. Mondottuk azt is, hogy ez a különbség ceteris paribus (azaz mig a törvényhozásban való résztvételt illetőleg egyébként nevezetes változás nem történt) nagymérvü nem volt s pusztán arra szoritkozott, hogy az urak előkelőbb helyen, a király közvetlen jelenlétében vagy legalább közelében gyakorolták törvényhozó jogukat. Azonban a viszonyok nem maradtak soká ugyanazok; az országgyülésen való résztvétel tekintetében csakhamar egyéb, még pedig nagy horderejü változás következett be. Nem lehet feladatunk, részletesen előadni az okokat és a fejlődést, mely a nemességnek az országgyülésen fejenként való megjelenésének megszüntéhez vezetett. Tudjuk Hajnik Imre gyakran idézett székfoglalójából, hogy a közép- meg kisbirtokos nemesekre nézve roppant anyagi áldozatokkal, a tönkrejutás veszedelmével járt az országgyüléseken való ismételt megjelenés; és — a mint pl. az 1495: XXV. t.-cz. 2. szakasza fájdalmasan panaszolja, sulyos anyagi veszteségeik fejében azzal az erkölcsi sikerrel sem biztathatták s vigasztalhatták magukat, hogy tevékenyen folytak volna be az ország sorsának intézésébe; mert mielőtt még döntésre s határozat hozatalára került volna a sor „költségeikből kifogyván, kénytelenek voltak eredmény nélkül, nagy kárukra

[9]) 3—5. §§.

hazatérni."[10]) Szokásba jött tehát már a XIV. század végén az u. n. megyei követküldés, az electi nobiles kisegitő intézménye: a személyes, fejenkint való megjelenés helyett az autonom testületekké szervezkedett nemesi közönségek, a megyék, választott követekkel helyettesitették s képviseltették magukat. Azonban a nemesség nem egy könnyen mondott le arról, hogy teljes mértékben, egyénileg gyakorolja ezt a legfőbb közjogát; s midőn az ország állapota, a király s a főurak politikája aggodalmat keltett benne a haza jövendője iránt, újra meg újra, két alkalommal is — mind a két Ulászló trónraléptekor — visszatért a fejenkénti megjelenés régi szokásához; sőt kimondatta törvényben (1447: XLV.,[11]) 1458: XIII., 1495: XXVI. tcz.), hogy minden nemes személy szerint hivandó meg s személyen vegyen részt az országgyülésen; a jogosult távollét eseteinek pontos megállapításával (1498: I., 1500: I. t. cz.) súlyos birságot rótt az elmaradókra, melyet a szegényebb sorsu megjelentek javára rendelt fordítani (1518 bácsi XXVIII. tcz.), sőt egy izben örökös szolgasággal fenyegette a távolmaradókat (1525 évi rákosi XXXIX. tcz.)[12]) és megparancsolta mind ennek szigoru ellenőrzését, kemény büntetést szabván a hanyagul eljáró fő- s alispánokra (1523: IX. tcz.).[13]) Hiába minden; a megnevezett törvények gondos keresztülviteléről ugyan szó sem volt; mégis a szinte évről-évre tartott országgyülések kimerítették, majdnem tönkretették a középsorsu nemességet — az országnak nagy szerencsétlenségére. Mohács után a nemesség lemondott a törvényhozásban való résztvételnek teljességéről s megszoríttatlanságáról: újból felelevenült a megyei követ-

[10]) „Expensis admodum exhausti ad propria tandem cum ipsorum damno reverti coguntur." Láttuk, a tágabb királyi tanácsban szereplő elemeknél volt a döntés és az elhatározás; legalább kétségtelen, hogy beleegyezésük nélkül s akaratuk ellenére semmi törvénybe nem ment. És láttuk, hogy mind ők maguk, mind mások gyakran hangoztatják ezt; hogy a tágabb királyi tanács az országgyülésen hozott határozatokról s törvényekről úgy szól, mintha csakis az ő saját akarata s külön alkotása volt volna. V. ö. a tágabb királyi tanács közreműködésével alkotott királyi rendeletekről mondottakat (II. fej. 4. pont).

[11]) Suppl. II. 89.

[12]) Vest. 589.

[13]) Suppl. II. 523.

küldés intézménye, hogy három századig meg ne szünjön. Királyaink egyes kisérletei, hogy ünnepélyes alkalmaknak az egész nemzet résztvételével nagyobb fényt kölcsönözzenek, magának a megyei nemességnek ellentállásán törtek meg[14]) s 1526 után nincs többé reá eset, hogy a nemzet a régi módon, fejenként való megjelenéssel hozott volna törvényt.[15])

A törvényhozásban való résztvételnek ezzel a mélyreható változásával *végleg*[16]) módosult a tágabb királyi tanács különállásának jellege. Mert *a király tanácsában szereplő elemek*, az egyházi és világi főurak éppen elkülönülésük s *különállásuk következtében* változatlanul megőrizték és *megtartották az országgyülésen való résztvétel régi módját*. Ha a tágabb királyi tanács az országgyülések alkalmával évszázadok óta el nem különül; ha tagjai mindenkor együtt tanácskoztak és együtt gyüléseztek volna a nemesség zömével: úgy a képviseltetés elve természetesen reájuk, a nagybirtokú főurakra is kiterjedett volna — hisz ők is részei voltak s maradtak is a megyéknek;[17]) és

[14]) Sárosmegye átiratát az 1572-iki koronázó országgyülésen való megjelenés tárgyában közli Fraknói M. Országgy. Eml. V. 428.

[15]) A megyei követküldés ugyan — 1608 előtt még kisegítő intézmény lévén — nem zárta ki azt, hogy a választott követeken kivül a megyei nemességből mások is személyesen részt vegyenek az országgyülésen: a személyes megjelenés megtartotta „elvi jogosultságát“. De tudjuk, hogy a megyei nemesség egyes tagjai ezt a jogot csakis a Mohácsot közvetlenül követő királyválasztó és koronázó gyülések alkalmából vették igénybe, midőn a pártok teljes erővel, lehetőleg nagy tömegekben igyekeztek felvonulni a döntő küzdelemre. A M. Orsz. Eml.-ben közzétett jelentések, utasítások, feliratok, előterjesztések meg javaslatok eloszlatnak minden kétséget a felől, hogy az 1530-ik esztendőn túl (kivételével egy ideig a részleges gyüléseknek) a megyei követek (electi nobiles [I. 435.], primores comitatuum [I. 104.], comitatuum nuntii) mellett sehol nem jelentkeznek többé az *egyéni* résztvétel jogát gyakorló „singuli nobiles“, mintha csak e fontos jog feledésbe merült volna. A *tényleges* fejlődés előadásában tehát teljesen mellőzhetjük az általános egyéni résztvétel elvi jogosultságának gyakorlatilag tartalmatlan momentumát.

[16]) Végleg, mondottuk, mert hiszen a királyi tanács különállásának ez a sajátos jellege *ideiglenesen* már előbb is mutatkozott: 1384—1440., majd ujból Mátyás uralkodása alatt.

[17]) Tudjuk, a megyének régi, hivatalos megjelölése „communitas nobilium“ a megváltozott rendi viszonyoknak megfelelőleg „praelatorum, baronum, magnatum et nobilium communitas“-szá bővül, és az „urak“ meg az egyszerüen „nemesek“ ezentúl az egyes megyéken belül mind

ki mondhatná meg, fenmaradt-e volna egyáltalán a törvényhozásban való egyéni, teljes résztvétel?[18]) Igy azonban azok a mozgalmak, melyek a nemességnek megyénként való képviseltetéséhez vezettek, a különálló királyi tanácsot nem érintették; közvetlenül a személyes megjelenés megszüntét előidéző anyagi okok a király tanácsában résztvevőkre — az ország gazdag földesuraira — annál kevésbbé hatottak. Ezért a királyi tanács alkotó elemei — az egyházi s világi főurak — továbbra is személyes megjelenéssel, teljesen és megszoríttatlanul gyakorolták törvényhozó jogukat, mig a nemesség zöme csupán testületenkint, közvetetten, azaz megyénként küldött képviselők utján folyt be az állami élet legnevezetesebb működésébe. Ily módon tehát a legfőbb közjog gyakorlásának tekintetében a nagybirtokos urak és a nemesség zöme között ujabb, az elváltan való tanácskozásnál lényegesebb, mélyreható *elvi különbség s ellentét* fejlődött ki s szilárdult meg.

Egyszersmind még nagyobb s még élesebb lőn ez az ellentét. Azonnal a mohácsi veszedelem után ugyanis a tágabb királyi tanács mind jobban-jobban elveszíté tanács jellegét, majd teljesen megszünt annak lenni, a minek okai a Habsburgok trónraléptében, tudniillik az udvarral s az udvartartással kapcsolatos összes viszonyok átalakulásában

tisztábban jelentkeznek állandó érdekkörök gyanánt, kiknek egyezkedésére bizatik nagyfontosságú megyei szolgáltatások s intézkedések meghatározása. Pl. a limitatio super distributione taxae 1556: V., XII. t.-cz.

[18]) És ha esetleg fenmarad is a singuli nobiles megjelenésének formájában, fölötte valószinütlen, hogy ily viszonyok között két kamararendszer létesül. Ez csupán a pro suis personis megjelenőknek *kiválása* utján mehetett volna véghez; s vajjon mi szolgált volna alapul a kiválásnak, egy tudatos, többé-kevésbbé hirtelen s erőszakos változtatásnak? Mi lehetett volna annak módja? — Efféle conjecturák, igaz, rendszerint czéltalanok s kerülendők; mégsem hiszem, hogy fölösleges volt ezeket érinteni. Mert a mondottak nyilvánvalóvá tesznek előttünk bizonyos *analog* nehézségeket, melyek szintén ellene szólnak annak a felfogásnak, hogy a Mohács előtti királyi tanács a Habsburgok alatt tágult volna a későbbi főrendi házzá, azaz hogy a Habsburgok *kezdtek* volna a főpapokon, országos főtiszteken és a consilium Hungaricum tagjain kivül (a kik mind hivatalból jelentek meg), idővel másokat is az *országgyülésen* való személyes résztvételre felszólítani. E felfogás szerint itt merő *újitás* forogna fen, mit annál kevésbbé érthetünk meg, minthogy az országgyülés idején külön tanácskozó gyülekezet (mint azonnal látni fogjuk) 1526 után megszünt a király tanácsa lenni s annak tekintetni.

keresendők. Hisz láttuk, a tágabb királyi tanács intézményét mind kifejlődésében, mind a működés tárgya s főleg módja tekintetében mily szoros és sokszoros kapcsok fűzték a királyi udvarhoz. E szálakat egyszerre, hirtelenül elmetszette és egyúttal a tágabb tanács működésének életfeltételeit megszüntette az a tény, hogy az új dynastiának mindjárt első fejedelme, I. Ferdinánd állandóan az országon kivül tartózkodott, többnyire Bécsben, gyakran a magyar határtól messzebb eső vidéken, Németországban, sőt néha spanyol, olasz földön is. Azok után, a miket a tanács gyülekezéseinek nagyrészt esetleges, történetes jellegéről tudunk, világos előttünk, mily következésekkel kellett járnia annak, hogy a végrehajtás meg az igazságszolgáltatás élén álló főtiszteknek az országban kellett maradniok és azt sürün egymásután, hosszabb időre nem hagyhatták el; hogy a magyar királynak külön udvartartása is véget ért[19]) s így az országos főtisztviselőknek második csoportja — a később (1687: X. t.-cz. alapján) úgynevezett kisebb zászlósurak — sem tartózkodtak többé huzamosabban a király udvarában; hogy számos más főúr főispánságot, vezérséget, várkapitányságot viselvén, ezekben a háborús időkben megyéjében s állomásán kellett, hogy legyen. És ennél is lényegesebb, mélyebb hatású volt a központi kormánynak az udvartól, ha nem is teljes, de nagymérvü elkülönítése, minek folytán, a hivatalt viselő urakra nézve is, szükségessé is csak fölötte ritkán vált, hogy az udvart felkeressék; legkivált pedig a központi igazságszolgáltatás curiai voltának megszünése idézte elő a tágabb tanács gyülekezéseinek jóformán teljes s rögtöni megszüntét. Hozzájárult továbbá az udvarnak új szelleme, a Mátyás és a Jagellók udvarának intézményeitől elütő, szigorú, merev etiquette, a királynak és a királyi családnak az alattvalóktól tökéletes elzárkózása, a mi egyszersmind kizárta a király által különösen egybehivott, valóságos összejöveteleknek is a lehetőségét. Bár a Habsburgok trónrajutása első sorban az aristokratiának volt a műve és a Habsburgok belpolitikájukban egészen a legujabb időkig az aristokratiára támaszkodtak leginkább, a főurakkal való sürü,

[19]) Bár a Habsburgok állandóan, megszakítás nélkül töltötték be az udvari méltóságokat (kivévén mégis a reginatusnak, a királyné udvartartásának méltóságait. Timon i. h. 404.)

közvetlen, *tömeges* érintkezés sem fért össze hispániai szellemü udvaruknak bevett szokásaival s elveivel; nem egyezett meg ennek az udvarnak a királyról, a fejedelem személyének magasztosságáról táplált felfogásával, hogy a „Sacra Regia Maiestas"[20]) talán több napon át egymásután, órák hosszatt együtt üljön nagyszámú emberrel — ha mind hatalmas, előkelő urak voltak is —, hogy személyesen vezesse e tág gyülekezet tanácskozásait és meghallgassa a sok-sok jelenlevőnek véleményét, javaslatát, kivánságait stb. És végül, nem illett össze a tágabb királyi tanács közreműködésének igénybevétele a Habsburgoknak és környezetüknek a fejedelmi hatalom korlátlanságáról vallott nézeteivel s absolutistikus törekvéseivel; — távol állott tőlük, hogy az aristokratiának az eddigihez hasonló lényeges, döntő befolyást engedjenek az állami ügyek intézésében. Ez okozta, hogy I. Ferdinánd a Mohács előtti tágabb királyi tanácscsal nem barátkozhatott meg, *azt, mint tanácsot* teljesen mellőzte,[21]) azaz hogy nem tett semmit a talajt

[20]) Lásd az 1545-iki királyi választ, 1547: V., VIII. t.-cz. stb. stb.

[21]) I. Ferdinánd már 1528-ban a nádor mellé, mint királyi helytartó mellé Budán székelő kormánytanácsot rendelt, mely a török elől röviddel utóbb Pozsonyba menekült. E kormánytanács — consilium Hungaricum — ha nem is minden tekintetben (külön választatott a királyi törvényszéktől — sedes iudiciaria regia — l. II. f. 2. pont), de nagyjában megfelelt a régi szükebb királyi tanácsnak; a karok és rendek is annak tekintették. Következtethetjük ezt abból, hogy ismételten követelték erre a consilium Hungaricumra vonatkozólag a régi tanácstörvények megtartását: pl. 1542. pozsonyi: XXX., 1588: III. t.-cz. Az 1608. k. e. X. t.-cz. — melyet ujból megerősít az 1609: XXII. t.-cz. — világosan utal a régi határozatokra („iuxta decretum III. Vladislai regis [1498: VII.] et Ludovici II. art. 39. [1518. bácsi: XXXIX.]"). E törvényeknek kifejezett czélja: „ut dignitas consilii Hungarici et auctoritas restauretur," foganatjuk azonban nem volt. Az állítólagos kormánytanácsnak hova-tovább mind kevesebb befolyása lőn az állami ügyekre, melyeknek legfőbb intézése — már a Habsburgok trónralépte óta — az állandóan a király körül működő szervnek, a kir. kanczelláriának, élén álló néhány tanácsos kezében nyugodott. Összefügg ez tagjainak egyre növekedő számával, a tanácsosi állásnak merőben czimzetessé sülyedésével, bár nem tudnók világosan megjelölni, mi itt az ok s mi az okozat és vajjon nem a tanácsnak jobbadán névleges szereplése idézte-e elő a tanácsosi czim sűrü osztogatását. Tény, hogy a XVII. sz. végén a consilium Hungaricum, mely az 1526 előtti szükebb királyi tanácsot volt hivatott pótolni, ujra magában foglalja az összes előkelő elemet: főpapokat, főméltóságokat, főispánokat s a többi nagy urakat mind, azaz terjedelmében teljesen megfelel a vegyes házakbeli királyok

vesztett, régi alapjain tovább működni nem tudó intézménynek megújítására, új alapokra fektetésére. És minthogy Ferdinánd még országgyülés alkalmából is csak a legritkább esetekben szokott volt magyar földre jönni, annak a gyülekezetnek a királylyal való szorosabb érintkezése, szóval tanácsként szereplése — már az osztrák etiquette által vont korláton belül — az országgyülések idejére vonatkozólag sem maradhatott fenn. Rövid időn 1526 után a tágabb királyi tanács intézménye nem létezik többé.[22][22a])

De *fenmaradt* továbbra is *az annak keretében* kifejlődött és megizmosodott szokás: *az azelött a királyi tanácsban résztvett elemeknek az országgyülésen személyes megjelenése,* s megmaradt annál inkább ezeknek az elemeknek az országgyülésen való harmadfélszázados *különállása* s külön tanácskozása,[23])

tágabb tanácsának (annak befolyása nélkül), holott teendői s hivatása a kevéstagú kormánytanácsé. Működése jóformán megszünik; az 1723-iki törvényhozás végre eltörli s helyébe megteremti a modern centralistikus állami kormányzatnak czélszerübben s szabatosan szervezett uj közegét, a tizenkilencz főnyi helytartótanácsot.

[22]) Ezt jelenti a tudós Kovachichnak következő megfigyelése: „Tertia periodo (azaz a Habsburgok alatt) clausula: *praelati, barones et nobiles* (megelőzőleg kifejtette volt, hogy a vegyes házakbeli királyok korában lépten-nyomon találkozunk *országgyülésen kivül* a praelati, barones et nobiles jelenlétét említő vagy éppen általuk kiadott oklevelekkel) iterum, uti periodo prima (az Árpádok idejében) indubitatum est comitiorum indicium.“ Vest. 221. A tágabb királyi tanács azonban sokkal fontosabb, nevezetesebb intézmény volt századokon át, semhogy nyomtalanul megszünhetett volna. Természetes, hogy találkozunk 1526 után a tágabb királyi tanácsnak egy-két csekélyke reminiscentiáival. Igy 1535-ben I. Ferdinánd magyar nemesekké avatja a Fuggereket „accedente ad hoc tum supplicatione, tum assensu et consilio dominorum praelatorum, baronum ceterorumque consiliariorum nostrorum, quorum penes nos hoc tempore non parva frequentia solet esse.“ Tört. tár 1883. f. 276. Az 1550: LXXVII. t.-cz.-ben megigéri a király, hogy országgyülés idején kivül csupán „ex consilio dominorum praelatorum et baronum, consiliariorum Suae Maiestatis ex hoc regno“ fog valakit indigenává tenni (1. §.). Hogy azonban e helyütt nem az egyházi és világi főurak holmi gyülekezeteiről, mint külön intézményről, hanem a consilium Hungaricumról van szó, mutatja a szakasz ratióján kivül a principiumban említett régi gyakorlat: „consilio consiliariorum suorum Hungarorum.“

[22]a) Az aristokratia politikai súlyának általános csökkenése s társjelenségei: a kir. hatalom megerősödésének és a köznemesség amazzal egyenlővé növekedő befolyásának mélyebb okaira fölösleges itt kiterjednünk.

[23]) Mindez köztudomású dolog. A M. Orsz. Eml. tiz kötetének úgy-

mely — mint többször kiemeltük — feltétele s előzménye, egyenest főoka volt a törvényhozásban való egyéni résztvétel ilyetén megőrzésének. A tágabb királyi tanács megszünése tehát nem vonta maga után az annak keretében s azzal kapcsolatban létesült állapotoknak és szokásnak megszüntét; ellenkezőleg hatása éppen abban mutatkozott, hogy növelte s élesítette azt a lényeges elvi ellentétet, mely a törvényhozói jog gyakorlását illetőleg a nagybirtokos urak és a nemesség zöme között a tágabb királyi tanács intézményével összefüggésben létrejött s állandosult volt. Mert mig mindazok, kik pro suis personis személyesen jelentek meg az orsräggyülésen, egyúttal a királyi tanács tagjai voltak, a törvényhozásban való résztvételnek teljességét és előkelőségét is úgy lehetett tekinteni és valóban tekintették is (arg. 1495: XXV. t.-cz.), mint a tanács tagságának, quasi hivatali állásuknak (bár szorosan vett hivatalról nem lehetett szó) járulékát és kifolyását. A dolognak ez a *látszata s szine ime megszünt.* Most már (kivévén a főpapok és főtisztek kicsiny csoportját) tisztán és határozottan mint az egyénnek állandó tulajdonaiban gyökerező, hivataltól, egyéb közszerepléstől független, a személyiséggel egybeforrt jog jelentkezett az, hogy az „urak“ közvetlenül, személyesen vettek részt a törvényhozásban, sőt hogy — ha bármi okból nem jelenhettek meg a maguk személyében — követeket s képviselőket küldöttek épp oly joggal s épp oly szavazattal,[24])

szólván minden egyes okiratát idézhetnők. Találkozunk a két gyülekezetnek külön feliirataival (I. 519., 525., II. 565. s azontúl nagyon sürűn); külön az egyik és a másik tábla elé terjesztett javaslatokkal, vagy királyi válasziratokkal (I. 530.); külföldi követek többnyire csak a főrendekkel tárgyalnak — szintén egyik halvány maradéka a tágabb királyi tanács régi fényes hatáskörének (igy Welwyk Gellért, V. Károly küldöttje II. 617., 623.); Selmecz város követei folyamodásukat külön nyujtják át (III. 315.) a „grosse Landschaft“-nak, külön a „kleinere [másutt „gemeine“ u. o. 406.] Landschaft“-nak. Előfordulnak üzenetváltások (IV. 407.), *elegyes* ülések (VII. 128.), sőt egy izben heves jelenetekkel s nagy izgalommal járó valóságos canapépör támad közöttük: hol foglaljon helyet a volt személynök, Mérey Mihály? (IV. 406. Erre okot az szolgáltatott, hogy a király Méreyt, ki Gregoriánczy Pál győri püspök egykorú feljegyzése szerint [Kovachich, Scriptores minores I. 107.] „iuris Hungarici peritissimus“ volt, közvetlenül az 1563-iki országgyülés után — 1563 november 13-ikán — bárói rangra emelte Liber Regius III. 792.)

[24]) Ugyanily szavazattal, mondottuk. Állításunk első pillantásra helytelennek látszhatik, közismeretü lévén, hogy a rendi tábla fennállásának

akár a szabad királyi városok, akár a megyék.[25]) És állandó, örökös lévén a *magánjogi* alap, melyen a törvényhozó jog gyakorlásának teljessége s korlátlansága nyugodott: a nagybirtok és az azzal egybekapcsolt magánhatalom — *tényleg* már ekkor kiemelkedett volt a nemességből, praegnansabbul, mint a vegyes házakbeli királyok alatt[26]) egy *előkelő örökös*

utolsó idejében a távollevők követei csupán szólásszabadsággal birtak, de szavazattal nem. Hogy azonban régente s *kezdettől fogva* szavazati joguk is volt, kétségtelenné teszi az 1608-iki k. u. I. t.-cz. 9. §-a, mely világosan megadja azt nekik az eddigi szokásra való utalással (more antiquitus consueto). Az egyébiránt is a dolgok természetéből következett. A polgárháboruk s szüntelen pártalakulások éveiben egy-egy hatalmas ur, egy-egy dúsgazdag főuri özvegy állásfoglalásának nevezetes politikai jelentősége s hordereje volt; és ha maga nem jöhetett el, hanem egyik hű, megbizható emberét küldötte maga helyett, az országgyülést egybehivó párt épp oly örömmel gyarapította az ő közvetített szavazatával, befolyásával s jelenlétével, az ő politikai sulyával a maga tekintélyét és hatalmát, mintha csak az illető személyesen jelent volna meg.

[25]) Az urak (domini, proceres, magnates) követküldése legfényesebben bizonyítja, hogy a főurak gyülekezetét nem tekintik többé, — sem ők maguk, sem mások — a királyi tanács külön értekezletének, sem egyéni résztvételüket (már annyira, a mennyire) hivatallal járónak, hanem merőben magánjellegü jognak; mert hisz a tanács tagságában, quasihivatali teendőkben ilynemű önkényes képviseltetés vagy helyettesíttetés képzelhetetlen. Az 1608. k. u. I., még kifejezettebben az azt kiegészítő 1625: LXII. t.-cz. 3. §. ennek helyes felismerésével valóban *csakis* a magnateseknek adja meg a követküldés jogát, nem a zászlósuraknak (sem a főpapoknak), éppoly kevéssé az országos tanács tagjainak, kiknek egyéni résztvétele tisztségüknek, közhivataluknak volt a kifolyása. Igaz, hogy ennek a rendelkezésnek hova-tovább nagy gyakorlati jelentősége nem volt, már a XVIII. században a consiliariusok legnagyobbrészt, a zászlósurak pedig kivétel nélkül születésüknél fogva mágnások lévén. A főuri követküldés első esete (az egyetlen két régibb esetet, t. i. Pál pécsi püspöknek képviseltetését az 1298-iki országgyülésen [Suppl. II. 91.], Subich Pál, a Henrikfiak s a Blagay grófokét Róbert Károly koronáztatásán [Mon. Vat. Acta leg. card. Gentilis 305.]: vagyis magyar közjog szerint országgyülésen, mint egészen különállót, külön jellegüt mellőzöm) úgy látszik az 1531-iki bélavári gyülésen fordult elő, melynek végzéseit elfogadták s megerősítették a névvel megnevezett jelenlevő urakon kivül „J. Torquatus, Ladislaus More de Chiola, Joannes Tahy ... medio hominum suorum transmissorum.“ M. Orsz. Eml. I. 374. Az 1532-iki pozsonyi országgyülésen megjelentek névsorában hasonlóan ezt olvassuk: „plerique insuper nobiles electi comitatuum et dominorum servitores et nuntii“ I. 435.

[26]) Bár a közügyekre gyakorolt befolyása, az államhatalomban való részesedése hasonlíthatatlanul csekélyebb, mint volt 1526 előtt. E két

jogi állással biró osztály. De mielőtt az állam akarata, a törvény ezt a kiváló jogállású osztályt czélszerüen jogilag elismert örökös főrenddé emelhette volna, még hátra volt annak szabatosabb külső meghatározódása, kifelé való elzárkozása. Ezt a feladatot a Habsburgok uralkodásának első évtizedeiben két, egymást kölcsönösen átható és kiegészítő intézmény volt hivatott teljesíteni — önkéntelenül s kiindulásában öntudatlanul —:[27]) a királyi meghivó intézménye és az örökös főrendi czimek osztogatása.

2. A királyi meghivó (literae regales)[1]) — a szónak abban a sajátos szükebb értelmében is, melyben itt használjuk: mint a hivataltól független, magánjogú egyéni résztvétel külső kisérője s kifejezője, nálunk régibb, mint általában gondolják. Ugyanis 1526 előtti efféle meghivólevél mindeddig ismeretlen volt.[2]) Pedig reánk jutott egy ilyen meghivó II. Ulászló korából, formulaszerü szövegezésben — nevek és dátumok kihagyásával; a gyakran idézett kiadatlan Jászóvári Formuláskönyvben akadtunk reá, a függelékben közöljük. A szöveg kétségbevonhatatlanul mutatja, hogy a regalis főurhoz van intézve (pl. „tu et omnes alii domini…“), még pedig, mint az egyszerü Egregius megszólításból kiderül, nem is közhivatalt viselő országnagyhoz, zászlósúrhoz, kit a Magnificus czimzés illetett, hanem olyanhoz, kinek előkelősége csakis

---

dolog nem zárja ki egymást; emitt az egésznek, mint intézménynek kifelé érvényesüléséről, ott az egyesekről, mint az egész részeiről lévén szó.

[27]) A nevezett két intézménynek ilyetén hatása s működése: az előkelő jogállásu elemek külső meghatározásában jelentkező eredménye, egyéni akarattól s szándéktól függetlenül állott elő; a nevezett intézmények nem voltak *amaz* eredmény létrehozása czéljából tudatosan alkalmazott legislativ eszközök. De épp oly kétségtelen, hogy a beavatottak s gondolkodók előtt már a két intézmény megszilárdulásakor világos lehetett, hogy ez fogja megadni a nemesi rend tényleges ketté válásának a külső jogi formát és hogy ez a tudat ismét erősítőleg hatott arra a két intézményre. Magában véve természetesen ugy a meghivólevél intézménye, mint az örökös czimek adományozása egyéni belátásnak, czéljatudatos törekvéseknek volt a terméke határozott alappal s különös rendeltetéssel. Igyekeztünk, hogy a következőkben mindkét intézményre vonatkozólag kimutassuk a lélektani s czélszerüségi okokat, melyek azt előidézték.

[1]) A meghivólevelekről *általában*, régi voltukról stb. v. ö. Kovachich Vest. XLVII. s kk., Timon i. h. 476.

[2]) Hajnik i. h. 16. Lásd a közvetkező jegyzeteket.

magánjellegü alapokon nyugodott. És hogy abba a formulagyüjteménybe éppen az „Egregius" úrhoz intézett meghivó vétetett föl mintául, bizonyitéka annak, hogy a magánjogú, öröklétes czímen való személyes résztvételt czélzó királyi felszólítás nem volt szük terü, kivételes, hanem ellenkezőleg széles körben meghonosodott intézmény. Törvénykönyvünk egy helye is kétségtelenné teszi, hogy királyaink már a XV. században személyes megjelenésre felszólító, névre szóló levéllel szokták meghívni az országgyülésre (miként, láttuk, egyéb alkalommmal is) azokat, kiket méltóságuknál, vagy *annak hiján is* tisztán egyéni jelentőségüknél fogva az ő tanácsukban, — a tágabb királyi tanácsban hely megilletett. A Mátyás-féle decretum maius LXIV. czikke ugyanis megparancsolja, hogy ha a megyei nemesség választott nemeseket küld az országgyülésre, a megye által teljesitendő közkiadások fedezéséhez jószágaik arányában járuljanak hozzá mindazok, kiknek a megye területén birtokuk van[3]) „demptis tamen illis dominis praelatis et baronibus *ceterisque possessionatis,* qui tempore congregationis ad regiam Maiestatem *nominatim et personaliter* per literas vocabuntur" (2. §.) — „kivételével azoknak a főpapoknak, zászlós uraknak s *egyéb birtokosoknak,* kik országgyülés idején személy- s névszerint fognak Ő Felségéhez királyi levél utján meghivatni."[4])

---

[3]) „Quia ex comitatibus saepenumero universitas nobilium... iussu regiae Maiestatis [azaz országgyülésre] nuntios et electos nobiles ad Maiestatem regiam mittere solet, sancitum est, quod omnes et singuli, cuiuscunque status et conditionis possessionati homines existant, expensas per communitatem disponendas de bonis et possessionibus suis ad ratam portionem in medium communitatis semper persolvere debeant et teneantur."

[4]) További adat és példa baronatust nem viselő „egyszerü" főurnak az országgyülésre különös királyi levéllel való meghivására 1523-ból való: Bakics Jánosnak a királyhoz intézett levele: „... ad terminum et diem per Maiestatem mihi commissum, Maiestatis vestrae in praesentiam constitui deberem Budae et in congregatione regnicolarum" Suppl. II. 512. Zászlósurnak ilyetén különös meghivására példa 1457-ből: „vocavimus inter alios Ladislaum . . . filium gubernatoris . . . sicut ceteros barones" Suppl. II. 133; főpapéra 1493-ból „inter ceteros praelatos et barones . . . archiepiscopum Colocensem ad... congregationem generalem praelatorum et baronum ac nobilium . . . mediantibus literis nostris . . . nominatim vocassemus" Kat. XVII. 572. Figyelemre méltó, hogy e helyütt is a személyszerint

A tágabb királyi tanácsnak és a későbbi főrendi táblának (bőven fejtegetett) szoros, benső kapcsolatánál — bátran mondhatjuk: azonosságánál — fogva világos tehát, hogy a királyi meghivólevél intézménye már hosszú idővel Mohács előtt fennállott körülbelül abban a terjedelemben, a melyben azt a XVI. sz. vége felé állandósulni látjuk. De ha fenn is állott a királyi meghivás, reánk maradt meghivóleveleknek — abban a szorosabb értelemben, melyet feljebb meghatároztunk — jóformán teljes hiánya folytán valószinü, hogy a meghivólevelek nem küldettek el *rendesen:* minden egyes alkalommal, mindazoknak, kik arra számot tarthattak és a király tanácsában — akár országgyülés idején, akár egyébkor — tényleg megjelentek.[5]) Bővebb kifejtés helyett utalunk arra, a mit fentebb a tágabb királyi tanács összejöveteleire való meghivásról mondottunk. Az bizonyára tagadhatlan, hogy az országgyülési meghivólevél intézménye csak 1526 után nyert fontosságot, — hogy ugy mondjam — politikai[6]) jelentőséget. Gneist szerint az angol peerség megalakulására — arra, hogy a magnum conciliumba a bárók (tenentes in capite) közül állandóan ugyanazok hivattak meg — nevezetes tényezőként közreműködött a Lancaster család trónrajutása: „az uj dynastiának szüksége volt arra, hogy uralmát, kormányzásának

meghivott „praelati et barones“ alatt a tágabb királyi tanács *összességében* értendő, miként az országgyülést jelentő alábbi „praelati et barones ac nobiles“ kifejezésből kitetszik.

[5]) Bizonyitékul felhozhatnók azt is, hogy az 1486: LXIV. t.-cz. „*illis* dominis praelatis et baronibus ceterisque possessionatis, qui . . . .“ adja meg a házi adó alóli mentességet, kifejezvén ezzel, hogy — nem is szólva az „egyszerü“ nagybirtokos urakról, kiknek köre bizony alig volt pontosan meghatározható, még a főpapok és országbárók sem hivatnak meg okvetlenül minden egyes alkalommal. Azonban régi törvényeink közismeretü hanyag szövegezésénél fogva nem ajánlatos egy ilyes jelentéktelen szócskából érvet formálni.

[6]) A főurak királyi meghivásának, valamint a közönséges, tágabb értelemben vett (pl. a megyékhez, a szabad királyi városokhoz intézett) meghivólevélnek általában, 1526 előtt leginkább csak administrativ fontossága s szerepe volt (még pedig az országgyülésre való meghivásnak sokkal kizárólagosabban, mint a királyi tanácsba szóló regalesnak) — oly korban, midőn a közlekedés és forgalom kezdetlegességénél fogva hetekig tarthatott, mig egy-egy nevezetes hir elszivárgott az ország minden részébe. És ez az administrativ fontossága a királyi meghivásnak megmaradt még jó soká.

jogszerüségét ne a pártfeleknek önkényüleg összetoborzott csapatja, hanem egy hagyományosan egybehivott, állandó testület elismerje."[7]) Magyarországon ugyan mások voltak a viszonyok; ez időben még a magyar nemzet akármelyik tagjának, minden nemesnek joga volt az országgyülésen megjelenni, holott Angliában a „főpapok és bárók parlamentjében", mely a király tanácsából fejlődött volt ki és mindvégig annak tekintetett, csak azok vehettek részt, kiket a király writtel külön meghivott. Mégis a dynastia változásának ilyes hatása nálunk is jelentkezett — a királyi meghivólevelek szokásba jöttében és állandósulásában. E korban, midőn az országgyülések tartásáról, határozatképességéről, egybehívásáról[8]) kétségtelen szabályok nem léteztek, a határozatok érvényessége és országszerte elismertetése tisztán az országgyülésen megjelent egyéneknek, az azon képviselt testületeknek számától, — illetőleg a sanior pars elvénél fogva, egyéni meg testületi sulyától függött. A trónra lépő Habsburgoknak arra kellett tehát törekedniök, hogy az általuk egybehivott országgyülésekre, melyeknek feladata volt érdekeiket s igényeiket diadalra juttatni, maguknak egyebek közt minél több s minél hatalmasabb főurak résztvételét biztosítsák és hogy őket lehetőleg távol tartsák az ellenpártnak[9]) avagy határozatlan magatartásu harmadik feleknek (pl. Perényi Péter és társainak)[10]) országos gyülekezeteitől. Ez a szükség hozta létre a Habsburg korszak első évtizedeinek személyes vonatkozásokkal telt, valóban határozott egyéneknek[11]) szóló meghivóleveleit, miknek első jellemző példája II. Lajos özvegyé-

---

[7]) Englisches Verwaltungsrecht 2. kiad. I. 378.

[8]) Kivévén egyedül a nádori czikkelyek harmadik pontját, mely mint egyedüli biztos kriterium a számos királyválasztó s egyéb gyülések törvényességének megállapitásánál gyakran idéztetett a pártok küzdelmeiben. Igy mindjárt I. Ferdinánd koronáztatásakor Bél Mátyás, Notitia Hungariae novae I. 360.

[9]) Efféle — igaz városnak, a szebeni polgároknak szóló — tiltó levél Vest. 636.

[10]) M. Orsz. Eml. I. kötetének 307. s kk. l.

[11]) „Antiquiores vero [scilicet: regales] diversae ad diversos erant" mondja Kovachich a Vestigia bevezetésében (XLVIII. l.), a meghivólevelek összegyüjtésének fontosságát indokolandó. Lásd pl. az ugyanazon 1542-iki pozsonyi országgyülés alkalmából Nádasdi Tamáshoz és Thurzó Elek országbiróhoz intézett merőben különböző két regalest. U. o. 656., 660.

nek, Mária királynénak Frangepán Kristóf grófhoz intézett, bizalmas hangu, szinte esdeklő néhány sora.[12]) A belső- és külső politikai viszonyok megszilárdulása után is gyakorlatban s szokásban maradtak a főuraknak küldendő királyi meghivók, azonban persze elvesztették azt a személyes jellegüket. Miként a megyékhez, a szabad királyi városokhoz intézett meghivólevelek már régóta, úgy idővel állandó, stereotyp szerkezetet és alakot nyertek a főuraknak szóló regalesek is, melyeknek egy-egy alkalommal megállapított szövegét egyszerüen lemásolták és szétküldötték minden egyéni jellegü hozzátoldás vagy módosítás nélkül;[13]) de éppen ez arra vall, hogy valamint a megyéknek, a szabad királyi városoknak követküldését, úgy a főuraknak személyes megjelenését is olybá vették, mint a király különös kegyétől s akaratától független, a *személyiségtől elválaszthatatlan jogot.*

Midőn a király a hatalmas, gazdag urakat ekként tekintet nélkül tisztségre, hivatalra, tisztán egyéni joguknál fogva a törvényhozásban való közvetlen résztvételre szólította fel, világosan és felismerhetően nyilvánult azoknak jogi előkelősége, személyiségükben gyökerező kiválóbb jogi állapota. Mégis ennek külső megjelölésére, az előkelő jogállás örökös voltának kifejezésére a királyi meghivólevél intézménye elegendő nem volt; mert a regales literae csak az egyénnek, formailag csak egy-egy alkalomra szólt és *magában véve* az utódokra át nem szállott, — annál kevésbbé, minthogy meghivólevelet küldtek a Consilium Hungaricum és a királyi tábla tagjainak is,[14]) kiknek személyes megjelenése merőben hiva-

[12]) Lehoczky Andreas. Stemmatographia II. 142.

[13]) A főuraknak küldött királyi meghivó ilyen formuláréit közli Fraknói M. Orsz. Eml. VII. 28. „(Spectabilis et) magnifice fidelis nobis dilecte!“ Következik a politikai helyzet általános vázolása: miért szükséges az országgyülés egybehivása; esetleg rövid megjelölése az elintézendő ügyeknek; az országgyülés helyének és a megnyitás napjának kitüzése; majd igy folytatódik: „Fidelitati tuae harum serie firmiter committimus et mandamus, ut ad diem praefatum sine ulla excusatione et exceptione (v. gr.) Posonium venire atque isthic una cum reliquis praelatis et baronibus ac nobilibus ceterisque statibus et ordinibus regni Hungariae de iis, quae... accomodatissima visa erunt, tractare et concludere atque omnino generalibus hisce comitiis interesse debeas. Secus, sub poena in decreto expressa, ne fecieris.“

[14]) Sőt az utóbbiak nem is „a főrendek“ között foglaltak helyet, hanem az alsó táblán.

talhoz kötött, tehát örökös nem volt. Az előkelő jogi állapot *örökös* voltának kifejezésre juttatását, *a főúri elemeknek kifelé való világos elkülönítését* — a királyi meghivó intézményével kapcsolatban ugyan — egy másik intézmény végezte: az örökös főrendi czimek osztogatása.[15])

A következő részben bővebben fogjuk kifejteni, hogy már régen Mohács előtt jelentkeznek nálunk apáról-fiura átöröklődő családi jellegü czimek, *eredeti alapon* ugyan, de némileg — azaz czim voltukban — külföldi mintára s a külföld befolyása alatt. Midőn a Habsburgok trónraléptével állandó, szoros összeköttetésbe kerültünk a nyugattal, a külföld példája s befolyása ezen a téren is állandóvá s hatalmasabbá lőn. Hozzájárult még egyéb is. A Habsburgoknak, mint uralkodóknak egyáltalában legjellemzőbb tulajdonságuk a rendnek szeretete,[16]) az egység s egyöntetüség iránti hajlam; méltán jegyzik meg történeti iróink a családnak több tagjáról, igy Miksáról, III. Ferdinándról, kivált Mária Teréziáról, hogy hatalmas szervező tehetség lakozott bennük; a dynastiának egész háromszázados belső politikája pedig nem volt egyéb, mint az egyöntetüen szervezett, egységes összállam, a minden tekintetben homogen monarchia felé való törekvés, mely II. Józsefben nyilatkozott meg a legtökéletesebb s legnemesebb, de egyuttal legzsarnokibb módon. A közéletnek sok mindenféle terén, sok állami és társadalmi intézményt magyarázhatunk meg a Habsburgoknak egyfelől természetükben, másfelől a helyzetben gyökerező azzal az iparkodásával,

[15]) Örökös *főrendi* czimekről szólni az örökös főrendnek, mint a törvény elismerte, jogi fogalomnak létrejötte *előtt*, nem a legszabatosabb s leghelyesebb kifejezésmód. De általánosan elterjedt s megszokott voltánál fogva nem igen akartam a „főrendi“ szót mással helyettesíteni; különben is csak hosszadalmas körülirással lehetett volna. (Ugyanazért kénytelen voltam a rendes szóhasználatnak — különösen Fraknóinak — nyomán a főpapok, zászlósurak s a többi főurak gyülekezetét a XVI. századra vonatkozólag egyszerüen a főrendek gyülekezetének nevezni, noha e korban főrendek, azaz jog szerint előkelő jogállásúak csakis a praelati et barones voltak. Lásd f. 19—20. ll.

[16]) Ágai Adolf egyik remek tárczájában elmondja, hogy koronás királyunk — udvari hangverseny alkalmával — a terembe lépvén észrevette, hogy valahol a sarokban a székek nem állanak sorban. Odament és maga helyre tologatta a fauteuileket. A milyen apró s magában jelentéktelen történetke, annyira jellemző. Porzó összegyüjtött tárczái I. köt.

hogy a magyar viszonyokat olyanokká alakítsák, a milyenek családjuk ősi birtokain, hazájukban voltak. Az örökös főrendi czimek nagy szerepe és gyakorisága is erre vezetendő vissza, közvetetten tehát nyugati szomszédaink példájára, a külföld befolyásának assimiláló hatására.

A Habsburgok örökös tartományaikban s Németországban egyáltalán hozzászoktak volt az előkelő nagybirtokosokat a nemesség zömétől megkülönböztető sokféle czimekhez, melyek mint az előkelőbb rendi állás megannyi kifejezői maradtak fenn a hűbériség virágzó korából; a herczegeknek, grófoknak, vogtoknak, szabad bάróknak, birodalmi lovagoknak különbnél-különb csoportjai jelentek meg tartományaik gyülésein s működtek udvarukban.[17]) És azért bizonyára sajátságosnak meg különösnek tünhetett föl nekik, hogy — néhány kiváló ősrégi családot nem tekintve — Magyarországon a leghatalmasabb, leggazdagabb főurat, ki óriási földterületeknek s rendkívüli magánhatalomnak birtokosa, külsőleg, *nérben* s *czimben* semmi sem különböztette meg az egyszerü, középsorsu nemestől, akár az egytelkestől sem, ki verejtékes arczczal művelte kicsiny földjét. Megindult tehát (a következő részben látni fogjuk, szinte kizárólag a Magyarországon azelőtt is megvolt régi alapokon s formákban) a bárói és grófi czimek osztogatásának bő árja[18]), ugyszólván *spontane s önkéntelenül*, bár másfelől nem akarjuk tagadni, hogy királyaink előtt a magyar s az osztrák főnemességnek társadalmi egybeolvasztása, egy hatalmas, szilárd hűségü udvari aristokratiá-

---

[17]) Krones Franz: Handbuch der österr. Geschichte III. 53., 98. s kk.

[18]) A külföldön ezt rendi rangemelésnek (Standeserhöhung) nevezték s helyesen; nálunk 1608-ig örökös főrend hiján *nem* volt annak nevezhető. Ha XVI. szbeli bárói diplomák mégis kifejezetten a rendi hovátartozás megmásításáról szólanak: „te . . . e coetu et numero nobilium eximentes in numerum coetumque regni nostri Hungariae baronum (sive magnatum) recepimus“ (először ruszkai Dobó István bárósági oklevelében találkoztam 1553-ból Országos Levéltár N. R. A. fasc. 807. nro 13., azóta állandó) ez csak arra vall, hogy a tényleges állapotnak minden tekintetben való megszilárdulása és consolidatiója mennyire elterelte a kor figyelmét a jogi elismerés hiányától. Pedig ez a szövegezés 1608 előtt a szabatos jogi terminologia álláspontjáról csak oly helytelen s majdnem oly furcsa volt, a milyen helytelen s furcsa volna, ha a királyi tanácsosi czimet adományozó legfelsőbb kézirat ma igy hangzanék: „X. Y.-t, kivévén az állampolgárok sorából, a királyi tanácsosok rendjébe emelem.“

nak alakitása lebeghetett és hogy efféle nagyranézett[19]) örökös czimnek adományozása csakugyan biztos eszközül mutatkozott a gyakran makacskodó magyar urak lekenyerezésére, hódolatuk meg szolgálataik biztositására s jutalmazására.[20]) Alig egy félszázad multán a gazdagságuknál, származásuknál, közszereplésüknél fogva kimagasló családok szinte kivétel nélkül örökös czimek birtokában vannak; és a magyar közbeszéd, meg a diplomatikai szóhasználat egyaránt, lassankint csakis az ily örökös czimekkel felruházottakra kezdi alkalmazni[21]) az előkelők, a *főurak* és *magnates*

[19]) Nálunk is közrehatottak azok az okok és tekintetek, a melyek rábirták a lengyel főuri családok sarjait, hogy a „Sufficit nos Polonos nobiles esse“ büszke elvének megtagadásával elfogadják és viseljék a német meg franczia uralkodóktól nyert főrendi czimeket. (V. ö. Hajnik Imre, Egyet. európ. jogtört. 243.) Ezt bizonyítja, hogy eleinte egyes főuraink czimeikkel, nevezetesen a Habsburgoktól még azok trónrajutása előtt nyert római szt. birodalmi örökös czimekkel *itthon* alig éltek; csupán Perényi Imre nádor siklósi herczegségére (v. ö. Katona megjegyzését XIX. 147.), Kanizsai János naumburgi grófságára hivatkozom.

[20]) Vannak, kik ezt túlzottan fogják fel, és királyainknak ezt a természetes törekvését kemény szavakkal megbélyegzik. Igy Marcziányi György lovag a „Nemesség“ czimű könyvében (melynek idevágó „A mai magyar mágnási intézmény“ felirású rövid fejezete [41—48. ll.] különben is úgy a felhozott jogtörténeti s rangemelési adatok, mint egyéb állításai tekintetében töméntelen kifogás alá esik). A „divide et impera“ habsburgi elvének alkalmazását, a nemesi egységnek erőszakos megbontását látja az örökös czimek osztogatásában (43. l.); pedig a főurak és a köznemesség társadalmi s politikai ellentéte a XVII. sz. elején éppenséggel nem igen volt nagyobb, sem élesebb, mint 1500 körül.

[21]) Ugy látszik a magnates szót már Werbőczy használja következetesen ebben a strict értelemben; erre engednek következtetni egyes fordulatok és összetételek, igy: „Si magnas vel *baro solo nomine* fuerit“ (I. r. 93. cz.); „praelati, *comites liberi et perpetui,* despotus...“ ellentétben „ceteri barones et magnates atque nobiles“ (II. r. 13. cz. 6–7. §§.). A II. rész 14. czimében pedig ezt olvassuk: „reges ... super observando decreto Andreae regis praelatis ac baronibus et *magnatibus, proceribusque* et nobilibus regni huius iuramentum praestare consueverunt“ (11. §.). E látszólagos pleonasmusnak (ugyanigy I. r. 13., 23. cz. stb.) megfejtése a következő: Werbőczy az előkelő, gazdag urak (proceres) sorából kiveszi s külön említi azokat, kik örökös czimekkel ékeskednek, a mágnásokat. — Egyébiránt a „magnates“ és „proceres“ jelöléseknek ily kapcsolatával s egyuttal a „magnates“ szónak ezzel a szoros értelmével jóval előbb is találkozunk: a horvát tartománygyülések felirataiban s végzéseiben. Igy (talán a legrégibb eset) az 1494 áprilisban Bihácson egybegyült rendek, feliratot

gyüjtőnevét; már I. Ferdinánd életében.[22]) A század végén pedig nincs reá többé eset, hogy mágnás alatt más valakit értenének, mint grófot, vagy bárót[23]): az utódokra átörökíthető czim lényeges elemévé, jellegévé vált a főúr fogalmának, a jogi előkelőségnek. És a dolognak ezt az alakulását persze követte a királyi meghivó intézménye, mely kezdettől fogva bensőleg összekapcsolódott volt a főrendi czimek osztogatásával. Mert a történelem szempontjából, abstracte, *általánosságban s végeredményben* a czimek osztogatása nem volt egyéb, mint külső meghatározása és kifelé való elrekesztése a főuri elemeknek, az előkelő jogállásu osztálynak, vagyis — minthogy jogi előkelőségük a törvényhozó jog közvetlen gyakorlásában állott — azoknak, kik egyéniségüktől elválaszthatlan, örökös jognál fogva *királyi meghivólevéllel* hivandók meg az országgyülésre; — igaz ugyan, hogy egyes *concrét* esetben (nevezetesen akkor, midőn a király homo novust tüntetett ki a bárói

---

intézvén IX. Leo pápához: „praelati et magnates potioresque nobiles et proceres universi“ névvel nevezik önön magukat (Thallóczy Lajos: Tanulmányok a Blagay család történetéhez 196.), hasonlóan 1527-ben Magy. Orsz. Eml. I. 87., 177. E szófüzésnek itt ugyanaz a ratiója, mint Werbőczynél: a „magnates“ jelenti a horvát urak legelső csoportját, a főrendi czimmel élőket, t. i. a Frangepán család egyes ágait: a Tersaczi, Szluini, Czetini, Brinyei, továbbá a Zrinyi, Korbaviai és Blagay grófokat, a mint a horvát tartománygyülés követe csakugyan „nomine bani, comitum et nobilium regnorum Dalmatiae et Croatiae“ vezettetik be 1520-ban a pápai consistoriumba (Kerchelich, Notitiae praeliminares 314.) és I. Ferdinándnak egyik válaszirata is „comitibus et dominis Slavoniae“ szól (Magy. Orsz. Eml. I. 490.).

[22]) Erről tanuskodik pl. a Miksa király koronázásán jelen volt főurak névsora és lehető legfényesebben az a tény, hogy már ekkortájt megalakult volt a magnates szónak szükebb értelme: a magnates szó, mint jelölése a bárósággal felruházottaknak. Már Mérey Mihálynak 1563 nov. 13. kelt bárói diplomájában olvassuk először: „ipsum in numerum aliorum fidelium *baronum seu magnatum* dicti regni nostri Hungariae promovimus“ (L. R. III. 792.); s az 1567: XXIV. t.-cz. következőképpen rendelkezik: „in revidendis appellationibus necessarium est, ut duo ad minus praelati et totidem *barones*, si non titulares [a Corpus iuris kiadója megjegyzi: seu barones regni, de quibus actum I. 94.] tamen *simplices et magnates*... interesse debeant.“ A függelékben be fogjuk bizonyitani, hogy az a szükebb értelem egyes-egyedül a „magnates“ szónak az örökös czimekkel élők gyüjtőneveként való meggyökerezése folytán állhatott elő.

[23]) Részletesen a függelékben.

czimmel, azaz olyat, kinek gazdagsága, egyéni jelentősége s érdemei ujabb keletüek voltak) tényleg úgy jelentkezhetett a királyi meghivólevél, mint a mi anyagi tartalma, járuléka a főrendi czimnek és az azzal felruházott egyént jogi tekintetben *kiemeli* a nemesség zöméből.[24]) A midőn tehát a főrendi czimek meghonosodása folytán a főúri elemeknek ez a külső meghatározódása és elzárkózása befejeződött és főurak alatt csakis a czímzetes mágnásokat értették, természetszerüen az előkelő, örökös jogi állapot, a törvényhozásban örökös jogon való egyéni résztvétel is egyértelmüvé lett a czim viselésével: *a meghivólevél ezentul elválaszthatatlanul együtt járt a főrendi czimmel és csakis azzal.*[25])

Magukban a bárói és grófi diplomákban is idővel világos kifejezésre jut a jogi előkelőségnek egyes-egyedül az örökös czimet viselőkre való szorítkozása. Már a XVI. század első felében (a Habsburgok osztogatta első bárói diplomákban) találkozunk a „tam intra quam extra iudicia“ szavakkal (először Raumbschussl Kristóf bárói oklevelében 1544 decz. 16. Liber Regius II. köt. 80. l.), a mi azt jelenti, hogy a bároknak a királyi törvényszék ülnökségére való joga: a tabulae báróvá választhatás megilleti ezentúl a bárói czimmel

---

[24]) Igy fogja fel általánosságban Hajnik, A nemességnek az országgyülésen stb. 16. l. jegyz. Az ott felhozott példára vonatkozólag lásd különben a 26. jegyzetet.

[25]) Nem értjük itt természetesen azokat, kik méltóságuknál, hivataluknál fogva tarthattak számot meghivólevélre: igy (a főpapokon kivül) a barones regni, a consiliarii Hungari, az assessores tabulae iudiciariae. — Midőn a király kivánatosnak tartja olyanoknak is megjelenését, kik sem efféle hivatalt nem viselnek, sem nem mágnások, nem küld stereotyp királyi meghivólevelet, hanem személyes (privát) jellegü felszólitást. Igy már 1569-ben a megjelent főurak (barones et magnates) névsorának függelékeként megemlittetnek „nobiles regni potiores *privatim* per Maiestatem Caesaream vocati“ (Kovachich Scriptores minores II. 227.) s közöttük egyesek, kik már a következő években nyertek bárói czimet (pl. Krusich János 1570-ben Liber Regius III. 890.). Hasonlóan szól egy a kir. kanczelláriához intézett utasitás, mely meghagyja, hogy az 1601-iki országyülésre a szokás szerint meghivandókon kivül (praelati, barones, magnates et consiliarii . . . . iudices regni ordinarii, assessores tabulae regiae et magistri pronotarii) „ex ordine nobilium potiores, ut in personis propriis compareant, *peculiariter* invitandi“ s elősorolja az igy meghivandókat. M. Orsz. Eml. IX. 489.

ujonan felruházottat is:[26]) midőn immár a XVI. sz. végén a törvényhozásban való egyéni résztvétel a czimzetes mágnásoknak, a grófoknak s bároknak (tényleg) kizárólagos jogává — helyesebben: kizárólagos gyakorlatává — válik, a grófi s bárói diplomák megfelelő passusa bővül és a nyolczvanas évek óta (tehát már az 1608. k. u. I. t.-cz. előtt) állandóan azt olvassuk: „tam intra, quam extra *comitia* et iudicia“ [először Prépostváry Bálint bárósági levelében 1589. febr. 20. Liber Regius IV. k. 564. l.] És a mig igy egyfelől az örökös czimet viselőkre szoríttatott az a jogi előkelőség, a törvényhozásban való közvetlen, személyes résztvétel, addig másfelől mind jobban-jobban ugy tekintették azt, mint egyéniségük állandó körülményeiben, örökölt és átöröklődő tulajdonaikban, szóval az ő *nagyobb nemességükben* gyökerező jogot, melytől az egyén meg nem fosztható, mert az az ő nagyobb nemességének, *nemesi* voltának kifejezése; nemességét pedig — ugy tartotta ekkor már a magyar jog — büntetésből sem veszti el senki. A törvényhozói jog közvetlen gyakorlásának ilyetén elvi felfogása nyilatkozik meg abban a tényben, hogy a kir. kanczellária hivatalos jelentése szerint meghivólevelet küldöttek a nóta-pörbe fogott főuraknak is, 1583-ban Balassa Andrásnak, 1601-ben Illésházy Istvánnak és társainak, 1604-ben Forgách Mihálynak.[27])

3. Igy hát, még mielőtt a XVI. század leáldozott volna, *tényleg minden tekintetben* megalakult és a nemesség egységes rendjéből kiemelkedett volt a társadalomnak egy kiváló osztálya, a melyben megleljük az örökös főrendiség fogalmának mindkét mozzanatát: az átöröklődő, előkelő jogi állapotot, és annak külső feltételekhez — örökös czimekhez — kötöttségét, vagyis megtaláljuk a kiváló jogállással örökösen felruházott elemeknek szabatos meghatározását és kifelé való elrekesztését.

[26]) Hogy ezt különben nem vették oly szigoruan és „in tanta penuria praelatorum et baronum“ (mint az 1567: XXIV. t.-cz. bevezetése panaszolja) tabulae baro-vá választottak néha olyat, ki sem baro regni nem volt, sem örökös bárói czimet nem viselt, bizonyitja az 1559: XXXVIII. t.-cz., mely szerint „ex baronibus visi sunt ... egregius dominus Franciscus Zay consiliarius“, holott Zay Ferencz tudvalevőleg csak 1560. julius 1-én nyert *bárói czimet* Hajnik, A nemességnek az országgyülésen stb. 16. l. V. ö. szerzőnek *Baro tabulae* czikkét a Magyar Jogi Lexikon I. kötetében 600—602.

[27]) Magy. Orsz. Eml. VII. 138., IX. 485., X. 198.

Azonban az állam akarata, a törvény ezt az állapotot, ezt a jogi előkelőséget még nem szentesitette volt és azért nem is szólhatunk még örökös *főrendiségről.* A ténynek és jognak fogalmi ellentéte, melyet a magánjogban a római jogászok domborítottak ki teljes élességében és mélységében, és a melyet a közjog terén megfigyelni s megtanulni kevés nemzetnek volt annyiszor s oly soká alkalma, mint — fájdalom — a magyarnak, — a tényleges és a jog szerint való állapotnak ez az ellentéte itt is fennállott huzamosabb ideig, néhány évtizedig. És ki tudná megmondani, meddig nélkülözték volna még a minden tekintetben állandósult és consolidálódott rendi viszonyok a jogi elismerést s jóváhagyást, ha a prágai udvar intéző férfiainak egyebek között az az ötletük nem támad, hogy az udvar rendelkezésétől függő szavazatok szaporitása végett az 1603-ik országgyülésre meghivólevelet küldjenek a szabad királyi városok rendjébe fel nem vett Modor, Bazin és Szt.-György községeknek.[1]) A karok és rendek, különösen a megyei nemesség követei — kiknek szavazati többségét s politikai súlyát alapjában fenyegette a városok küldöttjeinek elszaporodása — hevesen fakadtak ki az ellen és midőn néhány viharos év multán, 1608-ban az országgyülés ismét összeült, hogy törvénybe iktassa s kiegészítse a bécsi békét, a sürgős orvoslást igénylő ügyek elintézése után *első teendőjük* az volt, hogy törvényben végérvényesen megállapitották s kimondották, kik vegyenek részt és kik képviseltessenek az országgyülésen.[2]) E törvény — az 1608. k. u. I. t.-cz. — meghatározván a legfőbb közjog gyakorlásának mikéntjét, egyszersmind meghatározta s jogilag szabályozta a rendi viszonyokat is, melyek, mint láttuk, éppen a törvényhozásban való résztvétel szerint alakultak s jegeczesedtek volt. E kölcsönös kapcsolat folytán, a mely kapcsolatnak, mint az illető czikkely principiumából[3]) kitetszik, az

[1]) M. Orsz. Eml. X. 124.

[2]) Németországban sem a szabályozás általános törekvése, hanem a pillanat szüksége, egy concrét esemény (t. i. Svédország képviseltetésének ügye) adott okot (1654-ben) a birodalmi gyülés szokásilag megjegeczedett szervezetének törvényben való megállapítására.

[3]) „Visum est regnicolis concludere, quinam sub nomine Statuum et Ordinum regni intelligi; quive per Suam Maiestatem regiam, ad publica regni comitia, per Suae Maiestatis regales vocari et vota sua in publica regni diaeta habere debeant.“ 1. §.

1608-iki törvényhozók határozott tudatában voltak, a törvény elvi jelentőségű, lényeges intézkedéseit tekintve, nem is tehetett egyebet, mint hogy változatlanul elfogadja s állandóvá tegye a századok folyamában kifejlődött tényleges állapotokat. A tényleges állapot jogi állapottá vált, a tényleges rendi viszonyok rendi alkotmánynyá s ezzel (a mig másfelől jogintézménynyé lett a külön főrendi tábla) *jogilag létrejött az* **örökös főrendiség.**

Az országgyülésen való személyes megjelenés az 1608. k. u. I. t.-cz. következtében jog szerint is megszünt a magyar nemesség közös, általános jogának lenni; a törvényhozói jognak teljes, egyéni, közvetlen gyakorlása kizárólagos jogává tétetett egy a nemességből kivált körnek, az örökös főrendi czimekkel felruházott „magnates", *főnemesek* rendjének.

A törvény 8. §. ugyanis azt rendelte: „Ami a mágnások rendjét illeti, elhatároztatott, hogy az országgyülésen jelenlevő összes országbárók és mágnások a főpapok és bárók gyülekezetében és összejövetelein üléssel és szavazattal birjanak".[4])

Kiegészítésül szolgál a 9. §. „A távollevő mágnások követeinek az országlakosok között adassék meg helyük és szavazatuk (régi szokás szerint) a vármegyék követei és a káptalanok után."[5])

4. Ezzel az állam akaratából, *jogilag* is megbomlott a nemesi rend közjogi egysége s teljes jogegyenlősége, melyet Werbőczy a magyar jog egyik alapelveként állított volt fel. Most már az egyéniséggel elválhatatlanul egybeforrt, állandó tulajdonságoknál fogva, „ratione nobilitatis" jog szerint is különbség volt a magyar korona tagjai között: az örökös főrendi címet viselő „magnas", mint magasabb foku nemességéből folyó jogot gyakorolta a törvényhozásban való egyéni résztvételt, melyre az egyszerü, a *köznemes* nemesi voltánál fogva igényt nem tarthatott. Persze az „una eademque libertas"

---

[4]) „Quantum ad ordinem magnatum, statutum est, ut universi barones et magnates in generalibus diaetis praesentes, in coetu et conventu praelatorum, baronum suum locum et sua vota habeant."

[5]) „Absentium vero nuntiis inter regnicolas locus et dignitas ac vota ipsorum (more antiquitus consueto) post comitatuum nuntios et capitula, eisdem tribuantur."

elvére abban a régi *feudalis* értelmében az egységes nemességnek rendekre bomlása nem hatott ki. Igaz, ha ennek hangoztatása szemben a külföldi állapotokkal nagy jelentőségü és kivánatos volt is a XIV. században, közjogi tekintetben csaknem fölöslegessé s üressé lett 1608-ban[1]) és azután, midőn a nyugati államok hübéri szervezete lehanyatlott és megszünt volt s a nyugaton is mindinkább kifejlődött s megerősödött az alattvalói közkötelék, az egységes főhatalom alatt a közös állampolgárság[2]). De a *magánjog* (a birtok-, család- és örökösödési jog) tekintetében a hübéri kor intézményei a Nyugaton túlélték a középkort és annak közjogi szervezetét;[3]) ezért az „una eademque libertas" elve ezekben a vonatkozásokban megőrizte nálunk gyakorlati fontosságát ezentúl is: s igy az ellentét a nyugati és a magyar állapotok között e téren tovább fennállott, — az örökös főrendnek a nemességből jog szerint való kiemelkedése után is. A magyar nemességnek — a főrendnek s a köznemesi rendnek — magánjogi egysége és egyenlősége sértetlenül fenmaradt:[4]) egy volt s maradt a nemesi birtok, egy a nemesi örökösödés,[5]) ugyan-

[1]) Tudjuk, már Werbőczy is inkább a teljes *jogegyenlőségre* helyez sulyt.

[2]) Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 214—215.

[3]) „Das Lehnrecht gehörte (seit der Einführung der Söldnerheere und der öffentlichen Beamten) überwiegend nur noch dem Privatrecht an." Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechstsgeschichte 754.

[4]) Találkozunk ugyan elvétve oly gondolatmenettel, mintha a főrendűeket a nemesi szabadságban foglalt *magán*jogok is nagyobbfokú nemességüknél fogva mintegy hatványozott mértékben, nagyobb jogosultsággal illetnék meg. Igy pl. az Ostrosich Mátyás báró pozsonyi háza részére a kir. kanczelláriából 1691. deczember 27-én kiadott védőlevél (salvae guardionales) igy szól: „... ad mentem sensumque articulorum XXI. anni 1635. et LXXVIII. anni 1647. aliorumque passim sancitorum in domibus nobilium, *eo magis magnatum* per civitates ullo modo haud onerandis respectum condignum habendum evidenter constat" L. R. XXI. 245.

[5]) A hitbizományok felállítását megengedő 1687: IX. törvényczikk egy ideig részlegesen megbontotta, sőt megbonthatta volna in eventu egészen a birtok- s örökjogi egyenlőséget, a mennyiben megadta annak lehetőségét, hogy az örökös főrendhez tartozók *mind* (és csakis azok, nem a köznemesek) az elsőszülöttség vagy idősbség elve szerint kössék meg összes birtokaikat. De tudvalevő, hogy a birtok- s örökjogi egyenlőtlenségnek ez a lehetősége csak rövid ideig tartott: az 1723: L. t.-cz. 4. §-a kiterjesztette a hitbizományok alapításának jogát a köznemességre.

azon jogrend uralmának, ugyanannak a peres és bünvádi eljárásnak voltak alávetvék s a mi a fő — *egyenjoguságuk* (a szónak középkori Ebenbürtigkeit értelmében) teljes és megszoríttatlan volt. Mindez okokból a főrend és a köznemesi rend között való ellentét — jogi tekintetben s jog szerint tisztán egyetlen egy közjogra, igaz a legfőbbre, a törvényhozásban való résztvételre vonatkozván — társadalmi tekintetben nem lehetett oly mélyreható, a nemzetet két mereven elkülönített rétegre osztó, mint azokban az államokban, hol a hübéri eszmék teljesen érvényesültek s meghatározták az egész jogéletet, különböző jogrendszereknek alávetett, egymástól élesen elválasztott, főleg magánjogi tekintetben különböző jogállásu rendeket teremtvén, — ez az ellentét nem lehetett oly mélyreható, oly teljes, mint kivált Németországban. Kivételével Angliának,[6]) hol az örökös főrendeknek (peereknek) s a nemesi-középosztálynak valóban sokoldalu és nagymérvü jogi ellentétét egyéb tényezők ellensúlyozták, főleg a nemzetségi-testületi szervezkedés,[7]) Európaszerte nem találjuk mását annak a szoros kapcsolatnak, mely a magyar főrendet és köznemesi rendet egybefüzte. Mert nálunk a balkézről kötött házasság, a mesalliance fogalma, az „ärgere Hand" elve teljességgel ismeretlen volt;[8]) a jog részéről tehát mi sem állott utjában az örökös főrend kiválása után sem a társadalmi egység s összetartozás legelső s legfontosabb feltételének, a társadalmi érintkezés legelemibb módjának: az összeházasodásnak. Nálunk mindennapi, közönséges, rendes dolog volt, a mi másutt — Anglia kivételével[9]) — esemény számba ment, hogy főrendü családok sarjai a köznemesi rendből választottak maguknak feleséget és hogy saját leányaikat odaadták a főrendi czím ékességét nélkülöző, egyszerü nemeseknek; és ez a viszony csak a XVIII. század folyamán módosult némileg, midőn aristokratiánk III. Károly s Mária Terézia alatt Bécsbe költözvén, szorosabb összeköttetésbe

[6]) Macaulay, Anglia történelme II. Jakab trónraléptétől a ryswicki békéig I. 40—42.

[7]) Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 205.

[8]) Oly annyira, hogy a nem nemesek rendjére, a városi polgárokra, de még a rendi alkotmány sánczain kivül állókra sem alkalmaztatott Hk. I. r. 7. cz.

[9]) Macaulay id. h.

került az udvarral s elsajátította s átvette az osztrák főnemesség exclusivitását.

A teljes magánjogi egység sértetlen fennmaradása, a benső társadalmi összeköttetés ezer szála igy elvette élét az 1608. k. u. I. t.-cz. rendelkezéseinek: a közjogi egység (részleges) megszünésének. Ez különben sem volt nagyon érezhető; mert a nemességnek teljes közjogi egysége *tényleg* már közel egy évszázad (sőt némileg a *tágabb királyi tanács* kifejlődése) óta nem létezett többé. A politikai szereplés tekintetében egyébiránt sem következett be változás. Igaz, ha futó pillantást vetünk a magyar történelem évlapjaira, a Libri Regii kinevezési okmányaira, látjuk, grófok s bárók foglalják el a főpapi székeket, az ország főméltóságait, a főispáni tisztségeket,[10]) az egyéb nevezetes hivatalokat mind; következetes, tudatos gyakorlat volt ez, elv, melynek követését nyiltan hirdették az intéző körök. Mária Terézia ezeket mondja az erdélyi fejedelemség számára újonnan szervezett udvari főméltóságok betöltéséről rendelkező oklevelében: „... kegyes szándékunk volt a főtisztségek adományozásánál tekintettel lenni a származás különös fényére... ha vannak a szász nemzetben is ősi törzsből eredő főrendüek, érdemeikhez képest

[10]) Örökös főispánságot tudvalevőleg csak mágnás család nyert; de a „durante beneplacito nostro" kinevezett összes főispánok is, kiket pl. Hajnik az örökös főispánságról irt tanulmányában a XVII. meg XVIII. századból felemlít, tényleg kivétel nélkül herczegi, grófi vagy bárói czimet viseltek. Ez a tény, úgy hiszem, szolgálhat magyarázatául annak, hogy az 1687: X. t.-cz. miért intézkedik külön a főispánok helyéről s üléséről, holott az 1608. k. u. I. t.-cz. a főispánoknak nem adta volt meg általánosságban a főrendi tábla tagságát. (Észrevette már ezt az ellentétet Zichy Jenő gróf lásd idézett röpiratát 23. l.) Nézetem szerint az 1687-iki törvényhozóknak sem volt szándékuk az országgyülésen való személyes megjelenést kiterjeszteni a főispánokra, mint olyanokra; csupán azt akarták kimondani, hogy a főrendi czimüknél, születésüknél fogva szavazattal és üléssel biró mágnások közül kitünőbb hely illeti meg azokat, kik egyuttal — örökös jogon, vagy ideiglenes királyi kinevezés folytán — főispánságot viselnek. Nem is gondoltak arra, hogy valaha más nyerje el a főispáni tisztséget, mint főrendi család ivadéka. (*Legalább* az 1885 *előtti* jog szempontjából) csak ez az értelmezés ment föl bennünket az alól a feladat alól s teszi szükségtelenné, hogy az örökös főrendiség külső feltételeinek fejtegetésében külön tárgyaljuk a bárói, grófi, herczegi czim után az örökös főispáni czimet. Különben is Hajnik kimerítő tanulmányának puszta kivonatolására kellett volna szorítkoznunk.

ők is elnyerendik e tisztségeket."[11]) De ez az állapot, mely különben is csak de facto állott fenn, legkevésbbé sem de iure — a tabulae bárókat nem tekintve, az összes kormányzatban: közigazgatásban s törvénykezésben, a magyar állam teljes hivatalnoki hierarchiájában, egyetlen egy állás volt csupán, melynek betöltése feltételéül *törvény* követelte a főrendi származást, t. i. az 1723: C. t.-cz. értelmében a commissariatus provincialis főigazgatósága — lényegében nem volt új: a magyar állam alapitása, kivált, mint részletesen kifejtettük, az ősiség behozatala óta állandóan az előkelő, hatalmas nagybirtokosok vitték volt a főszerepet az udvarnál, az ország kormányzásában. Igy maradt az ezentul is. Az örökös főrendiség létesülése, illetőleg a főúri elemeknek — mint főrendnek — kifelé való elrekesztése s külső megkülönböztetése csupán azt a változást idézte elő, hogy most már első pillantásra, kézzelfogható módon nyilvánult a magyar közéletnek magától értetődő ősi aristokratikus jellege; hogy továbbá idővel, a gyakorlatban s *köztudatban* mindinkább háttérbe szorult az, a mi a főrendiségnek történeti kifejlődésében alapja volt: *a nagybirtok* és mind jobban-jobban előtérbe nyomult és szembe tünt az örökös főrendhez való tartozásnak külső kelléke s tételes, azaz jogszerinti alapja: az örökös főrendi czim, vagyis a *származás.*[12])

[11]) „In distributione supremorum officiorum distinctam generis claritudinem attendere benigna mens nostra fuit... si in natione etiam Saxonica magnates ex antiquo stemmate descendentes invenirentur, erunt et illi meritorum ratione gerendorum eorundem officiorum capaces" 1762. nov. 23. Liber Regius XLVII. 375.

[12]) A „főúr" fogalmának ezt a szükségszerű módosulását (a mi voltaképpen nem egyéb, mint a legislativ fixatiónak elkerülhetetlen, rendes mellékkövetkezése, melyet gyönyörüen fejteget Jhering, Geist des röm. Rechts I. 42—46.) megfigyelhetjük már félszázaddal az örökös főrendiség jogi létrejötte előtt. Kovachich egykorú följegyzés nyomán közli a Miksa király koronázásakor jelen volt főurak („magnatum") névsorát [Scriptores minores I. 146.], melyben megemlíttetnek „... Comes Georgius, comes Christoph. Zrinyi, filii comitis Nicolai adolescentes; Balthasar et Gabriel Tahy, Francisci filii adolescentes; Petrus Zay Francisci filius adolescens" és még több ifjú, kik mind apjukkal jelentek meg, kiknek előkelősége tehát nem alapult még a nagybirtokon, a magánhatalmon, mely örökös jogon, biztosan ugyan, de csak később volt rájuk szállandó, hanem alapult a comes vagy magnificus czimen, mely mint nevüknek egy része már

5. Európaszerte az örökös főrendiség a hűbéri birtokszervezet kapcsán fejlődött ki. Azok képezték a főrendet, kiknek földbirtoka a legelőkelőbb forrásból eredt, illetőleg — a testületi szervezkedés korában — kiknek ősei ily előkelő forrású birtokot mondhattak magukénak.[1]) Magyarországon a szabad birtoknak csupán egyetlen neme létezett. Nálunk az örökös főrendiség (valamint a magyar rendi alkotmány egyáltalán) — mint bőven fejtegettük — más jogi alapon létesült: a legfőbb közjog gyakorlásának, a törvényhozásban való résztvételnek alapján.[2]) Magyarországon az örökös főrendet azok alkották s alkotják, kiknek az állam akaratából egyéniségükkel egybeforrt, öröklött és átöröklődő joguk, hogy egyénileg, személyesen, közvetlenül vegyenek részt a törvényhozásban. Éppugy miként Angliában;[3]) itt is mutatkozik

most is megillette őket. A főrendi czimek meghonosodását, a főuri elemek külső meghatározódását megelőzőleg ezeket az apjuk háztartásában élő serdülő ifjakat nem nevezték volna magnatesnek; 1563-ban már annak kellett őket nevezni. „Pro personis filiorum magnatum parvulorum (homines armati exercituent)“ rendeli az 1454: IV. t.-cz. 5. §-a. A XVI. sz. második felében ezt egyszerüen úgy mondták volna: „pro personis magnatum parvulorum...“

[1]) Hajnik, Egyet. eur. jogtört. 204.

[2]) Ebből eléggé kiviláglik (a mit csak a teljesség kedvéért jegyzünk meg), hogy a magyar örökös főrendiség nem volt puszta kiterjesztése, örökössé tétele az 1608 előtti, hivatalhoz kötött, személyes főrendiségnek (Hármaskönyv I. r. 2., I. r. 93., II. r. 40. cz. l. az I. fejezetet), hanem egészen más, merőben uj alapon nyugvó örökös jogi előkelőség. Azonban a főrendiség régi, szükebb fogalma idővel hozzásimult annak ujabb, tágabb körü fogalmához, azaz: a régi, eddigelé tisztán személyes főrendiségben foglalt jogok megadattak szokás utján az ujabb értelemben, örökös jogon való főrendeknek is. Pl.: Kitonich mondja „Directio methodicajá“ban (c. IX. qu. 13. 11. §.): „homagium, ut habetur tripartito... solvunt puta praelatus et baro regni (ac *per consequens*, et de usu recepto magnas regni quilibet) florenos quadringentos“ — s igy maradt az az 1871: LII. t.-cz.-nek a vérdijakat eltörlő rendelkezéseig (7. §.). Ez a „per consequens“, a nagy Werbőczy világos tanának ellenére (I. r. 93. cz.) kifejlődött ezen szokás becsületére válik Kitonichnak és a XVII. század magyar jogászainak; mert helyes felismerését involválja a mágnás jogi állapotában 1514 óta bekövetkezett változásnak.

[3]) Gneist, i. h. I. 373. s. kk. — Németországban is a birodalmi gyülésen való résztvétel módja hű tükre volt a rendi állapotoknak Schröder i. h. 761. s kk.; de a viszony a törvényhozói jog gyakorlásának mikéntje és a rendi állás között (úgy a történeti fejlődés tekinte-

az angol és a magyar nemzet jogi s politikai fejlődésének meglepő hasonlatossága.

De láttuk, e jogi alap mögött mégis a földbirtok volt az a döntő tényező, a mi előidézte s irányitotta volt az örökös főrendnek létrejöttét. Ha nem is a birtok minősége — mert a szabad birtok nemében a magyar korona területén különbség nem létezett, de a *földbirtok mennyisége* teremtett különbséget a magyar nemesség tagjai között s vonta maga után a közjogi egység részleges megszünését. A nagybirtok politikai jelentőségéből kellett kiindulnunk s arra tértünk vissza fejtegetéseink során minduntalan.

És ha immár felemelkedünk az egyes tények, a concrét adatok halmaza fölé és az egyetemes jogfejlődés magas szempontjából felvetjük a végső kérdést: minő eszmét, minő törekvést valósitott meg a magyar örökös főrendiség intézménye; mi volt megalakulásának *tendentiája, czélja s eredménye:* ugy az előadottak után a felelet iránt sem lehetünk kétségben. Az örökös főrendiség jogintézményében, miként elődjében: a tágabb királyi tanács intézményében, testet öltött az a nevezetes politikai elv, hogy az ország ügyeinek intézésében, főleg a törvényhozásban a nemzet ama rétegének biztosítsák a legnagyobb sulyt s befolyást, mely a gazdasági s társadalmi életben a legelső, — a nagybirtokos osztálynak.[4]) A nagybirtok

tében, mint praktikus-jogi oldaláról) éppen a megfordított. Angliában és nálunk az örökös főrendiség történetileg a tényleg kitünőbb résztvétel alapján állott elő és az örökös főrendiségnek ez a kitünőbb résztvétel képezte mindig legnevezetesebb, nálunk szinte egyedüli *jogi* tartalmát. Németországban ellenben a birodalmi gyülésen való kiválóbb szereplés csupán egyik — úgyszólván másodlagos — következménye, *járuléka* volt annak az előkelőbb állásnak, melyet a főrendek a birodalom *hűbéri szervezetén* (Reichslehnverfassung) belül elfoglaltak és a melynek jogi tartalma is a hűbéri alkotmányból folyó jogokban: közvetlenül a birodalom alá tartozásban (Reichsunmittelbarkeit) s a tartományúri joghatóságban (Landeshoheit) csúcsosodott. V. ö. az 1548-iki Reichsabschied rendelkezéseit.

[4]) Ugyanaz a tendentia, a melynek területileg kisebb körre vonatkozó és modernebb — mert a vagyon valamennyi nemének tekintetbevétele folytán már nem feudalis, hanem plutokratikus jellegü — megtestesülése a törvényhatósági és községi értékképviselet (virilisták). Lásd ennek az intézménynek birálatát Kmetynél Magyar közigazgatási jog kézikönyve 90. — Maga e tendentia pedig nem egyéb, mint némileg concretizált, de azért még eléggé elvont formája annak a legáltalánosabb

politikai vezérszerepét megszilárdítani s megőrizni: ez a gondolat adott láttatlanul irányt az örökös főrendnek s egyúttal ama másik jogintézménynek, a melyen belül gyakorolta a főrenddé emelkedett nagybirtokos osztály a közönségesnél nagyobb mérvü résztvételét az állami ügyek intézésében: a főrendi táblának, a mai főrendiháznak. A nagy közönség — elkapatva a herczegi, grófi s bárói czimek pompájától, külső diszétől ugyan többnyire szem elől vesztette a lényeget; a köztudatban a származás fénye mellett mindjobban elhomályosult a nagybirtok jelentősege s szerepe. De a vezető s intéző körök, kik azzal az éleslátással, melyet a hatalom birtoka s gyakorlása meg szokott adni, felismerhetik s megkülönböztethetik a külsőt a tartalomtól, az eszközt a czéltól, — a vezető körök mindig tudatában voltak a czélnak, a feladatnak, annak az elvnek, a melyet megvalósítani az örökös főrendiség intézményének volt rendeltetése, s tételes intézkedéseikben, eljárásukban ahhoz az elvhez tartották magukat. Ennek a dolgok lényegébe ható tekintetnek egy korai villanása sugárzik felénk Mátyás király 1486-iki törvénykönyvének gyakran idézett 64. czikkéből, mely kerülve az előkelőség általános, szintelen megjelöléseit, minők domini, proceres, magnates — egyenesen s kifejezetten a nagybirtokosokat nevezi meg, mint azokat, kiknek az ország ügyei intézésében, a törvényhozásban való személyes, köz-

eszmének, melyet Pikler a jog által megvalósítandó czélok legelemibb, egyetemes, végső eszközei sorában említ (A jog keletkezéséről és fejlődéséről 62.): az értelmesebbek részéről való vezetés gondolatának, feltételeztetvén s joggal — még pedig minél alacsonyabb fokú a közműveltség, annál nagyobb jogosultsággal —, hogy a vagyonosak a műveltebbek, jobban hozzáértők, leginkább körültekintők. Ilyképpen tehát, miként a tágabb királyi tanács intézménye nem (lásd különösen a 151. lapon mondottakat), úgy következésképpen az örökös főrendiség intézménye sem volt az ú. n. kizsákmányoló jog intézménye, hanem mind keletkezésében, mind kifejlődésében valójában a nemzet egészére nézve hasznos és czélszerű. V. ö. Pikler fejtegetéseit id. m. 190—191. és hozzá 94. Midőn mégis, az egyiknek s a másiknak alakulásáról szólván, a társadalom különböző elemeinek küzdelmét emlegettük, ezzel csupán a tények külső megjelenését irtuk le, rendszerint „küzdelem“, „verseny“ alakjában menvén végbe a jobbaknak, értelmesebbeknek ama kiválasztása s elismertetése. (A gazdasági életre vonatkozólag l. ezt id. m. 259. s kk.).

vetlen résztvétele kivánatos s szükséges.[5]) Erről a dolgok mélyébe ható tekintetről tanuskodik továbbá az a rövid utasítás, mely Rudolf király kabinetirodájából bocsáttatott ki a magyar kanczellária titkárjához, az 1604: XXII. t.-cz. betoldása körül szomoru nevezetességre vergődött Himmelreich Tiborczhoz. Az 1601-iki országgyülés alkalmából elküldendő kir. meghivókról intézkedik ez az utasítás, melynek első része, mintha nem is annyira Himmelreich Tiborcznak, hanem inkább nekünk szólna, hogy megismerjük a tények s szabályok mögött rejlő irányt adó elvet. A Károlyi Árpád közölte utasitásnak ide vonatkozó részei a következők:

„A magyar országgyülésre megszoktak hivatni a főpapok, az ország főtisztjei, a főúrak (magnates) és az országos tanácsosok. A mágnások meghivandók mind, ha többen vannak is testvérek, feltéve hogy megosztozkodtak s külön birják jószágaikat... Felszólitandók továbbá [követek küldésére] a bárók s mágnások özvegyei. És minthogy a fi- és női ág többnyire külön igazgatják birtokaikat, szokásba jött ezeket is külön meghivni birtokaikra való tekintettel [az

[5]) Valóban, ha kutatjuk, minő szerep jutott az egyéni tudatnak s akaratnak az örökös főrendiség létrejöttére vezető fejlődésben, a mely három-négy évszázad távolából oly könnyen tünik fel merőben önkéntelen s öntudatlan alakulásnak (de a melynek czélszerüségi alapját s jellegét el nem tagadhatjuk), egyedül Mátyás király az, kiről ma sejtenünk lehet, hogy belátása, egyéni meggyőződése s törekvései közreműködhettek ama folyamatoknál, legalább, hogy megértette s helyeselte ezt a fejlődést, a mely megfelelt egyfelől (a szó igaz értelmében) aristokratikus, másfelől absolutistikus hajlamainak. Hosszú uralkodása alatt egyetlen egyszer rendelte el a nemességnek fejenként való megjelenését, 1462-ben, midőn a szt. korona visszaszerzése végett sulyos feltételek mellett készült békét kötni III. Frigyessel. De hogy akkor is csupán politikai óvatosságból s számitásból intézkedett igy — hogy elejét vegye utólagos kellemetlenségeknek s netalán támasztandó nehézségeknek — mintegy a forma kedvéért és hogy valójában az összes nemesek személyes résztvételét ez izben is szükségtelennek, mellékesnek tekintette s nem óhajtotta, eléggé bizonyitja a megyékhez küldött meghivóleveleknek egy sajátságos passusa, mely nyiltan feloldja a személyes megjelenés kötelezettsége alól mindazokat, kiknek kedvük van e felmentést igénybe venni: „Volumus tamen et de speciali nostra benignitate statuimus, ut nemo de vobis per consueta alia gravamina ad veniendum compellatur.“ Pray, Annales III. 268.

eredeti „ratione bonorum“ sokkal kifejezőbb], melyeket külön birtokolnak s kezelnek.“[6])

A vezető s intéző körök *tudatában* mind e mai napig él s hat az a nevezetes politikai elv, mely az örökös főrendiség intézményének magva, s a melyet világosan tolmácsol ez a közel háromszázados utasitás. A nagybirtok politikai elsőbbségének elve érvényesül még ma is az örökös főrendiséggel kapcsolatos intézményekben. Az sugallta az 1885: VII. t.-cz. legfontosabb rendelkezését, a 2. §. b) pontját, a mely az örökös főrendiséggel járó legfőbb jogot, a törvényhozásban való közvetlen résztvételt 3000 frtnyi földadóhoz köti, vagyis egyedül a nagybirtoknak hagyja meg. 1608-ban a grófi s bárói czim, a mágnási név tényleg nagy vagyont, nagy kiterjedésü földbirtokot jelentett; idővel megtörtént, sőt igen gyakran, hogy a főrendi jelző mögött (a család elszaporodása vagy egyéb okok, például a hivatalnoki és katonai aristokratia alakulása folytán) nem rejlett többé nagybirtok. Ezért az 1885-iki törvényhozás az ősi elv szellemében, a végső czélnak megfelelően járt el, midőn a törvényhozó jog személyes gyakorlását a főrendi czimen kivül attól a vagyoni feltételtől tette függővé. És ugyancsak az ősi elv jelentkezik abban a czéltudatos gyakorlatban is, mely a főrendi czimek osztogatása, az örökös főrendnek uj elemekkel való gyarapitása tekintetében nálunk — csak az utolsó évtizedekről szólunk

[6]) Magy. Orsz. Eml. IX. 489. A királyi meghivás tekintetében fennálló gyakorlat ujabb időkben is mindig szem előtt tartotta a végső czélt, az örökös főrendiség tárgyi tartalmának a birtokkal való kapcsolatát. Ezt látjuk a század első éveiben névtelen szerzőtől készült „Tractatus de comitiis inclyti regni Hungariae“ czimü kiadatlan dolgozatból (Fol. Lat. 492. sz. a. a M. Nemzeti Muzeum kézirattárában), mely részletes, pontos és eleven előadását nyújtja a rendi országgyülés szervezetének, a tanácskozás, ülés s szavazás módjának és figyelemre méltó közjogi éllel tárgyalja az országgyülés hatáskörét, a királyhoz való viszonyát (annál gyengébb ugyan történeti része, számos hun-szittya allusióival). A regalessel meghivandó mágnásokról t. k. igy szól: „... viduae quoque quamdiu illae vel tutrices vel curatrices liberorum sunt, vel iura tenent possessionaria, ad conventum regni invitantur... Solus etiam pater e familia admittitur, quamdiu filii etiam maiorennes indivisi sub patria vixerunt potestate. Fratrum autem inter se indivisorum unus tantum omnium nomine ad comitia mittitur. Divisi autem singillatim comparere tenentur.“ 177. l.

— fennáll. Hosszu évek óta alig fordult elő egy-két eset, hogy az országnak java körül szerzett érdemek, a nemzetnek s az államnak teljesitett szolgálatok hozták volna meg a hét vagy kilenczágú koronát (a mi külföldön gyakran történik meg); az esetek túlnyomó nagy többségében az egy kézben egyesült nagy vagyonnak, a mi gazdasági viszonyaink között persze nagybirtok tömegek alakulásának volt gyümölcse a grófi s bárói czim. Az örökös főrend — ez a vezérlő gondolat — hadd maradjon a nagybirtok aristokratiája! Nem tagadhatni, van ebben ratio. Fényes czimet s kitüntetést, lovagkeresztet, királyi, udvari, titkos tanácsosi czimet adnak az egyénnek is, ki a politikai s szellemi élet terén hálára kötelezte a nemzetet s uralkodóját; de csak az *egyénnek* szólót, nem olyat, mely utódjaira is átöröklődnék; minek fénynyel venni körül az utódokat, kikről nem tudjuk, öröklik-e apjuk nevével együtt annak kiváló tulajdonait is, elméjét s jellemét, munkásságát és sikereit? ha igen, munkában eltöltött életük delén majd nekik is jut hasonló czim s jutalom. Az örökös főrendi czimek ellenben fentartatnak azok számára, kiket nem tehetségük s munkájuk, hanem — főleg — nagy vagyonuk, gazdasági hatalmuk avat a társadalom kiváló tagjaivá; a mi kiválóságuk alapja s főtényezője a nagy vagyon — legalább rendes körülmények között — változatlanul száll át utódaikra s kevésbbé kell félni attól, hogy a főrendi czimnek, a főrendi állás fényének nem felelne meg tényleges gyakorlati kiválóság.

Az örökös főrendiség élő jogintézmény még és az ősi szellem nem költözött ki abból ma sem; ma is működnek, élnek s hatnak azok az okok és meggondolások, melyek évszázadok előtt irányitották s meghatározták volt annak alakulását és fejlődését.

MÁSODIK RÉSZ

Az előkelő örökös jogi állás külső feltételeinek, az örökös főrendi czimeknek eredete

Az 1608-iki törvény megalkotói legjobban tudták, hogy ők csupán jóvá hagyják és véglegesitik, azaz jogilag biztosítják a szokás utján kifejlődött és megszilárdult tényleges állapotokat. Elegendőnek tartották tehát, hogy törvénybe iktassák az elveket; a részleteket, az elvek keresztülvitelét továbbra is a gyakorlatra, magára az életre bizták. Ismételten találjuk a szokásra való utalást: „more antiquitus consueto" mondja a 9. §., „iuxta antiquum usum et sessionem" a 12. §. Ez okozza, hogy az 1608. k. u. I. t.-cz. rendelkezéseinek pontatlanságával, kifejezéseinek felületességével kirí még a régi magyar törvényhozás emlékei közül is, melyeknek a praecisio, a gondosság nem igen volt jellemző tulajdonságuk, — dicséretes kivételével a magyar állam függetlenségét és önállóságát, az alkotmány legfőbb érdekeit érintő törvényeknek s határozatoknak.[1]) Igy nem állapitotta meg egy-egy megye követeinek számát, mely csak 1681 óta szorítkozott állandóan kettőre;[2]) nem határozta meg, milyen sorban, minő rend szerint üljenek s szavazzanak a főrendek, a minek szükséges voltát már 1637-ben hangoztatta Esterházy Miklós nádor

[1]) Elég azokra a heves vitákra emlékeztetnünk, melyeket az új király megválasztatásáról és koronáztatásáról hozandó törvényczikkek szövegezése minden egyes alkalommal előidézett, — igy ugyancsak 1608-ban.

[2]) Kiss István, Magyar Közjog 310.

az országgyülési tárgyalások reformjára vonatkozó javaslatának V. fejezetében[3]) és a mit az 1687: X. t.-cz. meg is tett. De erről nem akarunk szólni; csak azt említjük fel, hogy nem szabályozta, a főrendi családok melyik tagjai, életük melyik évétől kezdve hivandók meg,[4]) sőt hogy egyáltalán nem adja szoros meghatározását és *körülirását a „magnates" szónak,* mit később is hiába keresünk a Corpus iurisban. Ezért nem tartjuk hiábavalónak s fölöslegesnek annak kimutatását, hogy a törvény az évtizedek óta állandósult közhasználattal egyezően egyedül az örökös főrendi czimekkel felruházottakat foglalta össze e gyüjtő név alatt. A függelékben részletesen be fogjuk bizonyítani (a mit, igaz, senki kétségbe nem vont, de a mi korántsem magától értetődő, bizonyításra nem szoruló dolog), hogy a törvény — a tényleges állapotoknak megfelelően — a czimekhez, mint átöröklődő külső feltételekhez kötötte az előkelő örökös jogi állást, az örökös főrendiséget.

És a midőn igy kerülő úton, a törvény hozatalát megelőző évek gyakorlatából kell levezetnünk az örökös főrendiségnek örökös főrendi czimekhez kötöttségét, persze hiába kutatnók[5]) *legalis* felsorolását azoknak a czimeknek, melyek az 1608. k. u. I. t.-cz. alapján a magyar örökös főrend tagjává avattak és ezt a jogilag egységes rendet czimben s külső diszben megkülönböztetett csoportokra osztották. Közjogászaink azt mondják: a (magyar király által osztogatott) herczegi, grófi s bárói czimek;[6]) de az indigenatus intézményénél fogva kétségtelen, hogy a törvényhozás hozzájárulásával bármelyik külföldi czim tölthette be ezt a szerepet; a mult századok magyar mágnásai között találunk is nem egy őrgrófot, marquist vagy vicomte-ot.

Azonban az utóbbi s hasonló czimekkel, melyek készen s befejezetten kerültek hozzánk és alig fordulnak elő egyszer-kétszer, a következőkben nem fogunk foglalkozni. Dolgozatunk

---

[3]) Salamon Ferencz, Rendi országgyüléseink jellemzéséhez 1869. 28. l.

[4]) Az 1608. k. u. I. t.-cz. 8. §. rendelkezése: *„omnes ... magnates"* nagyon is általános.

[5]) Az 1885: VII. t.-cz. előtt.

[6]) Virozsil A., Specimen iuris publici V. 39.; Kiss István, Magyar Közjog 204.; Nagy Ernő, Magyar Közjog. 117., 241.

keretébe csak az tartozik, a mi szorosan a magyar jogtörténet kérdése: azoknak a főrendi czimeknek eredete, melyek (ha talán idegen volt is a mag) a magyar társadalmi s jogi élet talaján sarjadtak s gyarapodtak (dux, liber et perpetuus comes, Magnificus), vagy a melyeknek — bár a külföldön alakultak s fejlődtek — a magyar jogban évszázados történeti multjuk s gyakoriságuknál fogva nagy jelentőségük van (princeps, liber baro). Ehhez képest részletesen fogjuk fejtegetni a herczegi, a grófi s a bárói czim eredetét, kiemelvén, hogy mind a grófi, mind a bárói czimnek (a mint a herczegi czimnek is) valójában két faja létezett, melyek közül egy-egy a magyar jog eredeti intézményeinek alapján, a másik a Nyugaton, a német jogélet körében fejlődött ki és a mely két faja az egyes czimeknek csak későn egyesült a mai egységes grófi s bárói czimmé; sőt, hogy a grófi jelző tekintetében — azaz a régi időkben nyert és a későbbi korokra átöröklődött grófi czimeknél — ez a különbség a szabatosabb kifejezés szempontjából még ma is fennáll. A mint a behatóan tárgyalandó czimek kiválasztásánál, úgy a tárgyalás sorrendjének megállapitásában sincsen kétségtelen, legalis felsorolás,[7]) mely után indulhatnánk. Ezért a *történelmi* sorrendet, az egyes főrendi czimek keletkezésének, illetőleg magyar földön meghonosodásának időbeli rendjét követjük, — nem a rangfokozatok egymásutánját. Mert nálunk, hol minden egyes főrendi czim önálló, külön alapon fejlődött ki s az egyes czimek között kapcsolat, összefüggés nem igen volt, nálunk ennek az egymásutánnak semmi benső történeti oka s gyökere nincsen. A rangfokozatok egymásutánja nálunk úgyszólván esetleges, véletlen valami, a külföldtől minden kényszerítő ok nélkül átkölcsönzött, — nem úgy, mint pl. Franczia- vagy Németországban, hol az összes főrendi czimek, a hűbéri birtokszervezet kapcsán (a megelőző korszak rendi viszonyaiból),[8]) egységes alapon, egymással szerves öszefüggésben alakulván, a főrendi czimek, a rangfokozatok sorrendje is kezdettől fogva adott, természetes volt, vagyis történeti alapon nyugodott.

---

[7]) Az 1885: VII. t.-cz. előtt.

[8]) Hajnik Imre, Egy. európai jogtörténet. 204—205.

I. FEJEZET.

A grófi czim.

Azon szavak között, melyeknek sokértelműségéről méltán panaszkodnak történetiróink, a comes szót illeti az első hely. A magyar viszonyokra is mondotta Krones: „A comes szó a királyi udvarnak, az országnak első tisztviselőjétől kezdve az utolsó falu birájáig számtalan méltóságot, hivatalt, állapotot jelentett".[1]) Kifejtettük más helyütt[2]), az elöljáróknak, főnököknek, felügyelőknek hányféle csoportját jelölték a comes névvel és mindegyik körön belűl mily különböző fajai voltak a comeseknek, magyarul ispánoknak. Mindezzel legkevésbbé sem kell foglalkoznunk. Mert a magyar jogtörténet irodalmában nincsen kétség s nézeteltérés az iránt, hogy a különbnélkülönb hivatalt, hatóságot, közjogi meg magánjogi állapotot jelölő comes szónak melyik jelentése volt az, a mely idők folytán apáról-fiúra átöröklődő, családi czimmé, a nemesség zömétől megkülönböztető jelzővé vált; nincs kétség az iránt, hogy a comesek melyik fajából alakult a grófi osztály. Jogtörténészeink — már a kik e kérdést általán érintik — egyhangúlag azt tanitják, hogy *a grófi czim s osztály a liberi et perpetui comites köréből indult ki,* kikről a XVI. század óta törvényeink s okleveleink mindig úgy emlékeznek meg: „quos vulgo gróff vocant",[3]) „qui proprio gentis Hungaricae idiomate gróff cognominantur".[4])

De ha a grófi czim *közvetlen* eredetének kérdésében egy véleményen vannak is a magyar jogtörténet művelői, magának a „liberi et perpetui comites" intézményének keletkezését illetőleg két ellentétes nézettel találkozunk. Régibb jogtörténészeink azt tartották, hogy királyaink ezt az intézményt az utánzás szándékával s tudatával, készen és kifejletten vették át a külföldtől, szorosabban: német szomszédjainktól. „Vox graf, uti institutum ipsum a Germanis ad Hungaros dimanavit", olvassuk a tudós Kovachich jegyzetei között.[5]) Bartal

---

[1]) Krones Franz: Handbuch der österreichischen Geschichte III. 130.

[2]) Lásd szerzőnek *Comes* czikkét a Magyar Jogi Lexikon II. kötetében.

[3]) 1599: XLVIII. t.-cz. 4. §.

[4]) Alsólindvai Bánffy Kristóf grófsági levele 1622: L. R. VII. 270.

[5]) Összefüggéstelen, apró jegyzeteket tartalmazó „Adversaria pro commentatione de comitibus regni Hungariae" felirású kézirat a M. Nemzeti Muzeum kézirattárában Fol. Lat. 154. sz. a. 85a lap.

meg (a ki egyáltalán nagy jelentőséget tulajdonít a czimkorságnak — peregrinus titulorum luxus[6]) — és annak hatását látja sok mindenben) midőn Kézai Simon nyomán megjegyzi, hogy a comes szó jelölte nálunk a Németországból bevándorlott grófokat is, hozzáteszi: „et *ad imitationem horum creatos* per reges H. liberos comites"; a gróffá avatás első esetéül pedig felhozza azt, hogy II. Endre Németországban divó szokás szerint („*usitato* per Germaniam ritu") 1218-ban szabad grófokká nevezi Vodicsai Babonikot és Istvánt.[7]) E felfogás tehát merőben idegen eredetünek tekinti a liberi et perpetui comites intézményét, olyannak, a mely bevégzetten s készen, *már mint önálló családi czim* került volna magyar földre. Az ekként körülirható régibb magyarázattal ellentétben, újabb jogtörténészeink annak az intézménynek a német jogfejlődéstől független, eredeti voltát, a magyar jogi élettel való benső összefüggését hirdetik. Hajnik Imre az örökös főispánságról irt tanulmányában megemlíti, hogy „az ország déli részeiben az ispánságoknak és a hozzátartozó területeknek örökös joggal való adományozása *adott keletkezést* a grófi osztálynak".[8]) Vagyis: a grófi osztály s a grófi czim nem egyszerre, közvetlenül ültetett át, hanem a *magyar* jog emez intézményéből kiindulva, idők folyamán lassanként fejlődött ki s alakult meg a magyar jogélet talaján, eredeti alapon. Hasonlóan a liberi et perpetui comites intézményének a magyar jogi viszonyokban gyökerezését kifejezetten hangoztatja Timon.[9]) E tétel ma még inkább csak sejtelem, intuitio, semmint részleteiben s végleg tisztázott[10]) kétségtelen igazság. Az adatok, melyeket felkutattunk, a nyomok, mikre akadtunk, mind meggyőztek annak helyességéről és igyekezni fogunk, hogy azt a következőkben behatóan kifejtsük s kimutassuk

[6]) Commentariorum ad historiam status iurisque publici regni Hungariae aevi medii libri II. 120.

[7]) U. o. I. 233.

[8]) Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben 4.

[9]) I. h. 424.

[10]) Távol van tőlem, hogy ezt fejtegetéseimmel elértnek higyjem. Elég, ha sikerült a magyar grófi czim eredetének kérdését teljességében formuláznom, minden oldalról megvilágítanom s ráutalnom a nehézségekre, a kétes dolgokra; ha sikerült előkészítenem s előmozdítanom a végleges megoldást.

a liberi et perpetui comites intézményének, meg a grófi czimnek általában ezen az alapon való önálló alakulását s fokozatos fejlődését.

*

A XII. század utolsó évtizedében találjuk első esetét annak, hogy királyaink — talán a német példa hatása alatt[11]) (egyéb befolyást e fejlődés körül a külföldnek nem tulajdoníthatunk) — egész várispánságot: az ispáni tisztséget a hozzá tartozó területekkel együtt adományoznak örökjoggal egyes családoknak. Ez az első eset (mely egyébként arról is nevezetes, hogy egyik legkoraibb nyoma a hűbériségnek a magyar hadi szervezetbe való behatolásának)[12]) III. Béla király korából való, a ki 1193-ban „totam terram pertinentem ad comitatum Modrus" tartozékaival és összes jövedelmeivel együtt Bertalan vegliai ispánnak, a Frangepánok ősének adományozza „iure hereditario... perpetuis temporibus possidendam".[13]) A Frangepánok, kik vegliai törzsbirtokukhoz s Modrushoz utóbb Vinodol földét[14]) majd Zengg városát szerezték hasonlóan „mindazokkal a jogokkal, melyek a királyt megilletik",[15]) továbbá a szomszédos megyék egész sorát:

---

[11]) „Vidéki kormánytisztségeknek örökösen családokhoz vagy főispáni székekhez kötését a szomszéd Németországban a XI. és XII. században már széltében gyakorolták." Hajnik i. h. 3.

[12]) Timon i. h. 234.

[13]) Közölte Fejér II. 292., jobban Wenzel Árpádk. Uj Okmt. XI. 53.

[14]) 1223: Fejér III/1. 403.

[15]) „... In eadem libertate, sicut nobis servire consueverat" 1255: Fejér IV/2. 308. Pauler Gyula kimutatta ennek az oklevélnek koholt voltát i. h. II. 762. és felfogásához csatlakozott Thallóczy Lajos: Tanulmányok a Blagay-család történetéből 47. Eszünk ágában sincs az oklevél hitelességét vitatni. Midőn mégis idézzük s arra támaszkodunk, teszszük ezt azon az alapon, hogy Róbert Károly azt már 1323-ban hitelesen átirta s megerősítette (Dl. 34003. l. Pauler i. h.) és igy attól az időtől fogva kétségtelenül amaz oklevél szolgált mérvadóul de iure, sőt az oklevél szerinti állapot kétségkivül fenállott de facto jóval 1323, de még 1300 előtt: minthogy éppen ennek a tényleges állapotnak volt hivatott — hogy Thallóczy egy kifejezésével éljek — „előiratát" képezni. Mellesleg megjegyezzük, hogy azt, a mit Pauler ennek az 1255-iki (1260-iki) oklevélnek hamis voltával megmagyarázhatni vél: Zenggnek Mátyás király által való hirtelen visszavételét, talán mégsem lehet kapcsolatba hozni a IV. Béla-féle adománylevél valódiságának kérdésével. Mert ez magába foglalná azt, hogy Mátyás király felismerte a Róbert Károly, Lajos és Zsigmond királyoknak átirásos

Gecskét,[16]) Dresneket,[17]) rövidebb-hosszabb időre Czetint, Busánt, stb.[18]) nem maradtak soká az egyedüliek, a kik egész ispánságot[19]) mondhattak magukénak. Még Imre király adományozta volt[20]) Vodicsa földjét azaz kerületét[21]) goriczai

megerősítései által támogatott adománylevélnek hamis voltát. Már pedig Mátyás királyunk nagy államférfiu, nagy hadvezér és sok minden volt; de arról szó sem lehet, hogy olyan jól ismerte volna IV. Béla korát, mint e kornak a magyar történetirás kezdetei óta mai napig legjobb ismerője, Pauler Gyula.

[16]) Az 1316-iki oklevelet közölte Wenzel Gusztáv: A Frangepánok az Anjou királyok korában. Századok 1890. évf. 206.

[17]) 1323: Fejér VIII 2. 467. Ideiglenes hűbéri adomány.

[18]) Wenzel Gusztáv: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez, különösen 35. s kk. V. ö. Pesty Frigyes, Az eltünt régi vármegyék, az egyes megyék a. Lika megyét illetőleg, melyet Wenzel Frangepán birtoknak mond, Károlyi Árpád tagadja, hogy valaha övék lett volna Turul 1892. évf. 61.

[19]) Az ispánság szót alkalmazzuk, mint a mely leghivebb fordítása a források használta comitatusnak s képes kifejezni ennek a latin elnevezésnek mindmegannyi középkori értelmét (holott a „megye" csakis egyetlen egy faját az ispánságnak képes jelölni). Az említett s még említendő comitatusok, melyek igy örök joggal egyes családok kezére kerültek, ugyanis különböző fajtájúak s állagúak voltak; de megegyeztek abban, hogy mindegyik többé-kevésbbé önálló közigazgatási területet képezett s elöljárója, főnöke comesnek, maga a terület comes fejéről comitatusnak neveztetett. S gyakorlatilag is, de meg az általunk tárgyalandó fejlődés szempontjából ez volt a fő s lényeges. Pl. a Frangepánok comitatusai közül Veglia szigete, ha nem is volt velenczei hűbér (mint a Signoria váltig állította; s igényeit akárhányszor igazolta — kivált 1358-ig — a tényleges állapot v. ö. Wenzel idézett két értekezését) és belső szervezete teljesen egybevágott is a zsupákból lett horvát-szlavon megyékével: Modrussal stb. (l. Veglia sziget jogát 1388-ból), mégis comitatus voltában, az elnevezés gyökerét s eredetét tekintve kétségkivül egynemű a velenczei-olasz vidéki kormányzat germán alapú egységeivel: comitatusaival, grófságaival; Zengg városi municipium, melynek comes áll az élén, minő a többi dalmát város; Modrus, Gecske stb. pedig ősi zsupák átalakulása ispánsággá.

[20]) A Fejér II. 304. és III 1. 245. közölt oklevelek ugyan feltétlenül hamisak, de hogy az adomány mégis megtörtént, bizonyítja 1210: Árpádk. Uj Okmt. XI. 107., IV. Bélának 1241. szept. 23-án kelt megerősítő levele Blagay Oklt. 9. és Béla szlavon herczegnek 1269-iki itéletlevele u. o. L. Thallóczy bevezető tanulmányát 21—23.

[21]) „Terra Wodicha," „districtus de Wodicsa," mondják az oklevelek l. u. o. 236., 237. Hiteles forrásaink nem említik comitatus néven. De ez nem jelenti azt, hogy nem volt önálló közigazgatási terület. Hisz a districtus és comitatus e kor emlékeiben gyakran synonymok. Királyaink

Istvánnak. A Subich nemzetség II. Endrétől nyerte Brebir megyét, melynek örökös birtokában IV. Béla újból megerősítette őket.[22]) Hozzájuk csatlakozott csakhamar a Gusich nemzetség Corbaviának, utóbb Likának stb. is birtokosa[23]) és lehet, hogy még többen, kiknek kevésbbé jelentékeny s ephemer szerepléséről azonban nem maradtak reánk bő adatok.[24])

Ezek az ispánságok mind (a régi) Horvátország s Dél-Szlavonia földjén feküdtek és szinte kimerítették ez országok összes területét.[25]) A magyar állam egyéb vidékein, a tulajdonképpeni Magyarországban egész megyéknek, ispánságoknak örökletes eladományozása, mi ellen az Arany Bulla XVI. czikkelye és az azt megerősítő törvények határozottan tilta-

akárhány rendszerint districtus névvel jelölt területnek állítottak külön comest az élére (l. Pesty i. h. I. 8.), nem is csak kivételesen, hanem következetesen, századokig; elég Hátszeget (p. o. 1276: Fejér V/2. 340.), meg Szanát (l. Thallóczy i. h. 96., 236., kivált 1413: Blagay Oklt. 232.) említenünk. Hogy valamely districtus önálló egysége-e a vidéki administratiónak, arra éppen s egyedül az a körülmény irányadó: áll-e külön comes az élén? Már pedig a vodicsai földnek vannak külön ispánjai, kik egyenest vodicsai ispánoknak (comites de Wodicha) iratnak (l. Thallóczy i. h. 76.): maguk az adományosok, goriczai István leszármazói. Vodicsának Dubicza megyéhez tartozása ezért úgy hiszszük, inkább geographiai értelemben veendő; a kettő között fennálló összeköttetés egyszerűen hiteleshelyi, nem közjogi (utóbbit vitatja Thallóczy i. h. 38—39., 50—52.). A mi reánk nézve tárgyunk szempontjából fontos s érdekes, különben is csak a comes jelzőnek a területhez kapcsolódása, a Vodicsa földjével megadományozottaknak territorialis comessége: „vodicsai ispánok“ jelölése (mely, igaz, — akár közvetlenül a királyi kormány képviselőjének, közhatóságnak tekinthetjük e comest, akár csak közvetetten, t. i. első sorban a nemzetségi alapon szervezkedett közönség elöljárójának — a területnek a közigazgatásban többé-kevésbbé önálló szereplését involválja); ahhoz pedig (l. f.) kétség nem fér.

[22]) 1251: Fejér IV/2. 206. L. Salamon Ferencz, A brebiri grófok Budapesti Szemle 1863. évf. 381. Időről-időre egyéb comitatusaik is voltak: a XIII. század második felében számos dalmát város, utóbb Busán, Lika l. Károlyi Árpád i. h.

[23]) Lásd Pestynél i. h. az egyes ispánságok alatt, különösen II. 385. s kk., 412. s kk.

[24]) Csupán a Thallóczyakat (Tallovać) említjük, kik a XIV. század fordulóján s a XV.-nek első felében tünnek fel Czetina s Clissa ispánság örökös birtokában. Pl. 1442: Kat. XIII. 195. L. Pesty i. h. II. 382. s. kk.

[25]) A hátralevő kevés számú megye is többnyire örökös joggal illetett egy-egy egyházi testületet pl. Dubicza az auràniai perjelséget. L. Pesty i. h. II. 232. s. kk.

koznak,[26]) e korban alig fordult elő egynéhányszor. Egyébiránt kétségtelen, hogy egyedül az ország déli részei voltak alkalmasak arra, hogy milieu gyanánt szolgáljanak ama sajátos fejlődésnek, melynek a gróﬁ osztály leendett az eredménye; az örökös ispánság intézményéből csak itt alakulhatott szilárdul az örökös grófság intézménye.[27]) Látjuk is, ez a fejlődés *nem* járt nyomában annak a hasonlóan örökös joggal való adománynak, a melyet a XIII. sz. végén IV. László Ung-, III. Endre Trencsénmegyére vonatkozólag tett, noha Modrus vagy Brebir és Ung- vagy Trencsénmegye örökös átruházása között, az átruházott jog tárgyában és formai terjedelmében semmi különbség nem volt; még az oklevelek szövege is

[26]) „Integros comitatus vel dignitates quascumque in praedia seu possessiones non conferemus in perpetuo.“ Tudósaink ugyan különbözőképpen magyarítják e törvényhelyet, de mind megegyeznek abban, hogy az a hűbériségnek a kormányzatba való bevitele, hűbéries-hivatalnoki, tartományúri aristokratiának létesítése ellen irányul. L. p. o. Marczali i. h. 421., Kosutány i. h. I. 133. Gondoltak-e az Arany Bulla szerzői e czikkely megalkotásánál a horvát és dél-szlavon ispánságok örökletes osztogatása tekintetében kifejlődött gyakorlatra? Alig hiszszük. Azok az érdekek, melyeket az 1222: XVI. t.-cz. oltalmazni volt hivatott, e délvidéki megyékben nem igen támadtattak meg s nem voltak veszélyeztetve, mert mint látni fogjuk, közjogilag szabad lakosság hiányában jóformán fenn nem forogtak.

[27]) Nagyjában, *a potiori* ez áll. Tekintve ugyanis azt, mi volt a comitatusnak rendes typusa Magyarországban és mi Horvát- s Dél-Szlavonországban: emitt a többnyire zsupából alakult alább jellemzendő ispánság, amott a megye a mai fogalmakat egészen megközelítő értelemben. Voltak azonban tudvalevőleg (lásd szerző *Comes* czikkét M. Jogi Lexikon II. 570. s kk.) a tulajdonképpeni Magyarországban is — a valóságos megyékhez képest ugyan igen csekély számban — egyéb, a horvát comitatusokkal teljesen azonos természetű ispánságok. És látni fogjuk, hogy ezekhez az azonos természetű ispánságokhoz csakugyan hozzá is kapcsolódott a horvátországival megegyező fejlődés: a gróﬁ jelző keletkezése. Ez tehát egyrészt megszorítja, másfelől megerősiti fenti állításunkat. Mégis inkább megerősíti azt, semmint megszoritja: nem szabad ugyanis ﬁgyelmen kivül hagynunk, hogy a gróﬁ czim fejlődésének magyarországi gyenge hajtása kétségkivül éppen az erőteljes, határozott horvátországi fejlődéssel való kapcsolatba hozatal által, ennek támogató befolyása alatt növekedett nagyra. Sőt lehet, hogy közvetlenül s egyedül a horvát grófok intézménye szolgált kiindulásul s mintául ama magyarországi azonos fejlődésnek — a mely esetben tehát fenti tételünk megszorítást egyáltalán nem szenved. L. alább.

teljesen megegyező: „comitatum Brebiriensem cum omnibus suis utilitatibus, pertinentiis ... ut tam ipsi, quam eorum heredes... in perpetuum possideant,“ adományozza IV. Béla;[28]) „castrum et comitatum de Trenchinio cum utilitatibus... universis ... iure hereditario in perpetuum possidendum,“ úgy mond III. Endre.[29])

Különbség volt t. i. a jog érdemleges tartalmában, belső terjedelmében. A Horvátország területén levő ispánságoknak különös szervezete, a magyar megyéktől elütő jellege volt az oka annak, hogy a horvátországi megyéknek örökös joggal való adományozása sajátos fejlődést vont maga után.[30]) Hogy miben állottak e különbségek, annak részletes előadását ugyan hiába kisérelnők meg. A kezdetleges megyei életet s jogi rendezését megvilágító adatok gyér volta, a mi általában a magyar jogtörténet legbonyolódottabb kérdésévé teszi a megyei intézmény XI. s XII. szbeli állapotát, annál inkább érezhető a magyar államnak akkoriban legkevésbbé czivilizált vidékére, Horvát s Szlavonországokra vonatkozólag. Hézagos ismereteinket alig bővitik ki középkori krónikásoknak, pl. Tamás spalatói esperesnek vagy renaissancekori iróknak, pl. Joannes Luciusnak sovány feljegyzései s meséi. És a mi a reánk maradt adatok tudományos megrostálását és feldolgozását illeti, Wenzel joggal irhatta 1890-ben: „Horvátország jogtörténetének alapos és elfogulatlan kidolgozására még alig az első lépések történtek.“[31]) Azóta csak egy újabb lépés tétetett e czél felé: igaz, hogy nagy lépés, mely derekasan előbbre vitt bennünket: Thallóczy Lajosnak a „Blagay család történetéből“ irott szép tanulmányának idevágó lapjai. Mindazonáltal nehéz, szinte megoldhatatlan feladat, részletes s világos képét nyujtani a horvát megyék szervezetének és megjelölni minden egyes vonatkozásban a magyar viszonyoktól való eltéréseket, a sajátos jelenségeket. Meg kell elégednünk álta-

---

[28]) L. a 22. jegyzetet.

[29]) Árpádk. Uj Okmt. XII. 497.

[30]) És egyúttal annak, hogy e fejlődésnek a magyar birodalom délnyugati részeire kellett szorítkoznia; hogy továbbá a tulajdonképpeni Magyarországban csak ott indulhatott meg ily fejlődés, a hol e horvát megyékkel megegyező szervezetű ispánságok akadtak.

[31]) I. h. Századok 306.

lános, nagy vonásokkal. A horvátországi s szlavon megyék, tudjuk, az ősi zsupaniákból alakultak: egy-egy vár körül elterülő nemzetségi birtoktestek voltak ezek, eredetileg „szabad birtok, melynek egyes tagjait a nemzetségnek ház- és földközösségben élő családai birták," s melynek mint a kormányzat külön területi egységének, a nemzetség legvagyonosabb családjának legtekintélyesebb embere volt az előljárója, zsupánja. A királyság ezeket a zsupákat beolvasztotta egységes vidéki kormányszervezetébe: a vármegyei intézménybe. Királyi birtoknak tekinték az egész földet.[32]). „A nemzetségeket a király meghagyja abban az állapotban, de várjobbágyakká tette őket, szabad örökbirtokkal biró katonákká"[33]) s a régi zsupánnak megfelelő, de jóval nagyobb hatáskörű és hatalmú várispánt, comest helyez az élükre. Ezekben az ispánságokban tehát alig, vagy egyáltalán nem volt a király közvetlen rendelkezése alól kivett földbirtok; a megyei terület nem foglalt magában szabad, nemesi magántulajdont, hanem közvetlenül a várhoz tartozó és annak alávetett, merőben egységes birtokcomplexum volt; (közjogilag) szabad, független birtokosok hiján nem is találkozunk e megyékben az Árpádok utolsó századában sem[34]) autonom mozgalmakkal, az önkormányzat irányában való szerveződéssel, szóval — mint mondani szoktuk — „megyei élettel"; holott Magyarországon már a XI. sz. végén jelentkezik a nemességnek az új, királyi megye keretén belül önkormányzati testületté sorakozása.[35]) Világos immár, mit jelentett s minő állapotokat kellett, hogy előidézzen ezeknek a horvát megyéknek, az ispáni tisztségnek és a hozzátartozó összes területeknek örökös birtokjoggal való átruházása. Az egész megye — a mint előbb a király tulajdonát alkotá — úgy most teljes területi egységében *magántulajdonává* vált a megadományozott családnak; az eddig a király nevében gyakorolt közhatóság egész terjedelmében, minden vonatkozásban magán hatósággá alakult át, a közhatalom magánhatalommá, éppúgy

[32]) Thallóczy i. h. 18.
[33]) U. o. 19.
[34]) Kosutány i. h. 192.
[35]) Lásd Kálmán I. törvénykönyvének 11. és 12., valamint számos egyéb czikkelyeit. V. ö. Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt 153., Timon i. h. 196., Kosutány i. h. 81.

mint a IX. és a X. század folyamán a német herczegségekben s grófságokban. A megyék magánuralmi területekké lettek,[36]) azoknak megyei minősége megszünt. Hova-tovább semmi sem emlékeztetett többé hajdani megye, királyi ispánság voltukra,[37]) mint éppen a név, melylyel ezeket az óriási birtoktömegeket s uraikat továbbra is jelölték: a comitatus, a *comes* szó. És minél inkább tünedezett e területek megyei jellege, annál kevésbbé jelentett a comes szó hivatali állást, közhatóságot s annál inkább kezdték használni magánjogi értelemben: comites szóval jelölik a család összes tagjait, a testvérek, fiuk, unokák egész sorát.[38]) Szóval: reájuk alkalmaz-

[36]) Hajnik: Az örökös főispánság 4.

[37]) Jóval később, midőn már a szóban forgó fejlődés rég be volt fejezve, a XIV. század első felén túl létesült ugyan egy-két ily horvát megyében a magyar megyékéhez hasonlatos „megyei élet“, nemesi önkormányzat: esküdtekkel, megyei törvényszékkel; igy Corbáviában (lásd p. o. 1466: Blagay Oklt. 370.). Az illető megyékben ugyanis a királynak tulajdonjogába succedált vagyis az egész megyei területnek tulajdonosaivá lett örökös ispánokon kivül idővel mások is szereztek a megye területén közjogilag is szabad földet, nemesi tulajdont: éppen az ispánoknak egyházi területek vagy világi egyének részére tett magánadományai, avagy eladásai s csereügyletei alapján. Ugy kell ezt felfognunk, mint a hogy pl. Pilis, a mely kezdettől fogva a királynak, illetve királynénak magánuradalma volt, később, királyi (királynéi) adományok mind számosabb s nagyobb területeket hasítván ki abból nemesi jószágokul, valóságos megyévé vált, akár csak a szomszédos Pestmegye. Az idővel ilyetén-képpen alakult egy-két megyét illetőleg azután csakugyan hűbéri szint, tartományurasági jelleget öltött *utólag* az ispánság örökletes, magánjogú birtoklása (ez az állapot már igenis ellenkezett az 1222: XVI. t.-czikk szellemével, ugyanolyanná alakulván a helyzet, mint a milyen volt Magyarországban réges-régóta 1222 előtt), csakúgy a mint tartományuraságnak illett be a Frangepánoknak Zengg városa, egy hasonlóan közjogilag szabad közönség fölött örök joggal gyakorolt hatósága (lásd p. o. Zengg 1388. máj. 5. statutumát Wenzel: Kritikai tanulmányok 63.) v. ö. Lechner Ágost, Magyar közjogi jegyzetek 73. Egy-egy család patrimoniumául jelentkezik itt a közhatóság; soha nem szerepel valamely egyes egyén, mint különben a király képviseletében szokás; mindig a sok-, soktagú család egyeteme említtetik: „... vice comites magnificorum dominorum comitum Corbaviae“ Blagay Oklt. u. o.; „Magnifici et potentes domini comites (Weglae Modrusiae Segniaeque)“ Wenzel u. o.

[38]) Oklevéltáraink erre vonatkozólag millió példával szolgálnak. A már idézett és alkalom adtán még idézendő példákon felül lásd az egyes családokról s ispánságokról szóló, fent említett munkákban felhozottakat: pl. a vodicsai comeseket illetőleg Thallóczy i. h. 68—74.

tatva — a comes szó mind tisztábban jelentkezett úgy mint a régi szokás alapján comitatusoknak nevezett, önálló közigazgatási területek állandó, örökletes birtokával járó *magánjellegü, családi, örökös jelző s czim*. És ez a fejlődés, a grófi czim alakulásának első s legfontosabb phasisa, körülbelől másfél század multán van befejezve, midőn a család nő tagjainak jelölésére szokásba jő s meghonosodik a comes szónak nőnemű alakja: comitissa.[39] [40]

[39]) Pl. 1333. raguzai polgárok és a Brebiriek között létrejött békeszerződésben: „... Mladinus... nomine et vice sua et egregiae ac prudentis dominae L. *comitissae*, nec non fratrum suorum" Fejér VIII,6. 125. Nem kételkedünk abban, hogy vannak a „comitissa" használatának régibb esetei is, mik elkerülték figyelmünket.

[40]) Előadásomból eléggé kiviláglik, eleve is jeleztem már: hogy a családi, örökös czimül szereplő „comes, gróf" jelzőt százados fejlődés szerves termékének tekintem, a mely az idők folyamán, önkéntelenül, önönmagától állott elő, közvetlenül erre irányzott egyéni tevékenységtől, emberi akarattól függetlenül. De van a Codex diplomaticusban II. Endrének egy oklevele, mely kézzelfoghatólag úgy tünteti fel a dolgot, mintha a grófi jelző kezdettől fogva mint örökös, családi czim létezett volna nálunk, és hogy királyaink azt a külföldről átvevén közvetlenül mint örökös, családi czimet osztogatták volna már a XIII. sz. elején: t. i. az István goriczai comes fiai, vodicsai Babonik és István részére szóló 1218-iki kiváltságlevél Fejér III/1. 245. Erre alapította volt Bartal (és számosan járnak nyomában) idézett állítását. Én ezt az oklevelet mellőztem s annak tekintetbe vétele nélkül igyekeztem megérteni s megértetni a grófi czim fejlődését, mert az oklevelet jóval későbbi hamisításnak tartom. Midőn először irtam meg ezt a fejezetet, ezelőtt két évvel — 1897 márcziusában —, a kérdéses oklevélről való ez a nézetem még különvélemény számba ment: Paulernek leginkább külső okokat hangoztató megjegyzésein kivül i. h. II. 760. csupán Nagy Iván kétkedő észrevételeire i. h. II. 116. támaszkodhattam. Ehhez képest nehéz volt a bizonyítás munkája is. Ma hasonlíthatatlanul jobb a helyzetem. Néhány hónappal pályamunkám elkészítése s benyújtása után ugyanis megjelent a Blagay Oklevéltár Thallóczy Lajosnak e munka folyamán gyakran idézett jeles „bevezető tanulmányával" együtt. A Blagay család eredetéről s állítólagos Orsini rokonságáról szólván Imre király 1200-iki áloklevelével (Fejér II. 308.) kapcsolatban beható taglalás tárgyává teszi az 1218-iki oklevelet s annak későbbi hiteles oklevelekkel — különösen Béla herczeg egy 1269-iki itéletlevelével — való egybevetése alapján kimutatja, hogy az egykorúnak, hitelesnek nem tartható: a Vodicsaiak 1218 után még nagyon soká nem birták azokat a jogokat, kiváltságokat s mentességeket, miket állítólag már 1218-ban nyertek volna. Bővebb kifejtés helyett utalunk a Thallóczy által mondottakra i. h., különösen 35—39.; ha ehhez még hozzáadjuk azt,

A latin nyelv, a diplomatikai gyakorlat *comes* szavának megfelelően a német meg magyar közbeszédben a *graf, gróf*

---

a mit Pauler emelt volt ki i. h.: hogy a Vodicsaiaknak Endre keresztes hadjáratában való nagyszerű résztvételéről semmi más forrás nem szól; s a magunk részéről figyelmeztetünk először arra, hogy magánuralmi területeknek kifejezetten grófsággá emelése és a grófi czimnek kifejezett adományozása ez időtájt még Németországban sem fordul elő s igy voltaképpen nem is volt német példa, melyet Endre, mint Bartal, Cziráky stb. hitték, követhetett volna; és figyelmeztetünk másodszor arra, hogy az 1218-iki oklevél „dominium," uradalom kifejezéssel jelöli a Vodicsaiak birtokát, oly kitétellel, mely a birtokolt terület jelölésére a XIII. s XIV. században párjanélküli s hazai oklevelekben a középkor vége előtt nem fordul elő (jellemző, hogy a Thallóczy tanulmányához mellékelt birtokhelyrajzi adattár szerint a Blagay Oklevéltárban közölt oklevelekben annyi jószág s birtokcomplexum közül csak kettő mondatik dominiumnak i. h. 233.: Vodicsa, a szóban forgó 1218-iki oklevélben s annak átirataiban és Gottschee, egy 1551-iki (!) oklevélben): a II. Endre-féle grófi levél hamisított voltát eléggé megvilágítottuk. Azonban azt egészen figyelmen kivül hagynunk mégsem szabad. Tudvalevőleg hamis oklevélből is tanulhatunk sokat. Ebben az oklevélben II. Endre „vodicsai uradalmukban és egyéb szerzett vagy még csak ezután szerzendő birtokaikban" „tituli veri, illibati et eximii *comites liberos*" avatja két hivét, úgy hogy azok „ordinationis et creationis nostrae (alább olvassuk: „liberi comitatus creationis") vigore mediante ... possint ... uti, frui atque sollemniter gaudere singulis atque universis iuribus, immunitatibus, *generosaque conditionis proceritate,* nec non quarumvis libertatum majorum ac minorum ... praerogativis atque gratiis, quibus ceteri quipiam veri, eximii et liberi comites regni nostri aut in aliis quibuscumque regionibus constituti uti atque gaudere dignoscuntur." Világos, hogy a mikor ezt az oklevelet hamisították, a grófi jelzőnek czimszerűsége: örökös, családi czim volta már tisztán kidomborodott volt a köztudatban, hogy a grófi név meg származás már fényes név, előkelőséget adó állapot és a grófi czim királyi adományozás közvetlen tárgya volt — ha nem is kell, hogy szakasztott ilyen szövegű oklevélben adományoztatott legyen, mert nagyon érthető, hogy a hamisító éppen több-kevesebb változtatás révén akart koholmányának régies szint s így a valódiság látszatát kölcsönözni. Ezért igen fontos tárgyunk szempontjából annak megállapítása, mikor készíttetett ez a hamis oklevél? Thallóczy a XIV. sz. derekáról keltezi azt. Mi tetemesen későbbinek tartjuk. Thallóczy nézetét arra alapítja, hogy „Lajos király 1352. febr. 26. átirja s Endre összes kiváltságait az örökös ispánsággal egyetemben megerősiti" i. h. 139. Véleményünk szerint ez az átirásos megerősítés is *koholt.* Gyanús mindenekelőtt, hogy a Blagay grófok résztvételét a nápolyi hadjáratban egyéb adat nem említi, pedig az oklevél szerint igen nevezetes szerepet játszottak; hogy az oklevél ezt a résztvételüket szakasztott olyan módon, ugyanazon részletekkel, sőt több helyütt ugyanazokkal a

szó fejlődött ki, mint ama régóta comitatusoknak nevezett területek urait megillető jelző, mint magánjellegü, családi,

---

szavakkal adja elő, mint az 1218-iki oklevél Baboniknak és Istvánnak a keresztes hadjárat alkalmával való szereplését — pedig nem hihetjük, hogy a magyar királyi kanczellária embere 1352-ben a narratió szerkesztésénél is a bemutatott régi oklevél narratióját vette volna át; ilyesféle hamisítását a legközelebb elmult évek történetének feltennünk nem szabad. Arra, hogy az oklevélben említett János fia Péter sehol egyébütt nem említtetik (v. ö. Thallóczy i. h. 73.), nem kivánunk súlyt helyezni; de igenis arra, hogy IV. Béla 1241-iki oklevelét (Blagay Oklt. 9.), mely az 1218-iki oklevélben felsorolt kiváltságok közül csak *egynéhányat* ad meg, még 1369-ben tartja a család szükségesnek átiratni s megerősíttetni (u. o. 154.) — tizenhét évvel később a jóval nagyobb jogokat megadó 1218-iki oklevélnek megerősítése után! De ez oklevél koholt voltáról való meggyőződésünket nem is annyira ezekből, — az oklevélből magából merítettük, mint inkább abból a tényből, hogy azon 1406 ápril. 22. kelt Zsigmond-féle oklevél, mely ezt az 1352-iki okmányt átirja s megerősíti (u. o. 218.) *szintén* hamisítás. Már pedig középkori magyar főurat oly oktalannak nem tarthatunk, hogy egy hiteles oklevélnek hitelességét annak valamely hamisított transumptióba való foglalásával koczkáztassa! Arra vonatkozólag, hogy az említett Zsigmond-féle oklevél (Thallóczy hitelesnek fogadja el és felhasználja i. h. 128.) csakugyan koholmány — a minek kimutatásával egyszersmind kimutatjuk azt is, hogy az 1218-iki oklevél hiteles formában 1406-ban sem létezett, — csupán azt kell néznünk, ki annak kiállítója: „Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariae... rex...“ Zsigmond 1410. szept. 20-án választatott római királylyá s tehát 1406-ban nem irhatta magát annak; nem is találunk erre példát: a Blagay Oklt. 223. s kk. lapjain közölt, ugyanarról a napról keltezett oklevélben egyszerüen Magyarország stb. királyának nevezi magát Zsigmond. Ez a „római király“ czim felment bennünket az alól, hogy az 1406-iki átirásos megerősítés hamisított voltát behatóbban megvilágítsuk. Pusztán arra utalunk még (a mi különben is figyelemre méltó mozzanat), hogy Zsigmond király ebben az állítólagos 1406-iki oklevélben a megerősítéssel kapcsolatban új jogot is enged: pallosjogot; pedig erre semmi szükség nem volt, mert — mellőzvén is azt, hogy az 1369-ben és újból ugyancsak 1406 ápril. 22-én átirt s megerősített 1241-iki kiváltságlevél kifejezetten megengedi: „si vero aliqui malefactores, fures vel latrones in eorum possessionibus deprehensi fuerint, eosdem iudicare et punire poena et satisfactione condigna... possint et debeant“ u. o. 8., a mi maga a pallosjog — ez a büntető joghatóság implicite benfoglaltatott az 1218-iki oklevél megadta kiváltságban: birtokuknak, Vodicsa földjének a herczeg és bán hatósága alól is kivett önálló közigazgatási területté alakitásában, nevezetesen abban a tilalomban: „ne... dux seu banus aut ceteri quipiam regni nostri praelati, barones et iustitiarii... in eisdem comitatu, dominio et possessionibus dictorum Baboneg et Stephani et

örökös czim. A „comes“-nek német nyelvi egyenértéke, a „graf“, ugyanis a hazai németségben is jelöléseül szolgált a comesnek;

heredum ipsorum descendere ac in eisdem *generales congregationes celebrare* ullo temporis futuri in processu quoquomodo debeant, nec praesumant“: pallosjognak az ezt átiró és megerősítő oklevélben a rendes formulákkal való külön adományozása tehát mindenképpen fölösleges volt. És támogatásául az 1352-iki és 1406-iki átiratok koholt voltáról mondottaknak nem mellőzhetjük annak felemlítését, hogy a Blagay Okltárban közölt arról a két XIV. századbeli oklevélről, melyek kétségtelenül kapcsolatban állnak az 1218-iki hamisított oklevéllel s annak átirataival és bizonyára azok alapján s ismeretével készültek: a családnak „in comitatu et dominio...“ fekvő jószágait emlegetvén s őt azokban megerősítvén „iurisdictionum ac libertatum praerogativis“ együtt (1330. decz. 9-ről u. o. 110., 1364. máj. 18-ról u. o. 150.), Wertner Mór derítette ki s bizonyította be megdönthetetlen kortani és genealogiai adatokra támaszkodva, hogy hamisítványok Századok 1898. évf. 836. s. kk. És ugyancsak ez a kapcsolat, az 1330-iki és 1364-iki okleveleknek az 1218-iki áloklevéllel s annak átirataival összefüggő eredete nyújt nekünk felvilágosítást ez utóbbi 3 oklevél keletkezési idejére nézve. Geréb Mátyás bánnak 1486 aug. 26. kelt itéletlevele ugyanis, melynek valódiságában kételkednünk nem lehet, hivatkozást tartalmaz az 1330-iki és 1364-iki oklevelekre u. o. 418.; 1486-ban e szerint e két oklevél már meg volt, meg volt tehát annál inkább az alapoklevél: az 1218-iki s hihetőleg annak átiratai is. Egyéb körülményekkel is egybevág az, hogy e korban — a XV. sz. hatvanas, hetvenes évei körül — keletkezhetett. Látni fogjuk, ez időtájt csakugyan már előkelőséget adó s igazán czim volt az örökös „comes“ vagy szabatosabban „*liber* et perpetuus comes,“ „gróf“, és divott már nálunk területeknek grófsággá emelése s a grófi czim adományozása. Ezek a czimadományok indították a család egyik-másik tagját — talán Blagay Ferenczet vagy Gergelyt, kiknek oklevélgyártási hajlamát megvilágítja az, hogy 1481-ben mint „confectores et delatores falsarum literarum“ fej- és jószágvesztésre itéltettek Thallóczy i. h. 40. — arra, hogy a családnak ősi fejlődésű, szinte önönmagától lett grófi czimét hasonló, közvetlenül megalapító királyi intézkedésre vezesse vissza, királyi kinevezéssel igazolja (befoglalván abba egyszersmind az Orsini származás legendáját, mire vonatkozólag hadd említsük, hogy a Blagay grófok és az Orsiniak közötti első — bebizonyítható — személyes érintkezés, mint Thallóczy a Turulban 1897. évf. 79. s kk. megjelent értekezésében maga beismeri, 1416-ra teendő, tehát még 1406 utáni időre). S a hamisítást olyképpen követte el, hogy a grófi czimnek nem alkalmazta teljes alakját — maiores comites liberi et perpetui, hanem, ne hogy gyanút ébreszszen, egy régiesnek látszani akaró rövidebb kitételt alkotott: „liberi comites“ De a „liber comes“ ekkor, a XV. sz. második felében, a pallosjoggal felruházott egyén jelölése lévén, miről lásd a 113. jegyzetünket, szükségesnek vélhette a pallosjog kifejezett adományozásának is, ha nem is az eredeti oklevélbe, legalább annak egyik átiratába való fel-

s miként a comesek egyéb fajait és csoportjait,[41]) úgy a királyi ispánt, a királynak a megyében helyettesét, a főispánt is németül igen sokáig grafnak mondották. A vármegyeispán jelentésében a graf szót végleg csak a középkor utolsó éveiben, a XV. sz. végén szorítja ki a magyar spán, ispán szóból lett „span, gespan." Az okleveleknek hosszú sora fényesen igazolja ezt. III. Endrének a szepesi szászok részére 1300-ban kibocsátott kiváltságlevelének záradékában ezt olvassuk: „In Gegenwärtigkeit der ... Dominicus Grossgrof ... und Magister Dionys Grof von Sol und viele andere Edeling, die do *Grafschaft* haben in unseren Landen [comitatus regni nostri tenentes]". III. Endrének ezt a kiváltságlevelét megerősítette Róbert Károly 1328-ban s ennek a megerősítő okmánynak záradéka következőleg szól:

vételét, holott arra, látjuk, különben szükség nem volt — a mi tehát újabb érv a szóban forgó hamisításoknak ez időtájban keletkezhetése mellett. Midőn igy Mátyás király korába teszszük az 1218-iki oklevél létrejöttét, világos, hogy abból — a dátummal összefüggőleg — csakugyan nem tanulhatunk semmi olyast, mit különben nem tudnánk. A magyar grófi czim eredetének felderítése körül folytatott vizsgálódások történetében azonban mégis jelentőséggel bir e hamisítás. Egyfelől a „liber comes" kitétel előtérbe tolásával okozója lett a grófság és a szabad ispánság még ma is közkeletű összetévesztésének; de másfelől érdeme, hogy a grófság intézményének jogi alapjaira s tartalmára terelte a kutatók figyelmét.

[41]) Igy a különös rendeltetésü közigazgatási hivatalok főnökeit, pl. a bánya-, kamaraispánokat (Kammergraf: p. o. selmeczi jogkönyv Árpádk. Új Okmt. III. 209.); a nemzetiségi alapon keletkezett, helyhatósággal felruházott közönségek elöljáróit, pl. a szepesi szászok comes terretrisét (Landgraf: p. o. szepesi jogk. Jogtört. Eml. II 2. 3.) — a mely jelentésekben a graf szó utóbb szintén behatolt a magyar beszédbe, kiszorítván e vonatkozásokban a comesnek magyar nyelvi egyetemes kifejezőjét: az ispán szót; továbbá a comes palatinust, a nádort, kinek egészen a Habsburgokig Grossgraf volt a német elnevezése. Lásd 1300., 1328. a szövegben nyomban idézett példát; Hédervéry Lőrincz 1445 körül igy irja alá magát: „Lorenz von Heidenreichs Turn, grosser Graff zu Ungarn" Századok 1883. évf. Melléklet 20. l. 3. jegyzet. E néven jelentkezik sokszor Mátyás idejében; a rajnai palotagróf követe — nyilván a német szónak latinra fordításával, „magnus comes"-nek mondja őt (Regis Hungariae Matthiae nuptiae et coronatio reginae Schwandternál Scriptores minores I.) és ugyancsak „Orsage Miale (guthi Országh Mihály) magnus comes" említtetik az apostoli szék küldöttjének Magyarország állapotáról és jövedelmeiről készített jelentésében (Kovachich: Scriptores minores I. 30.). Sőt Grossgrafnak nevezik a nádort a bányavárosok és a külföldi fejedelmek követei Mohács után is; p. o. 1526: M. Országgy. Eml. I. 55.

„Vor den grossmächtigen Meistern... Demetrio Grov von Bács und Trencsin, Thomas Groff von Szolnok, Micha ein Span ganz windischen Landes [ime a Span, Gespan szó, de nem a comes parochialis, hanem a *banus* (totius Slavoniae) jelölésére lefoglalva!], Paul Grov von Valkó und Nicolaus Grov von Pressburg...." [42]) 1425-ben Erzsébet herczegasszony „Altofner Grafschaft"-nak nevezi Pestmegyét,[43]) 1445-ben Rumi Hans Vasmegye főispánja „Graf Eisenburger Grafschaft" névvel jelöltetik[44]) s a XV. sz.-nak éppen a derekán, egy 1451-ben kelt okiratban még mint „Bischof und *Graf* zu Raab" szerepel az episcopus Jauriensis ac loci et comitatus eiusdem *supremus comes* perpetuus.[45]) Csak a század második felében válik egyre gyakoriabbá s közönségesebbé a span; pl. Mátyás 1480-ban igy ír: „Niclasen Pawnifi unserm Span zu Presburg".[46]) Mindezeknél fogva világos tehát, hogy midőn az említett horvátországi megyék örökletes eladományozásával kapcsolatban végbement a comes szónak magánjellegü, családi, örökös czimmé való fejlődése, egyidejüleg azzá lett a comes szóval azonos jelentésü, annak megfelelő német szó, a *„graf"* név is. A Horvátország területén és határain lakó németek egyszerüen *grafoknak*, grófoknak (pl. vegliai s modrusi grófoknak, vagy a családi névhez csatolván a gróf jelzőt: pl. Frangepán grófoknak) kezdték nevezni a hajdani comitatusok urait s ez az elnevezés[47]) nemsokára elterjedt s

[42]) Wagner: Analecta Scepusii I. 196. s kk.

[43]) Salamon Ferencz: Budapest története II. 484.

[44]) Csánki Dezső: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában II. 860.

[45]) Hazai Okmt. V. 257.

[46]) Fraknói Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi osztály II. 23. De azért még 1530-ban is fordul elő a főispánnak graf elnevezése: Herr Niclas Graf im Turócz" M. Országgy. Eml. I. 264.

[47]) A grófoknak magyarul is „gróf" jelölése — pro superabundanti — csattanós bizonyítéka annak, hogy ez az elnevezés németajkú lakosság mediumán át hatolt be a magyarba, tehát egyúttal annak, hogy a grófi intézmény oly vidéken keletkezett, hol a magyar beszéd otthonos nem volt, csupán a német: a mi a magyar állam különböző vidékei közül jóformán egyedül Horvátországra illik. S ez a tény mutatja egyúttal, hogy a magyarországi azonos fejlődés (l. alább) a horvátországinak nagymérvű hatása alatt állott; mert kérdéses, vajjon ama, vegyesen magyar s német ajkú lakosság körében kifejlődött dunamelléki comesek, grófok különben

meghonosodott a tulajdonképpeni Magyarországban, a magyar ajkú lakosság között, kiknek nyelvén egyúttal sokkal inkább kitünt e megjelölésnek örökös, családi czim volta, sokkal világosabban, mint akár a németben, akár a latinban. Mert ők a gróf szót más értelemben egyáltalán nem használták, holott a latin nyelv a comes szót, a németek — legalább ez időtájt még — a graf nevet alkalmazták a főispánokra s egyéb köz- sőt magánhivatalok viselőire is, mint hivatallal járó, közjogi jellegü (legalább: tiszti megbizás szülte) személyes s ideiglenes jelzőt. A magyarban ellenben[48]) a „*gróf*" csakis[49]) magánjellegü, családi czimül szerepelt.

Midőn a Nagy Lajos halálát követő horvát zavargások után, a királynék s Zsigmond pártján megmaradt horvát urak *újból* nagy szerepet kezdenek vinni a királyi udvarban, ott találjuk a horvát urak legelőkelőbbjeit: az Árpádoktól egész megyét nyert családok ivadékait is, kik nagyrészt országos főtisztséget viselvén, sürün fordulnak elő a korabeli oklevelek záradékaiban, állandóan „gróf, groff" nevezettel. Georgius grof de Corbavia nyitja meg 1387-ben a fényes sort,[50]) a

— a horvát grófok példájának hiányában — magyarul szintén grófoknak, s nem-e ispánoknak neveztettek volna.

[48]) A XV. század vége óta a németben is jobban jutott kifejezésre a „graf"-nak örökös családi czim volta, mióta t. i. a legközönségesebb hivatalnok-comest, a királyi vármegyeispánt, főispánt Spannak kezdték nevezni. Utóbb a latinban is: a XVI. század óta ugyanis az országbirónak (majd nádornak) kivételével már csak a grófoknál alkalmazták a „comes" szót közvetlenül a családi névhez kapcsolt jelzőül. V. ö. szerző *Comes* és *Comites ex officio* czikkeit M. Jogi Lexikon II. 570. és 575.

[49]) Csupán jóval később, az újkorban foglal tért a gróf szó egyéb comesek, ispánok (még pedig — túlnyomólag németek lakta vidékek comeseinek) jelöléseképpen: a bánya-, kamaragrófokról, a szepesi meg erdélyi szászok stb. grófjairól már szólottunk; kevésbbé a közbeszédnek, mint inkább a régibb történészek s közjogászok tévedésének tudandó be a pozsonyi meg temesi „gróf". Egyes helyütt az ispánt még a gazdasági tiszt értelmében is kiszorította német hatás alatt a gróf: Nádasdy Ferencz 1649-ben „mezei groffok"-nak mondja a keresztúri uradalmában foglalatoskodó „böcsületes marhapásztorokat" Századok 1883. évf. Melléklet 62. l.; és Kassa város két, első sorban gazdasági ügyeket intéző tisztviselőjének az egész XVII. században „gróf" a hivatali neve v. ö. Jogtörténeti Eml. II,2. 159. s számos egyéb hely.

[50]) L. Pesty i. h. II. 392. Mint fejtegetéseim eredményével teljesen egybevágó irodalmi véleményt hadd idézzem Pestynek ehhez füzött

melynek szinte évről-évre találkozunk újabb tagjaival. „Joannes grof de Corbavia"-ról szól az oklevelek nagy tömege,[51]) kit más okleveleknek ugyanoly sokasága „Joannes comes de Corbavia"-nak mond,[52]) kétségtelen jeléül annak, hogy a comes meg a gróf szó egyenlően szolgált bizonyos uradalmak — örökletes — birtokához kapcsolódó családi, örökös czimül.

De már jóval előbb: a XIV. sz. elején, sőt egy-két családban már a XIII. század második felében találkozunk a „comes," gróf szóval, mint magánjellegü, átöröklődő jelzővel a tulajdonképpeni Magyarországban is, nevezetesen a nyugati határon, oly területek birtoklásával kapcsolatban, melyek *egymagukban* egész megyét, egész királyi ispánságot soha nem alkottak. Csak a legrégibb s leghatalmasabb családot említjük egyelőre, a Bazini és Szentgyörgyi grófokat, kiknek egyike — hogy a sok ezer példa közül kettőt említsünk — Sebös „Graf von Poezing"-nak irja magát pl. 1318-ban,[53]) egy másika, Tamás „comes de Sancto Georgio" névvel jelenik meg pl. egy 1384-iki oklevélben.[54]) Miként füződött e területek — örökletes — birtokához a comes, gróf szó örökös, családi czim gyanánt? Az ispáni hatóságnak, a terület hajdani comitatusi minőségének emléke nem lehetett, mert e birtokcomplexumok — mint említők — soha nem merítették ki egy-egy királyi ispánság határait. S azoknál fogva, miket II. Endre állítólagos 1218-iki okleveléről szólván fennebb megjegyeztünk, a grófi czimnek közvetlenül erre irányuló királyi adomány alapján való állandó használatára s örökletességére gondolnunk sem lehet.

Arra a kérdésre, vajjon mi idézte elő itt a comes, gróf jelölésnek állandósulását, egy-egy család körében való átöröklődését, a mai nap rendelkezésre álló források alapján egyedül[55]) két megoldás ajánlkozik. Két magyarázat között lehet s kell választanunk.

---

magyarázatát: „A család egyes tagjaira a groff nevezet reáragadt Corbavia folytonos birtoklása következtében".

[51]) Fejér X/6. 92., X/8. 546. stb. stb.

[52]) Fejér X/5. 477., Hazai Okmt. IV. 253. stb.

[53]) Anjouk Okmt. I. 475.

[54]) Fejér X/8. 143.

[55]) Utalunk különösen a szóban forgó grófi családok legnevezetesebbjeiről; a Németujvári, Bazini és Szentgyörgyi, Nagymartoni majd

Vagy azt kell hinnünk, hogy ama családok grófi czime merőben esetleges volt, mely a birtokolt területtel bensőleg össze nem függött s tisztán onnan eredt, hogy e családok, külföldi származásúak lévén, idegen eredetű ősi gróf czimüket megtartották magyar földön is, azzal a változással, hogy most új birtokuk után nevezték magukat grófoknak; — tudvalevőleg a külföldi grófi czimek is (a germán hódítás korabeli közigazgatási felosztásból indulván ki) territorialis alapúak voltak, a földbirtokhoz kapcsolódtak és a grófi czim közelebbi meghatározójának, a területre vonatkozó kiegészítőnek (de...) ily önkényes megváltoztatása új birtokszerzés esetében külföldön a legközönségesebb dolgok közé tartozott. E magyarázat mellett, melyet talán uralkodónak nevezhetünk, habár kifejezetten csupán a nagytudományú Pór Antal vallotta — s ő is pusztán egy bizonyos családra, a Németujváriakra vonatkozólag,[56]) — fel lehetne hozni azt a tényt, hogy a grófi czimmel élő ezeknek a magyarországi családoknak nagy része csakugyan a külföldről vándorolt be: a Nagymartoniak,[57]) Németujváriak,[58]) Szentgyörgyiek [59]) stb. De

Fraknói grófokról irott számos (alább nagyrészt említendő) monographiákban, értekezésekben stb. feldolgozott s felhalmozott forrásanyagra. Sajnálattal kell constatálnom, hogy illető genealogusaink és történetiróink (az egy Pór Antal kivételével l. köv. j.) semmi ügyet nem vetettek a grófi jelzőnek ama családokban előfordultára és éppen nem foglalkoztak a családtörténet ezen érdekes s fontos mozzanatának felderítésével.

[56]) „A külföldiek, nevezetesen a szomszéd németek — kiknél akkor váltig divott már a szokás, hogy a nemes családok földbirtokaiktól, az ősi vártól nevezzék el magukat — valószinüleg már Haimburgi Volfer grófot a Geizától kapott új szállóhelyétől Güssingi grófnak nevezik, mely névvel illetik maradékát akkor is, midőn Güssinget a király cserébe elvette tőlük és azt a reá ujonnan épült királyi vártól Ujvárnak keresztelte." A németujvári grófok elnevezése Századok 1888. évf. 254.

[57]) „De Aragonia, Gallicus deinde erant de Nagy-Marton, postremo groff de Fraknó", — olvassuk már Kovachichnak egyik kiadatlan kéziratában, „De generibus, nominibus et praedicatis nobilitatis Hungaricae" M. Nemzeti Muzeum kézirattára Fol. Lat. 116. sz. a. 16b. lap. Lásd Pór Antal: A Nagymartoniak Turul 1889. évf. 57. s kk.; Wertner Mór: Die Grafen von Mattersdorf-Forchtenstein Bécs 1889.; u. a. Nagymartoni grófok genealogiája Turul 1892. évf. 62.

[58]) V. ö. Botka Tivadar: Trencséni Csák Máté és kortársai 5. s kk.; Stessel József: A Hédervároyak ősei Karinthiában Századok 1882. évf. 57. s kk.; Pór Antalnak az 56. jegyzetben említett értekezése; Pauler Gyula Magyar nemzet történelme II. 627.

ennek a ténynek is jelentőségét lerontja az, hogy ama családok külföldről bevándorlott őseinek honi grófi rangja s méltósága ki nem mutatható, sőt az újabb kutatások épen ellenkezőleg téveseknek, alaptalanoknak derítették ki krónikáinknak ama családok külföldi *gróft* eredetéről szóló elbeszéléseit, az idevágó régi hagyományokat;[60]) és az, hogy ugyanattól az állítólagos grófi őstől származó más családokban a grófi czim hasonló használatával soha nem találkozunk.[61])

Vagy pedig — s e mellett a magyarázat mellett eleve is nyomatékkal szól az előbbi magyarázat ellen imént felhozottaknak súlyossága — nem véletlenben, esetleges körülményekben, hanem az örökjoggal birtokolt területek jogi természetében kell keresnünk a családi jellegü, örökös „comes, gróf" jelzőnek eredetét, szóval abban, hogy e magyarországi uradalmak jogi minősége és helyzete teljesen megegyezett s azonos volt comitatus névvel jelölt egyéb magánuradalmaknak jogi jellegével.

Voltak ugyanis ilyenek. A tulajdonképpeni Magyarországban is akadunk a XII. századon is túl oly királyi ispán-

[59]) L. Wertner Mór: Die Grafen von St.-Georgen (Jahrbuch der herald. Gesellsch. „Adler" 1891.) 173. s kk.; e munka ismertetését Turul 1891. évf. 101—102.

[60]) A Németujvári grófoknak a heunburgi grófoktól való származás legendáját (Képes krónika 21. fej.) Tangl rontotta le l. Pauler i. h. I. 627. A Szentgyörgyiek törzsökei, Hunt és Pázmán sem voltak grófok. És a mi a Nagymartoniak őseinek aragon gróf voltát illeti, Pauler méltán utal arra, vajjon mily előkelőséggel dicsekedhettek azok, kiknek Endre király „különös érdemül" tudja be, „hogy nem kénytelenségből vagy megélhetés végett — non necessitate aut alicuius inediae causa — jöttek letelepedni a hazába" Szt. István és alkotmánya Századok 1879. évf. 29. — Bár a megnevezendőkhöz nem is kapcsolódik egy-egy grófi jelzővel élt magyarországi család, de jellemzésére a bevándorlott vitézekről készült XIII. szbeli jegyzéknek általában és igy egyszersmind illustrálására az említett jövevény „grófokról" fenmaradt emlékek megbizhatóságának, nem mellőzhetjük annak kiemelését, hogy pl. „Deodatus sem lehetett sanseverinói gróf, mert ezen grófság a X. században még nem létezett" Pauler i. h. 26. és hogy a Zsámbok nem ősének a champagnei grófoktól való származása sem igaz Wertner: Smaragd vajda és utódjai Turul 1897. évf. 189. Lásd még Paulernek az idegenek szerepéről szóló fejtegetéseit általánosságban i. h. 25. s kk.

[61]) Soha nem szerepelnek grófokként a Németujváriakkal egy eredetü Héderváriak; épp oly kevéssé a Hunt és Pázmán nemből, melyből valók a Szentgyörgyiek, sarjadt egyéb családok.

ságokra, comitatusokra, melyek nem comitatusok a szónak (Magyarországon) közönséges „megye" értelmében. S ha megfontoljuk, hogy a király ispánja, a várispán kezdetben nem volt egyéb, mint egy-egy nagy terjedelmű királyi birtok kormányzója,[62]) a ki utóbb a körülfekvő, magántulajdonban levő, egy szóval nemesi területeket egyre több vonatkozásban bevonván hatalmi körébe, a XI. sz. végén, határozottabban a XII. sz. folyamán megyeispánná lett: azon legkevésbbé sem csodálkozhatunk. Nagyon is érthető, hogy voltak oly királyi várak és birtokok ispánjai, oly királyi comesek, kiknek hatósági kerületei a rendestől eltérő viszonyok között — egyrészt szomszédos (vagy enclave) nemesi jószágok csekély száma vagy éppenséggel hiánya, másfelől egyéb királyi váraknak köröskörül közelléte s nagyobb vonzó, absorbealó képessége folytán[63]) — nem szélesedtek megyékké. Ezek a királyi ispánságok tehát megmaradtak egyszerű királyi birtokoknak, magánuradalmaknak akkor is, midőn már a legeslegtöbb ispánság igazi megyévé lett; s megmaradtak egyébképpen is a régi állapotban: önálló — vagyis az igazi megyéken kivül létező — közigazgatási kerületeknek és az élükön álló királyi hivatalnokok természetesen megtartották eddigi comes, ispán nevüket, az uradalmak maguk comes főnökeikről vett comitatus nevezetüket. Ilyen ispánság néven jelentkező, egy valóságos megyeispánnak sem alárendelt királyi vagy királynéi birtokok (melyek sorában mintegy külön csoportot képeznek az u. n. erdőispánságok),[64]) kivált a Dunántúl, hol legtömegesebben voltak a királynak, Árpád utódjának birtokai,

[62]) Hajnik: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt 150. s kk.; Pauler: Szt. István és alkotmánya Századok 1879. évf. 102. s kk.; Timon i. h. 190., 192.

[63]) Hisz látjuk is, midőn egyik-másik ily ispáni uradalomra nézve utóbb megszünnek ama kivételes viszonyok és az uradalom szélein meg belsejében egyre több magántulajdon támad, hasonlóképpen bekövetkezik — két, három századdal később, mint egyébütt — annak megyévé fejlődése. Pl. Pilisben (v. ö. 37. jegyz.), Soltban, Beregben.

[64]) Ily erdőispánságok, forestae regiae: Erdőd (pl. 1323: Fejér VIII/2. 422.), Zsidóvár, az erdélyrészi havasok (1366: comes alpium nostrarum de partibus Transilvanis), mindenekelőtt pedig a legrégibb és legnagyobb: a bakonyi (1082: Fejér I. 499.), melynek ispáni tisztje már 1270-ben örökös (Hazai Okmt. III. 17.). Lásd az egyes comitatusokat Pestynél i. h.

fordultak elő tekintélyesebb számmal: Csepel, Pilis, Segösd, Berzencze stb.[65]) Megtörtént immár igen gyakran, különösen a XIII. szban, hogy a király ily uradalmat, ispánságot egészében, örökletesen eladományozott;[66]) még pedig a nélkül, hogy ezeket a már most (nemesi) magántulajdonná lett területeket valamely szomszéd megyeispán hatóságának rendelte volna alá, sőt ellenkezőleg kifejezetten fentartván továbbra is azoknak megyénkivüliségét: önálló közigazgatási kerület voltukat;[67]) ugyanezért fennmaradhatott s fennmaradt továbbra is ezeknek a területeknek comitatus s az uradalom birtokosának[68]) comes elnevezése.[69]) Az a tény, hogy ilyetén módon bizonyos magánuradalmak, melyek semmiféle megyei hatóságtól nem függtek, comitatusoknak, uraik comeseknek, ispánoknak mondattak: szóval a területi immunitásnak és a comesi névnek ez a coëxistentiája előidézte azt, hogy ugyanezzel a comitatus szóval kezdtek jelölni egyéb oly magánuradalmakat is, melyek ugyan eredetileg nem voltak királyi ispánságok, de királyi kiváltság folytán a megyei hatóság alól teljesen (a büntető jogszolgáltatás tekintetében is) kivétetvén hasonlóan, csakúgy, mint ama comitatus nevű magán-

[65]) Csepelre vonatkozólag v. ö. 1217: Árpádk. Új Okmt. XI. 150.; Pilisre 1284: Hazai Okmt. IV. 66.; Segösdre 1245: u. o. VIII. 46.; Berzenczére 1277: Fejér V/2. 385. És lásd az egyes ispánsagok a. Pesty i. h.

[66]) Pl. Locsmánd: Fejér IV.3. 148.; Sempte: Árpádk. Új Okmt. III. 1.; Berzencze: Fejér V/2. 383. (Ez oklevél kétségkivül későbbi, mint a megelőző jegyzetben idézett, Fejérnél hátrább közölt 1277. márcz. 22. oklevél).

[67]) „Concessimus etiam ut populos sub castro seu in aliis villis ad ipsum pertinentibus in causa furti, decimarum et monetae nullus iudicum regni et in omnibus aliis causis debeat iudicare, sed nec comes Posoniensis, nec et Nitriensis, nisi sua persona tantum... Unde omnibus iudicibus praecipimus et specialiter Posoniensi et Nitriensi comitibus, ut ipsum et ad eum pertinentes homines seu populos non possint, nec debeant iudicare." A semptei ispánságról szóló adománylevél i. h. V. ö. Pauler érdekes commentárját: „Megye? Várispánság?" Századok 1882. évf. 218. s kk.

[68]) Avagy — kivált midőn egyház részére szólott ily egészletes, örökös adomány — kormányzójának, felügyelőjének.

[69]) Pl. a zágrábi püspök kezére jutott ily comitatusok közül Berzenczéről maga a püspök nevezte magát comesnek; más ispánságainak comeseiként az illető jószágok igazgatói szerepelnek: comes de Ivanich, comes de Dombro. L. Pesty i. h. I. 8. s az egyes ispánságok a.

uradalmak, önálló közigazgatási kerületekként szerepeltek.[70]) S ennek megfelelőleg a comes név vált ezen utóbbi birtokok urainak is jelölésévé s az átöröklődő birtokkal kapcsolatban magánjellegü, családi, örökös jelzővé. Németországban a XI—XIV. századokban egészen analog jelenséggel találkozunk. Ott is a vidéki kormányzat közegei alól, a grófok alól kivett u. n. immunitási uradalmak birtokosai, a szabad urak, liberi domini, kik területükön teljes grófi joghatóságot (Grafenbann) gyakoroltak, midőn a grófságok mindinkább patrimonalis tartományuraságokká alakultak át, bármi módon nevezendő felsőbb intézkedés s adomány nélkül önkényesen felveszik a Graf, uradalmaik a Grafschaft nevet:[71]) a birtokolt területek azonos jogi természete szemmel láthatólag a területek s a birtokosok elnevezéseinek azonosítására, egyforma megjelölésére vezetett. Éppúgy nálunk is.

S ez, úgy hiszszük, az örökös, magánjellegü „comes, gróf" jelzőnek, melylyel egyes családok a tulajdonképpeni Magyarországban már 1300 körül élnek, eredete. Ahhoz ugyanis, — minek kimutatása utolsó lánczszemét alkotja bizonyításunknak — hogy e grófi családok birtokcomplexumai jogi természeükre: közigazgatási szerepüket, a hozzá füzött egyéni s hatósági jogokat és kötelezettségeket illetőleg csakugyan megegyeztek a hajdani ispánságokból lett magánuradalmakkal; hogy — mint fennebb jellemeztük — a megyei hatóság alól teljesen eximált, közvetlenül s egyedül a központi kormánynak

[70]) Igy comitatus nevet vettek fel különösen ily főpapi uradalmak. Pl. a szentgyörgyi érseki praedialisták kerülete „comitatus minor Barsiensis" néven mint Hont és Nyitra megyével egyenrangú jelentkezik 1397: Fejér X/2. 513.; a kalocsai érseknek egyik uradalma comitatus Kolocsensis 1558: L. R. III. 381.

[71]) Schröder: Lehrbuch der deutschen Rechtgeschichte 384. s kk.; Roth von Schreckenstein: Der Freiherrntitel einst und jetzt 7. A germanisták ezeket az újkeletü grófságokat „grundherrliche Grafschaften, Grafschaften privaten Rechts" kifejezéssel szokták jelölni. — Analogiáról beszéltünk fentebb. De az sincs kizárva, hogy a magyarországi fejlődés nem is csupán analogonja a németországinak, hanem annak egyenest hatása alatt állott utánzása, — vagyis hogy a Németországban divó névátvitel adott a szóban forgó családoknak ösztönzést s példát, hogy a területeikkel azonos természetü uradalmak birtokosainak comes, graf nevét ők is felvegyék. Azonban erre a feltevésre kényszerítő ok nincs. Valóbbszinü, hogy itt a külföldivel párhuzamos, de önálló, eredeti alakulással van dolgunk.

alárendelt önálló közigazgatási kerületek voltak: ahhoz kétség nem férhet. Jogtörténetirásunk egyik szilárd tétele, hogy „grófoknak nálunk azokat nevezték, kik a vármegyei hatóság alól kivett, rendszerint várral összekötött immunitási területeken teljesen szabad földesúri hatalmat gyakoroltak.“[72]) Az okleveleknek s egyéb forráshelyeknek hosszú sora igazolja az ispáni uradalommal való hasonlatosság alapténYét, a megyei exemtiót[73]) s annak összes folyományait, a további megegyezéseket: a teljes joghatóságnak, a büntető igazságszolgáltatásnak is átruházását[74]), a földesúrnak magának a főispáni s megyei biráskodás alóli mentességét, a közvetlenül a királyi kormány s törvényszék alá tartozást.[75])

Mindez alig hagy fenn kétséget az iránt, hogy e „comes, gróf“ jelzőnek eredetét joggal s helyesen kerestük ebben az irányban, a birtokolt terület jogi természete kapcsán. És utolsó kételyeink is (ha ugyan még vannak) megszünnek, ha jól szemügyre veszszük az előrebocsátottakat és meggondoljuk, hogy ez a magyarázatunk voltaképpen *a magyar állam területén jelentkező összes grófi czimeknek egységes, közös eredetét, szoros genetikai összefüggését* jelenti. Mert hisz nyilvánvaló és a mondottak után közelebbi kifejtést nem igényel, hogy a grófoknak nevezett horvátországi urak birtoktömegei is amolyan királyi ispánságokból magánuradalmakká lett, a régi comitatus jelölést megtartott területek voltak, a milyenek — szórványos — létezését a tulajdonképpeni Magyarországban imént kimutattuk. A horvátországi grófok birtoktömegei is valahányan hajdanta egymagukban egy-egy külön királyi ispánságot, megyét alkottak; és teljes közigazgatási önállóságukat úgy a polgári, mint büntető joghatóság tekintetében meg-

[72]) Timon i. h. 424. — A vár (castrum) természetes középpontja a nagyterjedelmű középkori birtoktestnek. Hogy a királyi ispánságoknak is egy-egy vár volt „caput“-ja, emlitésre sem szorul.

[73]) Bazint és Szentgyörgyöt illetőleg lásd az 1208-iki és 1216-iki adományleveleket, „terram ... quae ad castrum Posoniense pertin*ebat*“ Fejér III,2 465., III,1. 178. V. ö. az egyes grófi családokról szóló monographiákat. (Világos, hogy a fönnebbiekben a grófi családok uradalmairól szólván csakis az ősi, törzsbirtokot értettük, a melyről éppen grófi nevüket vették).

[74]) Lsd a *liber comes* jelölésről alább mondandókat.

[75]) V. ö. 1486: XXI. t.-cz. 1. §.

tartották magán kézben is, mint magánhatósági területek: nem tartoztak egyetlen valóságos megyéhez sem, egy megye főispánjának, egyéb tisztviselőinek vagy közgyűlésének hatásköre sem terjedett ki reájuk;[76]) egyedül a királyi kormány parancsolt nekik s a király itélőszéke itélt fölöttük. S az sem szorul részletesebb megvilágításra, hogy mindazon comitatus nevü magánuradalmak között, melyeknél a comesi névnek s az immunitásnak ama coëxistentiája fenforgott, éppen a horvátországi grófokéi voltak a legnagyobbak, legnevezetesebbek s — számosan egymás mellett, mintegy egy tagban az államnak tekintélyes hányadát alkotván — sokkal-sokkal jelentékenyebbek a szétszórtan fekvő, kisebb számú s egyenkint is kisebb terjedelmű hasonló magyarországi ispáni uradalmaknál. Bizonyosra vehetjük, hogy nem is csupán a magyarországi magánkézben levő comitatusok, hanem a horvát[77]) grófokéi is szolgáltak alapul s alkalmul a comes jelző emlitett átvitelének s felvételének, legalább, hogy a horvát grófok intézményének hasonlatossága erősitőleg, fejlesztőleg folyt be a magyarországi ispáni magánuradalmakhoz füződő névátvitelre; sőt igen is meglehet, hogy egyenesen s közvetlenül a horvát grófok birtokcomplexumaihoz kapcsolódott e fejlődés. A kornak körülményeivel, politikai viszonyaival ez ellentétben éppenséggel nincsen, ellenkezőleg azokkal teljesen egybevág. Horvát- s Szlavonországok, melyek külön királyi helyettessel, a bánnal, sőt rendszerint királyi vérből eredő kormányzóval is az élükön, már régebb idő óta a magyar birodalomnak egyik legkiválóbb területeként jelentkeztek[78]) s melyek között meg a király között, mint Thallóczy

[76]) Sőt utóbb, a XIV. században külön királyi kiváltság folytán nagyrészt kivétettek a bánnak (és a herczegnek) hatósága alól is. Az e részben fenmaradt állítólag XIII. szbeli oklevelek későbbi hamisítások: a Frangepánok 1260-iki kiváltságlevelét illetőleg (Fejér IV/3. 108.) l. Pauler i. h. II. 762.; a Blagay grófok 1218-iki okleveléről (u. o. III/1. 245.) fenebb szóltunk, 1241. szept. 23-iki kiváltságuk (Blagay Oklt. 7.) is koholt l. Thallóczy i. h. 38., de a XIV. sz. második felében a király már hitelesen átirja (1369: Blagay Oklt. 154., 1406: u. o. 223.).

[77]) A „horvát“ szót természetesen csak földrajzi, nem nemzetiségi, politikai értelemben használjuk. A horvátországi grófok az egy magyar nemességnek voltak tagjai.

[78]) „Ez“ mondja Thallóczy i. h. 81. „külön túlsúlyt adott a tengervidékkel kapcsolatos résznek.“

szépen mondja, a tatárjárás után „subjectiv kapcsolat fejlődött ki"[79]), ettől fogva egyre nagyobb szerepet visznek Magyarország történetében, a mi éppen e területek egyedüli fontos elemének, az uraknak nagyszerü szereplésében nyilvánul. IV. Béla, IV. László, de kivált III. Endre alatt, ki trónralépte előtt a délnyugati részeknek volt a herczege, majd Róbert Károly uralkodásának mindjárt kezdetétől, ki először Horvátországban ismertetett el királynak s támogatásukkal lett király,[80]) a horvát grófok: a Brebiriek, Vodicsaiak, Corbaviaiak, Vegliai s Modrusiak sűrűn fordultak meg a királyi udvarban s gyakran viselték az ország s udvarnak sok főméltóságát. S e nevezetes szereplés, a magyar urakkal való szoros érintkezés közben könnyen érvényesülhetett a grófi czimnek Magyarországon kifejlődését erősítő, avagy közvetlenül meginditó befolyás. Hogy a magyarországi alakulás a horvátországi grófságnak valamelyes hatása alatt okvetlenül állott, azt eklatánsul mutatja a magyarországi örökös comeseknek, grófoknak *magyar nyelven* is *gróf* s nem spán, ispán elnevezése, a mely az erős magyarságú Dunántúlban s Kis-Alföldön a horvát grófokkal való kapcsolatba hozatal nélkül talán mégsem gyökerezhetett volna meg.[81]) Mint igen gyakran, úgy ebben az esetben is a név tanusítja az intézmények összefüggését.

S itt nem mellőzhetjük annak felemlítését, a mi legvilágosabban hirdeti a horvát- s a magyarországi grófi czimek összefüggő, egységes voltát s ékesen szól az egységet, közös eredetet vitató magyarázatunk mellett: hogy soha legcsekélyebb különbséget sem tettek a Horvátország s Szlavonia területén és az ország egyéb vidékein levő grófok között, ellenkezőleg mind őket, mind uradalmaikat minden vonatkozásban s alkalommal egyenlőknek tekintették.[82])

[79]) I. h. 20.

[80]) I. h. 82. és lásd világosan szóló bizonyítékul Károly Róbert koronáztatásának leirását Kat. VIII. 174. s. kk.

[81]) V. ö. 47. jegyzetünket.

[82]) Külső megnyilatkozása ennek az egyenlő számba vételnek, hogy p. o. úgy a szt. pölteni békekötésről szóló oklevél Teleki XII. 375., mint az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-cz. princ. és 1. §. össze-vissza sorolják fel a horvátországi s egyéb grófokat.

Ez az egységes grófi osztály a magyar főnemességnek egyik legtekintélyesebb, némileg különálló csoportját képezte. Tekintélyes volt az egyes családok roppant gazdagságánál, előkelőségénél fogva, de már számra nézve is; és e szám egyre gyarapodott, midőn a grófi család egyes ágai a családi jószágokban megosztozván, vagy új birtokokat szerezvén, az osztályrészül nyert vagy újonnan szerzett uradalmakról vagy újonnan épült várakról nevezték magukat. Megelégedhetünk a grófi családoknak egyszerü felsorolásával. Ott vannak mindenek előtt a sürün említett horvátországi grófok: a Vegliai s Modrusiak, a XIV. sz. vége óta használt[83]) családnéven Frangepán grófok, kiknek egyes ágai az 1449-iki osztály alapján[84]) Modrusi,[85]) Czetini,[86]) Szluini,[87]) Tersaczi[88]) s egy újabb elágazás Brinyei és Ozoli[89]) grófoknak irják magukat; a Brebiri grófok, kik 1347 óta, midőn Zriny várát s dús tartozékait nyerik,[90]) Zrinyi grófoknak neveztetnek; a Corbaviaiak, kik Carlopagh várát építvén gyakran Karlovics grófoknak mondják magukat;[91]) a Vodicsai grófok, kik a Róbert Károly alatt szereplő Duimnak kora óta hasonnevü várukról a Blagay grófok nevét vették,[92]) a családnak egyik korán kihalt vonala Krupa váráról[93]) a Krupai gróf nevet.[94]) Továbbá a magyar-

[83]) Bojniçić Iván czikke Turul 1895. évf. 43.

[84]) Wenzel: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez 28. Veglia és Zengg továbbra is osztatlan, közös maradt; ugyan ezért valamennyien élnek a „comes Weglae Segniaeque“ névvel.

[85]) Pl. „Comes Stephanus de Modrussa“ 1481: Blagay Oklt. 389.

[86]) Pl. „Iwan groff de Czetyn“ 1481: u. o.; „Joannes filius quondam Magnifici Iwan comitis de Czetyn“ 1540: u. o. 440.; „Georgius comes Zluny et Czetiny“ 1527: M. Országgy. Eml. I. 177.

[87]) „Graf von Slun“ 1527: Thallóczy i. h. 213.; „Georgius de Frangepanibus comes Zluny“ 1536: M. O. E. I. 622.; „Comes Franciscus Zluny de Frangepanibus“ 1570: u. o. V. 531., 566.

[88]) Pl. „Nicolaus de Frangepanibus comes de Tersach“ 1536: u. o. I. 622.; „Gaspar Tersachky 1583: u. o. VII. 136.

[89]) „Christophorus et Wolfgangus comites de Bryne (Brinyo)“ 1527: u. o. I. 177.; „Graf Wolf von Prindl, Graf Christoph von Prindl“ 1527: Thallóczy i. h. 213.; 1530: M. O. E. I. 287. — „Stephanus de Frangepanibus comes de Ozel“ 1536: u. o. I. 622.

[90]) Salamon Ferencz: Az első Zrinyiek 206.

[91]) Nagy Iván ill. h.

[92]) Thallóczy i. h. 72—74., 120.

[93]) Az 1360. decz. 28. kelt adománylevél Blagay Oklt. 146.

[94]) „Graf von Krupp, comites de Kruppa“ Thallóczy i. h. 118.

országi grófok: a legkorábban a hatalom magaslatára emelkedett s leghamarább letűnt Németújvári (Güssingi) grófok,[95]) kiknek grófságát folytatják a tőlük leszármazó Lékavári grófok;[96]) a Nagymartoni grófok,[97]) kik utóbb a XIV. század derekától Fraknói grófoknak nevezték magukat;[98]) a Bazini és Szentgyörgyi grófok,[99]) [100]) északnyugati Magyarországnak s Ausztriának harmadfélszázadon át úgyszólván leggazdagabb s legelőkelőbb főurai. És ez elsőrangú dynasta családok mellett

[95]) „Quidam comes de Güssing" irja az altaichi krónika ad annum 1272. Pór Antal Századok 1888. évf. 254. „Joannes ac Henricus banus filii Henrici comites de Güssing" pl. Fejér X/8. 63.

[96]) „Nos Joannes comes de Leukenhaus... et nos Elisabeth relicta quondam Nicolai comitis de eodem"... 1336. jun. 20. kelt oklevél, közölte Pór Antal: A Németújváriak két ismeretlen pecsétje Turul 1893. évf. 181.

[97]) Pl. „Ich Graf Niclas Graf Niclas Sohn von Märtersdorf... unserm Vettern Graf Niclasen Graf Lorenz Sohn von Märtersdorf..." 1363: Fejér IX 3. 383.

[98]) Pl. „Graf Paul Graf Niclas Sohn zu dem Vorchtenstein...." Fejér X/1. 396.; „filiae quondam Pauli groff de Fraknó" 1439: Hazai Okmt. II. 285.; „Magnifici Pauli olim comitis de Forchtenstein" 1447: Teleki X. 227.

[99]) Lásd. p. o. az 53., 54. jegyzeteket, továbbá: „comites de Bozin et de Sancto Georgio" 1498: XXII. t.-cz. 1. §. és „Petrus.... groff de Bozin" u. o. 23. §.

[100]) Csánki Dezső a magyarországi grófi családokat Magyarország történeti földrajzát tárgyazó nagy művében mindig „*Gróf cs.*" néven említi, mellé tevén zárjelben ősi birtokuk nevét, pl. igy: (fraknói), (szentgyörgyi és bazini), (kátai) — olyképpen, mintha Gróf volna a tulajdonképpeni családi név és Fraknói stb. egyszerü nemesi praedicatum, akár csak p. o. az alsólindvai Bánffyak nevében az „alsólindvai". Ezt a jelölési módot (melyre alkalmasint a praecisitás kivánalma vitte reá Csánkit) hibásnak utóvégre nem lehet nevezni; de korántsem helyén való: következetlenséget okoz s nem felel meg a grófi név igazi jelentőségének és főrendi czimül kifejlődésének. Az kétségtelen, hogy a „gróf" több a családi névvé lett, közönséges melléknévnél, minő: Nagy, Kiss stb.; kétségtelen, hogy az a nemességnek nagy többségével szemben egyedül egy kis csoportot megillető különös „diszítő" jelző. Hisz a források e családokat nem is csak „groff de...", hanem ugyanannyiszor „comes de..." kifejezéssel is jelölik: miért nem említi őket Csánki „*Comes cs.* (fraknói)" név alatt is? Ugyanoly joggal a Frangepánok egyes ágait meg a Corbaviakat, Zrinyieket stb. is czetini, corbaviai, zrinyi stb. Gróf családnak mondhatná s beszélhetnének pl. a német genealogusok sok száz „Graf" családról, minő a habsburgi, a hohenzollerni, orlamündei, hennegaui stb. stb. Helyesebb is, czélszerübb is a régi „Fraknói gróf" jelöléssel élni.

akadnak más, kevésbbé ismert s kevésbbé hatalmas, de még mindig úri családok is, kik ugyanily módon — birtokaikról — mondják magukat örökösen comeseknek, grófoknak,[101]) és éppen ugyanazon a vidéken: a Dunántúl s a Felső-Duna mentén. Igy találkozunk Cseklyészi gróffal,[102]) Lendvai,[103]) Nyéki,[104]) Haschendorfi,[105]) Kátai,[106]) Munfurti,[107]) Neudorfi[108]) s Szolnoki (Czanighi)[109]) stb.[110]) grófokkal.

---

[101]) Kiindulván abból, miben áll az eddig említett (horvát- s magyarországi) kétségtelenül grófi családoknak grófsága: t. i. a nemesi jogon, azaz örök birtokjoggal birt területhez kapcsolódó örökös comes, gróf jelzőben, szóval a *magánjogi területi comességben* (ellentétben pl. a főispánokkal, kik közjogi territorialis comesek), ugyancsak grófi családoknak kell tekintenünk mindazokat, kiknél ezek az ismérvek fenforognak, vagyis a kik tulajdonukban levő földbirtokról neveztetnek comeseknek, grófoknak.

[102]) Kovachich M. Gy. „Adversaria pro commentatione de comitibus regni Hungariae" cz. idézett kéziratában említ ilyet évszám s forrás megnevezése nélkül: „Carolus groff de Cseklyész" 136 b. lap.

[103]) „Nobilis Paulus [filius] Stephani comes de Lendva" szerepel a Zsigmond kiséretében 1433-ban Rómában tartózkodó ama magyar urak között, kiknek IV. Jenőhöz intézett supplicatióját közölte Fraknói Vilmos Turul 1893. évf. 6.

[104]) „Comes de Nyék" névvel fordul elő Athinai Lőrincz l. Wertner Mór czikkét Turul 1892. évf. 67.

[105]) L. Wertner Mór: A Haschendorfiak Turul 1895. évf. 74. s kk.

[106]) „Groff de Káta" 1425., 1428. stb., comes de Káta" 1430. Csánki: Magyarország történeti földrajza III. 690.

[107]) „Comites de Mondforth" 1430., „Groff de Mundfurth" 1435. u. o. 693.

[108]) „Johannes dictus Groff filius Jacobi de Neudorf" 1423. u. o. 690.

[109]) „Groff de Szolnok" 1425. u. o., l. még 687.

[110]) Az imént említett családoknál kétségtelen, hogy a „comes" jelző, melylyel élnek, közvetlenül a birtokolt területre vonatkozik, vagyis hogy grófokkal van dolgunk. De van számos eset, midőn a comes s a földbirtok közötti ilyen közvetlen kapcsolat nem lévén kimutatható, lehetséges, hogy a „comes" használatának egyéb alapja volt s a birtok neve („de ...") egyszerüen az eredet, a hovátartozás feltüntetése végett tétetett ki. Ily kétes esetek kivált a XIII. sz. utolsó és a XIV. század első évtizedeiben fordulnak elő nagy számmal, de utóbb is pl. „comitis Pauli de Sárfeu" Hazai Okmt. II. 82. Ide tartozik-e a „comes de Somlyó", mely néven 1454-ben látjuk szerepelni szentmiklósi Pongrácz Jakabot (Csánki i. h. II. 97.)? — Nem kételkedünk abban, hogy a reánk maradt oklevélanyagnak teljes és beható ismerete különösen a Dunántúlnak még több grófi családjáról fogja eloszlatni az ismeretlenség homályát.

Ily tekintélyes számban lévén a grófok, érthető, hogy a XV. század első felében, midőn német származású fejedelmek ülnek Magyarország trónján s a Nyugattal való sürű érintkezés közben nőttön-nő a megkülömböztető jelzők s czimek iránti fogékonyság, a köztudatban mind tisztábban kidomborodik a grófoknak nevezett urak birtokcomplexumainak, a *grófságoknak* sajátos jogi természete, a grófi névvel kapcsolatos kiváltságok foglalatja, egyúttal a grófi jelző czimszerüsége. Ennek megfelelően a grófi (comes) czim a hivatalos használatban mindinkább bővül s szabatosabbá s kifejezőbbé válik: ezentúl *liberi et perpetui comites,* néha *maiores comites liberi et perpetui* (nagyobb, szabad s örökös grófok) a nevük.[111]) *Perpetui* comites, mert grófi nevük nem ideiglenes, közjogi állást, hivatalt jelent, hanem magánjogi alapon nyugvó *örökség*-képpen apáról-fiura[112]) szálló családi jelző; ugyanazért

[111]) A magyar grófi czimnek ez a teljes alakja — tudtunkkal — Hunyadi Jánosnak beszterczei grófsági levelében fordul elő legelőször. De ugyanez valószinüvé teszi, hogy már régebben használtathatott, „ceteri maiores comites liberi et perpetui"-ról, s nem egyszerüen „comites"-ről lévén szó Teleki X. 347. s kk. Még sem találkozunk a teljes „liber et perpetuus comes" jelöléssel grófsági leveleken kivül egészen II. Ulászló koráig: az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-czikkekig. A „comes *perpetuus*" névvel is az egyes grófok közül eleinte csak az újabb, kinevezett grófok élnek: a Hunyadiak (pl. „Johannes..., Ladislaus perpetuus comes Bistriciensis" i. h. 379., 385.), Zápolyák (pl. „Emericus de Zapolya comes perpetuus Scepusiensis" Kat. XV. 368.) s nem is mindig; az ősi — különösen a horvátországi grófok meg éppen csak a XVI. sz. óta nevezik magukat „perpetuus comes"-eknek: pl. „Nicolaus perpetuus comes de Zrinio" M. Országgy. Eml. IV. 655.; „Stephanus Ursinus comes perpetuus de Blagay" Blagay Oklt. 517.

[112]) „Fiút" itt magyarosan a gyermek értelmében használjuk. Meghonosodott volt már régen a család nő tagjainak jelölésére a *comitissa.* A horvát grófi családok köréből vett példát fennebb idéztünk (39. jegyzet); a magyarországi grófokat illetőleg lásd „Elisabeth comitissa (de Leukenhaus)" 1336: Turul 1893. évf. 151.; és a Rozgonyi Cziczellét, Bazini Péter gróf leányát magasztaló hires 1431. márcz. 8-iki oklevélben olvassuk: „domina comitissa... ad castra venire ausa est" l. az oklevél facsimilijét s szövegét Schönherrnél, Az Anjou-ház örökösei (M. nemzet millenáris története III.). Német nyelvi használatára a grófnő szónak példa: „Frau Judith eine geborene Grafin von Pősing" 1516: Wertner i. h. 225. A grófi czimmel megajándékozott családokban is azonnal meggyökerezett e jelölés. Szilágyi Erzsébet „comitissa Bistriciensis" pl. 1458: Teleki X. 565.

ők a *maiores* comites; *liberi* comites,[113]) mert szabadok, megyének, főispánnak, senki biráskodásának nincsenek alávetve, egyedül a király személyes itéletének s központi kormánya parancsának. Ugyanezeknek az okoknak hatása alatt: az örökös családi czimeknek nagy becse következtében a liberi et perpetui comites, kik egyébiránt is az országnak tagadhatatlanul leggazdagabb, leghatalmasabb földesurai közül valók, éppen örökös grófi czimüknél fogva a XV. sz. eleje

[113]) A „liber et perpetuus comes" jelölés „liber" jelzője nem akar utalás lenni a grófoknak vérhatalmára, pallos jogára, mint többnyire hiszik. (Tudvalevőleg a XV. sz. vége óta „liber comes"-eknek, magyarul — XVI. századi adatok szerint — szabad ispánoknak [l. Tagányi Károly: Századok 1881. évf. 518.] vagy akasztó ispánoknak [Károlyi codex II. 22.] mondották a pallosjoggal felruházottakat.) A „liber" jelzőnek ezen körülbelül általánosnak mondható, de téves értelmezése alkalmasint onnan ered, hogy a 40. jegyzetben hosszasan tárgyalt 1218-iki áloklevél „liberi comites"-nek nevezi a grófokat és így ezt tartották a grófi czim egyszerübb, a „liber et perpetuus comes"-t megelőző alakjának. Kimutattuk fentebb, hogy ez az állítólagos Endre-féle oklevél Mátyás király idejében keletkezhetett s egyben megvilágosítani iparkodtunk a „liberi comites" kitétel alkalmazásának indokait. Inkább hiszszük, hogy ellenkezőleg a pallosjoggal megadományozottaknak „liber comes" jelölése keletkezett a „liber et perpetuus comes", gróf elnevezésből, mint a kiknek megvan a grófok jogkörében foglalt *egy* s kiválóan fontos jog. A pallosjog, a büntető joghatóságnak a területükön elfogott bűntettesek fölött való gyakorlása ugyanis *természetes* joga volt a grófoknak, mely önként következett grófi uradalmaiknak alaptermészetéből: azok megyénkivüliségéből. Egyrészt (a horvátországi grófok esetében), mert birtokuk azelőtt egymaga királyi ispánság volt és igy a királyi ispán jogainak telje is átment az örökösen megadományozott családra (v. ö. Árpádk. Új Okmt. III. 1.); másrészt (a magyarországi grófok esetében), mert birtokuk teljesen kivétetett a királyi vár s vármegyeispán hatósága s behatásai alól — a régi Árpádkori exemtio magának a földnek is eximálása volt a vármegyéből, nem csupán a birtokos nemesnek kivétele a megyei birák alól, mint a késői Anjou-kori és XV. századbeli birói szabadalomlevelek: a grófok területén semmiféle vármegyeispán nem gyakorolt büntetőjoghatóságot, mint különben a megyében (1222: V. t.-cz.), az tehát magától értetődőleg — kifejezetten, vagy hallgatólag — a földesúr, a gróf kezére jutott. Ily körülmények között könnyen jöhettek arra a gondolatra, hogy azokat, a kik királyi adományból a grófi jogoknak egyikét, egy részét birják, a grófi névnek egy részével jelöljék: liber comeseknek. Támogatja ezt a feltevést, hogy e „liber comes" kifejezéssel *később* találkozunk, mint a grófoknak ama teljes nevével. Először az 1495: XIX. t.-cz.-ben fordul elő: „nobiles et quivis possessionati homines privilegiati, qui liberi comites

óta határozottan úgy jelentkeznek, mint *a magyar aristokratiának legelső, legelőkelőbb* eleme. A „Banderiale Regestrum," megállapítván az egyes főurak által állítandó banderiumokat, első helyen mindenütt a grófokat sorolja fel[114]), éppúgy az 1492-iki és 1498-iki decretum hasonló rendeltetésü czikkei.[115]) Társadalmi és jogi előkelőségüket, magasabb rangukat nagyrabecsült kiváltságok juttatják kifejezésre; a „*Spectabilis et Magnificus*" czim s mogszólítás megilleti őket[116]) már ebben

appellantur, tales malefactores castigandi habeant facultatem" 2. és 3. §. Reá akadtunk még egy II. Ulászló-féle kiadatlan oklevélben, a hol el van mondva, hogy Gergely somogyvári apát emberei egy gonosztevőt üldözvén, azt a veszprémi püspökség valamelyik jószágában elfogták s kivégezték, ezzel tehát „contra liberum comitatum... episcopi Vesprimiensis et ecclesiae suae excessissent" Jászóvári codex 79b. Azontúl csak az 1609: LXXIII. t.-cz.-ben találkoztunk e kifejezéssel, melynek 24. §-a a „honorem liberi comitis in suis bonis ad puniendum malefactores" concedáló kiváltságlevél taksáját 12 frtban állapítja meg. Nincs azonban kizárva, hogy a „liber comes" jelölés a grófságtól s a grófi névtől teljesen független, önálló fejlődésnek volt az eredménye.

[114]) Suppl. I. 424. s. kk.

[115]) A már több izben említett 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-czikkek. Egyébütt is megfigyelhetjük a grófoknak első helyen való megnevezését. Nem is szólván az 1487-iki békeokiratról Teleki XII. 375., mely teljesen a német birodalom rangfokozatait veszi alapul, lásd p. o. 1468: Kat. XV. 361., 1491: u. o. XVII. 157., u. o. 252.

[116]) A „Spectabilis et Magnificus" czimzet bizonyára német befolyásra vezetendő vissza. A német birodalomban ugyanis a XII. század óta „Spectabilis" stereotyp praedicatuma a grófoknak l. Ficker Julius: Vom deutschen Reichsfürstenstande I. 154—155.; v. ö. a Hofgrafot (comes Sacri Palatii Lateranensis) creáló császári kiváltságleveleknek a törvényesítésről szóló passusát: „illustrium principum, *spectabilium comitum*, nobilium baronum filiis exceptis" Du Cange, Glossarium mediae ac infimae Latinitatis II. 429. A külföldi eredetü „Spectabilis" azután — a Magnificushoz szokott magyar embernek egymagában jelentéktelennek tetszvén — ezzel a grófokat már a XIV. század vége óta megilletett „Magnificus"-sal kapcsoltatott egybe — úgy látszik a XV. sz. derekán: előfordul pl. 1449-ben a Frangepánok hires osztálylevelében: „Spectabiles et Magnifici viri... filii similiter Spectabilis et Magnifici Nicolai..." Wenzel i. h. 28. (a német Czillei grófokról már 1399-ben használják Fejér X/2. 633.) s a Hunyadiak és Zápolyák irányában következetesen alkalmaztatik. Pl. 1453-ból Teleki X. 386., 387.; „Spectabili et Magnifico Ladislao comiti Bistriciensi" Hazai Okmt. III. 413.; „Spectabilis et Magnifice fidelis (scil. Stephane comes Scepusiensis)" Kovachich Formulae solennes LVI. l. A grófokat megillető epitheton tekintetében egyébiránt folytonos az inga-

a korban, midőn az ország főméltóságainak (barones regni) csak a Magnificus czim jut.[117]) A világi urak közül egyedül ők élnek a vörös viaszszal pecsételés jogával,[118]) a mely ekkortájt, a XV. század derekán az országos főtisztséggel, a baronatussal sem járt: III. Frigyes császár híres oklevelében olvassuk, hogy a Bazini és Szentgyörgyi grófokat a ius cerae rubrae fölébe emeli Magyarország nádorának is.[119]) És az

dozás királyi, nagybirói, hiteles helyi stb. kiadványokban egyaránt: eleinte — körülbelül 1450-ig — az „Egregius" és „Magnificus," utóbb a „Magnificus" és „Spectabilis et Magnificus" (de meg az „Egregius") megszólítások között. Pl. „Egregii Wilhelmi groff de Fraknó" 1445: Teleki X. 155., de „Magnifici Pauli olim comitis de Forchtenstein" 1447: u. o. 227.; „Egregius Georgius groff dictus de Bozin" 1446: Knauz, Az országos tanács 37., de „Magnificus Georgius groff de Bozin" 1447: u. o. 47.; „Spectabilis et Magnificus Martinus Segniae, Weglae et Modrussae comes" 1464: Blagay Oklt. 367., de „Magnificum comitem Stephanum de Modrussa" 1481. u. o. 389. és ugyanekkor „Egregium Petrum de Zrin," a ki pedig csak olyan gróf, mint a Frangepánok; szintúgy „Egregii Gregorii comitis de Blagay" 1463: Teleki XI. 75. és „Magnificorum comitum de Blagay" 1470: u. o. 425. Igazán stereotyppé a „Sp. et M." a grófok czimezésében csak a XVI. században válik; de hogy már régóta *megilleti* őket, azt a felhozottakon kivül tanusítják az 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-czikkek is, melyekben ezeket olvassuk: „Sunt praeterea comites perpetui et liberi, utputa Spectabiles et Magnifici domini Stephanus de Zápolya etc.," „comites liberi et perpetui, Spectabiles et Magnifici domini Stephanus etc..."

[117]) Lásd a következő fejezet 51. jegyzetét.

[118]) Kétségtelenül kiviláglik ez az alsó-lindvai Bánffyak 1483. jan. 7. és a wingárthi Geréb testvérek 1487. szept. 29. kelt kiváltságleveleiből, melyekben a vörös viaszszal való pecsételés jogát, mint az örökös grófok jogköréből vett kiváltságot nyerik: „quoad sigilla cera rubra instar comitum liberorum et perpetuorum uti . . ." L. alább a bárói czimről szóló fejtegetéseket.

[119]) 1459: Teleki X. 623. V. ö. Csánki: 36 pecsétes oklevél 1511-ből Turul 1887. évf. 5. Hogy Frigyes császár ebben a kiváltságlevélben voltaképpen nem új jogot adott a Szentgyörgyieknek, hanem régi jogot csupán megerősített, oly jogot, mely őket megillette már grófi voltuknál fogva — valamint a többi grófokat, bizonyítja Hunyadi János hat évvel előbb kelt grófsági levelének következő helye: „. . . decernentes, ut ipse Joannes ac filii . . . universi cera rubra quoad sigillum in signum *excellentiae comitatus* ac *aliis* omnibus illis gratiis . . . quibus *ceteri* maiores comites liberi et perpetui . . . utuntur . . ., utantur" Teleki X. 352. Tekintve, mennyire nagyrabecsült jog volt ez a ius cerae rubrae, méltán csodálkozhatunk, hogy e körül is találunk kivételt. Pl. Michael comes de Blagay 1492. márcz. 7. csupán zöld viaszt használ Firnhaber: Beiträge (Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen III.) 552.

örökös grófok pecsétjének nagyobb ereje és hitelessége is volt, mint bármelyik más nemesének: saját pecsétjük alatt vallhattak ügyvédet,[120]) nem közhatóságnál, hivatali állásnál, tisztán magánjoguknál fogva.

Mindeddig, a XV. sz. közepéig a családi jellegü, átöröklődő grófi név, az azzal kapcsolatos jogokkal s kiváltságokkal együtt minden egyes családnál századokra visszamenő történeti fejlődésnek volt a gyümölcse; sajátos jogi jellegü birtokcomplexumok évszázados birtoklása folytán keletkezett s állandósult; nem alapult közvetlen királyi adományon: a grófi jelzőnek egyenes osztogatásán. Midőn immár a köztudatban minden oldaláról szabatosan megalakult volt a szabad s örökös grófok jogi fogalma, a grófi névvel egybekötött jogok foglalatja, az Európaszerte, de kivált Németországban divó czimadományozások[121]) hatása alatt felmerült az a gondolat, hogy a király — egyetlen kegyelmi ténynyel megadván valamely birtokcomplexumnak a grófi uradalmak sajátos jogi jellegét s az új birtokost királyi teljhatalmából felruházván a grófi névvel kapcsolatos egyéb kiváltságokkal — közvetlenül az utódokra átszálló, családi grófi czimmel magával is ruházza fel a megadományozott családot. *Ezzel a grófi czim fejlődésének második phásisába lépett.*

---

[120]) „Comites liberi ac perpetui . . . per literas eorum proprias et notoriis sigillis ipsorum roboratas - procuratores constituendi facultatem habent.“ H. K. II. r. 13. cz. 6. §. A Hármaskönyvnek ez a tétele singularis jogszabály ugyan, de kétségtelenül objectiv jog. Érdekes volna megállapítani, mikor lett azzá. Mert, ha hitelt adhatunk a Telekinél XI. 425. „a Blagay grófok irományaiból“ közölt oklevélnek, 1470-ben ez a jogtétel mint általában valamennyi grófra — alanyi jogot külön megalapító kiváltság nélkül is — érvényes szabály még nem létezik; különben nem volna értelme annak, hogy Mátyás király ez évben „de gratia speciali“ a Blagay grófoknak örökösen azt a jogot adja — individualis jogot alkotván — „ut ipsi sub sigillis ipsorum . . . veros et legitimos procuratores constituendi et ordinandi, ipsique proprio ipsarum vigore huiusmodi literarum procuratoriarum coram quovis iudice . . . agendi et respondendi habeant facultatem.“

[121]) Németországban területeknek grófsággá emelése a XIII. sz. vége óta, a puszta grófi czimnek s rangnak adományozása a Luxemburgok óta fordul elő. Zsigmond pl. Schlick Gáspárt emelte grófi méltóságra. L. Schrőder: Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 477.

Az új korszakot az 1453-iki év[122]) nyitja meg. Ez év január 30-ikán V. László, Hunyadi János halhatatlan érdemeit jutalmazandó s hogy egyszersmind megfeleljen a rendek hő

[122]) Ma Hunyadi János beszterczei örökös grófságát ismerjük első esetéül annak, hogy valamely terület grófsággá emeltetett s annak öröklетes eladományozásával kapcsolatban a családi jellegű, örökös grófi czim adományoztatott. De tudvalevő, hogy V. László kiváltságlevelének egyes fordulatai azt látszanak mutatni, hogy grófsággá emelés s a grófi czim adományozása már azelőtt is ismételten megtörtént, sőt hogy ily adomány a szokás s gyakorlat utján részletesen megállapitott szertartások s ünnepélyességek mellett ment végbe: „observatis omnibus illis ceremoniis, quae in talibus observandae sunt, solemniter nominavimus...", „recepto ab eodem comite Johanne... in talibus praestari solito fidelitatis et oboedientiae iuramento" Teleki X. 354. (mit Fejér ez oklevél kivonatában XI. 497. ekképp ad elő: „solemni ac in similibus consueto ritu"). Az első mondatot megleljük szóról-szóra Mátyás királynak a csázmai káptalanhoz intézett, Vitovecz Jánosnak a zagoriai grófságba való beiktatását meghagyó mandatumában (1463. máj. 18.; a függelékben közöljük) és mindakettőt Mátyásnak 1465-iki kiváltságlevelében, melylyel Zápolya Imrét szepesi gróffá avatja Wagner: Analecta Scepusii I. 146. E helyütt megtudjuk érteni az ily alkalommal követendő szokásra való utalást, hisz a Zápolyák s a Vitoveczek örökös grófságát megelőzte volt a Hunyadiak beszterczei grófsága; de bajos azt megértenünk az 1453-iki oklevélben. Mert minden a mellett szól, hogy csakugyan a Hunyadiak grófsága volt nálunk első esete egy területnek a grófi czimmel együtt való eladományozásának. A XV. század első feléből (Zsigmond római királyságánál régibb korszakra úgysem gondolhatunk) oly roppant oklevélanyag s annyi egyéb kútfő maradt reánk, hogy egyik-másik forrás okvetlenül megőrizte volna hasonló fényes adománynak emlékét, annál inkább, minthogy a liberi et perpetui comites csoportja már ez időtájt a magyar aristokratia legelső elemét alkotván, csakis közszereplésénél s gazdagságánál fogva kiváló egyénnek juthatott az abba az előkelő körbe való felvétel. Miképpen értsük tehát az „in talibus" követendő gyakorlatra való utalást? Hogy a grófságba való bevezetés: a statutio (a mely egyébiránt természetesen csak az adomány megtörténte után foganatosíttatott) semmiféle különös, rendkivüli körülményességgel nem volt kapcsolatos, bizonyítja az erdélyi káptalannak — Teleki X. 399.; a zagoriai grófságra vonatkozólag a csázmai káptalannak Dl. 33814. — a beiktatásról szóló s a közönséges statutionalis levéllel teljesen megegyező jelentése; ha tehát az idézett (első) mondatban csupán erre való czélzás foglaltatnék, azt egészen fölöslegesnek kellene tartanunk. Ugy hiszszük, ama szavakat nem is hazai szokásra, nem Magyarországon kifejlődött gyakorlatra kell vonatkoztatnunk, hanem a külföldön, kivált Németországban ily alkalommal követni szokott ceremoniákra. Két dolog támogatja ezt a feltevést: először, hogy az ünnepélyes gróffá nevezés eredetileg, első izben Bécsben történt volt, a német birodalom egyes fejedelmeinek jelenlétében: „sicuti pridem in civitate

óhajának,[123]) Beszterczе városát és kerületét — nagyterjedelmü, virágzó birtoktömeget — örökös joggal Hunyadi Jánosnak adományozza, egyuttal — felmentvén a Hunyadi családot s Besztercze kerületét a vajdának s az erdélyi részekben fennálló egyéb biráknak hatósága alól — egyedül a király személyes jelenlétének, a nádor s az országbiró itéletének veti alá; végül kifejezetten örökös grófsággá emeli Besztercze kerületét és szabad s örökös grófokká Hunyadit s fiait („...nominamus, praeficimus... in perpetuos comites liberos et maiores... districtum in comitatum perpetuum"), megadván nekik a vörös viaszszal pecsételés jogát s mindazokat a kiváltságokat („ac aliis omnibus illis gratiis, honoribus, praerogativis et privilegiis"), melyekkel a szabad s örökös grófok akár jog akár szokás szerint élnek.[124]) A trónralépő

---

nostra Viennensi in sede et habitu Maiestatis regalis sublimi constituti assistentibus nobis quampluribus ducibus et marchionibus fratribus nostris et toto consilio nostro observatis omnibus illis stb."; másodszor az, hogy a szertartásnak kétségkivül leglényegesebb, mert különösen megemlített része: a gróffá nevezett egyén által leteendő eskü legkevésbbé sem emlékeztet a főispánok eskűjére, a mely birói eskü (v. ö. 1435. (II.): I., 1486: LXXIII., 1492: XXXIII. t.-cz.), hanem, miként az oklevél maga mondja és az oklevélbe iktatott esküminta (i. h. 355.) legékesebben tanusítja „fidelitatis iuramentum", tisztán hűségi eskü, vagyis olyan, milyet Németországban a hűbéres, tehát grófságot hűbérül nyert adományos is szokott volt letenni. Mennyiben alkalmaztattak ezek a sajátos „ceremoniák" 1463-ban és 1465-ben, illetve mennyiben kell az 1463-iki és 1465-iki grófsági diplomák illető passusát az 1453-iki formula egyszerü átvételének tartanunk: nem tudjuk. Valószinü, hogy e szertartásból nem maradt fenn egyéb, mint a legfontosabb (s tán 1453-ban is egyedüli) elem, a hűségi eskü. E hűségi eskűvel találkozunk még a XVII. századnak egynehány örökös grófi diplomáiban is: a Thurzók árvai grófságáról szóló 1606. ápr. 10-iki (L. R. V. 738.) és homonnai Drugeth János ungi grófságáról szóló 1622-iki levélben (O. L. Conc. Exp. 292. sz. a.); de l. a 137. j.-et.

[123]) Megemlékszik erről maga a grófsági levél is i. h. 353. És lásd a rendeknek hozzájáruló iratát Czirákynál, Conspectus iuris publici I. 186.

[124]) Dl. 24762. Közölte többek között Teleki X. 347—356. — A szász irók, nevezetesen Eder: Schesaeus „Ruinae Pannoniae" cz. munkájához irt jegyzeteiben 223. s. kk., továbbá „Criticae observationes"-ében 130. s. kk., Teutsch: Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen I. 186. s. kk., u. az: Zur Geschichte von Bistritz (Archiv des Vereins f. siebenb. Landeskunde IV.), Schuler-Libloy: Siebenbürgische Rechtsgeschichte I. 49., ezt az adományt nem tekintik grófságnak. Utalnak arra, hogy Besztercze kerülete — mely nem tartozott a szebeni comes alatt egyesített

Mátyás, mint a beszterczei grófságnak egyetlen örököse, azt a liber et perpetuus comes Bistriciensis czimével együtt nagybátyjának, a derék Szilágyi Mihálynak adományozta és midőn ennek halálával a beszterczei uradalom reá újra visszaháramlott, engedvén Beszterczc város s a kerülethez tartozó többi szász községek kérelmeinek s panaszainak — kik nehezen tudták elviselni, hogy a királynak közvetlen földesurasága alól magánosok joghatósága alá jutottak, és Szilágyi

„hét ősi szék"-hez — már a XIV. sz. elején olykor külön királyi comes alatt állott; hogy az 1334. jan. 1. kelt királyi kiváltságlevél Beszterczét a királyné peculiumául jelölvén meg, azt kizárólag a király vagy királyné által kinevezett comes alá helyezi; hogy ily comesekkel (Kőnigsgrafen) csakugyan találkozunk is, különösen a székelyek ispánja szerepel mint beszterczei comes (pl. 1344: Fejér IX/1. 263.). Ez a beszterczei comes tehát a király tisztviselője, — és egyszerűen ily királyi hivatalnoknak tekintik Hunyadi Jánost is, örökösen kinevezett királyi ispánnak. Szóval Hunyadi nekik csak olyan „Erbgraf," a milyen „Erbgraf"-ok az egyes szász székek örökös királybirái: pl. Mátyás és a Jagellók alatt a Tóbiásiak Hetzeldorfban, Gerébek Megyesben, Morgondiak Nagy-Senkben l. Schuler-Libloy i. h. I. 241. Történészeink közül is ketten állítják, hogy örökös főispánságról, nem grófságról van szó — s éppen primi ordinis irók: Pesty i. h. II. 114. és Fraknói, A Hunyadiak és Jagellók kora 121. A grófságról s grófi czimről eddig mondottak, úgy hiszszük magukban, külön kifejtés nélkül is megdöntik ezt a felfogást. Egyenes czáfolgatásba csak azért bocsátkozunk, mert félő, hogy oly nagy tekintélynek, minő Fraknói, nézete hiveket fog szerezni. A királyi ispán tisztének, hivatalnak örökös átruházásáról nem lehet szó: mert ebben az esetben a király csakis „in comites perpetuos" nevezte volna Hunyadit s utódjait, nem „in maiores comites liberos et perpetuos." Miért volnának a beszterczei ispánok — mint ilyenek — „szabad és nagyobb" comesek az egyéb királyi ispánoknál pl. az óriási Temes megye ispánjánál? A kétségtelenül örökös *főispánságot* adó egykorú levelek „liberi et maiores comites"-sé emeléséről soha nem emlékeznek meg: lsd. a Perényi Imre abaújmegyei örökös főispánságáról szólót a függelékben. Továbbá: V. László kiváltságlevele egyetlen árva szóval sem tesz említést hivatalnak, köztisztségnek átruházásáról; pedig miképp mellőzhette volna ezt, ha csakugyan ez lett volna az adománynak elsődleges, igazi tárgya s ebből csak pro secundo, mellesleg folyt volna a tisztséghez kötött jövedelmeknek stb. is adományozása? Hiába keressük különösen a főispánná — akár ideiglenes vagy élethossziglani, akár örökös — kinevezést tartalmazó királyi decretumokban kivétel nélkül fellelhető azt a részt, mely az illető ispáni terület szabad lakosaihoz van intézve („Quo circa vobis . . .") s azoknak meghagyja, hogy az — ideiglesen vagy örökösen — kinevezett ispánt főispánul elismerjék: lsd. p. o. a három Blagay grófot a „districtus de Szana" élére helyező

Mihály várnagyja ellen fegyvert is fogtak volt[125]) — azt többé nem adományozta senkinek és a beszterczei örökös grófságot 1465-ben „eltörölte.“[126]) Ezzel évtizednyi lét után elenyészett a beszterczei grófi czim, az első, a mely egyene-

1413-iki oklevelet Blagay Oklt. 232. és kivált a Perényi Imre részére kelt idézett oklevelet. És itt újra kiemeljük azt, hogy Hunyadi Jánosnak esküje egyes egyedül hűségi eskü, és egy betüt sem tartalmaz a rendes főispáni esküből; pedig mi sem természetesebb, mint hogy ezt a birói esküt vették volna ki tőle, ha csakugyan főispánná neveztetett volna ki s hivatali utódja lett volna a régi, király kinevezte beszterczei comeseknek, kikről Róbert Károly 1341-ben ezt irja: „cum vos ... in persona nostrae Maiestatis iudex existatis“ Fejér VIII,4. 494. V. László nem hivatalt ruházott át a Hunyadiakra, hanem a beszterczei földet magát — tulajdonul, azzal a teljes földesúri joggal, a mely őt azon megillette: nemesi jószágadomány, mire bizonyságot tesz a közönséges módon megtörtént statutio. Hogy a Hunyadiak, majd Szilágyi Mihály a kerület földesurainak, s nem puszta királyi hivatalnokoknak tekintették magukat s úgy is viselkedtek, — azt bevallják a szász irók is (Teutsch: Geschichte der Sachsen 186.) s mutatják a bekövetkezett mozgalmak. Még csak egyre akarunk figyelmeztetni. Hunyadi s fiai „comes (perpetuus) Bistriciensis“-nek irták magukat az adomány napjától kezdve minden egyes alkalommal — kivételt nem ismerünk —; Mátyás is apjáról s bátyjáról mindig igy emlékezik meg, egyéb méltóságok elhagyásával. Lehetséges immár, hogy ő ekkora súlyt helyezett volna arra a czimre, ha az egyszerüen ispáni hivatalt jelentett volna, alig sokkal különbet, valamely szász szék királybiróságánál? S fölöslegesnek látszhatott volna e mellett annak felemlitése, hogy az egyik Magyarország kormányzója volt, a másik Dalmát-, Horvát- és Tótországok bánja s királyi főlovászmester? Nyilván nem. Pedig a „comes Bistriciensis“ czimnek ily nagyrabecsülése igenis érthető: az grófi czim volt, a milyent széles Magyarországon csak néhány ősrégi, hatalmas család viselt, a mely tehát a Hunyadiakat egyenlővé tette Magyarország legrégibb s legelőkelőbb dynastiáival.

[125]) Teutsch: Zur Geschichte von Bistritz i. h. 273.

[126]) „Illud nomen perpetui comitatus, quo ipsa civitas (Bistriciensis) tempore... quondam genitoris nostri et ipso decedente usque ad hoc tempus vocitata est, auferimus eandemque in pristinam eius libertatem reddimus et reponimus.“ 1465. ápr. 27. kelt oklevél Edernél ad Schesaeum 246. És 1474. márcz. 1. ünnepélyesen megigéri, hogy „nunquam dictam civitatem alienabimus a Sacra Corona regni nostri et etiam a iurisdictione Maiestatis nostrae...“ s megengedi nekik, miként V. László 1453. márcz. 12. körül megengedte volt a hét szász széknek, „ut dum et quando nos vel successores nostros reges Hungariae dictam civitatem... cuipiam conferre contingeret, contra illum qui eam a nobis vel successoribus nostris impetrasset, extra omne crimen infidelitatis insurgere et... ei resistere... valeatis“ u. o. 248. L. még u. az: Observationes I. 131.

sen a király akaratán, közvetlen adományán alapult, megszünt a beszterczei grófság, az első és egyedüli, melynek tisztán és határozottan német, mondhatnók hűbéri jellege volt: egy nagyterjedelmü birtoktömeg kivétetett az illetékes hatóságok befolyása alól, közvetlenül a király személyének rendeltetett alá, az ország egyéb közigazgatási területeivel — a megyékkel — egyenrangú comitatussá, grófsággá tétetett, örökös joggal egy család kezébe, magánuralomba került, majd — csakúgy, mint a német grófságok vagy herczegségek — elválhatatlan, feldarabolhatatlan egészként ugyanazokkal a jogokkal, hatalommal s czimmel ruháztatott át másra.

De már előbb újból gyarapodott volt a grófok sora: hasonlóan mint 1453-ban, nagyterjedelmü uradalmaknak a grófi névvel s kiváltságokkal kapcsolatos adományozása folytán. Mátyás király 1463-ban gerebeni Vitovecz Jánosnak adja „Zagoria megyét és a hozzátartozó várakat, birtokokat stb." úgy a mint azt Zagoria megye főispáni tisztjével együtt Zsigmond király 1399-iki adománya óta birtak volt a Czillei grófok a család magvaszakadtáig, 1456-ig, és egyúttal *zagoriai* szabad s örökös grófokká emeli Jánost s utódjait.[127]) Két

[127]) Pesty szerint i. h. II. 310. a grófsági levél 1463. máj. 14. kelt; nyomára nem juthattunk. A függelékben közöljük Mátyásnak 1463. máj. 18-iki iktatási parancsát, a csázmai káptalannak saját statutionalis jelentését átiró kiadványából Dl. 33814. — Lehetne a fölött okoskodni, vajjon nem kell-e a Czilleiek „comes Zagoriae" czimét is grófi czimnek tekinteni. Czillei Herman gróf 1399-ben örökösen nyerte volt „comitatum Zagoriae et castra nostra... in eodem comitatu existentia, nec non villas simul cum oppidis.... et universaliter quibusvis pertinentiis ad comitatum Zagoriae (spectandis)" Fejér X/2. 633. — vagyis a megye örökös főispánságát és nemesi birtokjoggal a királynak a megye határain belül fekvő királyi várakon, jószágokon való földesúri jogát. A „comes Zagoriae" tehát főispánt jelentett: de tagadhatatlan, hogy e czim idővel tényleg mindinkább hasonlatossá vált p. o. a Frangepánok Modrusi gróf cziméhez: egyrészt a zagoriai ispánság területének ama horvát ispánságokéhoz hasonló természete — mások tulajdonában levő nemesi jószágoknak aránylag csekély mennyisége folytán (miről nyomban szó leend), másrészt s főleg ama czimnek a „comes Ciliae, Ortenburgiae" — tehát kézzelfoghatólag (német birodalmi) grófi czimmel való állandó összeköttetésénél fogva. Bizonyára éppen ez adta Mátyásnak azt az eszmét, hogy midőn — Zagoria megye főispánsága mellett — ama királyi várakat stb. is örökletesen eladományozza, ezt a jószágadományt ne amúgy közönségesen tegye, hanem azt a birtokkomplexumot (külön) grófsággá foglalván össze,

évvel utóbb leghivebb emberét, *Zápolya* Imrét s összes maradékait a szokott ünnepélyes formaságok megtartásával „super castro et districtu Scepus in perpetuos et liberos comites“ avatja és őt valamint leszármazóit s grófságát („sed et comitatum praedictum“) az ország bármelyik birájának itélete s joghatósága alól kivévén egyedül a király személyes jelenlétének itélkezése alá helyezi („solius nostrae personalis praesentiae iudicio reservantes“), továbbá felruházza őt s utódjait „in signum honoris comitatus“ a vörös viaszszal pecsételés jogával s a liberi et perpetui comites összes egyéb kiváltságaival stb., végül „praefatum comitatum Scepusiensem cum castro Scepus ac civitatibus . . ., simul cum cunctis eorundem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet“ Imre grófnak s utódjainak adományozza a birtokadomány stereotyp formuláival élvén.[128]) És bizonyára ugyanily módon, Hunyadi János

grófi czimmel. A Vitoveczek „comes Zagoriae“ czime tehát örökös főispáni is, grófi is. Ugyanezért fenmaradt mint grófi czim 1486 után, Zagoria megye eltörlése után is: az 1486: L. t.-cz. t. i. a zagoriai főispánoknak Varasdon tartatni szokott törvényszékét — kétségtelenül a megyében birtokos nemeseknek csekély száma s a független, megyei biráskodás garantiáinak ezzel kapcsolatos hiánya miatt — egyszer s mindenkorra megszüntette s a megyebeli nemesek ügyeit a szlavon bán itélőszéke elé utalta. Zagoria megye megszünt, de nem az ettől merőben különböző s teljesen független zagoriai grófság. A Vitoveczek — János fiai, György és Vilmos — mindvégig grófi czimükkel fordulnak elő: v. ö. pl. az 1486-iki végzemény conclusióját 6. §., az 1491-iki pozsonyi béke 23. pontját Kat. XVII. 232. s még 1502-ben l. Pesty i. h. 313.

[128]) A kelet nélküli oklevelet kiadta Wagner: Analecta Scepusii I. 145. s kk. Más helyütt — IV. 15. — azt 1465-re teszi. Fraknói a Zápolyák szepesi gróf (comes perpetuus terrae Scepusiensis) czimét is csak örökös főispánságnak nézi i. h. 214. Erre vonatkozólag utalunk a 124. jegyzetben mondottakra s arra, hogy Hajnik éppen a szepesi grófságra emelésből következtette volt azt, hogy Szepes megye örökös főispánságát is nyerték i. h. 78. Zápolya János trónra jutván, a szepesi uradalmat a grófi czimmel együtt Laszky Jeromosra ruházta Wagner u. o. I. 36.; I. Ferdinánd pedig 1527-ben a Thurzóknak adományozza Szepes földjét, „prout Joannes comes et antecessores eiusdem possederunt,“ de grófi czim nélkül u. o. II. 84., — a Thurzók egészen III. Szaniszló nádorig nem is irják magukat soha „perpetuus comes terrae Scepusiensis“, mindig csak egyszerüen „comes comitatus Scepusiensis“ néven (pl. M. Nemz. Muzeum kézirattára Fol. Lat. 1533. sz. alatti okiratokban). A Csákyak Szepes várával s a megye örökös főispánságával együtt a szepesi gróf czimét is nyerték s magukat állandóan igy nevezték s nevezik: „perpetuus terrae

és Zápolya Imre kiváltságleveleivel megegyező szövegü oklevélben ment végbe grófság nevével felruházott terület s a grófi czim adományozásának Mátyás uralkodása alatt harmadik s utolsó[129]) esete, melyről tudomásunk van: a király természetes fiának, Jánosnak Hunyad vára s tartozékaival kapcsolatosan a hunyadi gróf, comes de Hunyad czimével való megadományozása.[130]) Ez a tény is mutatja, hogy Mátyás király mennyire nagyra tartotta az örökös grófi méltóságot; ugyancsak e mellett tanuskodik az, hogy 1486-ban eltörölvén a vidéki hatóságok s birák: a vajda, bán, főispán s megye biráskodása alóli mentességeket, egyes-egyedül az örökös grófokra nézve tartja fenn a régi állapotot — a mely tudjuk, a grófi intézménynek történetileg úgyszólván jogi alapja, gyökere volt s kiváltságos helyzetüknek legnevezetesebb tartalma — mint a kikről „köztudomású, hogy a boldogult királyoknak ősrégi intézkedése folytán kizárólag a királyi felség itéletének vannak alávetve.“[131])

De már az 1495-iki decretumnak (melyet általában némi demokratikus áramlat és a rendezett jogállapotokra való törekvés jellemez)[132]) XV. czikke óvatos körülirással ugyan, a grófok egyenes megnevezése nélkül, de félreérthetlenül eltörli reájuk nézve is azt az ősi, fontos jogukat.[133]) Ez a

Scepusiensis nominisque eiusdem comitatus supremus ac perpetuus comes“ pl. u. o. III. 237.

[129]) Grófság-e s Mátyás király adományából ered-e Ujlaki Miklósnak „comes perpetuus de Telchak (Teithal?)“ czime, melylyel 1468-ban s 1470-ben szerepelni látjuk Kat. XV. 361., 425? Avagy a szomszédos Bosznia valamely zupanatusának örökletes birtokát jelenti, mint p. o. a Marnavichoknak „comes de Zuonik, comes perpetuus de Zuonik“ neve (l. Kat. XIV. 306. s. kk.)? S mit tartsunk Koroghy Jánosnak „perpetuus comes de Castellis“ cziméről Kat. XIII. 1078.?

[130]) Schőnherr is kifejezetten „hunyadi grófság“-nak tekinti ezt Corvin János 21. A grófságra emelés valószinű keltét — 1478 — illetőleg lsd. u. o.

[131]) „Demptis dumtaxat perpetuis comitibus, qui ex vetustissima divorum regum ordinatione solius regiae Maiestatis iudicio reservari intelliguntur“ 1. §. Hogy örökös grófok, s nem örökös főispánok értendők l. még Hajnik, A király birósági személyes jelenléte 22.

[132]) Lsd. az első rész III. fejezetében fejtegetett XXV. s a XXVI. t.-czikket.

[133]) „Sunt plerique dominorum praelatorum, baronum ac aliorum nobilium, qui exemtionum seu libertatum praerogativis se munitos fore

rendelkezés ledöntötte az örökös grófokat a megyei nemességtől, a grófi uradalmakat a megye határain belül létező egyéb nemesi birtokoktól elkülönítő válaszfalat: megszüntek egyszersmind önálló közigazgatási területeknek lenni; mert a középkori Magyarországban, tudjuk, a törvénykezés, „judicium" tekintetvén az állam legfőbb teendőjének s jogszolgáltatás, „iurisdictio" névvel jelöltetvén az államnak s közegeinek összes hatalma s hatósága — a mint a vidéki birák, kivált a megyei biróságok alóli exemtio itt a megyei hatóságtól való teljes, mindenirányú önállóságot jelentett volt[134]), úgy jelentette immár az exemtiónak megszüntetése a közigazgatás tekintetében való függetlenségnek is elenyészését. Az 1495: XV. t.-czikknek, melyet újból megerősített az 1526: XXXIII. t.-cz.[135]) *elvi* jelentősége óriási; — a birói hatáskör egyik legfontosabb fejezete lévén a perrendtartásnak, Werbőczy csak e t.-cz. alapján irhatta meg I. részének második czimében: „uno et eodem iuridico processu in iudiciis utuntur;" gyakorlati jelentősége azonban csekély volt, *tényleg* alig idézett elő változást, annak a köztudomású kapcsolatnak következtében, mely a főispáni tisztség és a megye határában fekvő legnagyobb uradalom között fenállott és a melyet több megyére vonatkozólag törvény vagy királyi kiváltságlevél egyenesen kimondott,[136]) továbbá a nagybirtokos uraknak a megyében, a megyegyüléseken való döntő sulyánál fogva.

---

allegantes . . . ipsi quoque . . . iudicio et iudicatui comitum, vicecomitum et iudicum nobilium parere et obtemperare debeant et teneantur."

[134]) Hisz láttuk, nem csak a grófok személye, hanem grófi területük is („et comitatum") kivétetett a vidéki hatóságok jurisdictiója alól. Az ősi grófokról pedig lsd. a 113. jegyzetet.

[135]) „Quia dicuntur aliqui *dominorum* tales praerogativas habere, ut coram comitibus parochialibus . . . iuristari nollent, dignetur regia Maiestas huiusmodi literas sive praerogativas cassare et abolere."

[136]) A régi magyar felfogás a főispáni tisztet a megyebeli leggazdagabb földesúr természetes várományának tekinté: v. ö. 1486: LX., 1647: LXXV. t.-cz. Igy törvény is mondotta ki ama kapcsolatot Beregmegyére vonatkozólag: az 1574: XXXIII. t.-czikk. Turóczra vonatkozólag Mátyásnak Ernst János részére kelt kiváltságlevele Bél M. Notitia Hungariae novae II. 307., Temesre V. László oklevele, melyben Temes várát 20,000 arany forinton Hunyadinak elzálogosítja Teleki X., Pozsonymegyére Rudolfnak 1599-iki adománylevele Hajnik i. h. 72., Trencsénre újból II. Lipótnak 1678-iki oklevele L. R. XVI. 453. stb. — Az 1495-ben

1495 után tehát egy birtokcomplexumnak grófsággá emelése oly értelemben, hogy az az államterületnek a kormányzat szempontjából külön egységévé válik, jogilag lehetetlen s hatálytalan; nem is találkozunk többé a „praeficimus in perpetuum comitatum" szavakkal, mint 1453-ban, de még a grófi czimmel kapcsolatban adományozott területnek összefoglaló „comitatus" jelölésével sem, mint 1465-ben.[137]) De azért az örökös grófi névnek, rangnak s méltóságnak adományozása nem szünt meg. Sokkal inkább előtérbe nyomultak volt már a grófi jelzőnek czimszerüsége, az azzal járó, előkelő rangot jelző különféle becses kiváltságok, semhogy annak az egy — igaz jogilag legfontosabb, legtartalmasabb — kiváltságnak elenyészte az intézmény megszünését vonhatta volna maga után. Fennmaradt az tovább is, nem is csupán eddigi fejleményeiben: a meglevő grófi czimekben, hanem újabb hajtásokat hozván létre: újabb grófi czimeket. A Jagellók korából ugyan grófságra emelésnek emléke nem maradt reánk;[138]) de sűrűn fordul elő az örökös grófi czim adományozása

élő grófi családok közül (a horvát grófokra és a Zagoriaiakra az egész dolog nagyon kevéssé tartozott) egyedül a Szentgyörgyiek azok, kiket a dolog kedvezőtlenül érinthetett: Pozsony megye főispánsága nem az ő uradalmukhoz lévén kötve, hanem Pozsony várához.

[137]) Még 1606-ban — L. R. V. 738. — és 1622-ben — O. L. Conc. Exp. 292. — előfordul ugyan a gróffá nevezetteknek (de már *csakis* a grófok személyének, nem az uradalmaiknak) „egyedül a király személyes jelenlétének birósága" alá helyezése. Világos, hogy e kiváltság, a mennyiben gyakorlatilag egyáltalán szóba jött, mint a fent idézett törvényekkel ellenkező, hatálytalan volt (H. K. II. r. 11. cz.). Egyébiránt az említett záradék is alkalmasint valamelyes régi — talán éppen az 1465-iki — oklevélnek kevéssé körültekintő lemásolása révén került a grófsági diplomába. Jellemző erre nézve, hogy az 1622-iki oklevél, mely t. i. ungi grófokká és ungmegyei örökös főispánokká nevezi a Drugetheket, idevágó második részében Ungmegye közönségének meghagyja, hogy „vice comitibus eorundem, quos istiidem vestri in medium locaverint," engedelmeskedjék, holott az alispánt az 1548: LXX. t.-cz. óta a megyei közgyülés választotta, s nem is találkozni e szavakkal az 1548 utáni örökös főispánságot adó egyéb levelekben v. ö. 1682: L. R. XVII. 266.

[138]) Az Erdődyek állítólagos 1511-iki grófságáról utóbb lesz szó. Nyáry Albert Heraldikája 148. lapján előadván az 1498: XXII. t.-cz. rendelkezéseit, a grófok között felsorolja a „wingárthi Geréb grófokat." Ez nyilván tévedés. Geréb Péter az illető t.-czikkelyben csakugyan „comes P. G. de Wingarth" néven jelentkezik, de ez a „comes" nem

a Habsburgok alatt, kik mint az I. részben előadtuk, számos okból szivesen osztogatván az örökös főrendi czimeket, V. László s Mátyás nyomdokaiban haladva csakhamar a liber et perpetuus comes czimét is kezdték osztogatni. Habsburg királyaink, a mikor az adománybirtok rendes mértékét messze meghaladó óriási uradalmakat adományoznak egyes kiváló családoknak, egyúttal az uradalom nevéről vett grófi czimmel is ruházzák fel azokat. Igy nyeri Nádasdy Tamás 1532-ben Fogaras kerületével együtt a „perpetuus comes terrae Fogaras,"[139]) Thurzó György 1606-ban Árva várával a „liber et perpetuus comes de Árva,"[140]) Esterházy Miklós nádor 1626-ban a fraknói uradalommal (mely a régi Fraknói grófok kihaltával osztrák kézre kerülvén különböző birtokosainak mindig grófi czimet juttatott)[141]) a fraknói örökös gróf, Pálffy Pál

grófi czim, hanem a Geréb Péter által akkoriban viselt s nyomban megemlített „iudex curiae regiae Maiestatis" —, országbirói tiszttel elválhatatlanul együtt járó megtisztelő jelző, mely az országbirónak XII. s XIII. szbeli „Comes curiae regiae" nevéből (l. 1222: IX., XXX. t.-cz., előfordul még 1487: Teleki XII. 375., 1552: Quadripartitum III. r. 9. cz.) fejlődvén ki, az országbiró kereszt- s családi neve elé tétetett az Árpádok óta állandóan legújabb időig, akkor is, midőn herczegi, grófi vagy bárói rangú egyén viselte e tisztet: pl. „comes Laurentius de Ujlak dux Bosnae iudex curiae" 1519. Dl. 22152.; „comite Petro comite de Sancto Georgio et de Bozin iudice curiae" 1504-iki végz. concl. 5. §.; „comite Melchiore Alaghy de Beken iudice..." (1613. máj. 2. nyert volt báróságot N. R. A. fasc. 408. nro 105.) 1625. végz. concl. 5. §. L. szerzőnek *Comites ex officio* czikkét a Magyar Jogi Lexikon II. kötetében. Nyári Albert nem is az egyetlen, kit az országbiró „comes" neve tévedésbe ejtett: Századok 1869. évf. 451. Jedlicska Pál beszél ad annum 1426 „gróf Perényi Péter özvegyéről." — Vajjon a Jagellóktól nyerte-e Désházy István a „comes perpetuus de Szomszédvára" czimet, melylyel őt 1533-ban elhunyt nejének sírirata illeti M. Tört. Tár XI. 239., avagy ősi fejlődésű grófi czimmel van-e itt is dolgunk, mint pl. a Fraknóiaknál, eldönteni nem tudjuk. Gyanussá teszi a sírirat megbizhatóságát, hogy az 1542: XLIII. t.-cz. 7. §-a Désházyról csak „Egregius Stephanus Désházy" néven emlékezik meg.

[139]) Nádasdy már ugyanaz évben lemondott Fogarasról sógora Majlád István javára, megtartván azonban s átörökítvén a „fogarasföldi gróf" czimét. De használták ezt a grófi czimet 1594-ig a területnek mindenkori birtokosai is: a Majládok (l. Turul 1888. évf. 8.), Békes Gáspár s végül Báthori Boldizsár. L. Pesty i. h. I. 57., II. 56.; Szádeczky Lajos, Fogaras vára történeti emlékei 16. s kk.

[140]) 1606. ápr. 10. L. R. V. 738.

[141]) Albert osztrák herczeg megvevén Fraknót Pál gróf leányaitól, 1451-ben Frigyes császárnak adta át, a kit az 1463-iki békekötés s utóbb

nádor[142]) 1634-ben Detrekő várával s dús tartozékaival együtt a „comes de Detrekő,“[143]) Wesselényi Ferencz 1646-ban a murányi uradalommal a „liber maior et perpetuus comes de Murány“[144]) s Illésházy Miklós báró, midőn reá szállott a grófi ág kihaltával a trencséni uradalom, a trencséni gróf czimét.[145])

Látnivaló, hogy az 1495: XV. t.-cz. nyomán bekövetkezett változás nem idézte elő a grófi czim adományozásának megszüntét. Ellenkezőleg: előidézte az intézménynek nevezetes tovább fejlődését. A liberi et perpetui comites uradalmai ugyanis elvesztették volt már most sajátos jogi jellegüket, jogi különállásukat; a grófi név is elvesztette hajdani jogi tartalmát: nem jelentett többé a rendesnél nagyobb fokú magánuralmat, mindinkább úgy jelentkezett, mint különös tartalom hiján levő egyszerű czim, mely királyi adomány folytán előkelő rangot adó, örökös, családi jelzőként néha együtt jár nagy terjedelmü birtokkal és ezzel csak annyiban függ össze, a mennyiben az illető grófok uradalmaik után nevezik magukat grófoknak. Igy felmerülhetett s felmerült az a gondolat, hogy a király a „liber et perpetuus comes“ czimét ne csupán akkor osztogassa, midőn *újonan* uradalmat adományoz egy-egy családnak, hanem a grófi czimmel kitüntessen egyes családokat *a nélkül is, eddigi* birtokaik valamelyike, legnagyobb uradalmuk után. Ez az ötlet megadta annak a lehetőségét, hogy királyaink a nagyrabecsült, fényes

— kevéssel Mátyás halála előtt Fraknó ismét a magyar király s adományából János herczeg kezére jutott volt — az 1491-iki szerződés is e birtokában megerősített Csánki i. h. III. 586. A Habsburgok adományából birta azt „fraknói grófság“ néven 1508-ban Hardegg gróf, 1559 körül a Weisspriacherek l. Stessel József: Fraknó multja Századok 1889. évf. 308.

[142]) L. R. VII. 609.

[143]) Egy oklevélben (felirása a L. R.-ban: Collatio perennalis arcis Detrekő et titulus perpetui comitis super eadem) 1634. febr. 13. L. R. VIII. 36.

[144]) 1646. ápr. 23. L. R. IX. 707. A „donatio arcis Muran“ 1646. febr. 18. kelt volt.

[145]) 1678. máj. 27. L. R. XVI. 453. — Hogy a Csákyak Szepes földdel együtt nyerték „Szepesföld örökös grófjainak“ czimét — ebbeli diplomájuk a Királyi Könyvekben nem található fel — fentebb (128. j.) említők.

grófi czímet felette (sit venia verbo) olcsó és könnyű szerrel,[146]) bármikor osztogassák, és ennek a módnak első alkalmazásával megkezdődik *a grófi czím fejlődésének harmadik korszaka.*

Elsőkül a monyorókeréki Erdődyek nyerték igy *pusztán* a grófi *czimet*, kiket I. Miksa ruházott fel ősi családi birtokuk Monoszló, „Mons Claudii" után (melyet mint Bakócz Tamás bibornok örökösei birtak már a XVI. sz. elején)[147]) a „perpetuus comes Montis Claudii" czimmel, úgy látszik 1565-ben; Rudolf 1580. febr. 26-án átirja, megerősíti és czimerbővitéssel kiegészíti apjának kiváltságlevelét.[148]) Azóta sűrűn találkozunk az örökös gróf *puszta* czimének adományozásával; a XVII. sz. folyamán osztogatott „liber et perpetuus comes" czimek, „örökös grófságok," mint mondani szoktuk, az imént említettek kivételével mind az egyes családoknak már azelőtt is birtokában volt ősi uradalmakra vonatkoznak.

Igy nyerte a „liber et perpetuus comes" czimét a homonnai Drugeth család 1622-ben ungmegyei birtokairól,[149]) ugyanakkor Bánffy Kristóf az előnevet adott Alsó-Lindvá-

---

[146]) Igazán gyakorivá a grófi czim adományozása csak ekkor válik. Az 1609: LXXIII. t.-cz. még nem állapítja meg a grófi levélért fizetendő dijat, holott a bárósági diploma dija meghatároztatik: 150 frt (28. §.). Az 1690-iki kanczelláriai díjszabás (L. R. XXI. 20—23.) szerint: „a titulo comitis, si novae sit familiae flor. 3000., si antiquae flor. 2000." E megkülönböztetés bizonyára arra vonatkozik, visel-e a családnak egyik ága már grófi czimet, avagy nem. Per saltus promotióra gondolnunk felesleges.

[147]) Fraknói: Bakócz Tamás birtokszerzeményei Századok 1888. évf. 125.

[148]) A megerősítésnek csupán fogalmazását ismerjük O. L. Conc. Exp. 1442—1580. S e fogalmazat az eredeti grófsági levelet nem tartalmazza csak ilyenképpen: „Maximilianus II.... (patet in originali)". Annyi bizonyos tehát, hogy 1564 után nyerték a grófságot: Csergheő Géza (Der ungarische Adel a Siebmacher-féle Wappenbuchban 158.) és a Gothaischer Hofkalender szerint 1565. okt. 11. Egyes iróinknak az az állítása, hogy az Erdődyek II. Ulászlótól nyerték volna 1511-ben a monoszlói grófok nevét (pl. Marcziányi, Nemesség 42.), nem fogadható el: az Erdődyek Miksa kora előtt soha nem fordulván elő grófi czimmel. A Kerchelichnél Historia episc. Zagr. I. 213. közölt sirfeliratról: „...Joannis Erdeődy electi episcopi Agriensis... haereditarii comitis Montis Claudii et Varasdiensis 1526" már Katona jegyezte meg: „mihi suspectum videtur" XIX. 194. Hogyne; hisz Varasd megye örökös főispánságát csak 1607-ben kapták: L. R. V. 859.

[149]) „...Liberi et perpetui comites de Ungh..." O. L. Conc. Exp. 292.

ról,[150]) Illésházy Gáspár 1631-ben Trencsén váráról,[151]) Pálffy János 1635 körül vöröskői uradalmáról,[152]) Draskovich János 1635-ben az előnevet adott Trakostyánról,[153]) Konszky Mihály 1647-ben a régesrégóta előnevet szolgáltatott Konszkina és Szent-Domokosról,[154]) Listius László 1655-ben köpcsényi birtokáról,[155]) ugyanakkor több Forgách grófnő a praedicatumban szereplő Ghimesről,[156]) I. Rákóczy Ferencz 1664-ben sárosi uradalmairól[157]) és Koháry Farkas 1685-ben az előnevet adott Csábrághról.[158]) Bár nem adományoztatott a szokott, szabatos formában, mégis ily örökös grófságnak kell tartanunk — a birtokhoz kapcsoltatván a grófi czim — Bedik Péter pathai[159]) és a két Gozzei Lukácsnak trebinyei és popovoi, illetve valyevoi és zarinai[160]) és Ohmuchievich-Gargurich

[150]) 1622. jun. 22. L. R. VII. 268.

[151]) Illésházy Miklós grófnak 1678-iki diplomájából L. R. XVI. 453. tudjuk, hogy Gáspár 1631. okt. 28. nyerte a „perpetuus et liber comes arcis et dominii Trinchin" czimét; a trencséni uradalmat Trencsénmegye örökös főispánságával 1600. febr. 21. szerezte volt már Illésházy István L. R. V. 337.

[152]) Keltezetlen oklevél L. R. VIII. 163. Nagy Iván, Magyarország családai IX. 44. szerint 1636. febr. 28. kelt. Vöröskő (Bibersburg) uradalmára Pálffy Miklós már 1592-ben új adományt nyert u. o. 40.

[153]) 1635. szept. 4. L. R. VIII. 100.

[154]) 1647. febr. 9. L. R. IX. 858.

[155]) 1655. (pontosabb kelet nincs kitéve) L. R. XI. 439. Köpcsényt már a XVI. sz. nyolczvanas éveiben birja a család Wertner: Die Grafen von Sct-Georgen i. h. 239., Nagy Iván VII. 145.

[156]) 1655. jul. 17. L. R. XI. 450.

[157]) „Liberi ac perpetui castri et districtus sive dominii Sáros comites," „liberi et perpetui comites de Sáros" 1664. szept. 14. L. R. XIII. 127.

[158]) 1685. jul. 15. L. R. XVIII. 204.

[159]) „Te Petrum Bedik titulo comitis vulgo germanice graf nuncupati, solito cum praedicato Illustrissimi ... locoque et dominio Patha dicto inque districtu Budensi regni nostri Hungariae situato insignivimus et ... coetui aliorum regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum comitum aggregavimus ... tu pro comite habere et per expressum illustrissimus comes de Patha dici ... tibi Petro Bedik comiti de Patha" 1684. jan. 14. L. R. XVIII. 56.

[160]) Az egyiket, Ulászló fiát, raguzai patriciust a király „in coetum regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum comitum" emeli, „in et cum feudo locorum Trebigne et Popovo ..." majd igy végzi: „Tu, Lucas de Gozze comes de Trebigne et Popovo ..." 1687. ápr. 23. L. R. XVIII. 530. A másikat, Miklós fiát, ugyanaz nap hasonló módon avatja

Antal Damiánnak tuheglii[161]) grófságát.[162])[163]) Az örökös grófi czimnek egy-egy uradalom adományozásával kapcsolatban vagy a nélkül való osztogatása között a grófi czimmel kitüntetett család szempontjából — nem kell fejtegetnünk — roppant gyakorlati különbség volt; éppúgy, a mint nagy különbség állott fen a között, vajjon valaki birtokadomány,

magyar gróffá „in et cum feudo locorum Valyevo et Zarina...“ „volumus, ut tu Lucas de Gozze comes de Valyevo et Zarina...“ L. R. XIX. 312.

[161]) „...concessimus, ut tituli comitis... de civitate Tuhegli in regni Bosnae... inscribi... queant.“ 1678. nov. 2. L. R. XVI. 442. Ohmuchievich-Gargurich Miklós András már 1654. jul. 8. nyerte volt „régi“ tuheglii grófságának megerősítését L. R. XI. 108. A megerősítő oklevél felirása: „Confirmatio privilegii super titulo comitis perpetui...“

[162]) Van azonkivül a Királyi Könyvekben még három grófi diploma, melyről bizonyos, hogy örökös grófságot adó levélnek indult, de tökéletlen, teljesen elhibázott voltánál fogva — elmellőzvén az örökös grófság nélkülözhetetlen kellékét: a grófi nevet szolgáltató terület, birtok megnevezését — annak még sem tekinthető. Az első s legvilágosabb a Pálffy István báró részére 1634. febr. 13. (egy napon Pál nádornak detrekői grófságával) kibocsátott grófi levél, mely őt s mindkét ágon álló maradékait „liberos ac perpetuos comites“ kivánja neveztetni — de elfelejti, hogy mely uradalomról L. R. VIII. 61. A másik kettő ghimesi Forgách Ferenczé, meg bedeghi Nyáry Lajosé, kik mind a ketten egyszerüen „ad gradum et ordinem *liberorum* regni Hungariae partiumque eidem annexarum comitum“ vétetnek fel és felruháztatnak „reliqui... Hungariae liberi comites“ kiváltságaival 1647. márcz. 20. L. R. X. 7. és 1655. jun. 22. XI. 448.

[163]) A Királyi Könyvekbe bevezetett grófi levelek közül csakis az eddig megnevezettekben foglaltatik „örökös grófság“, „liber et perpetuus comes (de...)“ czimnek adományozása. Az Erdődy grófok részére 1607. márcz. 24. és Orsich Ferencz báró részére 1682. jun. 27. kelt kiváltságlevelek L. R. V. 859. és XVII. 266., melyek a dr. Illésy János és Pettkó Béla készitette nagybecsü összeállitásban (A királyi könyvek 1895.) mint varasdi, illetve modrusi „örökös grófságról“ szólók szerepelnek, nem grófi diplomák, hanem örökös főispánságot adományoznak.

Kovachich idézett „Adversaria pro commentatione de comitibus“ felirású kéziratában 132a lapon (nota 1636) felsorol tizenegy családot, melyek „perpetui comites, et non comitatuum supremi, sed huius tituli“. Igazán örökös grófságot nyert s a fentiekben említett 5 családon kivül ezt a hatot: „Batthyányi in Németujvár, Szapáry in Murai-Szombat et Széchy-Sziget, Révay in Szklabina et Blatnicza, Althan insulae Muraköz, Kollonich in Zay-Ugrócz, Amade in Marczaltő.“ Ugyanigy Pesty i. h. I. 57. E családok azonban nem „örökös grófok“ az általunk használt szoros értelemben: e családok közül egy sem nyerte a „liber et perpetuus comes (de...)“, hanem csupán az egyszerü „comes“ czimet; a Batthyányiak 1630. aug. 16. L. R. VII. 961., a Szapáryak 1722. decz. 28. L. R. XXXIV. 150., az Amadék 1782.

donatio utján, vagy egyszerü czimeres levéllel nyert-e nemességet.[164]) De az igy vagy amúgy osztogatott „liber et perpetuus comes" czim között természetesen soha semmi különbség nem tétetett, nem is lehetett volna tenni: az anyagi alap, a grófi melléknevet adó uradalom tényleges birtoka megvolt itt is, ott is.

Már a XVII. sz. első tizedeiben a „liber et perpetuus comes" czime csak éppen a grófsági diplomákban és egyéb ünnepélyes alkalmakkor fordul elő teljesen; a közbeszédben és a hivatalos használatban is egyszerübbé, rövidebbé válik és állandóan igy fordul elő: „perpetuus in...", „perpetuus de...", „perpetuus a..."[165]): pl. comes Thomas Nádasdy

jan. 25. L. R. LII. 153., a Kollonichok, azaz Zay László báró a Kollonich gróf nevet kapván 1733. decz. 8. L. R. XXXVII. 166., a Révayak 1804. jan. 5. és 1805. jan. 11. L. R. LXI. 225., 659. Kovachichot megtévesztette az a körülmény, hogy ez a hat „közönséges" grófi család is használja (és nem is, csak ez a hat) a családi névhez kapcsoltan a „perpetuus" jelzőt, legnagyobb birtokáról vett kiegészítővel, csakúgy mint az igazi örökös grófi családok, pl. az Esterházyak, Pálffyak. Nem kell hosszasan fejtegetnünk, hogy némileg helytelenül. Mert ez a „perpetuus de, in, a..." jelző a liberi et perpetui comites körében fejlődött ki s rövid jelölési módja ennek az „örökös grófi" czimnek: nem jelenti pusztán azt, hogy ők örökös birtokosai az illető uradalomnak. Teljes joggal tehát csakis „liber et perpetuus comes" használhatja. Mégis, már a XVII. sz. végén szokásba jő ez a „perpetuus" jelző — rendszerint az előnévvel kapcsolatban — egyéb, egyszerü grófi, sőt bárói családoknál is (pl. a Szapáryak már a grófságra emelés előtt fordulnak elő „perpetui in Murai-Szombat" névvel L. R. XXXIV. 150.) és idővel hosszas gyakorlat s a király részéről való alkalmaztatás folytán mintegy szentesitést s jóváhagyást nyert. Magyarul ezt az ujabb keletü „perpetuus" jelzőt helyesen „örökös úr"-nak kell fordítani; kivált a bárói családokban. A grófi czim lényegével egyenes ellentétben áll az, hogy pl. a *báró* Révay család a régi „perpetuus in Szklabinya et Blatnicza" jelzőt ekkép magyarítja: „Szklabinya és Blatnicza örökös *grófja.*"

[164]) Ezzel a hasonlattal már az öreg Schwartner élt Introductio in artem diplomaticam 249., de ő azt — tévesen — az örökös grófok és az egyszerü grófok közti ellentétre vonatkoztatta. Holott látnivaló, ez a különbség fennállhatott két örökös gróf között és gyakran, mondhatjuk többnyire *nem* állott fenn a liber et perpetuus comes és az egyszerüen comes között.

[165]) A páratlan szorgalmú és lelkiismeretességü Kovachich összefüggéstelen jegyzeteket tartalmazó kézirati feljegyzéseiben „De generibus, nominibus etc. nobilitatis Hungaricae" M. Nemz. Muz. Fol. Lat. 116. sz. a. azt a kérdést veti fel: „Meretur etiam considerationem diversitas inter

perpetuus a Pethenied,[166]) Catharina comitissa Illésházy perpetua a Trencsén[167]) — vagy még egyszerübben: comes Paulus Nádasdy,[168]) comitissa Margaretha Erdődy.[169]) Ez a szóhasználat készítette elő a grófi czim *fejlődésének negyedik phasisát.*

A külföldi példa s befolyás nagy szerepénél fogva is, talán *új fejlődésnek* kellene ezt mondanunk, mert elhagyta a liber et perpetuus comes ősi talaját: ezzel az új korszakkal megszünt a grófi czimnek a földbirtokkal való — igaz, már csak külső — kapcsolata. Midőn igy a gróf, a comes czimet közvetlenül a családi név elé helyezték s az életben, a közönséges beszédben mindinkább mellőzték a „(szabad s) örökös" jelző kitételét s az uradalom megnevezését, önként kinálkozott a czimadományozásnak oly módja, hogy *pusztán* a *comes*. gróf czimet minden hozzátétel s jelző nélkül osztogassák. Kétségtelenül a külföldi gyakorlat is hatott e módnak korai meghonosodására: királyaink mint császárok s fejedelmei az osztrák tartományoknak ugyanis régóta[170]) az egyszerü *comes,* Graf czimet szokták volt adományozni, és ezt a gyakorlatot idővel átvitték a magyar kir. kanczelláriába is, annál is inkább, minthogy — láttuk — a latin, de különösen a magyar és német közbeszéd pusztán a *comes*. gróf, Graf szót használta.[171]) Első

praedicata cum praepositione *a, ab* et cum praepositione *de*" 20. l. A partikulának e különbözősége ok nélkül okozott fejtörést néhai nagy tudósunknak. A régi magyarországi gyakorlat szokásos „de" praepositióját kétségkivül a német birodalmi grófi s bárói czimek hatása alatt szorította ki az „in", „ab".

[166]) 1620: Hazai Okmt. I. 427.

[167]) Wagner: Analecta Scepusii IV. 138.

[168]) 1618: XXV. t.-cz.

[169]) 1622: LXIX. t. cz.

[170]) A M. Nemz. Muzeum kézirattárában Fol. Germ. 925. sz. a. őriztetik egy XVIII. szbeli összeállítás: „Standeserhőhungen geadelter Familien in Bőhmen und Ősterreich." A számos grófi *czím* adományozások mellett csak egy grófsággá emeléssel találkozunk: „Khevenhüller Graf, mit Erhebung der Herrschaft Frankenburg in eine Grafschaft 1593" 67. l.

[171]) A Habsburgok alatt kibocsátott örökös grófi diplomák a „maiores, liberi et perpetui comites" kifejezést állandóan ekképpen magyarázzák meg: „qui proprio gentis Hungaricae idiomate groff cognaminantur" pl. 1655: L. R. XI. 439. (l. még e fejezet 3. és 4. jegyzetét), avagy „a Germanica natione Graff vocatorum" pl. 1626: L. R. VII. 609., „a Germanis Graff nuncupati" 1635: L. R. VIII. 163. stb.

esete az *egyszerü comes* czim adományozásának iktari Bethlen Istvánnak 1623. ápr. 14-én kelt grófsági diplomája.[172]) Bár a „liber et perpetuus comes“, az „örökös gróf“ bővebb czimének adományozásával még elvétve közel háromnegyed századig találkozunk — a földbirtokkal való (bár külső) kapcsolatánál, feudalis szinénél fogva ez volt a *kitünöbb, fényesebb* czim; hisz a szabad s örökös grófokat nevezték „maiores comites“-nek[173]) —, 1623 óta az egyszerü *comes* jelző osztogatása a rendes, idővel — a XVII. század vége óta — az egyedül szokásos. És ebben az alakjában, a fejlődésnek ebben a phasisában jelentkezik a grófi czim — a birtokra, magánhatalomra való utalás mellőzése folytán — mint az előkelő származásnak, a születés, a vér nemesebb voltának tiszta kifejezője, mint *merő czim.*

A grófi czim fejlődésének ez a korszaka ma is tart és fog tartani előreláthatólag mindaddig, míg a grófi czim — Magyarországon egyáltalán adományozás alá kerülend.[174])

[172]) L. R. VII. 291. A függelékben közöljük. Voltaképpen csak ettől az időtől fogva jogosult a „(maior,) liber et perpetuus comes“ jelzőt — ellentétben az *egyszerü* „comes“-sel, gróffal — „örökös gróf“-nak fordítani; eladdig egyszerűen annyi volt mint *gróf* (mit legjobban mutat annak imént fejtegetett magyar és német aequivalense): a hosszú latin kifejezés csak arra szolgált, hogy világosan feltüntesse a czimnek magánjellegű, családi, örökös voltát ellentétben a hivatalt jelölő, közjogi jellegű „comes“ czimmel.

[173]) Manapság ugyan tudjuk, hogy a „maiores“ nem vonatkozott az egyszerű grófokkal való ellentétre — hisz előfordul már 1453-ban, mikor még az egyszerű „comes“ nem létezett —, hanem vonatkozik a grófi névvel élők s a hivatalnok „comes“-ek ellentétére. De hogy a XVII. században a „maiores“-t amúgy fogták fel, bizonyítják azok az esetek, midőn az egyszerüen grófok külön örökös grófokká avattatnak: pl. Wesselényi Ferencz 1646-ban L. R. IX. 707., a Forgách grófnők 1655-ben L. R. XI. 450. s. Koháry Farkas és testvérei örökös grófi levelének következő sorai: „statuentes, ut vos .... non solum veri et indubitati comites, verum per expressum comites perpetui a Csábrágh ... teneri, dici ...“ 1685: L. R. XVIII. 204.

[174]) Csak a teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy magyar családok néha nem a magyar királytól, hanem a római szent birodalom császárjától nyertek grófi czimet, és igy sem „liberi et perpetui comites (de...),“ sem egyszerűen „comites [scil. regni Hungariae partiumque eidem annexarum],“ hanem „comites S. R. J.“ a czimük. Még I. Miksa császár emelte római szt. birodalmi gróffá Kanizsai Jánost neki adván 1511-ben az Inn melletti Naumburg grófságát: „comes S. R. I. in Naumburg ad Inum“ Kovachich: Adversaria de comitibus etc. 136b. Habsburg királyainktól mint

II. FEJEZET.

A bárói czim.

Francziaországban az utolsó Karolingok alatt a „barones" név jött szokásba a király közvetlen hübéreseinek, a koronavasallusoknak jelölésére:[1]) jelentette tehát a királyság legelőkelőbbjeit, urait. Ebben a jelentésben rövid időn utját vette Kelet felé. Egy-egy tartomány előkelőinek, urainak értelmében a X. század végén kezd jelentkezni a német birodalomnak Francziaországgal határos részeiben, például Lotharingiában; 1100 körül már széltében használják a birodalom keleti tartományaiban: hazánk szomszédságában.[2]) Innen csakhamar átszivárgott a magyarországi latinságba s diplomatikai praxisba.

Okleveleinkben a XII. sz. utolsó tizedeiben tünedezik fel először a „barones" szó.[3]) Jelenti az országnagyokat, kivált a király első embereit, az országos s udvari főtisztségek viselőit, kiket e korszakban sokáig úgy neveztek, hogy a király jobbágyai.[4]) A XIII. század derekán a „jobbagiones" jelölés eltünik, csakúgy, mint az előkelőknek a XI. s XII. században szokásos volt egyéb jelölései: „comites, principes";

---

császároktól nyertek római sz. birodalmi grófságot — már a puszta *comes,* gróf czimet — a széki Teleki család 1685-ben (lsd. erre vonatkozó leiratot Erdélyi L. R. I. 78.), a Batthyányi grófok nádori ága (v. ö. L. R. XLVII. 22.), a Hadik család 1777-ben. Ezeket előkelőbbnek tartották a magyar grófoknál, mert őket a király is „Illuster" czimzettel illette, holott a magyar grófoknak a király részéről csak „Spectabilis et Magnificus" járt. Az említett 1696. decz. 16-iki leiratban is olvassuk, hogy I. Lipót Teleki Mihályt „dignitate et statu comitis cum praedicato Illustris" ruházta fel. De hogy erre nem ügyeltek kellőleg, mutatja éppen 1764: L. R. XLVII. 22., hol ismételten olvassuk: „Spectabilis et Magnificus Sacri Romani Imperii comes Carolus de Batthyán", „Spectabilis et Magnificus Ludovicus S. R. I. comes de Batthyán."

[1]) A baro etymologiáját s a külföldi bárói czimek kifejlődését illetőleg l. szerzőnek *Báró* czikkét Magyar Jogi Lexikon I. köt. 640—643. ll.

[2]) Ficker Julius: Vom deutschen Reichsfűrstenstand I. 35—36.

[3]) Pl.: „Fidelis baro noster Dominicus banus" 1195: Fejér II. 300. 1150-nél régibb keletü magyarországi emlékek, melyekben „barones" említtetnek, ha egészen nem is, de vonatkozó részükben mindenesetre hamisítottak. Ezt kell mondanunk az Institutio morum 4. fej. principiumáról.

[4]) Pl. 1222: X., XIII., XXX. t.-cz.

teljesen kiszorította a „barones".[5]) Egyidejüleg mind határozottabban mutatkozik az a tendentia, hogy az *előkelőknek* ezt a gyüjtő elnevezését ott, a hol szabatos kifejezésmódra súly helyezendő, egyedül a közhivatallal, a közjogi alapon nyugvó előkelőséggel kapcsolják össze. Eleinte a közhivatalnokoknak még igen tág körét öleli fel ez a szabatos használatú kifejezés; III. Endre törvényei „barones" név alá foglalják a központi kormány s udvartartás főbb tisztjein kivül a vidéki igazgatás fejeit, a főispánokat is.[6]) Csak Róbert Károly alatt kezd a szabatos értelemben vett „barones" jelölés kizárólag az első csoportra, a király és ország legelső tisztviselőire szorítkozni; e fejlődés külső kifejezést nyer az ünnepélyes formájú királyi kiváltságlevelek záradékának stereotyp megalakulásában,[7]) a megnevezendő világi méltóságok állandósulásában, mi 1325 körül következik be. Csakis a kiváltságlevelek végén névszerint felsoroltatni szokott főtiszviselők értendők szoros értelemben bárók alatt,[8]) tanítja Werbőczy,[9])

[5]) Már az 1267-iki végzeményben, mint Marczali kiemeli i. h. 529., jobbagionesről nincs szó, csupán bárókról.

[6]) „... inquirentes de factis baronum, qualiter quilibet ipsorum in suis comitatibus processerint." 1290: XXXI. t.-cz.; v. ö. 1290: IV. t.-cz.

[7]) III. Béla utolsó évei óta a királyi határozat hozatalánál tényleg jelenlevő főpapok és főtisztviselőknek, mint tanuknak felsorolása elmarad és helyébe lép az oklevél végén, kormeghatározásképpen egyes főpapoknak és királyi hivatalnokoknak megnevezése. Egy századnál tovább a megnevezendők sora folyton ingadozik, kivált a világi uraké: csupán a nádor, országbiró s bán nevével találkozunk állandóan, egyéb udvari tisztviselők és főispánok egyre változnak a nélkül, hogy valami szabályt tudnánk felfedezni; kétségkivül személyi okok voltak e tekintetben mérvadók. A XIV. század első tizedeiben nyeri a főtisztviselők e sora végleges, legújabb időig állandó formáját. V. ö. I. rész I. fej. 4. jegyzet.

[8]) Hogy éppen csak ezeket tekintik bároknak, talán visszavezethető arra, hogy az oklevelek záradékának a világi, zászlósurakat felsoroló része az Anjouk alatt „Magnificis baronibus" szavakkal kezdődik (l. pl. 1351-iki végz. concl. 4. §.). E kapcsolatban „baro" annyi mint — a később helyét pótló — vir, dominus, „ur", vagyis a szó, eredeti tág értelemben használtatva; a barones szónak ilyetén előrebocsátása azonban csakhamar előidézte azt a felfogást, hogy egyedül a nyomban megnevezettek bárók. És mihelyt ez a felfogás, hogy csakis a megneveztetni szokott főtisztségek viselői tekintendők bároknak, meggyökerezett, a „baronibus" kitétel pleonasmusnak tetszhetett; a XIV. század vége felé csakugyan el is tünik és megmarad a puszta „Magnificis", néha bővülve: „Magnificis viris" (pl. 1405. decr. concl. 10. §.).

egyúttal megnevezvén e főtisztségeket;[10]) ők az ország bárói,[11]) az igazi bárók.[12]) A barones regni — a magyar közjogi terminologia szerint: a zászlós uraknak — ez a kicsiny csoportja volt, mint e tanulmánynak mindjárt első lapjain láttuk, számos nevezetes kiváltságnál fogva a vegyes házakbeli királyok korának s az azt követő századnak világi főrendje.

Azonban a „barones" szó ezen világosan s határozottan körülirt, szabatos értelmének kifejlődése után sem szünt meg régi tág jelentésében használtatni. A XIV. század elején túl is, a XV. századon is végig „barones" jelenti az előkelő, gazdag, hatalmas urakat általában: a világi főurak összeségét szemben a „praelati"-val, az egyházi főurakkal (sőt gyakran ezeket is befoglalván).[13]) A „barones" szónak ezen tág értelmére vonatkozólag okmánytáraink számtalan példát szolgáltatnak. Utalunk a tágabb királyi tanács elnevezéseiről fentebb[14]) mondottakra, idézettekre, s ottani fejtegetéseink eredményére: hogy többnyire az egyszerü „praelati et barones"-féle kitétel szerepel, mint rövid megjelölése amaz intézménynek, melyen belül, tudjuk, a magyar aristokratia egyeteme gyakorolta résztvételét az országos ügyek intézésében. Nem csupán ebben az összetételben, — önállóan is akárhányszor fordul elő a „barones"-nek ez a tág értelme.[15]) Zsigmond törvényeiben

[9]) „Sunt itaque veri barones, quorum ab antiquo nomina decretis et literis confirmationalibus regiis inseri consueverunt." H. K. I. r. 94. cz. 1. §.

[10]) „Palatinus regni Hungariae, judex curiae regiae, regnorum Dalmatiae, Croatiae, et Sclavoniae banus, wajvoda Transilvanus; et Siculorum comes. Banus Zewriniensis: nam Machoviensis banus per Turcas nostro aevo deletus est. Item tavernicorum, janitorum, pincernarum, dapiferorum ac agazonum regalium et reginalium magistri; nec non Themesiensis et Posoniensis comites" u. o. 2. §. Már a Corpus juris kiadói megjegyezték, hogy a királyi főkamarásmester (magister cubiculariorum regalium) és a főudvarmester (magister curiae regiae) kifelejtetett; azonkivül a rácz despotával és a királyi kincstartóval is sürün találkozunk a kiváltságlevélek záradékában v. ö. Timon i. h. 422.

[11]) H. K. I. r. 94. cz. rubr.

[12]) U. o. 1. §.

[13]) Pl. 1351 decr. praef. 12. és 13. §.; 1401: Hazai Okmt. VII. 431.

[14]) I. rész II. fej. 3. pont 4. j.

[15]) A számtalan példa közül legalább egyet-kettőt kivánuk idézni. Róbert Károly egy 1323-iki oklevelében a trónraléptét követő belvillongásokról szólván ezeket mondja: „Regnum ab infidelibus et potentibus

„barones" kifejezetten[16]) mint a „maiores nobiles", „előkelőbb, gazdagabb nemesek"[17]) synonymja szerepel. A közbeszédben báró egyenértékü a dominus, főúr szóval. „Vannak számosan nemesek, kik valamennyire bárói rangot vagy egyéb különösen becsült, a többi nemesek állapotánál kitünőbb rangot élveznek…", mondja a szegedi 1458: XXXII. t.-cz.[18]) És a Mátyás udvarában tartózkodó Ranzanus ezeket irja: „Sok származásra kiváló férfiút a legközönségesebb névvel bárónak szoktak mondani."[19])[20])

---

baronibus aemulis nostris contra Maiestatem nostram undique occupatum detine(ba)tur." Anjouk. Okmt. II. 69.; világos, hogy a király nem gondol az illetőknek esetleges főtisztviselő voltukra, hanem egyszerüen nagy úr, oligarcha voltukat akarja kifejezni, csakúgy, mint midőn ugyanebben az oklevélben „barones theutonici de Austria" „Austriabeli német urakról" emlékezik meg u. o. 70. „Magnificus vir . . . . magister dapiferorum ex generosa sanguinis propagine de senioribus regnorum nostrorum baronibus exortus . . ." olvassuk Zsigmondnak egy 1408-ban kelt (Angliába szóló) védőlevelében; közölte Kropf Lajos Századok 1896. évf. 716. És a sárkány-rend alapításában (1408.) résztvevő főurak ekképpen foglaltatnak össze: „praescriptorum regnorum barones". Fehér X.4. 687.

[16]) „Sive de domo paternali, sive de curiis et servitiis baronum, seu maiorum nobilium . . ." 1435 (II.): XX. t.-cz. 3. §.

[17]) A kiket az 1454: VI. t.-cz. „notabiles nobiles" kifejezéssel jelöl.

[18]) Cziráky: Conspectus iuris publici I. 178.

[19]) Schwandtnernál: Scriptores minores I. 329.

[20]) Tudomásunk is van egy esetről, midőn a magyar urak ezen az alapon egyénileg, egyenkint bNáróknak nevezik magukat — nem ugyan hazánk területén, hanem ott, hol előkelőségüknek ilyetén világos kifejezésre juttatását méltán tarthatták kivánatosnak: külföldön. Fraknói a Turul 1893-iki évfolyamában (3—6. ll.) közli a Zsigmond kiséretében Rómában levő „barones, milites et nobiles Hungari" 1433. jul. 13. kelt IV. Jenőhöz intézett supplicatióját; a kérvényezők között van: „David [filius] Davidis comitis de Solio nobilis baro et miles de Albes . . . .; Gregorius de Bethlehem nobilis baro et miles . . .; nobilis Emericus de Derenche baro; nobilis Paulus Emerici de Derenchen baro et miles; . . . Stephanus de Fanch nobilis baro et miles; . . . Blasius filius Nicolai Garázda de Lak nobilis baro et miles; . . . Petew de Gerse nobilis baro et miles; . . . Emericus et Johannes de Marczali nobiles barones; . . . Georgius et Stephanus fratres filii quondam Dionysii bani nobilis baronis de Marczali; . . . Nicolaus de Wárda nobilis baro et miles . . ." A „nobilis baro" jelző ilyetén alkalmazásának (melynek egyébiránt zsenge, újkeletü voltát eléggé mutatja következetlensége: a Garázdák más kérvényben egyszerüen „nobiles"-nek mondják magukat s a kérvényezők legelőkelőbbjei, a Rozgonyiak mellőzik a baro nevet) alapját kétségtelenül a szövegben tárgyalt tág szóhasználat

A bárónak ez a széleskörü fogalma könnyen kapcsolódhatott, kapcsolódott is a tágabb királyi tanácshoz; itt gyültek össze az ország előkelő, nagybirtokos urai; mindazok, kiket a közbeszéd barones név alatt ismert és kiknek előkelősége éppen a tanács természetes tagságában birta, mint mondottuk, legbecsesebb tartalmát. Midőn igy báró jelentette a király tanácsában részt venni szokott világi urakat egyáltalán, csakhamar létrejött tehát a világosabb, pontosabban szóló „baro naturalis" elnevezés, kifejezéseül annak, hogy ők természetes, született tagjai a királyi tanácsnak, kik önjogú, örökös alapon (birtokaikon s magánhatalmukon) nyugvó előkelőségüknél fogva, szinte örökös jogon vesznek részt a közügyek intézésében, közhivatal hiján is.[21]) A baro naturalis jelöléssel két izben találkozunk Mátyás uralkodása alatt: valamelyik pápai küldöttnek Magyarország állapotáról s jövedelmeiről 1470 körül irott jelentésében[22]) és a III. Frigyes császár és Mátyás király között 1487-ben létrejött béke egyik okmányában;[23]) — a jelö-

szolgáltatta; de épp oly kétségtelen, hogy hatással volt erre az alkalmazásra a német Edler, Herr, Freiherr, baro czim is, mit bizonyit a „nobilis" kitétel — tudvalevőleg Németországban ez volt a bároknak stereotyp czimzete l. Ficker i. h. 155. és a megelőző fejezethez irt 116. jegyzetet.

[21]) A „baro naturalis" elnevezés és a királyi tanács közötti kapcsolatra tudtommal Timon utalt először i. h. 421

[22]) A „Relatio de statu et proventibus regni Hungariae" szerzője — nuntius Apostolicus eius temporis — elősorolván Mátyás uralmának támaszait, megemlékezik a király különösen kegyelt hiveiről: „Hic est magnus et baro naturalis et thesaurarius, qui ... habet nomen Almerigo Diacheo (Zápolya Imre), Joannes de Rossengo (Rozgony), Rinoldus eius frater barones naturales, Secundar Simon cum suo fratre et Pauluzzo, Simon Seculo (Székely ?), Thomas prior Veranae, aliique barones naturales" Kovachich: Scriptores minores II. 30.

[23]) Az 1487. decz. 26-án Szt. Pöltenben kelt praeliminare szerint magukat a Mátyás király birodalma nevében kötelezni tartoznak a főpapok; a sziléziai herczegek; „item barones ex officio in Hungaria..., item principes in Hungaria..., item *barones naturales* in Hungaria: dominus dux Laurentius de Ujlak, domini comites de Frangepanibus, d. comes Scepusiensis, dd. comites de S. Georgio et de Bozin, dd. comites de Corbavia, dd. comites de Zrinio, domini de Losoncz, dd. de Perin, dd. de Rozgon, dd. de Bátor, dd. de Gara, dd. de Hédervára, dd. de Megyesalja, Ország de Guth, dd. de Ellerbach, dd. de Pamkirchen, Joannes Ernust, dd. de Lindva, dd. Bakos" Teleki XII. 375.

lésnek elterjedt, közönséges voltát mutatja ennek a két oklevélnek, melyben előfordul, különböző eredete s rendeltetése. A „baro naturalis" olykor a „baro ex officio", a szabatos értelemben vett báró, zászlósúr ellentéteül szerepelt,[24]) a nélkül, hogy a kettő valóban ellentétet fejezett volna ki: hisz a zászlósúri hivatalok valójában csakis a főurak, a barones naturales sorából töltettek be;[25]) e szembeállítást az okozta, hogy a barones naturales, az előkelő urak tág köréből természetszerüleg kiváltak azok, kik szoros értelemben is, hivatal czimén bárók voltak. S azok után, a miket az I. részben a főúri osztályt a nemesség egyéb rétegeitől elválasztó, szilárd határ hiányáról előadtunk, magától értetődik, hogy a „baro naturalis" nem volt jogilag meghatározott, kézzelfogható kriteriumokhoz kötött elnevezés; inkább általában az előkelő, főúri állapotnak tényleges jellegü jelölése. És bár apáról-fiúra átszállhatott olyképpen, hogy a baro naturalis fia is annak mondatott,[26]) semmi esetre nem volt a névnek alkotórészét képező jelző[27]) vagy a névvel kapcsolatos más valami jelzőt fejlesztő[28]) örökös családi czim; a mit bizonyít az, hogy a barones naturales gyüjtőnév alá foglaltak sorában ott vannak csakugyan örökös czimekkel birók: egy herczeg, számos gróf és néhány német birodalmi báró.[29]) A „baro naturalis" tehát nem tekinthető a magyar bárói czim, a névtől elválhatlan családi jellegü, öröklet es báró jelző gyökerének, illetve első

[24]) L. a megelőző jegyzetet.

[25]) Hisz látjuk, a pápai nuntius „baro naturalis"-ei között vannak olyanok is, kik baronatust viseltek, tehát egyúttal ex officio baro-k voltak: Zápolya Imre, a kincstárnok s Rozgonyi János, ki akkor tárnokmester vala (v. ö. Kat. XV. 361., 425.).

[26]) Ez a jelölésnek természetéből következett. Zápolya Imrének, kit a pápai nuntius baro naturalisnak mond, 1487-ben öccse István is az; úgyszintén az 1470-iki jelentésben a barones naturales sorában említett Rozgonyiak ivadékai.

[27]) Mint pl. a „liber et perpetuus comes," vagy a német birodalmi „liber baro".

[28]) A mint a névvel együtt járó jelzőt (Magnificus) fejlesztett, mint nyomban látni fogjuk, a magyar bárói czim.

[29]) A pápai nuntius említette Almerigo Diacheo (Zápolya) akkor már szepesi gróf volt; s lásd a 23. jegyzetet; a német birodalmi bárók a Paumkircherek.

formájának, miként annak tekintette pl. Cziráky.[30]) A magyar örökös báróság eredete másutt keresendő.

Éppen a legszorosabb[31]) értelemben vett báróknak, a barones regni, az országos s udvari főtisztviselőknek csoportja volt az, a mely hivatott volt kiindulásul s alapul szolgálni az örökös bárói czim megalakusásának.

[30]) Conspectus iuris publici regni Hungariae I. 181.

[31]) Legszorosabb, mondottuk. Volt ugyanis a „báró" szónak a „baro regni" (H. K. I. r. 94. cz.) mellett még egy specialis, szintén szabatosabb értelme, mely számbelileg az igazi bárók körénél jóval nagyobb kört ölelt fel. A hadi szervezettel összefüggő alkalmaztatásban jelenti a XV. s XVI. szban a teljes zászlóaljat kiállitó, u. n. banderialis főúrat; a hadban valósággal csak az lévén előkelő, úr, ki saját zászlaja alatt s nem a megyei lobogó alatt vonult csatába. A „dominus banderium habens" értelmében használja a „baro" szót az 1427-iki regulamentum militare V. czikke Kovachich: Suppl. I. 332.; 1462: Dipl. Eml. Mátyás k. kor. I. 264.; 1463: Kat. XIV. 659.; Mátyásnak az egri püspökhöz intézett egy kiadatlan oklevele („paternitatem vestram rogamus, ut signa et vexilla sua cum summa gentium, quas ... dare obligata est statim disponat, ut ... una cum aliorum praelatorum et baronum signis erigantur") Jászóvári codex 61a; 1493: Kat. XVII. 548.; 1498: XXII. t.-cz.; II. Ulászlónak egy 1500 körüli oklevele („... supplicarunt, ut gentes tam nostras, quam etiam universorum dominorum praelatorum et baronum, sed et cunctorum regni comitatuum ... mittere et mitti facere ... dignaremur") Jászóvári codex 37b; 1512: u. o. 168b (megyéhez intézett hadbaszállási parancs: „sciatis, quod et nostrae gentes ac dominorum praelatorum et barorum paratae sunt"); 1513: Kat. XVIII. 700.; az 1526: XXX., sőt még az 1556: XL. t.-cz. is, mire nézve bizonyságot szolgáltat egy Miksa korabeli hivatalos jegyzék: „Taxatio eorum, qui banderia tenere deberent," mely „Praelati — abbates — capitula — *barones* — comitatuum nobiles" rovatokban sorolja fel a zászlóaljat állító személyeket és testületeket s a „barones" csoportjában huszonegy főurat és főrangú hölgyet emlit fel, t. k. a domina palatinissát: Kanizsai Orsolya özv. Nádasdy Tamás grófnét Suppl. II. 321. A dominus banderiatus értelmében vett „baro"-t magyarúl joggal mondhatták *zászlósúrnak;* ezt a magyar zászlósúr elnevezést azután tévedésből, a fogalmak összezavarása folytán átvitték a szabatos értelemben vett bárók másik csoportjára: az országbárókra (H. K. I. r. 94. cz.) kiket mai törvényszentesítette (1885: VII. t.-cz. 4. §.) közjogi terminologiánk is zászlósúraknak mond, — nyilván helytelenűl, mert hisz nem minden igazi báró volt egyszersmind báró zászlósúr értelemben (v. ö. 1492. XX. t.-cz. 2. §.); hivatalból csak egy néhány országbáró tartozott zászlóaljat állítani (banderiati officiales v. ö. az 1433-iki Banderiale Regestrum XXX. s. kk. czikkelyeit Suppl. I. 426—429. és az 1498: XXI. t.-czikket). L. Timon i. h. 426—427.

E fejlődés első csirái Mátyás király alatt mutatkoznak, de oly határozatlanul s halványan, nevezetesen az országbárókkal való kapcsolat tekintetében annyira elmosódottan, hogy az összefüggést jóformán csak a posteriori, a fejlődés egyes stadiumainak visszafelé nyomozása útján tudjuk felismerni. Két oklevél maradt reánk, melyben Mátyás az örökös és szabad grófok mindennemü kiváltságaival, különösen a vörös viaszszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen egynéhány hivét: az első, 1483. jan. 7-éről keltezve alsólindvai Bánffy Miklós pozsonyi főispán s öcsese Jakab;[32]) a másik a királynak anyai ágon unokaöcscsei, wingárti Geréb Péter és Mátyás[33]) részére szól. A grófi czim tárgyalásánál láttuk, hogy a ius cerae rubrae a grófoknak egyik legfényesebb előjoga volt, melynél fogva, miként 1459-ben olvassuk, előbbre valók voltak magánál a nádornál s a többi országbáróknál, kik csakis zöld viaszt használhattak. De már Mátyás uralkodásának második felében a vörös viaszszal pecsételés joga megilleti az ország báróit is, mint hivataluknak becses külső disze. Midőn újra akadunk e jognak külön adományozására: az 1505. aug. 16-án Perényi Gábor és István részére kiadott oklevélben[34]) többé nem tétetik említés arról, hogy e jog a grófoknak jogköréből van véve. Már a Báthory testvéreknek hasonló tartalmú kiváltságlevele[35]) a cerae rubrae iust „teljesen

[32]) Dl. 33437. Közölte Teleki XII. 238—240.

[33]) Jászóvári codex 95b. A függelékben szó szerint közöljük.

[34]) A jászóvári codex 84b lapján olvasható egykorú másolat, melyet a függelékben közlünk, ugyan keltezetlen; mégis pontosan megállapíthattuk az oklevél keltét, Komáromy András közlése alapján, a ki a báró Perényi-féle családi levéltár okmányai sorában megemlíti „II. Ulászlónak Budae 1505 die dominica post festum conversionis b. Pauli apostoli kelt levelét, melyben Perényi Gábort stb. vörös pecsétviasz használatára jogosítja fel.“ Történelmi Tár 1895. évf. 507. — II. Ulászlónak 1507. szept. 21. körül kelt oklevele, melyben gyermekei főudvarmesterének, gersei Pethő Jánosnak czimerbővitéssel kapcsolatosan a vörös viaszszal való pecsételés jogát adja (kiadta Bartal, a Commentariorum III. kötetének mellékletei között VII. mantissa) aligha hiteles: szerkezeténél, kivált corroboratiójánál fogva XVII., XVIII. századi koholmánynak gyanítjuk.

[35]) Az oklevél, melyet a Jászóvári codexből (180b) egész terjedelmében közlünk, Báthory Györgyöt már mint főlovászmestert, Istvánt mint temesi főispánt s az alsórészek kapitányát említi: a szövegből kiderül, hogy a kiváltságlevél kevéssel Istvánnak a temesi főispánsággal

a leveleik pecsételésénél hasonló szinü viaszszal élő többi báró urak“ (aliorum dominorum baronum colore simili in sigillo utentium) mintájára adja meg: szóval e jog mint az igazi bárók méltóságának egyik külső kifejezője kerül örökös adományozás alá. A bárói rang e külső kifejezőjéhez csatlakoznak azután a külső disz egyéb elemei, csatlakoznak a bárói hivatallal járó egyéb tiszteletjogok. A király örökös hatálylyal adományozza a bároknak egész kiváltságos állapotát, a menynyiben a hivataltól elválasztható s hivatal hiján is lehetséges;[36]) zászlósúri hivatal nélkül egymagában a bárói méltóságot adja, még pedig a megadományozottnak utódjaira is kiterjedő hatálylyal. Vagyis egyenesen báróvá emel, báróvá nevez örökösen, a bárói rangot az adományosnak nevéhez

---

való felruházása után kelt. Tudjuk, hogy György 1505-ben már is fölovászmester: ily minőségben irja alá a hires rákosi végzést Pray, Annales IV. 313., 1504 májusban még nem volt az v. ö. 1504-iki decr. concl. 5. §.; István pedig 1508 vége felé nyerhette a temesi főispánságot: az év derekán ugyanis él még Somi Józsa (v. ö. Nagy Iván, Magyarország családjai X. 282.), 1509 elején már Báthory István a kapitány (u. o. I. 229.). Az oklevél tehát 1508 körül adathatott ki, vagyis későbben, mint az alább tárgyalandó fejlett alakú bárósági levelek. Ez azonban nem akadályozhat meg abban, hogy azt átmeneti alakzatnak tekintsük az előbb említett s utóbb említendő kiváltságok között: kétségkivül egy korábban (1505 körül) keletkezett ily kiváltságlevél mintájára készült. Analog jelenséggel: régibb formának használatával újabb, fejlettebb forma meggyökerezése után, fogunk még találkozni a magyar bárói czim történetében.

[36]) Werbőczy ugyan a bárók magánjogi kiváltságairól szólván, minden egyes alkalommal kifejezetten említi, hogy a kiváltság csupán az igazi, a hivatala czimén bárót illeti meg: lásd H. K. I. r. 2. cz. 2. §., 93. cz. 4. §., II. r. 40. cz. princ. De nem kételkedhetünk abban, hogy e szoros értelmezésre erős demokrata érzelmei vitték rá a nagy jogtudóst az igazi ratio ellenére, azaz, hogy a bároságot adó fejedelem intentiója ama kiváltságoknak is örökös hatályú kiterjesztésére irányult volt. Egy pontra vonatkozólag módunkban van kimutatni, hogy Werbőczy azzal, hogy ily szüken határolta el a baro fogalmát, egyenes ellentétbe jutott a tényleges gyakorlattal, szóval *túlzott*. Szerinte (H. K. I. r. 2. cz. 2. §., I. r. 94. cz., II. r. 43. cz. 2. §.) csupán az igazi bárók vérdija s fejváltsága 400 forint, holott utóbb ő maga tanítja, hogy az auråniai perjelé is (a kit pedig nem sorolt fel az I. r. 94. czimében) annyi „ratione sui baronatus“ (II. r. 54. cz. 4. §.); és egy 1508-iki országbirói itéletlevél, melynek szövegezésére kétségtelenül neki, az országbirói itélőmesternek volt befolyása, Bogdán havasalföldi vajdát (a ki szintén nem szerepel I. r. 94. cz.) „ratione sui baronatus“ 400 forintnyi fejváltságban marasztalja Bartal i. h. III. k. Mant.

és véréhez tapadó joggá tevén.[37]) Az első oklevél, melyben kifejezetten örökös báróvá emelés foglaltatik, tehát az első világosan szóló bárósági diploma (az imént említett oklevelek is a XVI. században s azontúl kivétel nélkül úgy tekintettek, mint kútfői az illető családok bárói rangjának),[38]) egyúttal az első, mely czimerbővítéssel kapcsolatos, Podmaniczky János főkamarásmesteré az 1502—1506 évekből.[39]) Lényeges

[37]) Az ilyképpen örökös bárósággal felruházottak teljesen egyenlő rangúaknak vétettek az időszerint zászlósúri hivatalt viselőkkel, az igazi bárókkal. Bizonyítja ezt a XVI. sz. első évtizedeiből való két oklevél, melyben a *hivataluk czimén bárókkal együvé foglaltatnak „barones" gyüjtőnév alá* — megelőzvén a többi főurakat, noha esetleg ezeknél kisebb hivatalt viselnek vagy egyáltalán nem viselnek közhivatalt. A hires 1505-iki végzést aláirják mint „barones" az igazi bárókon (s a Szepesi meg Szentgyörgyi grófokon, valamint Ujlaki herczegen kivül) „Joannes Bebek de Pelsőcz, Georgius Drágffy de Belthek, Thomas Széchy de F.-Lindva, M. Országh de Guth, Fr. de Hédervára, St. Rozgony, Joannes de Homonna, Sigismundus de Losoncz, Michael de Csák, Joannes Bánffy de Losoncz"; csak ezután következnek egyéb főúrak, pl. enyingi Török Imre, a Pakosok, czoborszentmihályi Czoborok, Zokolyak, Korlátkői Oszváld stb. Pray Annales IV. 313. s kk. A másik oklevél a János királyhoz szító pártnak 1527. febr. 7-én kelt, I. Ferdinándhoz intézett válaszirata, melyet aláirtak a főpapok; „item — nyolcz zászlósúr, Szentgyörgyi Farkas gróf és Petrus Erdewdy de Monyorókerék, Andreas de Báthor Szathmáriensis, Johannes Bánffy de Lindva Werewcziensis, Gaspar de Ráska Neogradiensis comites, Antonius de Losoncz, Stephanus Széchy de superiori Lindva, magister Benedictus de Beken personalis regiae Majestatis locumtenens, Joannes Dóczy provisor Budensis, Valentinus Thewrewk, Joannes Warday, Emericus Csaholy, Michael Csáky et Joannes Zokoly *barones*; ceterum... comitatuum comites", s végül megyék szerint egyéb urak s nemesek Magy. Országgy. Eml. I. 100. s kk.

[38]) Az alsólindvai Bánffyak 1483-iki kiváltságlevelének az Országos Levéltárban őrzött eredetijére (Dl. 33437.) későbbi kéz rájegyzette „Super baronatu Nicolai Bánffy", — pedig a báró szó ebben az oklevélben csakis abban az ismeretes „de consilio praelatorum et baronum"-féle kitételben fordúl elő; és Bánffy Kristóf grófsági diplomája (1622: Liber Regius VII. 270.) azt mint a báróság forrását irja át. A Perényiek idézett kiváltságleveléről a következőt jegyzi meg Komáromy András: „Semmi kétségünk sem lehet arra nézve, hogy a család bárói czime s rangja ezen a kiváltságon alapul." Tört. Tár 1895. évf. 507.

[39]) Fenmaradt keltezetlen egykorú másolatban a sürün említett Jászóvári codex 82a s kk. lapjain; a függelékben közöljük. Hogy 1502—1506 között kelhetett, Schőnherr (Décsényi) Gyula mutatta ki Turul 1891. évf. 58.

passusa ekkép hangzik: „Joannem eiusque filium... prolemque horum omnium... in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum asscribimus et annumeramus", „őt és összes törvényes maradékait bárókká nevezzük és avatjuk s hozzá irjuk és odasoroljuk őket a bárók gyülekezetéhez"; és külön megemlékezik e bárói méltóságnak fontos kifejezőjéről, a vörös viaszszal pecsételés jogáról. Szakasztott ilyen bárói diplomát még kettőt ismerünk a Jagellók korából: béltheki Drágffy György és Jánosét 1507 virágvasárnapjáról[40]) és enyingi Török Imreét ugyanazon év aug. 25-éről.[41])[42])

Ezzel tisztán megalakult volt a magyar báróság, mint családi jellegü, örökös, magánjogú méltóság és czim.[43]) A hazai jogi műnyelv csakhamar talált jelölést e czimzetes, örökös bárók számára, elnevezvén őket — szemben a hivataluknál fogva bárói méltóságot élvező igazi bárókkal — névleges bároknak, „barones solo nomine", mint az 1514-ben készült Hármaskönyvből[44]) értesülünk.

A Habsburgok szorosan ugyanily formában, a Podmaniczkyak és Drágffyak diplomáival tökéletesen megegyező szövegü oklevelekben adományozták az örökös báróságot, — már az I. részben említők az örökös főrendi czimek osztogatásáról szólván, hogy igen sürün. Időről-időre a bárói czim lényegét nem érintő, a bárói ranggal járó kiváltságokra vagy egyéb körülményekre czélzó újabb toldadékok járulnak a bárósági levél stereotyp szövegéhez: igy Raumbschussl Kristóf bárói diplomája óta (1544) a „tam intra, quam extra

[40]) Kivonatosan közölte Cziráky, Conspectus iuris publici I. 183.

[41]) Elsőnek említést tett arról s heraldikai szempontból ismertette Áldásy Antal, Turul 1897. évf. 34. A függelékben a narratio s az amott napvilágot látott czimeradási rész kihagyásával egész terjedelmében közöljük.

[42]) Kétségtelen azonban, hogy II. Ulászló és II. Lajos másoknak is adományozták örökösen a bárói rangot, akár ily befejezett alakú, akár kevésbbé fejlett formájú kiváltságlevelekben; mutatja ezt a 37. jegyzetben idézett két okmány: az ott említett (örökös) bároknak nagy száma.

[43]) S egyben a baronesnek a barones ex officio (H. K. I. r. 94. cz.) és domini banderiati (1498: XXII. t.-cz. princ.) mellett harmadik specialis értelme.

[44]) „Si vero magnas vel baro solo nomine fuerit..." I. r. 93. cz. 4. §.

iudicia" szavak;[45]) Pethő Jánosé óta (1549)[46]) a „baronum... rubra cera utentium"-féle összevonással, Mérey Mihályé óta (1563)[47]) a „baronum seu magnatum" kifejezéssel s Prépostváry Bálint bárói diplomája óta (1589)[48]) a „tam intra, quam extra comitia et judicia" kitétellel találkozunk. Azontúl a bárói levél érdemleges részének csak a XVII. sz. vége felé jelentkezik újabb bővülése: egy új szó. Ennek az egy szónak, a mint nagy a jelentősége: lényegesen, mivoltában megváltoztatta a bárói czimet, — úgy hosszú a története.

A XVI. század ötvenes évei óta alig mult esztendő, melyben a bárói czim nem adományoztatott volna többször; különösen a XVII. századbeli királyi könyvek tele vannak „creatio in baronem" (báróvá avatás) felirású oklevelekkel.[49])

[45]) 1544. decz. 16. Liber Regius II. 80. V. ö. I. rész III. fej. 2. pont.

[46]) 1549. apr. 7. L. R. II. 324.

[47]) 1563. nov. 13. L. R. III. 792. V. ö. I. rész III. fej. 2. pont. 22. jegyzet.

[48]) 1589. febr. 20. L. R. IV. 564. Lásd a 45. jegyzetet.

[49]) Annak illustrálására, a mit az I. rész III. fejezetében a főrendi czimek tömeges osztogatásáról mondottunk, ide iktatjuk az I. Ferdinánd trónraléptétől az 1608 k. u. I. t.-cz. megalkotásáig báróságot nyert családok jegyzékét. A következő összeállítás teljes és kimerítő azokra a bárósításokra vonatkozólag, melyeknek emléke a Királyi Könyvekben maradt fenn — a bárói levélnek azokba bevezetése révén; egyéb bárósításokat illetőleg a teljesség érdemét természetszerüleg nem lehet igénybe vennem. Báróságot nyertek e korszakban:

1535 aug. 16. bedeghi Nyáry Ferencz L. R. I. 305.

1544 decz. 16. Raumbschussl Kristóf L. R. II. 80.

1547 aug. 13. Majlád Gábor L. R. II. 254.

Utóbbi kettő egyszersmind honfiusítást foglal magában.

1549 ápr. 7. gersei Pethő János L. R. II. 324.

1553 ruszkai Dobó István L. R. III. 143; eredetije N. R. A. fasc. 807—n° 13.

1556 Révay Ferencz l. Nemzetségi Zsebkönyv 411.

1553—1556 Bűdy Mihály 1553 máj. 10. (L. R. III. 139.) még Egregius, 1556 márcz. 12-én (u. o. 275.) már Magnificus.

1559 máj. 30. Rátkay Péter és Pál L. R. III. 576.; ugyane napon kányaföldi Kerecsényi László u. o.; ugyan e napon Stánsits-Horvát Márk u. o. Mind három esetben nem maga a bárói levél, pusztán a bárósitás ténye jegyeztetett be.

1560 márcz. 30. Forgách Zsigmond l. Nemzets. Zsebkönyv 113.

1560 ápr. 10. Paksy János L. R. III. 687.

1560 jul. 1. Zay Ferencz L. Kovachich, Formulae solennes 293.

Daczára a bárósított családok ilyen tekintélyes számának, az egész XVI. században, de még a XVII. század első felében és derekán sem találjuk egyetlen-egyszer magát a „baro" szót a báró rangú egyén neve mellett a családi névhez fűzött jelzőként, mint réges-régóta a „comes, gróf" szót. Természetes dolog. A királyi kegy, midőn valakit báróvá emelt, megadta neki s mindkét ágon álló maradékainak családi, magánjellegű, örökös jogként azt a méltóságot, részletezve: azt a külső diszt, azt a fényt s czimet, a mi megillette az igazi bárókat, a zászlós urakat közjogi állásuknál fogva, hivataloskodásuk tartamára s egyedül személyük szerint. Már pedig a zászlós urak neve

---

1563 nov. 13. Mérey Mihály L. R. III. 792.

1563 nagylúcsei Dóczy cs. Orsz. Levélt. N. R. A. Fasc. 1664—n° 59.

1564 szerdahelyi Dersffy cs. u. o. fasc. 561—n° 26.

1565 nov. 15. ruszkai Dobó Domokos L. R. III. 806.

1567 aug. 3. Draskovich Gáspár L. R. III. 890.

1569 aug 1. és okt. 26. között Kastellánfy Péter v. ö. Kovachich, Script. minores II. 226.

1570 jan. 8. lepoglavai Krusich János L. R. III. 967.

1578 szept. 8. Althan testvérek L. R. IV. 107. Honfiusítással kapcsolatos.

1581 ápr. 24. Pálffy Miklós s testvérei Nagy Iván i. h. IX. 41. Régi báróság megújítása.

1581 okt. 11. Gregoriánczy István L. R. IV. 231. és 243.; ugyanaznap kisasszonyfalvi Istvánffy Miklós L. R. IV. 238.

1582 Wesselényi Ferencz l. Nagy Iván i. h. XII. 160.

1587 nov. 12. Illésházy István L. R. IV. 490.

Egyben a királyi főudvarmester tisztével ruháztatik fel.

1588 Czobor cs. N. R. A. fasc. 1614—n° 44.

1588 aug. 28. felsővadászi Rákóczy Zsigmond L. R. IV. 534. v. ö. Turul 1892. évf. 153. Ugyanaznap budetini és jeszeniczei Szunyogh János L. R. IV. 536. Egyszerü bejegyzés.

1589 febr. 20. Prépostváry Bálint L. R. IV. 564.

1593 jul. 19. Ungnad Dávid L. R. V. 72. Honfiusítással kapcsolatos.

1596 jun. 25. Serényi Mihály L. R. V. 225.

1598 Tököly Sebestyén l. Nagy Iván i. h. XI. 285.

1598 kismarjai Bocskay István Orsz. Levélt. Gyulafehérvár kápt. misc. cista I. fasc. 1—n° 3.

1599 ápr. 1. vidasteleki Thuróczy Benedek L. R. V. 335. Báróság megújítása.

1603 máj. 10. szentdomonkosi Konszky Mihály L. R. V. 711.

1603 előtt Batthyány Ferencz l. Nagy Iván i. h. I. 243.

mellé soha nem függesztették egyéni jelzőként a „baro“ szót;[50]) az állásukkal járó diszitő jelző — Róbert Károly óta — a „Magnificus,“ Nagyságos czim volt[51]) s igy a *„magnificus“ czim s megszólítás* (a nőknél „Magnifica et Generosa,“ Nagyságos és Nemzetes) *vált a bárósított családok tagjainak örökös czimévé, külső ismertető jelévé: szinte két századig a „Magnificus“ maga a bárói czim.*[52]) A bárói rangra emelt családok tagjai a

---

Az 1553—1603-ig kibocsátott bárói diplomák többnyire patens alakúak: „Memoria... quod...“; holott a régiebbek rendszerint epistola szerüek: „Tibi fideli nostro...“ Az 1604 után kelt bárói levelek szinte kivétel nélkül ily epistolák.

1604 okt. 28. Szúnyogh Mózses L. R. V. 729.

1606 jun. 28. Apponyi Péter és Pál L. R. V. 744.; ugyanaznap giletinczi Ostrosith András L. R. V. 747.

1606 szept. 24. hetesi Pethe László L. R. V. 794.

1607 nov. 5. Rákoczy Lajos u. o. 890.

1608 márcz. 5. Hosszútóty István u. o. 885.; ugyanaznap nemeskürti Pográny Benedek u. o. 880., Vizkelety Tamás u. o. 879., bekeni Alaghy Ferencz u. o. 824.

[50]) Nem tekinthető annak (l. a 8. jegyzetet), hogy a XIII. s a XIV. szban olykor a „Magnificus baro“ kitétel előzi meg az illető országbáró nevét. Egyébiránt ezzel sem találkozni a XIV. sz. végén túl. Az Anjouk koránál későbbi okmányban csak egyetlen egyszer akadtam reá, Taliacatusnak a belgrádi ütközetről (1456.) irott jelentésében: „et ille Magnificus baro dominus Joannes Korogh comes perpetuus de Castellis et banus Machoviensis, nec non comitatuum de Orbas et de Posega comes.“ Kat. XIII. 1078.

[51]) V. Lászlónak egy csonka szövegben reánk maradt oklevelében, mely Garai László nádor dicséretét zengi, olvassuk: „eius inclita familia claros egregiosque peperit viros, quorum quilibet *alto dignitatis ac baronatus titulo magnificus,* actibus vero et virtutibus magnificentior fuit.“ Jászóvári codex 120b. „...Prior Auranae... Venerabilis et Magnificus in suo titulo scribatur...; Magnificus tamquam baronum unus,“ mond Werbőczy H. K. II. r. 54. cz. 3. §.

[52]) A legkoraibb bárói diplomákban, mintha rejtett czélzás foglaltatnék erre vonatkozólag: „Te... alto et *Magnifico* (igy nagybetüvel) dignitatis titulo decoratum esse cupiamus,“ olvassuk Bánffy Miklós kiváltságlevelében Dl. 33437. A vingárthi Geréb testvérek diplomája meg elmondja, hogy „hi duo viri *Magnificum* (hasonlóan nagy betüvel) genus suum magis semper virtutibus contenderunt decorare“ (l. a függeléket) s e mondatot majdnem szóról-szóra felleljük a Perényieknek 18 évvel későbbi levelében: „genus suum Magnificum virtutibus semper eximiis contendit decorare.“ — Érdekes s jellemző, hogy a Magnificus jelzőnek, mint a báróság kisérőjének kifejezett adományozásával (miként a „Specta-

XVI. és sokáig a XVII. századbeli emlékekben kivétel nélkül pusztán a Magnificus czimmel jelennek meg. Genealogusaink ezzel már régóta tisztában vannak:[53]) hisz e kor okirataiban s törvényeiben erre vonatkozólag a bizonyitékoknak roppant tömege áll rendelkezésünkre. Hogy egyetlen egy érdekes példát említsünk: Thurzó Imre grófné a XVII. sz. első felében irott naplójában apjáról, az 1535-ben báróságot nyert bedeghi Nyáry család ivadékáról egyszerüen úgy emlékszik meg: „Spectabilis et Magnificus[54]) dominus Paulus Nyáry,“ pedig ő, a ki igen aristokrata érzelmű asszony volt és minduntalan „comes“-nek, „comitissá“-nak nevezi tulajdon gyermekeit, el nem mulasztotta volna a „baro“ szót is apja neve mellé függeszteni, ha egyáltalán szokásos lett volna.[55]) A bárósított

bilis et Magnificus“ jelzőével grófi diplomákban már régebb idő óta, l. Bethlen István grófi levelét 1623. L. R. VII. 219.): „consuetoque Magnifici titulo donamus,“ csak attól fogva találkozunk, a mióta közvetlenül a báró szó használtatik egyéni jelzőül s a Magnificus már nem többé maga a bárói czim, hanem igazán csak kisérője annak — 1680 óta.

[53]) Habár nem is fejezték ki magukat mindig kellő szabatossággal. Pl. Nagy Ivánnál olvassuk: „A család (Balassa) már ekkor is a főbb nemes osztályhoz vagyis a nagyságosok rendjébe tartozott — mely a későbbi bárói czimmé alakult át.“ I. h. I. 123.

[54]) A közbeszéd udvariassága ugyanis a „Spectabilis et Magnificus“ urakat már a XVII. sz. elején „Illustrissimus“-okká, a „Magnificus“ urakat „Spectabilis et Magnificus“-okká léptette volt elő. Csupán a király szólította őket ezentúl is — szólítja ma is — egyszerüen „Spectabilis et „Magnificus“, Tekintetes és Nagyságos, illetve „Magnificus“, Nagyságosnak s ehhez képest az 52. jegyzetben érintett záradék is legújabb időig következőleg hangzott: „consuetoque comitibus Spectabilis et Magnifici — illetve: baronibus Magnifici titulo condecoramus.“ (pl. 1804: L. R. LXI. 225., 1782: L. R. LII. 295.) Néha-néha ugyan a grófi diplomában utalás történik a megszólításnak eme dualismusára: az erdélyi udvari kanczelláriából 1700 körül kikerült grófi levelekben gyakran olvassuk: „... fecimus gratiam, ut in omnibus literis, quae a nobis et omnibus successoribus nostris ad te dabuntur et expedientur, vel in quibus alias per nos ... tui ... fiet mentio, titulo Spectabilis ac Magnifici; ab aliis vero quibuslibet respective Illustrissimi honorari ac ornari debeas“: pl. Apor János br., losonczi Bánffy György br. grófi leveleiben: 1696 febr. 23. és 26. Erd. L. R. I. 14., 27. Bárói diplomában analog állapítást nem találtam, de igenis előfordul, hogy néha-néha — nyilván elvétésből — a „Spectabilis et Magnificus“ czim adományoztatik, mint „Magyarország s a kapcsolt részek báróinak megszokott czimzete“ pl. 1683: L. R. XVIII. 78., 1706: L. R. XXVII. 127.

[55]) Wagner, Analecta Scepusii IV. 143.

családoknak, mint a nemesség zömétől czimben megkülömböztetett köröknek, majd mint az örökös főrend egyik külön csoportjának inkább csak gyüjtőneve *barones*.[56]) az annak megfelelő egyéni jelző s czim a Magnificus. Ezért neveztetik az örökös bárói méltóság sokszor Magnificentianak[57]) s ezért találjuk a királyi könyvekben a bárói diplomák fölött, hol a „creatio in baronem“, hol a „creatio in Magnificum“ felirást.[58])

A mindenapi beszédben s érintkezésben ennek következtében a bárósított családok előkelőbb rangja nem nyilvánulhatott teljesen és mindenütt. A „Magnificus“ első sorban megszólítás lévén, nem jutott mindig eszébe az embereknek, hogy azt alkalmazzák, nem is volt mindenkor alkalmazható. Ők maguk pl. csak nem irhatták alá magukat: „Magnificus Nicolaus Pálffy,“ holott „comes de Zrinio“, „gróf Eszterházy“-nak nevezni önmagát, legkevésbbé sem volt fitogtatás. Nem kételkedhetünk abban, hogy a bárósított családok nagyon is kellemetlennek találták előkelő rangjuk, főrendiségük külső kifejezőjének ezt a fogyatékosságát. Érezhették szükségét egy mindenütt s mindenkor alkalmazható, a névvel egybeforott czimnek, minő pl. a comes, — és ez volt phsychologiai rugója annak, hogy azok, kiknek ősei a bárósítás óta (talán másfélszázadon át) a puszta Magnificus jelzővel neveztettek, a XVII. század vége felé egyszerre magát a „baro“ szót függesztik nevük mellé és *egyénenkint báróknak*, pl. báró Pálffynak, *mondatnak*. Egyszerüen analogia útján is reá jöhettek volna erre a gondolatra: ha az, kit a király kegye „in verum comitem creat“, ezentúl comesnek, grófnak nevezi magát, miért ne

[56]) „Sive — a szónak szűkebb értelmében — magnates.“

[57]) Az 1609: LXXIII. t.-cz. 28. §-a 150 frtban állapitván meg a báróságlevél taksáját: „Pro Magnificentia, úgymond, florenos 150.“

[58]) Akárhányszor azt is, hogy „in magnatem“ (pl. L. R. VI. 1., VII. 78.) Hogy ily körülmények között — maga a baro szó nem szerepelvén — könnyen szem elől tévesztették a Magnificus jelző alapját s teljesen megfeledkeztek annak forrásáról: a bárósághól, érdekesen megvilágítja Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy oklevele. A magyar király osztogatta magnificentiával, azaz örökös bárói czimmel egyenlő kiváltságot akarván adni Petki Jánosnak (Bocskay Istvánnak lápispataki Sennyei Miklós részére kelt hasonló leveléről említést tesz Nyáry Albert báró: Heraldika vezérfonala 127.) „in coetum procerum et magnatum sive Magnificorum“ emeli őt 1607 máj. 10. Turul 1895. évf. 100. Ime az erdélyi fejedelmek bárósági leveleiben még csak elő sem fordul a „baro“ szó!

nevezze magát az „in baronem creatus“ bárónak? De alkalmasint nem ez az analogia okozta magának a báró szónak átöröklődő, családi czimül való egyéni használatát. Hogy erre mi szolgáltatta az eszmét, arról felvilágosítást ád az, hogy nem is csak az egyszerű „baro“-val, hanem többnyire, kivált a jogi érdekű köz- és magániratokban „liber baro“ jelzővel találkozunk.

A magyar bárókon (Magnifici) kivül ugyanis hazánkban számosan voltak német (római) birodalmi bárósággal felruházott freiherren, liberi barones. A német birodalmi báróság, mely ép úgy, mint a magyar örökös grófi („liber et perpetuus comes“) czim, a vidéki közigazgatási hatóságok alól kivett u. n. immunitási területek örökletes birtoklásában gyökerezett,[59]) már a Luxemburgi császárok alatt eljutott a czimszerüség s ezzel egyúttal az adományozhatóság stádiumába. Zsigmond óta a freiherr czimének osztogatása gyakori dolog. S annál a sokszoros és sürü érintkezésnél fogva, mely hazánk s a német birodalom között fennállott Zsigmond után is, a Habsburgoknak, Magyarország közvetlen szomszédainak a német császári trónra jutása révén, gyakran magyar családok is ruháztattak fel e német bárósággal. Mátyás korában a gerebeni Vitoveczek,[60]) a Jagellók alatt a kevendi Székelyek,

[59]) V. ö. szerzőnek *Báró* czikkét Magyar Jogi Lexikon I. 642—643. s az ott idézett irodalmat. A német bárói czimnek ez az eredete fölöslegessé teszi annak beható kifejtését, hogy a magyar báróság a németországitól függetlenül, teljességgel különböző alapon keletkezett s fejlődött.

[60]) Minthogy az Esterházyaknak 1421-ben szerzett galanthai bárósága, melyet a hirhedt Trophaeum domus Estorasianae s ennek hitelt adva egyik-másik irónk, pl. Marcziányi (Nemesség 42. l.) emlit (s mely, ha a róla szóló hir igaz volna, csakis német birodalmi báróság lehetne), kétségtelenül koholmány, a Vitoveczek bároságát kell legrégibb esetnek tartanunk. 1459-ben adományozta azt III. Frigyes gerebeni Vitovecz Jannak a Czilleiekről reá, mint Krajna fejedelmére háramlott czimerrel együtt Turul 1896. évf. 142. Hogy Vitovecz Jánost ezért az udvarnál egyszerüen bárónak hitták (azután is, hogy zagoriai gróffá lett), mutatja a pápai küldöttnek fentebb idézett jelentése: „Versus Sclavoniam sunt aliqua oppida fortia, quae olim fuerunt comitis Zilelini (azaz: Ciliae) possessa a *barone* Paniano“ azaz: pan (ban) Jano — V. J. ugyanis huzamos ideig viselte volt a szlavoniai bán tisztségét — Kovachich Script. minores II. 18. Vitovecz bárókat (freiherren Witowecz) emleget a krajnai tartomány rendek sorában a XVII. sz. második felében élt Valvasor Weichard „Die Ehre des Herzogthums Krain“ III. k. 105. l.

Thurzó Elek[61]) és az ákosházai Sárkánok[62]) nyerték azt a német császároktól. Habsburg házbeli királyaink, mint német

[61]) Miksa római király 1490-ben a pártjához szító Székely Jakabnak a stájerországi Friedenau (Ormosd) várat és tartozékait adja, a hozzá kapcsolt bárói czimmel együtt. L. Nagy Iván Magyarország családjai X. 559. A Székelyek kivált a Habsburgok trónra lépte után sürün irják magukat s neveztetnek pl. a király részéről „liber baro (vagy dominus) in Ormosd" néven p. o. Magy. Országgy. Eml. III. 597., IV. 617. — Thurzó Elek baroniájának emlékét őrzi Zsigmond lengyel királynak egy 1523-iki oklevele, melyben „Magnificus Alexius Th. de Bethlehemfalva liber dominus Plesnensis regni Hungariae thesaurarius" néven szerepel Tört. Tár. 1883. évf. 71.

[62]) „Magnifico et generoso domino Ambrosio Sárkán de Ákosháza libero domino de Onod" jelenlétében s közreműködésével megy végbe 1520. decz. 11. Anna magyar királyleánynak Ferdinánd osztrák főherczeggel per procuratorem való házasságkötése Kat. XIX. 196. Sárkán Ámbrusnak olnodi szabad báró néven a római szt. birodalmi bárók közé emeléséről ugyan közvetlen adatunk nincs (honnan meritette Lehoczky azt az állitását, hogy Sárkán 1520-ban bárósittatott — Stemmatographia II. 351. — nem tudom, alkalmasint az idézett forráshely szolgált neki alapul); de ahhoz kétség nem férhet. Tudjuk, Sárkán a „német" pártnak volt kezdettől fogva lelkes tagja s igy szoros összeköttetésben állott a császári udvarral, a mi felette plausibilissé teszi ilyetén kitüntetését. Hogy a „liber dominus de Onod" nem holmi önkényesen választott diszitő jelző, hanem arra illetékes felsőbbségtől adományozott örökös főrendi czim, mutatja a Magnificus czimzet, melylyel őt az oklevelek megtisztelik (pl. 1519: Dl. 22152) s mely őt hivatalánál fogva — mármarosi, utóbb zalai főispán — meg nem illette, de igenis megillethette őt, mint a birodalmi bárói rang kisérője (magyar báróságra gondolni fölösleges). A német bárói czimnek a magyar korona területéhez tartozó valamely uradalomról való vétele ne ejtsen zavarba, nyomban alább több ily esettel fogunk találkozni; és lásd a Perényieknek siklósi herczegségét. — A Hunyadiak és Jagellók korában német urak is magyarországi birtokaikról nyerik, magyar földön letelepedvén és jószágot szerezvén a birodalmi báró czimét. Igy a szalonoki Paumkircherek, kiknek egyike a mölki krónikában ad annum 1471. „baro quidam dictus Paumkircher" néven jelentkezik Kat. XV. 501., (kiket Magyarország „született nagyjai" sorában felemlit az 1487-iki szt. pölteni békeokirat Teleki XII. 375.) és a kik közül Paumkircher Vilmost „liberum dominum de Zalonok" látjuk szerepelni 1491-ben Kat. XVII. 157.; II. Ulászlónak a Jászóvári codexben reánk maradt több levele szól a „Magnificorum Wilhelmi et Georgii Paumkircher liberorum dominorum de Zalonok" ügyéről 92a, 92b. A Paumkircherek magvaszakadtával Fladnitzer Vitus követi őket Zalonok birtokában s — a báróságban; „fidelis nostri Magnifici Viti Fladnytzer liberi domini de Zalonok" és annak neje, Borbála érdekében II. Ulászló három levelet irt Stájerország helytartójához, kormányzóihoz és kapitányához, kijelent-

császárok birodalmi bárósággal[63]) adományozták meg pl. a Thurzó, Tahy, Bakics, Serédy, Balassa, Pálffy családokat, —

vén, hogy Fladnitzer és neje, mivel „subditus et familiaris noster existat" és Zalonok vára Magyarország határain belül fekszik, a vár tartozékait illetőleg csakis a magyar biróság előtt kötelesek perbe szállani Jászóvári codex 102b, 103a, 103b. Bárói czimmel birta Kabold uradalmát a XVI. sz. elején Weisspriacher Ulrik: „liber dominus de Kabold" Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. 586. Hogy mind a Paumkircherek, mind a Weisspriacher esetében csakugyan birodalmi bárósággal van dolgunk, kétségtelenül kiviláglik abból, hogy mind a ketten illető *uradalmaikat is* magától a császártól nyerték. Szalonok várát III. Frigyes 1446-ban adja mint a sajátját, de egyuttal László király nevében is hivének, Paumkircher Andrásnak Csánki i. h. II. 720. Kaboldnak pedig III. Frigyes 1451 óta volt vétel czimén ura s e birtokában az 1463-iki békekötés (Kat. XIV. 588.) úgyszintén az 1491-iki béke (u. az XVII. 218.) által megerősittetett.

[63]) Az alább felsorolandó liber bárókat, valamennyit, azokat is, kiknél a császári adományról magáról semmit nem tudunk, német birodalmi bároknak tartjuk. Mégsem akarunk bizonyos kételyeket, melyek a „liber baro" jelzőnek ilyetén magyarázatával szemben felmerülhetnének, hallgatással mellőzni, habár magunk nem osztjuk azokat. (Sőt lehet, hogy ily kételyek egyáltalán nem támadnak senkiben, mely esetben egész alábbi fejtegetésünk körülbelül a Don Quixote lovag szélmalom elleni küzdelméhez lesz hasonlatos.) Tudjuk, Erdélyben az önálló fejedelmek korában liber baronatusságnak mondották a megyei hatóságok alól kivett, kiváltságos helyzetü uradalmakat, melyeknek birtokosai tehát egyfelől nem tartoztak a megyei biróság előtt perbe bocsátkozni, másfelől birtokaikon teljes polgári és büntető joghatóságot gyakoroltak és másoknak mindennemű birói-jogszolgáltatási tényeit területükről kizárhatták: nevezetesen népeik elleni végrehajtást, szökött jobbágyok nyomozását és visszavitelét, kiváltképen pedig az u. n. czirkálást, a bűntetteseknek „generalis inquisitió"-ját, minek meggátlása egyebütt 200, majd 500 forintnyi birsággal sujtatott. Ily liber baronatus volt t. k. Fogaras kerülete, Kővár, az erdélyi püspökség javai, Déva, Thoroczkó, Görgény vára és kerülete. Az 1607 junius havában Kolozsvárott tartott országgyülés, hivatkozással régibb végzésekre „a liber baronatusságot mind itt Erdélyben, mind Magyarországnak ide incorporáltatott részeiben" eltörölte, mint „a mely dolog a birodalomban való nemességnek és minden rendeknek szabadsága és régi jó szokása, törvény ellen vagyon" Erd. Országgy. Eml. V. 501.; ismétli e rendelkezést az 1609 október 9-iki országgyülési határozat u. o. VI. 166 és több újabb végzés, melyek egyedül Fogarast veszik ki a fejedelemasszonyra való tekintettel, kinek az hitbérül lekötött peculiuma volt. Az Approbatae Constitutiones is kimondják, hogy „a liber baronatusság minden helyről tolláltatott az egy Fogarason és ahhoz való fiscalis jószágokon kivül" III. r. 18. cz. 1. czikk, külön is Mármarosmegyére vonatkozólag: „a liber baronatusság tolláltatott és a czirkálás mindeneknek jószágában végez-

a Tahyaknak kivételével a családnak éppen valamely magyarországi uradalma után. De a liber baro czime nem is annyira

tetett“ III. r. 75. cz. 1. czikk. E liber baronatusságnak, az intézménynek s az elnevezésnek eredete véglegesen felderítve nincs. Erdélynek multszázadbeli nagy tudósa, Benkő József, kapcsolatot állított emez intézmény és a bároknak magyarul „zászlósurak“ neve között Transylvania I. 516—517. Tételének magva (ő maga ugyan nem formulázza ily szabatosan), hogy e kiváltságos uradalmak külön önálló egységei voltak az ország védelmi szerkezetének; egy-egy ily jószágnak hadi ereje közvetlenül a fejedelemnek, a fővezérnek alárendelt külön hadtestet képezett, melyet az uradalom birtokosa saját zászlaja alatt vezetett. E szerint itt a „baro“ szónak „dominus banderiatus“ értelmében (l. a 31. jegyzetet) való használatával volna dolgunk. Ez a felfogás közkeletünek mondható; mutatja az, hogy iróink (pl. Szilágyi Sándor Erd. Országgy. Eml. VI. 30.) a liber baronatust közönségesen „zászlós uradalomnak“ fordítják. Ennek helyességéhez azonban szó fér. Feltünő mindenekelőtt, hogy a liber baronatusoknak honvédelmi különállásáról semmit nem hallunk; hogy ellenkezőleg mindig csak jogszolgáltatási, rendészeti kiváltságaik emlittetnek; és midőn eltöröltetnek, éppen csak a jogérvényesítés, az igazságügy s rendészet szempontjai s érdekei szolgálnak inditó okul (lásd a fenti forráshelyeket) — egyébről említés sem tétetik. A liber baronatus úgy látszik nem volt egyéb, mint a megyei biróságok alóli régi exemtiónak, melyet az 1486: XXI. és 1495: XV. t.-cz. megszüntetett volt, felélesztése természetszerűleg a pallosjoggal kapcsolatban, melynek, láttuk, Magyarországon a XV. sz. vége óta (1495: XIX. t.-cz.) *liber comitatus* a neve; és lehet, hogy a liber baronatus nem is akar egyebet mondani, mint e liber comitatus — Erdélyben talán különös okból ez a név fejlődvén ki a pallosjog jelölésére. Feltéve már most, (de meg nem engedve) hogy ezek az erdélyi liber baronatusságok csakugyan zászlós uradalmak voltak s keletkezésüket és kiváltságos helyzetük súlypontját a hadi szervezet körében kell keresnünk, — könnyen fölmerülhetne a kérdés: nem ilyen zászlósurak, külön zászlóalj kiállításának kötelezettségével terhelt uradalmak, „bona banderiata“ (v. ö. 1498: XV. t.-cz. 3. §., 1526: XXX. t.-cz.) birtokosai-e az alább felsorolandó magyarországi liberi barones (kiket mi német birodalmi bároknak tekintünk)? Hisz láttuk a 31. jegyzetben, hogy nálunk a „barones“ még a XVI. század második felében is gyüjtőnevéül szolgál a banderialis uraknak (v. ö. különösen 1556: XL. t.-cz.). *Nem* fogadhatjuk el ezt a nézetet, még ha az erdélyi liber baronatusra vonatkozólag a közönséges felfogás hibáztatott álláspontjára helyezkedünk is, a következő okokból. 1. A „liber baro“ Erdélyben, miként Magyarországon a „liber comes“ sem — egyszerüen igazságszolgáltatási-közigazgatási kiváltságot jelentvén — nem alkalmaztatott soha családi jellegű, névhez kapcsolt jelzőként. Egyedül az egészen sajátos helyzetű Fogarasra nézve találunk kivételt: Nádasdy Tamás 1542-ben „libero domino ac perpetuo comiti terrae Fogaras“ iratik királyi meghivó levélben Vest. 660.; és Majlád Gábor siriratán Olmützben ez olvasható: „. . . libero baroni ac perpetuo comiti terrae Fogaras“ Turul

e magyar[64]) családok körében, mint főleg német, osztrák uraknak magyar földön való letelepedése folytán vált nálunk

1888. évf. 8. l.; — de szemmel látható, hogy a czimeknek ez a feudalistikus halmozása éppen német befolyásra vezetendő vissza. 2. Nem tudjuk megállapítani, hogy azok a birtokok, melyek után az alább felsorolandók liber124 lbaróknak irják magukat, valóban mind u. n. banderialis jószágok lettek volna; de másfelől *kétségtelen,* (v. ö. 1601: XI. t.-cz.) hogy volt még több ilyen zászlós uradalom, melynek birtokosai soha nem említtetnek azok „zászlós urai", liber bárói gyanánt; pedig ha amazok l. b. czimének csakis ez lett volna az alapja, e czimkóros korban okvetlenül a többiek is éltek volna azzal. 3. Az alább következő liber barók egyikéről-másikáról teljes bizonyossággal tudjuk a reánk maradt diplomából, hogy német birodalmi bárókká avattattak: igy a „liber baro in Bajmócz" névvel élő Thurzókról; nincs ok, a miért ugyan e l. b. czimnek tökéletesen azonos egyéb alkalmazásait egészen más jellegű, más alapú használatnak kellene tartanunk — annál kevésbbé, minthogy majd minden esetet illetőleg többkisebb valószinűséggel rá lehet mutatni a bárósítás különös alkalmaira.

[64]) I. Ferdinánd 1550 ápr. 14. kelt németnyelvü levélben Thurzó Bernátnak és néhai Kristóf testvére gyermekeinek részére megújítja a Thurzóknak római szt. birodalmi (bajmóczi) bároságát: „und machen sie von neuem zu Freiherren und Freifräulein, nehmen und setzen sie auch in die Ehr und Würde, gesellen und vergleichen sie der Schar und Gemeinschaft unserer und *des heiligen Reichs* auch anderer unser Kunigreiche, Fürstenthumben, und Landen Freiherren und Freifräulein, geben und schöpfen ihnen obangeregten Titel und Namen Freiherren zu Baynuz (egyebütt Baymoz stb.)." Orsz. Levéltár N. R. A. fasc. 252—n° 32. A Thurzók éltek is e czimmel. „Christophorus Th. de B. comes Scepusiensis liber baro Bajmóczii, Semtaviae, Freustadii" olvassuk egy XVI. szbeli czimer-albumban Turul 1888. évf. 21. l. és Thurzó Szaniszló 1579. ápril 10. és 1584. jul. 8. kelt két nyugtatványában igy irja magát: „Stan. Th. de B. comes comitatus Scepusiensis ac liber baro in Bajmócz." M. Nemz. Muzeum kézirattára Fol. Lat. 1533 [5]) és [13]) sz. irat. — A laki Bakicsok „liber baro in Holics" néven szerepelnek; pl. Mihály Kovachichnál Script. minores I. 158. Apja, Bakics Péter tudvalevőleg a schmalkaldeni háborúban vett részt s aratott több győzelmet v. ö. Nagy Iván, Magyarország családjai I. 98.; e németországi szereplés jutalma igenis lehetett a német birodalmi báróság, mely éppen német bajtársai szemében volt hivatott őt emelni. — Tahy Ferencz 1554-ben nyerte a stettenbergi báró czimét l. Nagy Iván i. h. XI. 6., lehet, hogy e névnek anyagi alapjával, a stettenbergi dominiummal együtt. Stettenbergi bárók már a XV. sz. 90-es éveiben is szerepeltek nálunk, mint Miksa küldöttjei: „Heinricus Prueschink liber dominus et baro in Stettenberg" Firnhaber Beiträge (Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen III.) 515.; 1492-ben II. Ulászló őt s Zsigmond testvérét „barones in Stettenberg" Kőszeg várával adományozza meg u. o. 530., Miksa pedig 1493 febr. 16. Kismarton és Fraknó uradalmakat zálogosítja el nekik „Freiherren zu Stettenberg" u. o. 543. — A Serédyek

gyakorivá. Elég az indigenatust megadó törvényekre hivatkoznunk, hogy emlékezetünkbe jusson, mily roppant nagy

„liber baro in Makovicza et Besztercze" czimmel ékeskednek. Pl. Serédy Gáspár 1562: M. Nemz. Muz. Fol. Lat. 1522 [4]) számú irat, 1565: Károlyi codex III. 354., 355.; György „liber baro de Makovicza" egy keltezetlen királyi parancsban Kovachich, Formulae solennes 82. Midőn a Serédyek kihaltával Makovicza és Besztercze új birtokosok kezére kerül, ezek nem nevezik magukat amaz uradalmak l. b.-inak, mi eléggé mutatja, hogy e név nem volt a két uradalom birtokával önként velejáró, hanem különös fejedelmi adomány eredménye. — A devecseri Choron család „liber baro de Kabold (vagy: in Kobelsdorf)" czimmel élt Wagner, Analecta IV. 111., miként a század elején a Weisspriacherek; e kaboldi baronatusnak német birodalmi báróság voltához annál kevésbbé fér kétség, minthogy Kabold vára (valamint számos szomszéd uradalmak) e korban tényleg nem is tartozott a magyar kormány s magyar hatóságok alá: v. ö. az 1608: VII., 1649: XXXIX. t.-cz. s végül az 1659: I. t.-cz. 14. pontját; Freie Herrschaftnak vétetett, akár valamelyik stájer, krajnai dominium. — Balassa Menyhért és fia István a „liber baro in Detrekő" czimet viselték; utóbbi pl. 1569: Kovachich, Script. minores II. 225. Nagy Iván — Lehoczkyra hivatkozva — azt állítja, hogy Menyhért 1561-ben bárósíttatott i. h. I. 122. Hogy csakugyan ekkor kaphattta német birodalmi (detrekői) báró méltóságát, valószinűvé teszi az, hogy Ferdinánd ez időtájt igérte meg neki, „hogy a Fugger családnál levő Detrekő várát visszaváltja számára" u. o. — Báthory György 1569-ben „liber dominus in Kaysinna" néven szerepel Kovachich, Script. minores II. 225. — A hős Pálffy Miklós (ki *magyar* báróságában testvéreivel együtt 1581-ben megerősíttetett), valamint a tőle leszármazók „l. b. in Vöröskő", utóbb „l. b. in Vöröskő et Borostyánkő (vagy Stomfa)" czimmel élnek l. Nagy Iván i. h. IX. 41—43.; Memy esztergomi bég 1589-ben igy ir: „Az nagyságos Pálffy Miklósnak vöröskői szabad úrnak . . ." Tört. Tár 1881. évf. 693. Pálffyra nézve kivánatos volt, (magyar bárósága mellett) birodalmi báróság megszerzése: tudjuk, tagja volt (miként utódjai is) az alsó-ausztriai s csehországi tartományrendeknek és erre való tekintettel méltán vágyhatott oly császári kegynyilvánítás után, mely őt czimben egyenlővé tette az osztrák és cseh urakkal. — Listius János és utódjai „l. b. in Köpcsény", „Freiherr zu Kittsee" czimet viselnek l. Nagy Iván i. h. VII. 145., Wertner Mór: Die Grafen von St.-Georgen („Adler" 1891. évkönyvében) 239.; — alkalmasint az uradalommal egyidejüleg nyerték. [A Nemzetségi Zsebkönyv szerint (451. l.) Wesselényi Ferencz 1582-ben a „hadadi szabad báró" czimét nyerte volna. Alighanem félreértés van a dologban. Az 1582-iki bárósítás emlékét t. i. a Wesselényi István erdélyi kormányzó részére a XVIII. sz. elején kelt királyi megerősítés őrizte meg. Valószinű, hogy Wesselényi Ferencz 1582-ben egyszerűen magyar báróságot (Magnificentia) nyert; csak a XVIII. szbeli megerősítés mondja azt akkori kifejezésmód szerint liber bárósággnak, éppúgy a mint pl. a XVIII. sz. elején már „liber baro de Csömör," csömöri szabad bároknak nevezték a báró Zay cs. tagjait, kiknek őse

számmal voltak azok a liberi barones, kik nálunk honfiságra s királyaink bizalmából kiváló közszereplésre tettek szert. És ha ünnepélyes alkalommal a liber bárót igy nevezték is, pl.: „David Ungnad liber baro in Sonneck"[65]) — rendesen, a *közbeszédben*, de még hivatalos használatban is legtöbbnyire egyszerűen „baro" néven — pl.: „David Ungnad baro"[66]) — szerepelt. Ez a szólásmód, a német birodalmi bároknak (liberi barones) ily rövid jelölése adta, úgy hiszszük — a ritkán alkalmazható Magnificus jelzővel meg nem elégedő magyar bároknak (Magnifici, magnates a szó szűkebb értelmében) az eszmét, hogy az előkelő rangjuk kifejezésére sokkal alkalmasabb, mert bármikor s mindenütt alkalmazható *baro* szót magát álló jelzőül családi nevükhöz csatolják[67]) — érintkezési pontul, közvetítő kapocs gyanánt szolgálván az, hogy a birodalmi bároknak is a „Magnificus" jelző s megszólítás járt és akárhányszor megesett, hogy a liber bárót, a kit két izben „Magnificus baro"-nak neveztek volt, harmadszor rövidség okából

pedig tudvalevőleg 1560-ban „Magyarországnak bárói közé" avattatott (pl. 1709. okt. 28. L. R. XXVIII. 216.)]. Megjegyezzük még, hogy e liberi barones mindannyian a mágnások sorában, Magnificus jelzővel szerepelnek, a nélkül, hogy e mágnási voltuknak s Nagyságos czimzetüknek (a Pálffyakat és Báthoryakat kivéve) egyéb alapját ismernők, mint éppen a „liber baro" czimet — egy okkal több, hogy azt az elősorolt esetek mindegyikében német birodalmi báróságnak tekintsük.

[65]) V. ö. az 1593: XXIII. t.-czikket s a honfiusítási levelet L. R. V. 72.

[66]) Rudolf király az 1593-iki országgyülés alkalmából „Davidem Ungnad baronem" a rendek figyelmébe ajánlja Magy. Országgy. Eml. VII. 225. Hasonlóképpen „Magnifici Ladislai Poppel baronis" ügyeiről szól egy másik leirat u. o. 400., — holott teljes neve: L. P. liber baro de Lobkovitz v. ö. 1572 (I): X. t.-cz.

[67]) Hogy a magyar bárói czim e fejlődésének csakugyan ez a nyitja, érdekesen megvilágítja az a tény, hogy szemmel láthatólag ugyanezek az okok s körülmények hozták létre a „baro" szó egyéni használatának azt az egyetlen egy 1670 előtti esetét, melyről tudomásom van. Egy 1587-ben Forgách Imre költségén Wittenbergben megjelent könyv czimlapján olvassuk: „sumptibus illustris et generosi domini Emerici Forgách baronis a Ghymes equitis aurati comitis a Trinchin etc." l. Thallóczy Lajos czikkét: Heraklides moldvai vajda és Zay Ferencz összeköttetései Tört. Tár. 1890. évf. 209. Az előkelő rang kifejezésre juttatásának vágya s a német bárók példája itt — Németország szivében — egy elszigetelt egyes esetben korán kifejlesztették ugyanazt, a mit Magyarországban utóbb, lassan s nagyban.

egyszerüen „Magnificus"-nak mondották. A XVII. sz. második felében igy *egyéni jelzővé* lesz az, a mi azelőtt csakis gyüjtőnév volt s ezóta szerepel *maga a baro (baronissa) szó, mint családi, örökös czim.*[68]) S midőn ily módon a rendes megjelölés szempontjából elmosódott s megszünt a német birodalmi liberi barones és a magyar bárók között való külömbség, az *egyik* csoportnak, a német báróknak, hosszabb, teljes megjelölését, a „liber baro"-t önkéntelenül átvitték s alkalmazták a *másik* csoportra, a magyar bárókra is. 1670 körűl tehát liberi baronesnek kezdik magukat nevezni s kezdenek neveztetni azok, kiknek őseit egyszerüen „in numerum baronum regni Hungariae" emelt volt a király.[69]) E szólásmód először a közbeszédben mutatkozott, majd átszivárgott a hivatalos stilusba, mely a megszokás hatalmának nem tud sokáig ellentállni, sőt kihatott a magyar kanczellária gyakorlatára és nemsokára jelentkezett az ezentúl kibocsátott bárósági diplomák szövegében magában is. Midőn a magyar bárók általánosan „liberi barones" néven szerepelnek, a kanczellária fogalmazói annak mondják őket a magyar bárói rangot megadó levelekben is, és igy történt, hogy a XVII. sz. végén egyszerre egy új szóval — corrollariumában, látjuk, a bárói czim lényegét s mivoltát megváltoztató toldalékkal — találkozunk s a bárói diplomák lényeges passusa ezt az alakot ölti: . . . . in numerum, ordinem et consortium regni Hungariae partiumque eidem annexarum . . . *liberorum* baronum seu magnatum rubra cera in literarum suarum obsigillatione utentium recipiendum duxi-

---

[68]) Megfelelőleg az új gyakorlat indokainak, 1680 óta kivált magánokiratokban, levelekben, feljegyzésekben alig van példa rá, hogy a baro, báró szó ki *nem* tétetett volna. Ily következetes egyéni használatával a báró szónak találkozunk pl. 1683-ban, a Thököly Imre pártjára állott főuraknak és nemeseknek Esterházy Pál nádor által készitett jegyzékében Thaly Kálmánnál: Az 1683-iki táborozás története XI. függelék; II. Rákóczy Ferencz kanczelláriájának formulás könyvében: Liber stylorum cancellariae senatorio-ducalis M. Nemz. Muz. kézirattt. Fol. Lat. 1883. Magyarnyelvü iratokban is sürün fordul elő már a XVII. sz. végén pl. 1690: „báró Tulok Ferencz uram" Turul 1893. évf. 37. (a Nyelvtörténeti Szótár említette 1733-iki adat tehát korántsem a legrégibb.)

[69]) Nevezetesen törvényekben (1715 óta) s egyéb királyi meg dikasterialis kiadványokban szinte kivétel nélkül a teljesebb „liber baro" alakkal találkozunk.

mus... uti iuribus, quibus ceteri... regni Hungariae *liberi* barones utuntur."

E fejlődésnek hű tükrét nyújtják a Királyi Könyvek 1674. nov. 8. kelt oklevélben találkozunk legelőször kétségtelenül magyar bárónak neve mellett a „baro" jelzővel: „baronis Petri Kürthy, ... baro Kürthy".[70]) 1675. máj. 4.-iki okmányban jelentkezik először kétségtelenül magyar bárónak neve mellett a teljes „liber baro", felváltva a rövidebb „baro" alakkal: „Andreae Forgách liberi baroni de Ghymes."[71]) És 1682. jun. 27.-ikéről van keltezve az első magyar bárósági diploma, mely „in societatem regni Hungariae liberorum baronum" iktatja az újonan bárósított egyént s utódjait: gruebi Wiechter Andrásé.[72]) Még vagy két évtizedig ingadozik a gyakorlat; a bárósági levelek hol „barones", hol „liberi barones" névvel jelölik a magyar bárói rendet; de a régi formájú diplomák egyre gyérülnek; az utolsó e fajta — Ebergényi Lászlóé — 1700. decz. 5-én kelt.[73])

A közbeszéd hozta létre ezt a szólásmódot és vitte be a kanczellária gyakorlatába, a mely állandósította s szentesítette. Ezóta tehát nemcsak tényleg, *jog szerint* is, azaz a kiváltságot adó fejedelem akaratából „*liber baro" a magyar bárói czim.* A kanczelláriának ez az újabb gyakorlata kétség-

[70]) L. R. XV. 625.

[71]) L. R. XV. 789. Ha a jeszeniczi és budetini Szunyoghok egyedül magyar bárók voltak (1588. aug. 28-án kelt bárói levelük L. R. IV. 536.) s német birodalmi báróságot nem szereztek (mit azonban valószinüvé tesz Wagner, Analecta IV. 145.), úgy egy 1669. okt. 27-iki adatot kell a „baro" meg a „liber baro" ilyetén egyéni jellegű használatának első esetéül tekintenünk. Szunyogh Gyula bárónak e napon kelt grófi levele fején ezt olvassuk: „Creatio in comitem *baronis* Julii a Szunyogh"; az oklevél salutatiója meg igy kezdődik: „Tibi ... Magnifico Julio Szunyogh, *libero baroni* de Jeszenicze et in Budetin..." L. R. XIV. 462.

[72]) L. R. XVII. 284.

[73]) L. R. XXV. 387. — A fenti adatokat olyképpen állapitottam meg, hogy egybevetettem az 1660 és 1715 között kibocsátott összes bárói diplomák szövegét és az ezen korszak királyi könyveiben található egyéb oklevelek mindazon helyeit, hol báró rangú egyén emlittetik. Lehetetlen ez alkalommal meg nem emlékeznem arról, a kinek segitsége nélkül e munka nem másfél hónapot, hanem legalább is egy évet vett volna igénybe: értem néhai Jaszvitsy Ferencz Jánost, a királyi kanczelláriának a mult század derekán „registratorát és taxatorát," a ki a Királyi Könyvek első 40 kötetéhez megbecsülhetetlen, pontos registert készitett.

telenűl következetlenség volt, téves s hibás gyakorlat, de e tévedésért nem tehetjük pusztán a magyar királyi kanczelläria fogalmazóit felelőssé.[74]) A köznapi beszéd fogalomzavaraiból és szócseréiből indult ki s hatolt be mindinkább az élet magasabb köreibe, a hivatalos stilusba, a jogba. Szakasztott olyan módon keletkezett s szilárdult meg — hasonlóan a nagyközönség szavajárásából indulván ki s a megszokottság révén idővel tért hódítván a diplomatikai praxisban s végül a törvénykönyvekben — az a téves szóhasználat, mely utóbb elhatározóvá lőn a magyar közjog egyik legfontosabb kérdésének megoldására, a társországok területi viszonyainak rendezésére.[75])

Felvethetjük a kérdést: minő jelentősége van a bárói czim e változásának, mennyiben módosította a báró fogalmát? A magyar bárói czim történeti fejlődésében — mint láttuk — a barones ex officio köréhez kapcsolódott s minthogy „barones" voltak az ország s az udvar legelső tisztviselői, a czimnek némi közjogi szinezetét nem is lehetett tagadni, a meddig a bárói czimmel felruházottak egyszerüen „barones" névvel jelentkeztek. E közjogi jellegét a magyar bárói czimnek új alakja nem őrizte meg; a liber baro jelölés inkább — hogy

[74]) Hiszen az 1680—1700 években kiadott bárói diplomák tanubizonyságot tesznek arról, mennyire megzavarta a kanczellária embereit „Magyarország báróinak, azaz mágnásainak", a Nagyságosoknak szabad bárókká átalakulása. A magyar bárósági levélnek egy század óta végleg megállapodott szabatos stereotyp formája mintegy széthull és a legkülönbözőbb, egyre változó, néha absurd formulák alkalmaztatnak; főképen abban mutatkozik zavar, hogy összevegyitik, egynek tekintik a magyar liber bárókat a német birodalmi igazi freiherrekkel, minek következménye egyfelől, hogy gyakran az ujonnan creált magyar liber barót különös új praedicatumokkal ruházzák fel — a régi nemesi előnév meghagyásával (pl. L. R. XVIII. 8., XXVII. 132.), másfelől, hogy akárhány bárósági levél „in coetum ... Sacri Romani Imperii, regnorumque et dominiorum nostrorum hereditariorum, in specie regni nostri Hungariae partiumque eidem annexarum liberorum baronum et magnatum" emeli a bárósitandót (pl. 1682: L. R. XVII. 161., 323., 1684: L. R. XVIII. 132., 1687: u. o. 495., 1688: L. R. XIX. 152.); a czimerre vonatkozó, valamint a bárók jogait elősoroló részben is akadunk ez időtájt sok idegen — a német birodalmi praxisból eredő — elemre (pl. L. R. XXII. 108.). Csak a század utolsó éveiben jut a régi stereotyp szerkezet új, végleges uralomra, bővülve azonban minden egyes helyütt a „liber" szóval.

[75]) Lásd a közjogi kézikönyveket.

úgy mondjuk — feudalis szinezetű volt. Ők a liberi barones, a szabad bárók, szabad urak, a szabadok, kiket — ezt látszott hirdetni czimük, — nem valamely közkötelék, hanem személyes hűségük csatol az uralkodóhoz. De a magyar bárói czim — alapjában a régi maradván — ebben az új alakjában sem kapcsolódott a földbirtokhoz, a magyar, azaz a XVII. század vége óta a magyar király osztogatta „liber baro" mellé nem tétetett soha egy-egy birtok, uradalom neve.[76]) És ezért a magyar bárói czim továbbra is megőrizte a német „freiherr, liber baro"-val szemben sajátos jellegét.

A magyar nyelvű hivatalos stilus a közbeszéd példájára röviden s helyesen „baro"-nak fordította a „liber baro"-t s igy adományoztatik az mai nap.

III. FEJEZET.

A herczegi czim.

A magyar nyelv az egy „herczeg" szóval fejezi ki azt a két fogalmat, azt a kétféle állapotot, állást, rangot, melyeknek jelölésére úgy a latinnak, mint a németnek két-két külön szava van: a „dux, Herzog," és a „princeps, Fürst". Mind a kettő szerepelt Magyarországon. Foglalkozni fogunk tehát mindkettő szereplésével. Az eredmény, melyre jutunk, tulajdonképpeni tárgyunk, a magyar örökös főrendiség külső kifejezőinek ismertetése szempontjából ugyan részben negativ: tudniillik az, hogy habár a herczegi czim szolgálhat is, szolgál is Magyarországon örökös főrendi czimül, magyar herczegi czim valójában nem létezik.

Ősi multú, a magyar állam kezdeteinek korába visszanyuló a *dux*. Ez a név, melylyel krónikáink Magyarországnak a királyság megalapitása előtti fejedelmeit jelölik s a mely magyarúl alkalmasint vezérnek hangzott eredetileg, a királyság felállításával a királyi család tagjainak lett a czimévé s

[76]) Megtörtént ugyan akárhányszor, hogy a „liber baro" szavakat közvetlenül az előnév elé tették, pl. „Francisco Ladislao Mednyánszky libero baroni de Medgyes" 1701: L. R. XXV. 447.; közönségesen azonban (s helyesen) a családi névvel kapcsoltatott egybe, igy: „Francisco Ladislao libero barone Mednyánszky electo Catariensis" 1715-iki végz. concl. 4. §.

magyarúl csakhamar a németektől kölcsönvett szóval herczegnek mondatott. Szt. István fiától, Imrétől[1]) kezdve a szerencsétlen Lajosig,[2]) II. Ulászló fiáig, az Árpádház ivadékainak, majd a mindenkori dynastia sarjainak dux, illetve a leányoknak ducissa a nevük.[3]) És ennek a régi gyakorlatnak szerencsés s helyes felelevenítése, hogy újabban a közbeszéd, de mind határozottabban a hivatalos használat is királyi herczegeknek és herczegasszonyoknak nevezi ő Felsége uralkodó házának tagjait, az ausztriai főherczegeket s főherczegnőket, kifejezésre juttatva a dynastiának egyszersmind magyar királyi család voltát.

Az Árpádok alatt már a XI. sz. derekán szokásba jött s idővel kötelező szokásjoggá fejlődött, hogy a királyi család egyes tagjai, a király öccse, fia az ország egy-egy részét nyerték mintegy ellátásúl, mely területnek a király nevében s hatósága alatt, de széles hatalmi körrel kormányzói voltak s melynek jövedelmei leginkább őket illették.[4]) Az ily kormányzati területet herczegi (dux) elöljárója után ducatusnak, herczegségnek mondották s a herczeget magát — kétségtelenül a német példa hatása alatt — az illető terület herczegének. Kivált Szlavóniának volt szinte állandóan duxa: így a későbbi Imre király, majd öccse Endre, utóbb Béla ifjabb király (1222—1224.), a kit öccse Kálmán követett e méltóságban, majd IV. Béla ifjabbik fia Béla, azután Endre a szlavón herczeg s a század utolsó tizedeiben III. Endre anyja ducissa totius Sclavoniae.[5]) Egyéb politikailag vagy földrajzilag külön egységet képező vidékek élén is áll olykor egy-egy királyi herczeg. Pl. III. Béla fia, Endre nemcsak Szlavónia, hanem egyúttal Dalmatia, Croatia, Rama és Culmia herczegének irja magát,[6]) kisebbik fia Kálmán haliesi herczeg, s István

[1]) A neki szentelt napot mindig ekképp jelölik: „in festo sancti Emerici ducis.“ Igy már Szt. László I. törvénykönyve 38. fej.

[2]) Pl. „Illustrissimus princeps dominus Ludovicus dux“ 1508: Vest. 456.

[3]) E tény sokkal ismeretesebb, semhogy a példák halmazával kellene támogatnunk. A királyi család nő tagjainak ducissa elnevezésére lásd: „Anna ducissa soror nostra carissima“ (István ifjabb király hugáról) 1266: Árpádk. Új Okmt. III. 138.

[4]) V. ö. Kosutány i. h. 121. s. kk.

[5]) Thallóczy i. h. 80.

[6]) U. o.

ifjabb király egyszersmind dux Transylvanus[7]; özvegye, Erzsébet Boszniát és Macsót birja herczegi czimmel.[8]) S ennek az Árpádok korabeli példának (ugyan inkább csak külsőleges) követésével találkozunk a vegyes házakbeli királyok alatt is: Nagy Lajos öcscse, István herczeg néha az ország két megyéjéről nevezi magát: szepesi és sárosi herczegnek,[9]) néha a dux Transylvanus[10]) s végül a dux Sclavoniae czimmel[11]) él; Istvánnak korán elhunyt kis fia, János, hasonlóképpen egész Szlavónia, Dalmát- és Horvátország herczegének iratik.[12]) Mátyás király természetes fiát, Corvin Jánost Liptó megyéről, melynek főispánságát reá bizta,[13]) liptói herczeggé avatta,[14]) kétségtelenül azzal a szándékkal, hogy e kifejezett intézkedése által fiának, mint királyi vérből származónak veleszületett dux czimét világosan documentálja és a törvénytelen eredetbe netalán kapaszkodó rosszakarat s kétkedés ellen szilárdul biztosítsa. Az Árpádkori ducatus intézményének teljes s közjogilag szabatosan meghatározott formában való felélesztését tervezte az 1490-iki hires farkashidai egyezség. Elhatároztatott, hogy Corvin János Szlavonországot s a szlavon herczegséget nyeri annak „mintegy örökös uraképpen" élete fogytáig; ő nevezheti majd ki az albánokat és egyéb tiszteket s a Szlavónia határain belül a koronára háramlott jószágokat ötven jobbágytelek erejéig ő adományozhatja el újólag, mihez a király tartozand beleegyezését megadni; ő pedig köteles Szlavónia lakosságát jogaiban és állapotában megtartani, a magyar királyhoz hív maradni, parancsainak engedelmeskedni

---

[7]) Lásd pl. Fejér IV/3. 430., V/1. 103.

[8]) Kosutány i. h. 120.

[9]) 1349: „dux Hungariae ac dominus terrae Scepusiensis ac de Sáros" Kat. IX. 587.; 1352: „dux terrae Scepusiensis et de Sáros" u. o. X. 66., Anjouk Okmt. V. 548.

[10]) 1351: Fejér IX/2. 47., Kat. X. 17.

[11]) 1353: „totius Sclavoniae, Croatiae et Dalmatiae dux" u. o. 70. Özvegye, Margit, 1355-ben ducissa Sclavoniae Fejér IX/2. 416., 417.

[12]) „... principem dominum Joannem ducem totius Sclavoniae, Croatiae et Dalmatiae, domini (quondam) Stephani ducis filium" 1355: Kat. X. 108.

[13]) Bél M.: Not. Hungariae novae II. 551. És l. Schwartner: Introductio in artem diplomaticam 246.

[14]) Schönherr: Corvin János 21. Az erről — valamint a hunyadi grófság adományozásáról — szóló kiváltságlevél nem maradt reánk.

és az országtól meg a szent koronától soha el nem szakadhat.[15]) Az egyezségnek ez a része sem valósult teljesen. Corvin János ugyan felvette a liptói (s troppaui) herczeg czime mellé az „Isten kegyelméből" származtatott szlavon herczegi czimet, el is foglalta Szlavonia kormányzói székét, de a szándékolt rendkívüli hatalmat, mely az ő szlavóniai herczegségét a magyar király fenhatósága alatt álló külön fejedelemséggé emelte volna — szinte oly önállóvá, mint a milyen függetlenek voltak pl. a német herczegségek a császártól —, nem tudta megszerezni, egyrészt az állam egységét féltő s különben is féltékeny királynak s a magyar uraknak, másrészt a közvetlenül a király s a szent korona alá tartozásukhoz ragaszkodó szlavonok[16]) ellenkezése s áskálódásai miatt. Nemsokára le is mondott a fejedelemségről, a dux Sclavoniae-nek csupán czimét tartván meg.[17]) Szakasztott ilyen terv, mely azonban a valósulásnak még ilyen szerény stádiumába sem juthatott, merült fel egy félszázaddal utóbb: 1538-ban. A nagyváradi békekötés alkalmával megállapodás történt, hogy ha János királynak fia születnék, az a Zápolyák összes családi birtokait, uradalmait nyerje örökségül, mely patrimoniumot Károly császár szepesi herczegséggé tartozik emelni, befoglaltatván abba Szepesmegye s az a fölött való joghatóság is.[18]) Tudvalevőleg a nagyváradi béke dugába dőlt: nem foganatosittatott, a mondott kikötés sem,[19]) mely Magyarországnak tekintélyes darabját, s nem is csak egy egyénnek magánbirtokait, hanem egész törvényhatóságot: a magyar korona számos tagjai alkotta közönséget s annak területét, kivette volna a király közvetlen fenhatósága alól hűbéri, örökös fejedelemség, herczegség gyanánt.

[15]) Dl. 19658. Közölte t. k. Kovachich Suppl. II. 270. s. kk.

[16]) „Non vogliano per niente essere a un signore ni uno salva alla Santa Corona" irják a Budán tartózkodó olasz ügynökök kormányaiknak. Dipl. Eml. Mátyás kor. IV. 292.

[17]) Schőnherr i. h. 190. s. kk.

[18]) „Totum patrimonium Sacrae regiae Maiestatis ... in filium suae Maiestatis devolvi ... debeant. Cui quidem patrimonio Caesarea Maiestas novum ducatum sub titulo Scepusiensi cum iurisdictione comitatus Scepusiensis pro filio suae Maiestatis erigere instituereque debebit ac tenebitur." Wagner: Analecta Scepusii III. 220.

[19]) Izabella királyné ismételten sürgette a Szepességnek herczegi czimmel felruházását u. o. 222.

Mellőzvén már most ezt az utolsó esetet, a mely valósággá úgy sem vált, nyilvánvaló, hogy az eddig felhozottakban a „dux“ nem jelentkezik annak, a mit örökös főrendi czimnek nevezni szoktunk: egyfelől a királyi család körén belül maradt, másfelől, a mikor az ország egy-egy vidékéről vette jelzőjét, egyszersmind közjogi hivatalt jelentett, még pedig személyhez kötött, át nem öröklődő tisztet.[20]) A honlakosok zömétől megkülönböztető magánjellegű, családi, örökös czimmé a „dux“ csak úgy válhatott, ha az uralkodó ház körén kivül valamely magánjogi alapon birt, azaz a magánjog szabályai szerint s tehát egyszersmind a családi névvel együtt átöröklődő obiectumhoz — természetszerüleg a magánbirtok, illetve a magánuralmi terület látszhatott erre főleg alkalmasnak — kapcsoltatik.

Ily irányú fejlődésnek csakugyan találkozunk kezdeteivel a vegyes házakbeli királyok korában. Kiindulásúl szolgálhatott, hogy néha már az Árpádok alatt kormányozták volt a királyi családhoz közel álló, bár nem királyi származású egyének valamely rendszerint dux alatt állott területet ugyanezzel a dux T. czimmel: pl. III. Endre alatt a királynak anyai ágon nagybátyja, Morosini Albert volt „dux totius Sclavoniae.“[21]) Ez az előzmény is, de még inkább a német s olasz herczegségek példája, továbbá grófságok s szabad dominiumok herczegségekké emelésének a német birodalomban fenálló szokása[22]) indíthatta királyainkat arra, hogy magánuralmi területek birtokosait a területről vett herczegi, dux czimmel ruházzák fel. És érdekes, hogy e fényes czim adományozása soha nem szólott igazán magyar embernek (tág államjogi értelmében véve a magyar szót), a magyar

[20]) Ha talán a fiú történetesen ugyanazt a herczegséget viselte is, mint apja, majd bátyja. — A mondottak Corvin János szlavoniai herczegségéről is állanak (melynél leginkább mosódik el a ducatus közjogi, hivatalszerű jellege); mert egyedűl „vita sibi comite deputatur“ Suppl. II. 273.

[21]) 1300: Blagay Oklt. 69. — Andechsi Dachau Konrád, meráni herczeg, a ki 1154 óta, valamint utódja 1195-ig gyakran fordul elő Croatiae Dalmatiaeque dux vagy egyszerűen dux Dalmatiae néven (Ficker: Vom Reichsfürstenstande I. 74.), ezt a merő igényczimet nem a magyar királytól, hanem I. Frigyes császártól nyerte l. Thallóczy i. h. 32—34.

[22]) Ficker i. h. 103., 118. s kk.

király közvetlen alattvalójának, mindig a magyar korona valamely hűbéresének. Az első ily eset I. Lajos korából való. 1369 körül László havasalföldi vajdának Fogaras „tartományt" adván, herczegi czimet csatol hozzá s ezóta a havasalföldi vajdák Mátyás koráig szinte állandóan „Isten s a magyar király kegyelméből fogarasi herczegnek" avagy „dux novae plantationis terrae Fogaras"[23]) néven nevezik magukat s neveztetnek; László után Dán, majd Mircse vajda,[24]) s végül Drakul.[25]) Zsigmond király 1408-ban Hervoját, a hatalmas bosnyák bánt, a „dux Spalati," spalatói herczeg czimével tünteti ki;[26]) de már öt évvel utóbb megfosztja őt attól hűtlensége s árulásai miatt, a „herczegi méltóság czimét Spalato városától eltávolítván s egyszersmindenkorra eltörülvén."[27]) Talán szintén Zsigmondtól, avagy Zsigmond vejétől s utódjától nyerhette herczegi czimét az északkeleti Magyarországon letelepedett rutének vezére, Kende, kit „nagyságos munkácsi herczeg s beregi főispán" néven látunk szerpelni 1448-ban.[28]) Maradandó léte e czimek egyikének sem volt; és nem tudunk több esetet, hogy a magyar király valakit magyarországi birtokáról nevezett volna ki herczeggé.[29])[30]) A megindult

[23]) Pl. 1372: Kat. X. 540.

[24]) Pl. 1395: Fejér X 2. 270.

[25]) Pesty i. h. II. 63—64; Szádeczky, Fogaras vára történeti emlékei 8. s kk.

[26]) „...Civitatem nostram Spalatensem ipsi Hervoyae ducalis dignitatis titulo eiusdem civitatis magistratu insigniendo..." mondja Zsigmond Hervoja elleni itéletlevelében. Kat. XII. 155. László nápolyi király mint Magyarország királya már 1403-ban ruházta volt fel Hervoját Spalato, Lessina, Curzola stb. herczegi czimével. L. köv. jegyz.

[27]) „Titulum ducalis dignitatis... ab eadem civitate Spalati removemus, delemus et sopimus" u. o. 159. V. ö. Thallóczy értekezését Hervojának egy konstantinápolyi glagol miséskönyvben fennmaradt czimeréről („Arma domini Chervoe ducis Spalat.") Turul 1892. évf. 1. s kk.

[28]) „Magnificus Kende dux de Munkács, comes de Bereg" Csánki i. h. I. 428.

[29]) Nem magyar, hanem bosnyák herczegek a „dux Sancti Sabae" czimmel élő boszniai főúri család, mely sürün szerepelt nálunk is és sokszoros összeköttetésben állott kivált a szlavon és horvát. nagyokkal, — félig-meddig közéjük is tartozván. Balsa dux Sancti Sabae az 1492. márcz. 7. pozsonyi békét a kapcsolt részek urai sorában irja alá közvetlenül a grófok után. Firnhaber, Beiträge i. h. 513.

[30]) Kétségkivül önkényes — még pedig bárminemü alap hijján levő — czimfelvételnek (mely hivatva volt a két család fényét a külföld előtt

fejlődés megakadt, abban maradt — megszünt: a magyar herczegség intézménye nem fejlődött ki, nem létesült magyar herczegi czim a magyar király adományozása alá eső, a nemességnél előkelőbb rangot s főrendiséget adó jelzőként, a milyen a magyar grófi és bárói czim.

Találkozunk ugyan Mátyás és a Jagellók korában magyar úrral, ki családi nevéhez kapcsoltan, valóban örökös czimül viseli a dux nevet s legkoraibb fellépésétől kezdve haláláig éppen herczegi cziménél fogva Magyarország legelőkelőbb főúrának tekintetik (egyedül a király fia, János herczeg előzi meg.)[31]) Ujlaki Lőrincz herczeg, vagy a mint oklevelekben rendszerint szerepel: dux Laurentius de Ujlak,[32]) Laurentius dux.[33]) Ujlakit csakugyan soká tartották igazi magyar herczegnek, a magyar király által creált, azaz birtokairól herczegi jelzővel különösen felruházott duxnak. Nem tudjuk pontosan megmondani, mely alapon s mely okból — az Ujlakival egykorú források erre semmi alapot nem szolgáltattak — alkalmasint azért, mert a nevet adó Ujlak (Illok) a Szerémségben fekszik s az Ujlaki család ott birta ősi, törzsbirtokait, de tény, hogy már korán, alig egy századdal az Ujlakiak magvaszakadta után, megalakult az a hit, hogy Lőrincz herczeg szerémi herczeg volt, hogy szerémi uradalmait herczegi czimmel birta s hogy e herczegi czimmel Mátyás király ruházta fel őt, illetve a Szerémségben fekvő birtokainak egységbe foglalt összeségét. Ujlaki Lőrincz szerémi herczegsége idővel szilárdul meggyökerezett a köztudatban és igen-igen sokan még ma is valónak tartják s szerémi herczegnek mondják Lőrinczet. Pedig ő nem volt az. A mikor az oklevelek herczegi czimét közelebbről megjelölik, a mi különösen azokban az oklevelekben fordul elő, melyek tőle hivatalos minőségben keltek vagy

---

emelni) kell tekintenünk azt, hogy Grünenberg Konrád hires czimeres könyve az alsó-lindvai Bánffyakat és felső-lindvai Széchyeket limbachi és lindaui herczeg néven lépteti fel: (Herzog von Limpeich, von Linden). L. Stessel József: A soproni sisakczimer tulajdonosának kérdéséről. Turul. 1898. évf. 95.

[31]) Az 1487-iki békekötés a „barones naturales“ sorában őt nevezi meg elsőnek Teleki XII. 375.; és v. ö. 1492: XXI. és 1498: XXII. t.-cz.

[32]) Pl. 1487: u. o.; 1505 (a hires rákosi végzés): Pray, Annales IV. 313.

[33]) Pl. 1525 hatvani: XXXVI. t.-cz.

hozzá hivatalos ügyben intéztettek: t. i. országbirói kiadványaiban, a részére, mint országbiró részére szóló királyi parancsokban, hiteles helyi jelentésekben, soha nem nevezik őt „Sirmii dux"-nak, mindig csak „Bosnae dux" néven, *Bosznia herczegének.*[34]) És mi sem egyszerűbb s természetesebb, mint hogy Ujlaki Lőrinczet boszniai herczegnek nevezték. Apja, Ujlaki Miklós t. i. Bosznia királya volt — tudvalevőleg ezzel a fényes czimmel békitette volt ki Mátyás az elégedetlenkedő oligarchát; és a magyar ember, a ki vagy ötszáz éve megszokta, hogy a királyi család tagjait, hogy a király fiát duxnak, herczegnek mondja,[35]) ugyancsak „herczeg" névvel illette Ujlaki Miklós királynak fiát is, még pedig minthogy apja boszniai király volt, a boszniai herczeg névvel. Ehhez, mit a beavatottak — nyomban látni fogjuk — már 1751-ben jól tudtak, kétség nem férhet. S ez, a királyi vérből való származás lévén alapja Ujlaki Lőrincz herczegi czimének, melyet tehát megszerzett már a születés puszta tényével, világos egyszersmind, hogy herczegi czimét nem Mátyásnak közvetlen czimadományozása folytán birta. Szóval Ujlaki Lőrinczet nem a magyar király nevezte ki örökösen herczeggé, — annál kevésbbé magyarországi uradalmáról, a Szerémségről, herczegséggé emelvén azt. Ujlaki Lőrincz dux czimét magyar herczegi czimnek — a fentebb kifejtett, szabatos értelemben — tekintenünk nem lehet.

De bárha nem is volt az, mégis hozzákapcsolódott s nyomán fejlett ki egy másik herczegi czim, melyet joggal tekinthetünk amolyan magyar herczegi czimnek, sőt kell is annak tekintenünk. Ujlaki Lőrincz szerémi herczegségének a közvélekedésben általánosan elterjedt s elfogadott — bár tudjuk, teljesen alaptalan és téves — hite a XVII. század végén új „szerémi herczegséget" hozott létre, „szerémi herczeg" „dux Sirmii" czimet, az utolsó magyar herczegi czimet és az egyetlent, melynek nemcsak emléke maradt reánk, hanem a herczegi diploma maga teljes szövegében. Midőn az 1683-ban megindult tizenhatévi „szabadságharcz" folyamán Alsó-Magyarország számos vidéke, t. k. a Dráva és Száva köze a töröktől

[34]) Pl. 1519: Kat. XIX. 161.; u. akkor Dl. 22152.; 1523: Blagay Oklt. 453.
[35]) Timon i. h. 425.

visszafoglaltatott. I. Lipót sietett derék s áldozatkész híveit az újólagos királyi eladományozás alá jutott óriási birtokokból kielégíteni s jutalmazni. A legdúsabb adományt Odescalchi Livius (római szt. birodalmi) herczeg nyerte, kinek nagybátyja, XI. Incze pápa, hatalmasan előmozdította volt Bécs s a török hódoltságban levő Magyarország felszabadítását és a ki maga 336,000 frtnyi kölcsönnel támogatta volt a királyt. Neki adja tehát — miután őt honfiúvá fogadta s Odescalchi képviselő útján le is tette az esküt — „a koronára visszaszállott hajdani szerémi herczegség területét, a mely herczegséget néhai Ujlaki Lőrincz herczeg Miklós bosnyák király fia Mátyás király adományából birta volt s melynek területe Mátyás által királyi tekintélyénél fogva ruháztatott fel azzal a névvel s czimmel...: az egész és teljes szerémi herczegséget minden jövedelmeivel stb. együtt" néhány strategiai okokból viszszatartott helységnek kivételével s a nagyobb királyi haszonvételek stb. fentartásával; reá ruházza továbbá Szerémmegye örökös főispánságát s egyszersmind „neki és összes leszármazóinak a szerémi herczeg (dux Sirmiensis) czimét, tisztét és rangját adja a „Celsissimus" vagy „Celsitudo ducalis" (főmagasságú) czimzettel s mindazokkal a kiváltságokkal, méltóságokkal, elsőségekkel, mentességekkel, mik megilletik a többi *herczegeket s tartományurakat* (duces donimi provinciarum) Magyarország határain belül s kivül, a törvényszéken vagy országgyülésen s azon kivül." Azonban a diploma nem elégszik meg a szerémi herczeg czimével együtt járó külön jogok ily általános felsorolásával. Jól tudták Lipót kanczellariájában, hogy amaz utalás, bármily szépen hangzik, valójában semmit, de semmit nem mond, „egyéb tartományuraságot élvező herczegek" Magyarországon nem létezvén és igy azoknak különjogai sem fejlődvén ki. Szükségesnek tartották ezért egynehány különjog részletes megnevezését, jobban mondva: componálását. Mit tehettek egyebet, — a birodalmi kanczellária kibocsátotta herczegi levelekben[36]) felsorolt kiváltságok közül: a római szt. birodalmi herczegek jogköréből vettek át egynehányat és ezeket állitották oda a magyar herczegek jogaiként. A

[36]) V. ö. p. o. Esterházy Pál nádornak 1687. decz. 7. kelt római szt. b. herczegségéről szóló levelet N. R. A. 181. fasc. n°. 2., különösen annak 36., 39., 42. és 43. lapjait.

diploma felruházza tehát az újonnan nevezett szerémi herczeget s utódjait a közjegyzők kinevezésének, medicinae, iuris és philosophiae doctorok avatásának, fattyú gyermekek törvényesitésének jogával, végül gyám és gondnok kirendelési joggal — hozzátevén azonban mindegyiknél: „Magyarország törvényeinek s szokásának épségben maradásával," „a magyar törvénynek sérelme nélkül."[37]) Ez a záradék (melyre különben nem is volt szükség mert hazánkban a közönséges joggal ellenkező kiváltságok ipso iure semmisek)[38]) halomra dönti a megadott jogokat mind: lehetetlenné teszi azok gyakorlását; mert e jogok mindegyike — a mennyiben nem egyáltalán ismeretlen — homlokegyenest ellentétben áll Magyarország „bevett jó" szokásjogával. Vagyis a magyar herczegek külön jogai — nem létezők.

Bármily valótlan feltevésből indult is ki az 1697-iki diploma és bármennyire szerencsétlen alkotás is annak a herczegi rang külön jogállását tüzetesen felépíteni szándékozó része, mégsem lehet tagadnunk a czimadomány érvényes létrejöttét, s a „dux Sirmiensis" czimnek magyar herczegi s egyszersmind örökös főrendi czim voltát: erre irányult volt a magyar király akarata „certa scientia, animo deliberato," s ez a királyi akarat törvényszabta formában nyert kifejezést. Azonban a szerémi herczegség, illetve a „dux Sirmii," „dux Sirmiensis" czime nem állott fenn soká: az adományos Odescalchi Livius nemsokára meghalt fiutód hátrahagyása nélkül s vele elenyészett a szerémi herczeg czime is. Örökbefogadta volt ugyan nővére fiát, Erba Boldizsár őrgrófot, de ez az örökbefogadás nem történt a szabályok szerint — 1750-ben azt olvassuk, hogy a kanczellária amaz adoptio ügyében annak idején semmit nem végzett,[39]) — úgy látszik csak a vagyoni jogokra vonatkozott: 1714-ben csakugyan be is vezet-

[37]) 1697. aug. 21. kelt oklevél L. R. XXIV. 512. A függelékben közöljük lényeges részeit.

[38]) H. K. II. r. 11. cz.

[39]) „Qui princeps senior Livius Odescalchi defecit, verum . . . . principem Balthasarem O. suum heredem adoptavit, quae adoptionales per expeditionem Cancellariae huius non emanarunt." A m. kir. udv. kanczelláriának jelentése 1750. decz. 7. Orsz. kancz. ltár Orig. Refer. 1750—162.

tetett nagybátyja szerémségi javaiba,[40]) egyébre nem: látjuk is még ugyanabban az évben nagybátyjának nevével s római szt. birodalmi herczegséggel ruháztatik fel,[41]) mire igazi, hatályos fiúvá fogadásnál szükség nem lett volna. Nem örökölte a szerémi herczeg czimét sem és utóbb sem nyerte azt külön királyi adomány révén. Fia, ifjabb Odescalchi Livius herczeg, 1751-ben új adományt kért szerémi birtokaira, egyúttal azoknak „szerémi herczegség" névvel felruházását s tehát a maga s utódjai részére a szerémi herczeg czimének megadását a „Celsitudo ducalis" czimzettel s a herczegi méltósághoz kötött egyéb kiváltságokkal együtt, melyeket az 1697-iki kiváltságlevél adott volt meg az öregebbik Odescalchinak. Az udvari kamara pártolólag terjesztette fel a kérelmet, utalván arra, hogy a szerémségi uradalmat régóta nevezik herczegségnek (ducatus), igy közönségesen a kamara is, de különösen az 1697-iki diploma; „ő felsége kegyelmes elhatározásától függ, vajjon az adományozott jószágokat a kiállítandó adománylevélben ‚szerémi herczegség‘ névvel akarja-e jelöltetni, vagy sem."[42]) A kanczellária ellenkező véleményen volt. 1751. ápr. 6. kelt pompás előterjesztésében, melyet Nádasdy Lipót gróf kanczellár és Szvetits Jakab irtak alá, kifejti, hogy „sem a törvényekben, sem az ország történeteiben szerémi herczegség nyomaira akadni nem lehet és különben is valamely kerületnek herczegséggé emelése[43]) nem látszik tanácsosnak, mert fontos körülmény az, vajjon a fejedelmek legfőbb jogai lehetővé teszik-e s megtűrik-e ezt minden egyes esetben?" Ezért javasolja a „ducatus Sirmii" kifejezésnek az adománylevélből kihagyását s egyszerüen annak felemlítését, hogy az adományozott birtokok a szerémi kerületben feküsznek. Az 1697-iki oklevélnek terminologiája s tartalma: Odescalchi Liviusnak

---

[40]) „Sed idem princeps Balthasar Odescalchi post mortem deficientis Livii in possessionem bonorum Sirmiensium in anno 1714. immissus fuit," folytatja a fenti mondatot az idézett kanczelláriai előterjesztés.

[41]) „Princeps Balthasar Odescalchi in numerum S. R. I. principum cum praedicato Illustrissimi.... in anno eodem 1714. receptus (est)", olvassuk az id. kancz. előterjesztésben. Ez, valamint a nyomban ismertetendő 1751-iki referada teljesen megdönti a Nemzetségi Zsebkönyv azon állítását, hogy örökbefogadás által 1714-ben kelt legf. engedélylyel úgy a birodalmi herczeg, mint a szerémi herczeg czime szállott át a család Erba ágára (9. l.).

[42]) A kanczellária alább idézendő véleményéből.

[43]) „Districtum quempiam in ducatum redigere," mondja a vélemény.

herczeggé nevezése „szabályul és követendő például nem vehető, mert hamis feltevésből indul ki; mely hamis feltevés hihetőleg onnan eredt, hogy Ujlaki Lőrinczet szerémi herczegnek nevezték, holott nem azért neveztetett szerémi herczegnek, mert a szerémi kerületet birta, nem szerémi birtokairól nyerte e czimét, hanem születése s eredeténél fogva, mint Miklós, Bosznia királyának, fia tiszteltett herczegi czimmel." Ebből következik, hogy a kanczellária annál kevésbbé javasolhatja a herczegi czim kifejezett adományozását. És azután külön foglalkozik a vélemény az 1697-iki oklevélben adományozott s a folyamodó által adományoztatni kért, fent említett kiváltságokkal s részletesen kimutatja, hogy e kiváltságok meg nem adhatók, mert egyrészt a magyar jogban teljesen ismeretlenek: t. i. a „doctorum creatio," másrészt — a többi jog t. i. — vagy a nemesi szabadsággal, vagy a királyi felség jogaival: általában Magyarország törvényeivel ellenkezők.[44]) A királynő egészben a kanczellária véleményét fogadta el[45]) s igy a „szerémi herczeg" czime, az utolsó magyar herczegi czim többé nem is éledt fel.

A szerény szereplésű, ritka magyar dux czimen kivül szerepelt hazánkban, magyar uraknak — legalább fogalmilag — örökös, magánjogú jelzőjeként, idegen, külföldi „dux, herczeg" czim is — jóval gyakrabban s jellegzetesebb módon: még pedig részben a czim anyagi alapjával, a külföldi herczegség birtokával együtt, részben puszta czimül. Az első csoportba tartoznak azok, kik egyik-másik sziléziai herczegség birtokát szerezték meg s tehát[46]) cseh herczegek, illetve a mennyiben Csehország a német birodalom része volt, egyszersmind birodalmi herczegek (duces S. R. I.) voltak. László oppelni és veluni herczeg nyitja meg e sort, Nagy Lajosnak anyai ágon rokona és tanácsosa, a ki született ura volt a

---

[44]) Orsz. kancz. levéltár Orig. Refer. 1751—49. Az érdekes jelentésnek tárgyunkra nem tartozó részeit, pl. az örökös főispánságra vonatkozót, miről lásd Hajnik i. h. 80—81., mellőztük.

[45]) A királynő sajátkezüleg jegyezte rá a referada utolsó lapjára: „placet." Az 1751: XL. t.-czikkben (1751. aug. 27.) csakugyan O. L. egyszerűen „Celsissimus S. R. I. princeps Livius de Odescalchi."

[46]) A sziléziai herczegségek a XIII. sz. vége felé lépnek be Csehország hűbéri kötelékébe l. Ficker i. h. 218. és 41.

két sziléziai herczegségnek,[47]) származására lengyel ember; de sok esztendőn át Magyarország nádora lévén, magyarnak tekinthetjük. Számos sziléziai herczegséget birt apja életében s adományából Corvin János herczeg;[48]) legfontosabb ezek közül a troppaui herczegség; — a mig a herczegségről 1501-ben le nem mondott — czimei között mindig megtaláljuk a „dux Oppaviae" czimét.[49]) Utóbb különösen az oppelni és ratibori herczegségek kerültek hazánkkal némi szorosabb összeköttetésbe: több erdélyi fejedelem volt a kettőnek herczege; pl. Báthori Zsigmond. A külföldi herczegség tényleges birása által feltételezett s ezért bár elvileg állandó s örökletes, de valójában többé-kevésbbé ideiglenes jellegű herczegi czimeknél nevezetesebbek s a czim örökletességét jobban kifejezők azok az esetek, midőn közvetlenül a külföldi dux czim adományoztatik az illető idegen uralkodó által örökösen egy-egy magyar családnak. Két ily esetet ismerünk: mindkettő római szt. birodalmi herczeg czimének adományozása — s éppen az illetőknek magyarországi birtokai után. I. Miksa császár 1517-ben Perényi Imre nádort s utódjait a „testvéreinek, Ulászló és Lajos magyar királyoknak teljesített szolgálatok jutalmaképpen (r. szt. b.) siklósi herczegekké avatja, egyúttal a római szt. birodalom fejedelmeivé", princepseivé;[50])

[47]) „Ladislaus Opoliensis dux titulo naturalis ducatus Opoliensis suppresso Russiae princeps denominabatur," irja Dlugossus Kat. X. 646. „Dux Opuliae et Veluniensis" néven szerepel magyarországi oklevelekben pl. 1367: u. o. 403., 1370: u. o. 451., 1371: u. o. 476., 1372: u. o. 549. stb.

[48]) Lásd a közte és Sforza Blanka milanói herczegnő között létrejött házassági szerződés okmányát. Dipl. Eml. Mátyás k. kor. III. 356. s. kk.

[49]) Lásd p. o. a farkashidai egyezséget Suppl. II. 270., az 1492-iki pozsonyi békét Firnhaber, Beiträge 511. s az 1500-iki végz. conclusióját 5. §. Lemondását illetőleg l. Schönherr i. h. 263.

[50]) „Emericum eiusque heredes et successores lumbis eius legitime natos et nascituros utriusque sexus nostrum ac S. I. ducem et principem ac duces et principes facimus ... ac ducalis nominis, honoris insignibus et titulo Siklós insignimus ... ex nunc Emericus eiusque posteritas ab universis et singulis ... pro veris illustribus ducibus Siklós principibusque S. R. I. habeantur ..." 1517. szept. 20. Wagner i. h. II. 135—137. — Kovachich „Formulae solennes styli" czimű művében tartalomjegyzékét közli egy a XVI. sz. derekáról keltezett magyar kanczelláriai formulás könyvnek, mely akkortájt Batthyányi József gróf érsek könyvtárában őriztetett. A 39. számú oklevél tartalma: „Emericus de Perén palatinus

— köztudomású, hogy sem Perényi Imre, sem ivadékai e kettős herczegi névvel s méltósággal ismeretlen okból nem éltek, a Habsburg királyok alatt sem. A másik — híresebb — eset a XVII. szból való: a Rákóczyaknak sárosi uradalmaikról, melyektől örökös grófi nevet is vettek, sárosi herczegekké (dux S. R. I. de Sáros) emelése.[51] [52])

A „dux"-nak hazánkban való — úgy eredeti, mint idegen gyökerű — szereplésével végeztünk.

Örökös czimmé fejlődésnek legcsekélyebb kezdeteit sem tünteti fel a „herczeg"-gel magyaríttatni szokott másik szónak, a „*princeps*"-nek magyarországi használata. Pedig e használat oly ősrégi, mint a „dux" szóé és szinte oly természetü és vonatkozású, mint a „princeps" szereplése a német birodalomban, mely e birodalom alkotmányának egyik legnevezetesebb intézményét és mellesleg messze kihatott örökös czimet volt létrehozandó.

A királyság első harmadfél századában „principes" (mely szót, midőn régi hazai emlékeinkben fordul elő, egyedül a „fejedelem, előkelő" kifejezésekkel lehet helyesen fordítanunk) rendes gyüjtőneve a nemzet legelőkelőbb elemeinek: a főpapoknak s királyi főtisztviselőknek[53]) — e szóhasználatnak régibb korba visszavitele, hogy pl. Anonymus „principales personae", fejedelmi személyeknek mondja a vérszerződésben részes hét törzsfőt. Hovatovább azonban e gyüjtő név alatt közönségesen csak a világi országnagyokat értik[54]) és ekkor — a XIII. sz. második felében — a „principes"-t

---

regni Hungariae per Maximilianum regem et imperatorem creatur perpetuus dux Sárosiensis et S. R. I. princeps 1577. 27. Sept." Méltán csodálkozhatunk, hogy Kovachich nem vette észre ennek az oklevélnek kézzel fogható hamisított voltát. A Perényi családból Imre nevű nádor csak egy volt, a ki 1519-ben halt meg; 1577-ben Magyarországnak nádora egyáltalán nem volt, Nádasdy Tamás halálától (1562) 1608-ig nem töltetvén be ez a tisztség; Miksa király pedig már 1576-ban halt meg.

[51]) Nagy Iván i. h. IX. 607., Wertner, M. nemzetségek I. 116.

[52]) A „dux Teanensis", teanói herczeg czimét viseli a Pálffy-család amaz ága, melyben jelenleg a pozsonyi gróf czime is örökös.

[53]) Pl. 1165: „consensu principum meorum, tam episcoporum, quam comitum" Fejér II. 170., 1178: „principibus regni existentibus" Tört. tár 1898. évf. 339., 1239: „coram domino rege et omnibus principibus" u. o. IV/1. 151.

[54]) Pl. 1254: „requisito consilio praelatorum et principum nostri regni" u. o. IV/2. 257.

csakhamar kiszorítja az ujabb keletü „barones". De azért találkozunk e kifejezéssel olykor a vegyes házakbeli királyok idejében is, kivált Mátyás alatt: leginkább diplomacziai érdekü, külföldre szóló oklevelekben, tehát tagadhatatlanul külföldi hatásra is visszavihetőleg: hol egybefoglalván a főpapokat és zászlós urakat, kik ekkor néha kifejezetten mint „egyházi és világi fejedelmek" különböztetnek meg; hol csupán a világi országnagyokat jelölvén.[55]) Sőt arra is van példa, hogy a király egy-egy különösen megnevezett főpapot vagy főtisztviselőt egyénileg „princeps-"ének mond.[56]) És akadunk a „princeps, principes"-nek ezen primaer: az ország legelső embereit jelölő értelmén kivül egy másik, speciálisabb értelmére is, mely majdnem megközelíti a szónak a német birodalomban kifejlett szoros értelmét: jelenti t. i. azokat, kik az államterület egyes részeinek, az ország egyes kormányzati egységeinek élén állnak, a király akaratából s megbizásából, mint annak a vidéknek első emberei. Már igen korán jelentkezik a „princeps"-nek ez a másodlagos értelme, Kálmán alatt: ez az alapja a zobori apátság okleveleiben megnevezett Mercurius erdélyi vadja „*princeps* Ultrasilvanus" jelölésének.[57]) A „principes" gyüjtőelnevezésnek ugyane szoros értelmére csak három szazad multán bukkanunk újra. Valószinüleg ily értelemben alkalmaztatott azokban a XV. századi oklevelekben, melyek külön említik a barones regni és a főispánok előtt a „principes"-eket,[58]) de szembetünőleg igy használja a

---

[55]) Az előbbire példák: 1372: „maturo principum ecclesiasticorum et saeculariorum, comitum, baronum ac nobilium... ad hoc accedente consilio" Kat. X. 520.; 1380: „Principes vero ecclesiastici sunt hi... Hi autem saeculares principes, comites et barones..." u. o. 680.; 1456: „aversitis (igy) in praesentiam nostram principibus regni" u. o. XIII. 1041. 1477. okt. 7.: „Nos cum episcopo [Varadiensi], Emerico gubernatore et Nicolao Bánfi praecipuis principibus regni." Dipl. Eml. Mátyás k. kor. II. 358. Utóbbira 1388: „ab universis... ecclesiarum praelatis et omnibus indistincte principibus, baronibus et nobilibus..." Kat. XI. 235.

[56]) 1372: „Thomam archiepiscopum Strigoniensem principem et consiliarium nostrum" u. o. X. 503.

[57]) Fejérpataky: Kálmán király oklevelei. Értek. a tört. tud. kör. XV. k. 5. sz. 44. l.

[58]) 1423: „... sub nostrae Maiestatis ac etiam praelatorum, principum et baronum praedictorum sigillorum testimonio" Kat. XII. 406.; 1440: „... ambasciatores dominorum praelatorum, principum, comitum,

„principes" kitételt az 1487-iki szt. pölteni békeokirat, mely „principes in Hungaria" gyüjtő elnevezés alá foglalja a magyar korona hübéres tartományainak fejedelmeit: a szerb despotát, az oláh vajdát, a boszniai bánt; továbbá az igazi bárók, a zászlós urak közül mindazokat, a kik területi elöljárók: a dalmát-horvát-szlavon bánt, a macsói és szörényi bánt, a temesi és a pozsonyi főispánt; végül még a nándorfejérvári bánt és az ausztriai vajdát:[59]) szóval majdnem mindmegannyi[60]) és pusztán oly magyar országnagyot, a kik részben a magyar király hübéreseiként, részben hivatalnokai gyanánt fejei, főnökei a magyar koronának részben hűbéri fenhatósága, részben közvetlen s teljes joghatósága alá tartozó vidékeknek.

Ismerjük végül egynehány esetét a „principes" harmadik fajta használatának: önkényes, semmiféle biztos kriteriumhoz nem kötött egyéni jelölésképpen való alkalmazása a szónak, melynek czélja, hogy az uralkodókat s fejedelmeket megillető ezzel a kitétellel jellemezze az azzal megtisztelt egyénnek előkelő rangját, nagyságát. Igy neveztetik Hunyadi János kormányzó több izben „méltóságos fejedelemnek" (illustris princeps), életében, hozzá intézett iratokban is néhányszor,[61]) gyakrabban halála után, különösen fia, Mátyás király részéről.[62]) És ily jogi alap hijján levő megtisztelő jelzőnél nem

baronum et procerum regni Hungariae" u. o. XIII. 38.; 1463: „nomine ac vice... Matthiae regis, praelatorum, principum, baronum, comitum ac nobilium regni Hungariae" u. o. XIV. 609.

[59]) „Isti autem nominatim se... obligare debeant... ...principes in Hungaria: dominus banus Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae, d. despotus Serviae, d. banus Bosnae, d. vayvoda Valachiae, d. vayvoda Austriae, d. banus Machoviensis, d. banus Nándoralbensis, d. banus Zewriniensis, d. comes Temesiensis, d. comes Posoniensis..." Teleki XII. 375.

[60]) Az igazi bárók sorába tartozó vidéki kormánytisztek közül egyedül az erdélyi vajda és a székelyek ispánja nincsen megnevezve. Ennek nyitja, hogy 1487-ben az erdélyi vajda tisztét Báthory István országbiró viselte, a kit az oklevél megelőzőleg említett volt a „barones ex officio in Hungaria" sorában: „comes curiae regiae."

[61]) Pl. 1451: „...per illustrissimum principem dominum Johannem de Hunyad..." Teleki X. 301.

[62]) Pl. 1458: „...illustrissimi principis domini Johannis de Hunyad gubernatoris" irja Szilágyi Mihály Sforza Ferencznek Dipl. Eml. Mátyás k. kor. I. 4.; u. akkor: „donationales quondam illustris principis domini Johannis de Hunyad" Teleki X. 585. Egyébiránt lehet, hogy a „princeps"

egyéb, hogy pl. a zágrábi káptalan 1441-ben „magnificus princeps"-nek mondja Blagay János grófot[63]) vagy hogy Simon modrusi püspök az V. laterani zsinaton (1513.) a török elleni segély ügyében tartott beszédét „illustris princeps" Frangepán grófnak ajánlja.[64])

A „princeps" szónak e többféle használatából, ha sürün, következetesen, állandóan alkalmazták volna a szót egyik-másik értelmében, talán kifejlődött volna a „princeps," mint magánjogú, családi, örökös czim. De a ritka, elvétve való alkalmaztatás nyomában nem keletkezhetett ily fejlődés.

A mi „princeps" czimmel hazánkban találkozunk, mind idegen herczegi czim, pontosabban: római szt. birodalmi herczegség, továbbá cseh s újabban ausztriai principatus.

Szerepel nálunk a birodalmi „princeps" neve már abban az időben, a mikor még nem is volt magában álló, igazi kifejlett czim, hanem a különböző egyéb czimekkel — melyek eredetileg hivatalt jelentettek: (számos) dux, marchio, laudgravius s comes czimekkel — kapcsolatos s e czimektől elválaszthatatlan, a megnevezettek mindnyájával közös előkelőséget kifejező jelző. Igy jelentkezik a „princeps," „fürst" a (birodalmi) grófi czimmel kapcsolatban a hazánkban nagy szereplésü Czillei grófoknál,[65]) kiket a hatalmas vő, Zsigmond, 1430-ban emelt volt birodalmi herczegségre.[66]) Hasonlóképpen egy másik czimmel: a Siklósról előnevet vett (birodalmi) dux czimmel együtt nyerték a „S. R. I. princeps" méltóságát s jelzőjét, mint emlitők, a Perényiek.[67]) Idővel azonban — Burgundiából kiindulva — mindinkább kifejlődött az a

szónak Hunyadi irányában való gyakori használata folyománya az V. Miklós pápától nyert herczegi czimnek l. Fraknói: Hunyadiak és Jagellok kora 95.

[63]) „Magnificum principem dominum Johannem de Blagay.... comitem" Thallóczy i. h. 192.

[64]) Wenzel: Kritikai tanulmányok a Frangepán család történetéhez 32.

[65]) Pl. 1441: „illustres principes Fridericus et Ulricus Ciliae, Ortenburgiae, Zagoriae comites". Kat. XIII. 150., ugyanigy Thallóczy i. h. 191.; 1456: „Katharina... weiland des hochgebornen fürsten Graf Ulrichs Grafen zu Cilli, zu Ortenburg und in dem Seger Wittib." Teleki X. 535.

[66]) Ficker i. h. 119.

[67]) Lásd az 50. jegyzetet.

gyakorlat, hogy a császár egyéb czim — Amtstitel: mondják a német jogtörténészek — adományozása nélkül közvetlenül s egyedül a princeps kiváltságait s jogállását adományozza s közvetlenül pusztán princepssé[68]) nevezzen; s ez esetekben a princeps szó maga foglalván el azt a szerepet s helyet, melyet különben a dux, marchio, comes palatinus stb., csakhamar ugyanazzá lett, a mi a „dux“ stb.: ugyanoly közvetlenül a névhez kötött, egyszersmind családi jellegü, örökös czimmé. E befejezett, önálló „princeps“ czimnek szerepe nálunk igen nagy volt, sőt kihat egészen korunkig. Királyaink, mint német császárok Magyarországban is adományozták azt. Osztogatták azt néha személyes azaz élethossziglani, de az utódokra — ipso iure — át nem szálló czimül: számos erdélyi fejedelem nyert igy római szt. birodalmi herczegséget: a Báthoryak, Bocskay István,[69]) Bethlen Gábor,[70]) I. Rákóczy György;[71]) egy ízben magyar főpapi székhez: Magyarország primatusához, az esztergomi érsekséghez kötötték a princeps czimét.[72]) Adományozták azt végül — s ez érdekel bennünket főleg — egy-egy magyar családnak örökletesen: a XVII. sz. óta több izben, de nem a családnak valamennyi tagját, csupán az elsőszülöttet megillető örök joggal. Elsőül az Esterházy gróf család, Pál nádor nyerte azt 1687. decz. 7. kelt oklevélben.[73]) II. József császár egy századdal utóbb a családnak tágabb körére terjesztette ki a r. szt. b. herczeg czimét;[74]) de ugyancsak az elsőszülöttséghez köttetett a Batthyányi,[75]) a

---

[68]) Ficker i. h. 120. s kk. A siciliai királyságban már a XIII. sz. derekán fordul elő a principatusnak magában véve, önálló adományozása s létezik tehát a princeps mint a comes-sel, dux-szal egyenlő jellegü, kifejlett, specialis czim u. o. 126.

[69]) Rudolf királynak Bocskay részére 1606. szept. 24. kelt oklevelében olvassuk: „Titulum ei concedimus, quem Sigismundus Báthory habuit, ut nimirum se *principem Imperii* ac Transylvaniae... nominari possit“ L. R. V. 766.

[70]) Pray: Historia regum Hungariae stirpis Austriacae. 220.

[71]) Thaly Kálmán, II. Rákóczy Ferencz ifjusága 297. s kk.

[72]) 1714. decz. 9. kelt oklevélben l. Török János: Magyarország primásai.

[73]) Orsz. Levéltár N. R. A. Fasc. 181. n° 2.

[74]) 1783. jul. 21. Nagy Iván i. h. IV. 87.

[75]) Ferencz császár 1764. febr. 27. értesiti a magyar királyi helytartótanácsot és a horvát bánt, hogy „Spectabilem et Magnificum S. R. I.

Grassalkovich[76]) család részére osztogatott római szent birodalmi herczegség, és a Pálffy családnak 1807-ben,[77]) a Koháry családnak 1815-ben[78]) adományozott már nem r. szt. b., hanem (történetileg cseh alapú) ausztriai herczegi czim. Hasonlóan részben római szt. birodalmi, részben cseh vagy — a mennyiben herczegi czimüket 1806 után nyerték — ausztriai herczegek a Magyarországban indigenatust nyert s az 1886: VIII. t.-czikkben felsorolt többi herczegi családok is.

*

Részletesen megvilágítva és bebizonyítva látjuk tehát azt a tételt, melyet e fejezet elején eredményül előlegeztünk: a mai nap herczegi czimmel élő magyar mágnások, bár magyarok is, herczegek is, de nem magyar herczegek. Idegen herczegségüknek hatálya mindössze „kiterjesztetett" Magyarországra, miként a Thurn és Taxis Egon herczeg részére 1885. ápr. 6. kibocsátott legfelsőbb kézirat helyesen mondja;[79]) azaz: idegen eredetü herczegi czimük elfogadtatik magyar örökös főrendiségük külső kifejezőjeül s olyannak, mely nekik elsőbbséget, előkelőbb rangot ad a többi örökös főrendeknél: a grófoknál és bároknál. Magyar herczegi czim nincs. Ezért, tekintve egyedül a törvény hozatalakor és mai nap is fennálló jelen állapotot, a főrendiház szervezetének módosításáról szóló 1885: VII. t.-cz., midőn a királyi adományozás alá eső örökös főrendi czimek sorában megnevezi a „herczegi" czimet,[80])

comitem Carolum de Batthyán... ad S. R. I. principis dignitatem cum praedicato Illustrissimi vigore imperialis diplomatis de tertia mensis Januarii anni currentis... exaltavimus, simulque constituerimus, ut descendentes eius masculi ordine primogeniturae, sique hi defuerunt, frater ipsius... Ludovicus....... ac eodem primo geniturae ordine semper observato huius etiam descendentes... dignitatis S. R. I. gudere possint...., s meghagyja ennek „per regnum" köriratttal közzétételét L. R. XLVII. 22.

[76]) Nagy Iván i. h. IV. 418.

[77]) U. o. IX. 66.

[78]) U. o. VI. 294.

[79]) „... Herczeg Thurn és Taxis Egon alezredes és németócskai lakos herczegi méltósága hatályának a magyar korona országaira leendő kiterjesztését megengedem." Bud. Közlöny 1885. évf. 85. (ápr. 15.) sz.

[80]) „... Azok a leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok és egyenes leszármazás utján törvényes fi-utódaik, kiknek a *megfelelő* (*herczegi* grófi, bárói) czimen kivül ő Felsége a király a minisztertanács stb...." 2. §. c) pontja.

voltaképpen „superflua loquitur", nem létezőt említ. Azonban a törvény nemcsak a jelennel gondol; gondoskodik a jövőről is. Nincs kizárva, hogy a jövőben ne keletkezzék az, a mi ma nincs: magyar herczegi czim. A király tetszésétől függ, akar-e herczegi czimet örökletesen adományozni; ha ezt az e fajta czimadományokra vonatkozólag általában előirt törvényes formában: a személye körüli miniszter ellenjegyzése mellett teszi, lesz magyar herczegi czim; más kérdés természetesen, összevág-e ily hazánkban s jogunkban semmiféle történeti alappal nem biró czimnek creálása a nemességnek s örökös főrendiségnek történeti alapjaival s lényegével. Arra az esetre már most, hogy valamikor előállana a magyar herczegi czim, az 1885: VII. t.-cz. — felhatalmazást ugyan nem ad, mert erre szükség nincs: a király szabadon teremthet czimeket, a mint, láttuk, a törvényhozásnak bárminemü felhatalmazása nélkül indult meg a grófi és a bárói czim adományozása; de megadja azt, a minek megadása igenis szükséges, mert valamely czimnek ily hatálylyal felruházása kizárólag a törvényhozás hatáskörébe tartozik: kimondja eleve, hogy a magyar király által netalán adományozandó herczegi czim is örökös főrendi czimnek fog vétetni, azaz olyannak, mely a vele felruházott családokat a magyar örökös főrend tagjaivá avatja.

———

FÜGGELÉK

A „magnates“ szó jelentése az 1608. k. u. I. t.-czikkben.

Annak bebizonyitására, hogy 1608-ban „magnates“ alatt csakis az *örökös főrendi czimekkel felruházottakat* értették, e helyütt kettőt kivánunk felhozni. Meg fogjuk világitani annak a ténynek bizonyitó erejét, hogy a „magnates“ szó szükebb értelemben a bárói czimmel megadományozottakat jelenti már jóval előbb; továbbá ki fogjuk mutatni egy concret példán, hogy ama gyüjtőnév alatt csakugyan egyedül örökös czimekkel élők foglaltattak össze.

A III. fejezet 2. pontjához irt 22. jegyzetben megemlítettük már, hogy a „magnates“-nek ezzel a szükebb értelmével bárói diplomában már 1563-ban találkozunk; ettől kedve egészen a legújabb korig, a (czimzetes) bárók körének „barones seu magnates“, a XVII. század nyolczvanas évei óta „liberi barones seu magnates“ a pontos megjelölése. A „magnates“-nek e szorosabb jelentésével sürün találkozunk. Hogy a bárósági leveleknek a királyi kanczellária registratorai akárhányszor adtak „Creatio in magnatem“ felirást, illető helyen érintők. Az 1569-iki országgyülésen megjelent főurak (barones et magnates) névsorához csatoltan elősoroltatnak a „nobiles potiores . . . privatim per caesaream Maiestatem vocati“ és ezek között „Petrus Kastellánfy qui sub hac diaeta per Maiestatem regiam caesaream ascitus in numerum magnatum“; tudjuk, Kastellánfy Péter János testvérével együtt csakugyan bároságra emeltetett 1569-ben. Sőt a szónak ez a szükebb értelme annyira megszokottá s közönségessé lett, hogy találkozunk azzal oly összeköttetésben s kapcsolatban is, mely egyenes ellentétben áll a szónak tágabb értelmével: midőn

a király bárói czimmel élő egyént gróffá avat, azaz a *tágabb értelemben vett* magnates egyik, alacsonyabb rangú csoportjából egy másik, előkelőbb csoportjába helyez át, a grófi diplomában rendszerint ezeket mondja: „ex ordine et numero regni nostri Hungariae magnatum et baronum benigno eximentes ad gradum et ordinem . . . comitum . . . assumpsimus“ pl. 1626: L. R. VII. 609., 1630: u. o. XII. 961. stb. stb. Látni való, a szónak szükebb értelme némileg háttérbe szorította s elhomályosította annak eredeti, tágabb jelentését. Mégis egyedül ebből a tágabb értelemből magyarázható meg, sőt egyenest szükségszerü következése, fejleménye volt annak. Mert midőn magnates szóval jelölték az örökös czimekkel felruházottakat, a czimzetes urakat általában, azok, kik az örökös czimek közül az alacsonyabb rendűt, a bárói (Magnificus) czimet nyerték, e czimadomány révén nem csupán a „barones“ szükebb körének, hanem egyszersmind a „magnates“ névvel jelölt tágabb körnek is (melynek a barones egy részét alkották) lettek új tagjaivá. A kiket a király felvett a barones közé, azokat egyuttal felvette a magnates közé. Ez logikai kényszerüséggel arra vezetett, hogy önkéntelenül egy jelentésünek vették e két kifejezést és megalakult a „magnates“ szónak szükebb értelme.

De azért fenmaradt s alkalmaztatott a „magnates“ szó tágabb értelmében is. Látjuk ezt abból, hogy a „magnates“ szóval jelelik általánosságban a comites, barones, valamint a magyar korona kötelékébe (születésnél, vagy honfiusításnál fogva) tartozó német liberi barones összességét; például szolgálhatnak az 1583., 1601., 1602., 1603. és 1604-iki országgyülések alkalmával elküldött meghivólevelekre vonatkozó kanczelláriai összeállitások (M. Országgy. Eml. VII. 163., IX. 485., X. 83., 199., 429.) Jellemző s tanulságos az 1583-iki országgyülés alkalmából készült jegyzék, melynek fogalmazója a főurakat, kiknek tisztán egyéni, örökös joguknál, nem valamelyes hivatalnál fogva meghivólevél küldetett, „Magnifici“ jelöléssel foglalta volt össze; Fraknói megjegyzése szerint „más, (de egykorú) kéz“ az „Ad Magnificos“ szavakat törülte s helyükbe azt irta: „Ad magnates“ — világos kifejezéseül annak, hogy a „magnates“ szó jelentette a különböző örökös czimekkel felruházott egyes csoportokat mind, holott a

„Magnifici“ jelölés csupán az egyik, a kevésbbé előkelő csoportra, a (magyar) bárókra azaz a szükebb értelemben vett magnates-re vonatkozott.

Hogy a „magnates“ tágabb értelme valóban *különböző* örökös czimmel felruházottakat — az előrebocsátottak után alig kétséges, hogy csakis ilyeneket — ölelt fel, arra nézve hadd vizsgáljuk behatóan az idézett összeállitások legrégebbikét: az 1583-ikit (a későbbiekre annál inkább talál az, a mit a koraibb jelenségről sikerül kimutatnunk).

Ad magnates:
Comitem Fransciscum de Nádasd gróf l. II. rész I. fej. 139. j.
Comitem Nicolaum a Zrinio gróf.
Comitem Julium a Salmis német birodalmi gróf.
Comitem Stephanum de Báthor báró l. II. rész II. fej. 35. j.
Gasparem Magochy báró v. ö. 1572 (II.): IV. t.-cz. 5. §.
Simonem Forgách báró l. II. rész II. fej. 49. j.
Joannem Rueber német birodalmi báró v. ö. 1572 (I): X. t.-cz.
Franciscum Dobó báró l. II. r. II. fej. 49. j.
Nicolaum Bánffy báró l. u. o. 32. j.
Emericum Forgách báró l. u. o. 49. j.
Georgium Perény báró l. u. o. 34. j.
Michaelem Bidy báró l. u. o. 49. j.
Joannem Zay báró l. u. o.
Nicolaum et Franciscum Dersffy bárók l. u. o.
Paulum Czobor báró l. u. o.
Martinum Czobor báró l. u. o.
Stephanum et Gasparem Petheő bárók l. u. o.
Stanislaum Thurzó német birodalmi báró l. u. o. 64. j.
Alexium Thurzó német birodalmi báró l. u. o.
Franciscum Révay báró l. u. o. 49. j.
Gasparem Homonnay báró v. ö. 1575: III. t. cz. 1. §.
Andream Balassa báró l. Nagy Iván i. h. I. 123.
Stephanum Balassa német birodalmi báró l. II. r. II. fej. 64. j.
Valentinum Balassa báró l. Nagy Iván i. h.
Jacobum Dobó báró l. II. r. II. fej. 64. j.
Gasparem Draskowith báró l. u. o.
Stephanum de Gregoriancz báró l. u. o.
Joannem Bánffy báró l. u. o. 32. j.
Gasparem Bánffy báró l. u. o.

Stephanem Thörök báró l. u. o. 41. j.
Joannem Chioron német birodalmi báró l. u. o. 64. j.
Emericum Mérey báró l. u. o. 49. j.
Michaelem Telegdy.
Michaelem Bakith német birodalmi báró l. u. o. 64. j.
Paulum Nyáry báró l. u. o. 49. j.
Emericum et Laurentium Dóczy bárók l. u. o.
Ladislaum Poppel német birodalmi báró l. 1572 (I): X. t.-cz. és II. r. II. fej. 66. j.
Petrum Ráthkay báró l. u. o. 49. j.
Matthaeum Keglevich német birodalmi báró v. ö. Nagy Iván i. h.
Franciscum Blagay gróf.
Gasparem Tersachky (Frangepán) gróf.
Gabrielem et Stephanum Tahy német birodalmi bárók l. II. r. II. fej. 64. j.
Gasparem et Nicolaum Alapy bárók v. ö. Nagy Iván i. h. I. 16.
Joannem Listhium német birodalmi báró l. II. r. II. fej. 64. j.
Stephanum et Petrum Castellanfy bárók l. fent
Michaelem Zekel német birodalmi báró l. II. r. II. fej. 61. j.
Comites Petrum et Thomam Erdődy grófok l. II. r. I. fej. 148. j.
Christophorum ab Althan német birodalmi báró, egyúttal magyar báró is l. II. r. II. fej. 49. j.
Marcum, Jacobum et Joannem Fuggeros német birodalmi grófok.
Leonhardum ab Harrach seniorem német birodalmi báró l. 1563: LXXVII. t.-cz. 2. §.
Georgium Pruskowsky l. id. t.-cz. 4. §.
Comitem Scipionem ab Arco német birodalmi gróf l. id. t.-cz. 1. §.
Christophorum Chiazar.

E hosszú sorban csupán két egyén akad, kiről nem mutatható ki, hogy örökös czimmel ékeskedett volna: Telegdy Mihály és Császár Kristóf; azonban fölötte valószinü, hogy ők is bárók voltak: az egyik atyafia lévén a pécsi püspöknek, a másik fia egy Frangepán grófnőnek, Szluini Annának. A többi pedig bebizonyíthatólag mind megannyi örökös czimet visel s igen különfélét: magyar és német grófi jelzőt, magyar báróságot és német birodalmi liber baro czimet. És mindezek „magnates“ gyüjtőnév alá foglaltatnak.

Oklevél-mellékletek.*)

I.

Az I. rész II. fejezetének 16. pontjához. II. Ulászló meghí egynéhány főurat a tágabb királyi tanácsnak legközelebb Budán tartandó gyülésére. Prága, 1509. jul. 12.

Wladislaus dei gratia rex Hungariae et Bohemiae etc.
Commissio propria domini regis.

Magnifici fideles nobis dilecti. Pro re certissima tenemus aperte iam vobis constare praesentem Summi Pontificis Principumque Christianorum et omnium Potentatuum Italiae expeditionem atque arma adversus Venetos d(om)iniaque ipsorum suscepta, eosdemque principes animum ipsorum iam ad effectum prope deduxisse. Arbitramur etiam non ignorare vos Maiestatem Christianissimi Regis Franciae consanguinei et confederati nostri carissimi oratorem suum in his rebus iam pridem ad nos misisse. Quo quidem hic apud nos agente, supervenit hoc quadriduo denuo et iam tertio orator serenissimi et excellentissimi principis domini Maximiliani Romanorum imperatoris consanguinei item nostri carissimi qui et ab sanctissimo domino nostro literas nobis attulit, qui denique cum praefato oratore Christianissimi Regis Franciae post multa verba nobis et regnis nostris salutaria multumque conducibilia et profutura subiunxit nil iam restare apud manus Venetorum, quod non ab eis recuperatum abstractumque per sanctissimum dominum nostrum et ipsos Principes fuerit praeter Dalmatiam ad ius nostrum et S(acrae) Coronae nostrae Hungariae pertinentem et ultra hoc urbem ipsam solam Venetiarum, de illis quoque tamen se ambigere quid hucusque factum fuerit. Unde hortati sumus per eosdem principes et imprimis ipsum sanctissinum dominum nostrum, ne nos quoque in recuperandis iuribus nostris ab eisdem Venetis nobis (igy) desimus. Misimus itaque festinantissime ad vos et alios dominos fideles nostros hunc fidelem nostrum egregium Martinum Czobor cubicularium nostrum et comitem comitatus de Bodrog, plene a nobis in omnibus, quae nomine nostro vobis et eisdem aliis dominis in praesenti negotio (refer)enda sunt, informatum commisimusque illi, ut has nostras, priusquam ipse Budam attinget, ... rei . . . . maio . . . m . . . l . . . m . . . vobis dies noctes praemittat.

---

*) Jól tudom, ez az okleveles függelék nem felel meg az oklevél editio összes szabályainak. Mentségem, hogy eleinte, mikor az illető okmányokat lemásoltam, nem volt szándékom azokat közzétenni. Igy tehát csupán a magam tájékozására másolván az okleveleket, nem igen törődtem az eredetinek sajátos helyesirásával, ki is hagyogattam itt-ott a tárgyam szempontjából érdektelen részeket. Mindezekért szives elnézést kérek.

Rogamus igitur vos pro deo ipso, ut considerata tanta tamque optima occasione recuperandorum iurium nostrorum et Sacrae Coronae (nostrae) (qua) maior, faciliorque nunquam antea praestita fuerit, nec deinceps praestari poterit, velitis statim visis praesentibus Budam ipsam (accedere) istucque cum praefatis aliis dominis, quibus ut illo accedant, similiter iniunximus, conven (ire) auditisque et intellectis huiusmodi intimatis nostris m(atur)ius quo fieri poterit, colloqui et tractare et ita pari consilio his rebus deque provisione et expeditione citissima rerum ipsarum pro(spic)ere, quatenus bonum et optatum finem deo optima largiente huiusmodique vestris prudentissimis consiliis circa recuperationem d(ictorum) iurium ipsius Sacrae Coronae nostrae habere et consequi possimus. Ob quod nos unacum serenissimis liberis nostris perpetuo vobis gratulabimur. Datum Pragae feria quinta proxima ante festum sanctae Margarethae virginis et martyris anno domini mill(esimo) quingentesimo nono.

Hártyán irott oklevél hátul pecsét nyomaival M. O. D. L. 21927. szám alatt.

II.

Az I. rész II. fejezetének 16. pontjához. II. Ulászló a királyi tanácsba hivja Zápolya János gróf erdélyi vajdát. Buda 1514. aug. 7.

Wladislaus etc.

Spectabilis et Magnifice fidelis et affinis nobis sincere dilecte.

Non putamus opus vobis declarare aut enarrare, quanta in dilateratione, simul etiam inordinatione, hoc afflictum regnum hoc tempore existat: quando quidem ea omnia vobis, qui principale eiusdem regni nostri membrum estis et ad ea depellenda non etiam parum curae gessistis, nota fuit et probe cognita. Super quibus periculis et inordinationibus, quum adeo ingentia sint, ut nisi maturius provideatur, profecto non videmus quoad (?) hoc regnum ipsum possit in statu suo permanere. Et ob id statuimus quam primum vobiscum et cum ceteris dominis praelatis ac baronibus saltem potioribus constitui atque super eisdem rebus regni loqui, tractare et consulere, donec de aliis consulere iuxta consilium vestrum poterimus. Scripsimus igitur et mandavimus fideli nostro egregio Nicolao Herendi quem ad vos his diebus in aliis rebus nostris misimus et quem adhuc apud vos fore non dubitamus, ut vos nomine nostro vocet et accerset. Rogamus igitur fidelitatem vestram magnopere, ut si commode fieri poterit, et iam extremam manum in illa expeditione contra cruciferos uti in deo confidimus imposuistis putatisque tuta istic esse omnia, velitis visis praesentibus omni mora

posthabita: ad aliquot solummodo paucos dies ad nos citissime in utlocibus (igy) curribus aut aliter prout vobis visum commodius fuerit, advolare. Nam ceteros quoque dominos potiores, qui hic non sunt, vocari iussimus; qui propediem hic constituentur. Quapropter rogamus ut vos quoque adesse velitis ut super conservatione huius regni vobiscum ac ceteris fidelibus nostris loqui et tractare valeamus. Datum Budae feria secunda proxima post festum transfigurationis Domini millesimo quingentesimo decimo quarto.

Egykorú másolata a jászóvári premontrei konvent házi levéltárában őrzött „Nicolai Oláhi M S" felirású formuláskönyben*) kétszer: 207[a] és 210[a] lapon; csupán az utóbbi tartalmazza a keletet.

III.

Az I. rész III. fejezetének 2. pontjához. II. Ulászlónak egy főúrhoz intézett, országgyülésre szóló meghivólevele. Kelet nélkül.

Wladislaus etc.

Egregie fidelis nobis dilecte.

Superioribus his diebus iam accepissemus variis in locis diversos conventus et diaetas solito quidem maiores in hoc regno nostro in certis comitatibus fieri, cognovissemusque in huiusmodi diaetis id potissimum concludi ut ad festum b. Jacobi apostoli una generalis diaeta in civitate nostra Alba Regali celebraretur, ad quam non modo capitatim quisqe nobilis convenire, verum etiam stipendiarii comitatuum . . . sub gravi poena in armis congregari deberent . . . Tum vero plerisque rationabilibus ex causis celebrationem eius ipsius congregationis inhibendam duximus et e vestigio

---

*) E formuláskönyv a történeti tudományokkal foglalkozó közönség előtt már nem ismeretlen. A 90-es évek elején a M. T. Akadémia könyvtárában őriztetett mint letét s ekkor többen használták: Fraknói a formulás könyvnek vagy negyven oklevelét közölte a „Mátyás király levelei. Külügyi osztály" cz. gyüjteményében; idézte annak egy okmányát Hajnik Imre „A király birósági személyes jelenléte" czimü tanulmányában 20. l. 1) j.; heraldikai szempontból pedig Schönherr (Décsényi) Gyula ismertette azt a Turul 1891. évfolyamában 57. s kk. l. Schönherrnek a codexben található Podmaniczky-féle bárósági levélről tett megjegyzései felkeltették figyelmemet. Sokáig nem tudtam a codex hollléte felől felvilágositást nyerni Végül Fraknói Vilmos püspök úr Ő Méltóságához fordultam tájékoztatás végett; Fraknói a formuláskönyvnek régebbi tulajdonosához, Horváth Balázs dr. kassai főgymn. tanár úrhoz utasitott. Időközben a becses kézirat utóbbinak ajándékából a premontrei konvent tulajdonába ment volt át. Ngos dr. Fejérpataky László egyet. tanár úr, mint a M. Nemz. Muzeum könyvtárának igazgató őre, szives volt a codexet számomra Jászóvárról meghozatni (a mi azután alkalmat szolgáltatott dr. Récsey Viktor úrnak, hogy azt a Magyar Történelmi Társulat 1898. májusi ülésében bemutassa l. Századok 1898. juniusi füzetét). Fogadják mindazok, kik szives utbaigazitásukkal s közbenjárásukkal lehetővé tették részemre a nagybecsü formuláskönyvnek felkutatását s áttanulmányozását és ezzel előmozditották munkám illető szakaszainak teljességét, e helyütt újból őszinte köszönetemet.

ad varia loca et comitatus nuntios et oratores nostros miseramus seriose committentes ne huiusmodi perniciosa et nimis licentiosa congregatio hoc modo celebraretur. Demum ne si quid nihilominus pro communi bono tractandum aut concludendum esset negligeretur, universos dominos praelatos et barones regnique proceres, ut scis, ad nos accersiri iusseramus consultantes quid pro regni huius communi bono proque perpetua eiusdem et regnicolarum salute et pace agendum foret. Quorum consilio tandem deliberavimus ut ad proximum futurum festum b. Michaelis archangeli una universalis diaeta in omni tamen tranquillitate et absque omni armorum strepitu hic celebretur, ad quam universi domini praelati et barones ceterique proceres et nobiles huius regni sed et de quolibet membro ac quibuslibet partibus Sacrae Coronae subiectis nuntii et oratores cum plena facultate convenire debeant, quo iam tandem tot et tam frequentibus congregationibus et quidem adeo gravibus et sumptuosis finis aut saltem aliqua suspensio et vacantia dari possit et regnum hoc consequenterque eius regnicolae vosque omnes in bona pace reponi atque a tot laboribus, expensis et fatigis aliquando supportari possitis. Scripsimus igitur et commisimus per universum hoc regnum nostrum et partibus sibi subiectis tam scilicet praelatis et baronibus ac aliis nobilibus, quam etiam comitatibus, ut ad nos ad praedictum festum aggregari et venire deberent. Quapropter fidelitati tuae harum serie sub poena in decreto expressa committimus et mandamus, quatenus tu eiuscemodi diaetae et congregationi regnicolarum nostrorum ad praefatum diem festi L. omnino interesse et huc ad nos absque armis venire velis nec aliqua ratione te excuses. Quoniam ita ordinatum et conclusum est et nos omnino ita etiam volumus, ut tu et omnes alii domini in omnem eventum ad huiusmodi diaetam veniant quo tandem unanimi voto et consilio id quod salutarius et utilius huic regno et pro eius perpetua conservatione visum fuerit aliquando peragere et deliberare ac concludere etiam valeamus. Aliud igitur prout manifeste nobis displicere et a nobis graviter notari et puniri non cupis in hoc nulla ratione facere praesumas. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben kétszer: 38b és 130b lapon.

IV.

A II. rész. I. fejezetéhez. Mátyás király meghagyja a csázmai káptalannak, iktassa be Vitovecz János zagoriai grófot s fiait a zagoriai grófság birtokába. Bácsmonostor, 1463. máj. 18.

Mathias dei gratia rex Hungariae etc. fidelibus nostris capitulo ecclesiae Chasmensis salutem et gratiam. Cum nos fidelem nobis sincere dilectum Magnificum Jan Bythowecz de Gereben regni nostri Sclavoniae banum ob fidelia servitia

sua per eum nobis . . . exhibita super districtu sive comitatu Zagoriae ac castris infranominandis in eodem comitatu Zagoriae existentibus Krapina, Lobor, Ostercz, Wynnisze, Drakenstayn, Keszthel et Chazar vocatis ac pertinentiis sive tenutis castri Wrbowcz ac castelli Kammenicze abolitorum unacum oppido Warasd vocato ac castro ibidem situato imo villis utraque Tarnowecz ceterisque villis, oppidis, possessionibus, praediis, sessionibus populosis et habitatoribus destitutis, tenutis et tributis et generaliter quibusvis eorundem et ipsarum utilitatum integritatibus et obventionibus, redditibus, proventibus, iuribus, iurisdictionibus, ecclesiarum iurispatronatibus, universaliter quibusvis pertinentiis ad praenomitatum comitatum Zagoriae ac antedicta castra pertinentiaque castri et castelli abolitorum nec non civitatem et castrum Warasd rite spectantibus sub suis veris metis et antiquis limitibus prout et quemadmodum eundem et eadem ac easdem quondam comites Ciliae tenuerunt et possederint in perpetuos et liberos comites maiores observatis omnibus illis ceremoniis, quae in talibus observandae sunt, sollemniter nominaverimus, praefecerimus et creaverimus ac praefatum districtum seu comitatum Zagoriae cum dictis castris, pertinentiis castri et castelli abolitorum, civitate Warasd cum castro, villis utraque Tarnowecz ac aliis omnibus superius declaratis eidem Jan Bythowecz comiti suisque filiis ac heredibus et posteritatibus universis ex certa nostra scientia et animo deliberato de praelatorum, baronum et nobilium regni nostri praedicti consensu vigore aliarum literarum nostrarum donationalium exinde confectarum de manibus nostris in perpetuum contulerimus velimusque eundem Jan comitem ac dictos filios suos in dominium praefati comitatus Zagoriae ac dictorum castrorum . . . per nostrum et vestrum homines legitime facere introduci super quo fidelitati vestrae firmiter per praesentes mandamus, quatenus vestrum mittatis hominem pro testimonio fidedignum quo praesente Stephanus de Gereben aut Nicolaus de Batholowecz vel Petrus de Konszka alias de Zelnyza szent domonkos sive Melchior de Panperyowtz seu Janko de Zwhodol aliis absentibus homo noster ad facies praefati comitatus Zagoriae ac dictorum castrorum pertinentiarumque castri et castelli abolitorum imo civitatis Warasd cum castro villarumque utriusque Tarnowecz vicinis et commetaneis eorundem universis inibi legitime convocatis et praesentibus accedentibus (igy) introducat memoratum Jan comitem ac filios suos praefatos in dominium eorundem statuatque eundem et eadem ac easdem eisdem ipsorumque heredibus universis simulcum cunctis eorundem et ipsarum utilitatibus et pertinentiis quibuslibet praemissae nostrae donationis titulo ipsis incumbentibus perpetuo possidenda, si nefuit contradictum, contradictores vero, si qui fuerint, evocet eosdem contra

annotatos Jan comitem et filios suos nostram personalem in praesentiam ad terminum competentem rationem contradictionis eorum reddituros et posthac huiusmodi introductionis et statutionis seriem cum contradictoris et evocatorum si qui fuerint, vicinorumque et commetaneorum qui praemissae statutioni intererunt nominibus terminoque assignato eidem nostrae personali praesentiae fideliter rescribatis. Datum in Bachmonostra in vigilia festi ascensionis domini anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo tertio.

A csázmai káptalannak saját 1463. okt. 9-iki statutionalis jelentését átiró 1464. jun. 21. kelt okleveléből M. O. D. L. 33814. sz. a.

V.

A II. rész I. fejezetéhez. II. Ulászló Perényi Imre főasztalnokmestert s utódjait Abaujvármegye örökös főispánságával ruházza fel. Kelet nélkül.*)

Wladislaus etc. Ad perpetuam rei memoriam. Cum omnibus qui in summo rerum moderandarum fastigio collocati principum vitam ducunt proprium et peculiare munus esse idque ad famam gloriamque illustrandam momenti plurimum afferre consueverit, ut in universos qui eorum ditioni subsunt sese quam munificos et perbenignos praebeant; illos vero cumulatioribus honorum magistratuumque insignibus extollat (igy) qui non modo maiorum suorum stemmatibus et sanguinis splendore nituntur, verumetiam industria, studio, fide denique et integritate ita meruerunt, ut omni favore gratiaque regia iure optimo quam dignissimi censeantur. Eo enim beneficii conferendi genere, tum maxime cuiusque principis splendor latius patet diffusiusque in dies propagatur, subditorumque animi, ut eadem consequantur, erecti ad obsequia propensius obeunda magis ac magis inflammantur. Sane igitur animadvertentes non modo egregiam ac splendidissimam prosapiam de hoc regno semper optime meritam, verum etiam praeclaram et intemeratam fidem, fidelitatem ac gratissima obsequia fidelis nostri Magnifici Emerici de Perén dapiferorum nostrorum regalium magistri ac Abaujváriensis comitis quas idem Sacrae imprimis huius regni nostri Hungariae Coronae et deinde Maiestati nostrae a primordio regiminis nostri cum magna nostra et regni nostri utilitate magno semper et indefesso animo exhibuit et impendit quibusque se dignissimum quavis nostra clementia et liberalitate reddidit, quo igitur tam insignis et nobilis ipsius domus vel nostra tempestate hoc

---

*) Közöljük ezt az oklevelet, bár nem grófi diploma, hogy megvilágítsuk az örökös főispánság és grófság közötti minden oldalu különbséget. Az oklevél különben is eleddig *ismeretlen: „*Az (abauji) örökös főispánságot megalapító oklevél reánk nem jutott el“, mondja Hajnik i. h. 31.

incorrupto fidei et meritorum suorum monumento illustrior reddatur et Emericus ipse posterique sui ad eam ornandam, nomenque et gloriam eiusdem augmentandam, quo nihil certe potest esse praeclarius, acrius intendant[1]) animum, nobisque et successoribus nostris regibus Hungariae tanto ampliora servitia exhibere studeant, quanto uberiori gratia et honore conspexerint se esse a regio culmine prosecutos, honorem comitatus praedicti Abaujváriensis, quem nos eidem Emerico Perény durante primum tantummodo beneplacito nostro et deinde infra eius vitam benivole contuleramus quemque idem etiam modo a nobis tenet et habet, ex nunc iam eidem Emerico sed et heredibus et posteritatibus ipsius universis perpetuo et irrevocabiliter simulcum omnibus suis iurisdictionibus atque proventibus dandum et conferendum duximus decernentes quod idem Emericus L. suique praefati heredes et successores universi eiuscemodi honorem comitatus perpetuo deinceps tenere et conservare ac illo eiusdemque titulo instar aliorum perpetuorum comitum huius regni uti, frui et gaudere possint et valeant, ita utpote quod ipse Emericus heredesque sui nobis successoribusque nostris universis pro eorum debito in omnibus oboedientes ac fideles sese praestare diligenterque et fideliter omnia mandata nostra exsequi ac ea quae in hoc sui officii sunt bono modo semper exercere debeant et teneantur. Imo damus et conferimus decernimusque[2]) praesentium per vigorem. Quo circa vobis fidelibus nostris universis et singulis nobilibus et alterius cuiusvis status et conditionis possessionatis hominibus praedicti comitatus Abaujváriensis praesentibus et futuris praesentes visuris harum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus a modo deinceps perpetuis semper successivis temporibus praefatum Emericum Perény heredesque et successores eiusdem universos pro vestris veris et perpetuis comitibus tenere et recognoscere ac ad eos tamquam veros perpetuosque comites vestros audire et attendere, iudicioque et jurisdictioni eorundem stare et parere ipsisque et consequenter vicecomitibus eorum, quos scilicet iidem vestri in medium locaverint, in omnibus licitis et consuetis oboedire semper et obtemperare modis omnibus debeatis et teneamini. Et aliud nullo modo[3]) facere praesumatis. Praesentes vero quas secreto sigillo nostro quo ut rex Hungariae utimur impendenti communiri fecimus, post earum lecturam semper reddi volumus praesentanti. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben kétszer: 8a és 84a lapon.

---

[1]) 8ª lapon: „intendat".
[2]) Hiányzik 84ª lapon.
[3]) Hiányzik 84ª lapon.

VI.

A II. rész I. fejezetéhez. II. Ferdinánd grófi czimet adományoz iktari **Bethlen Istvánnak.** Prága, 1623. ápr. 14.

Ferdinandus etc.

Considerantes sincere nobis dilecti Magnifici Stephani Bethlen de Iktar comitatuum Hunyadiensis et Maramarosiensis supremi et perpetui comitis...... merita...... animo deliberato ex certa nostra scientia praenominatum Stephanum Bethlen eiusque filios ac liberos Stephanum et Petrum iam natos, etiam posterius legitime nascituros ipsorumque heredes tam mares quam feminas veros comites, vulgo Groff fecimus, creavimus et comitis titulo decoravimus et insignivimus ipsumque Stephanum Bethlen eiusque heredes ac successores dictos numero et coetui aliorum verorum et indubitatorum comitum aggregavimus et ascripsimus gratiarumque, libertatum, praerogativarum et dignitatum comitibus debiturarum (igy) capaces et consortes fecimus ac Stephanum Bethlen, filios, heredes, successores praedictos veros ac indubitatos comites creamus et constituimus ac ad statum et ordinem indubitatorum uti praemittitur comitum evehimus et promovemus, eorumque numero et consortio aggregamus habilesque et capaces facimus gratiarum, libertatum, praerogativarum, dignitatum decernentes........ hoc edicto nostro statuentes, ut ipse Stephanus Bethlen eiusque filii, heredes successoresque antedicti tam mares, quam feminae posteris futuris temporibus veri et indubitati comites, ita tamquam de genere comitum procreati, a nobis nostrisque successoribus ac universis et singulis aliis, cuiuscumque praeeminentiae, status, ordinis aut dignitatis existant, haberi, dici, nominari debeant tituloque consueto Spectabilis ac Magnifici et ceteris praerogativis uti supra uti, frui, gaudere possint et valeant. Mandantes universis et singulis Maiestatis nostrae regnorum et provinciarum subditis et fidelibus nostris, cuiuscumque..... conditionis existant, ut praefatum Stephanum Bethlen filios, heredes et successores antelatos pro veris et indubitatis comitibus habeant, reputent, nominent ac honorent eoque titulo ac praerogativis iugiter uti, frui, gaudere sinant, adversus illa et hanc nostram concessionem, gratiam et indultum nec impediant, nec ab aliis impediri, molestari aut perturbari sinant quovis modo. Si quis vero ex nobis subiectis id attentare praesumpserit nostrae... noverit se indignationi incasurum. In quorum fidem et testimonium has literas nostras manus nostrae subscriptione et sigillo secreto nostro, quo ut rex Hungariae utimur, impendenti roboratas emanari commisimus. Datum in arce nostra Pragensi die decimo quarto mensis Aprilis anno domini millesimo sexcentesimo vicesimo tertio.

Liber Regius VII. k. 219. l.

VII.

A II. rész II. fejezetéhez. Mátyás király az örökös grófok mintájára vörös viaszszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen wingárthi Geréb Pétert és Mátyást. Bécsújhely, 1487. szept. 29.

Nos Mathias etc. Significamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis. Quod nos debitum ut decet habentes respectum ad praeclaram fidem ac gratissima obsequiorum merita fidelium nostrorum Magnificorum Petri et Mathiae Geréb de Wyngarth consobrinorum nostrorum quae idem nobis et regno nostro summo cum studio a principio suae aetatis exhibere studuerunt. Nam tametsi domus et familia illa, de qua originem trahunt, ab antiquo fuerit perpetui comitatus honore gavisa, tamen hi duo viri non contenti gloria maiorum suorum Magnificum genus suum magis semper virtutibus contenderunt decorare. Alter enim videlicet Petrus wayvodatum Transylvanum, alter banatum regnorum nostrorum Dalmatiae Croatiae et Sclavoniae non semel (?) gesserunt prout et nunc ipse Mathias banatum huiusmodi fidelissime ac prudentissime gerit, et ita susceptas provincias administrarunt, ut nobis et regno nostro non parvam laudem et gloriam sua virtute saepius pepererint, crebro enim adversus Turcos fidei nostrae hostes et inimicos regnum nostrum subintrantes bello (igy) ex eisdem provinciis gesserunt, eosdemque semper aut profligarunt aut fugarunt ac nonnunquam eximiis et spoliis ac ipsismet hostibus captis nos curiamque nostram victoriae pulcherrimis insignibus honorarunt, iam anno superiori, cum bassa de Werbosonya cum exercitu grandi de terris serenissimi domini Romanorum imperatoris maximam Christianorum predam ageret non ferens ipse Mathias eosdem Christianos in servitutem profanae gentis abduci, praefatum bassam et exercitum suum certis cum aliis fidelibus nostris invasit et profligavit Christianosque omnes, qui in vinclis agebantur, resolutos et liberatos suam in patriam redire permisit. Neque interea ipse Petrus otiosus ipsis silentio praeteriit sed interdum prudentissimi consiliarii, interdum autem egregii et fortissimi militis nostri gessit officium, ipso enim capitaneo gentium expeditionis nostrae Australis existente, pulcherrimas illas Viennam videlicet et Novam civitates cepimus et totam inferiorem Austriam nostram ditioni eius opera et diligentia subegimus. Nec uni, nec alteri quicquam mandavimus unquam, quod non fidelissime ac ex nostra sententia fuisset exsecutus. Ut igitur nos quoque tot meritis et virtutibus eorundem aliquantisper respondisse videamur atque ut ipsi in memoria gestarum rerum suarum merito laetentur id ex mera liberalitatis nostrae munificentia ac de consilio praelatorum et baronum nostrorum duximus annuendum et concedendum, annuimusque et concedimus per praesentes, ut ipsi eorundemque heredes

et posteritates universae a modo deinceps, quoad sigilla cera rubea instar comitum liberorum et perpetuorum uti literisque suis quas cum ipsorum signo et armis cum ipsa cera rubea consignaverint semper et ubique vigor et fides adhibeatur et haberi censeatur. In cuius rei memoriam praesentes literas nostras pendentis sigilli nostri munimine roboratas eisdem eorundemque heredibus universis duximus concedendas. Datum in arce Novae civitatis nostrae Australis in festo b. Michaelis archangeli anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo septimo regnorum nostrorum Hungariae etc. anno vigesimo nono, Bohemiae vero decimo octavo.

Egykorú másolata a Jászóvári codex 95b lapján.

VIII.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló vörös viaszszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen Perényi Gábort és Istvánt. Buda, 1505. aug. 16.[1])

Nos etc. Memoriae commendamus etc. Quod nos in subditos nostros maxime autem benemeritos et eos, qui ceteris virtute atque industria praestant, quam munificos perbenignosque nos ostendere proprium ac peculiare munus nobis duximus idque ad famam et gloriam nostram illustrandam plurimum accedere arbitramur. Attendentes debitaque consideratione pensantes praeclara fidelia et gratissima obsequiorum merita fidelis nostri Magnifici Gabrielis de Perén cubiculariorum nostrorum magistri quae idem nobis et regno nostro summo studio animique constantia exhibuit, nam tametsi domus et familia illa, de qua originem traxit, ab antiquo splendida in hocque regno nominatissima fuerit et percelebris, ipse tamen Gabriel Perény, non contentus maiorum suorum gloria genus suum Magnificum virtutibus semper eximiis contendit decorare ac exornare, quibus gratiam munificentiamque nostram regiam sibi mirifice conciliavit accumulavitque, ex quibus vel hoc generaliter praesentibus inseruisse satis arbitrati sumus, quod ipse ab initio ingressus ad hoc regnum nostrum nos et curiam nostram secutus in cunctis rebus nostris regni (que) fidei suae commissis, praesertim vero certis legationibus interdum non sine grandi fatiga ac incommoditate obivit, fidelitatemque, prudentiam simul ac diligentiam non a nobis modo, verum et aliis omnibus facile per se tulisse est visus. Praetermittimus eius prudentissimum consilium, quo interdum apud nos in rebus nostris utens, non parvam sibi apud nos laudem pepererit. Nec unquam praetermisit sibi per nos sive in nostris privatis sive regni nostri publicis rebus iniunctum atque commissum quod non fidelissime ac ex nostra sententia

[1]) Keltét illetőleg lásd a II. fejezethez irt 34. jegyzetet.

fuisset executus. Ut igitur nos quoque eius meritis aliquantisper respondisse videamur, utque ipse eiuscemodi suorum apud nos meritorum memoria merito laetari possit, eidem Gabrieli Perény ac Magnifico Stephano similiter Perény fratri eiusdem carnali id de mera liberalitatis nostrae munificentia duximus annuendum et concedendum, annuimusque et concedimus per praesentes ut ipsi eorumque heredes et posteritates universae a modo perpetuis temporibus successivis quoad sigilla cera rubea instar aliorum tali cera in sigillis utentium uti et frui possint, literisque eorum quas cum ipsorum signo et armis cum cera rubea consignaverint semper et ubique vigor et fides adhibeatur et haberi censeatur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungariae utimur, munimine roboratas eisdem Gabrieli et Stephano ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben 84b lapon.

IX.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló a bárók mintájára vörös viaszszal való pecsételés jogával adományozza meg örökösen Báthory Györgyöt, Istvánt és Andrást. Kelet nélkül.

Wladislaus etc. Ad futuram perpetuamque rei memoriam. Cum Maiestatis augustae proprium sit bene de se meritos et maxime eos, qui inter alia plurima sua gesta et facinora praeclara patriam quoque et solum eorum nativum memoria suorum gestorum illustrare conati sunt, munere regio amplecti, proinde nos grata consideratione nobiscum reputantes clarum stemma domumque et familiam in hoc regno nostro nominatissimam dominorum de Báthor, qui ad magna quaeque semper obeunda eorum sponte accensi munere regio dignos se se praestiterunt, ut autem maiorum et imprimis progenitorum suorum merita attingere vel paucis liceat, nihil quod ad constantissimos fidos et sinceros Sacrae Coronae huius regni in omnibus rerum actionibus et expeditionibus, quae eorum tempestate emersere, pertinuit, praetermiserunt, sed ut veri et firmissimi propugnatores ac decoris patriae suae amatores, totis eorum viribus maximaeque constantiae et fidei zelo penes ipsam Sacram Coronam huius regni belli onera quaeque alacriter intrepideque subierunt. Inter quos unus Magnificus videlicet quondam Stephanus de Báthor, qui nobis iam feliciter hoc regni gubernantibus mortem obiit, quantum de se suisque memorandis gestis testimonium apud nos reliquerit, recensendum merito duximus. Quippe idem Stephanus Báthory post plurima munera et honoris insignia, quibus per serenissimum principem dominum Mathiam praedecessorem nostrum

felicis reminiscentiae fuerat conhonestatus, ubi ad honorem et officium wayvodatus partium nostrarum Transilvanarum suis amplissimis meritis et servitiis multifugis eidem quondam domino Mathiae regi et regno exhibitis attigit, non contentus gloria ipsorum suorum maiorum et progenitorum longe maiora et ampliora illis obivit pro defensione huius regni facinora nomenque suum perpetuo celebratura, crebro namque instar fortissimi athletae adversus Turcos communes et sempiternos fidei nostrae sanctae hostes, variis in locis temporibusque item diversis cum magna sanguinis sui effusione decertans deo adiutore victoriam et triumphum de eis saepenumero reportavit. Id quod nostra quoque tempestate eodem fidei et constantiae, eodem animi fervore hisdem denique promptitudinis partibus usque ad tempora obitus sui, quo se nobis quoque ac dicto priori suo principi aeque gratum et acceptum redderet prosequi non dubitavit. Quo tandem decedente, eidemque Magnificis Georgio, Stephano et Andrea similiter de Báthor fratribus eiusdem patruelibus succedentibus iidem quoque licet immaturam adhuc agerent aetatem, curiam tamen nostram et servitia nostra sunt secuti. Qui ab ineunte huiusmodi, ut praefertur, aetate, usque ad haec tempora nobis et Sacrae huius ipsius regni nostri Coronae diligentissime studiosissimeque non parcentes rebus et personis suis pro voto nostro in omnibus rebus fidei ipsorum creditis et commissis similiter servierunt, nostram gratiam et munificentiam mirifice erga se conciliarunt. In cuius quidem nostrae erga eos gratiae alterum eorum, videlicet dictum Georgium Báthory supremo magistratu agazonum nostrorum regalium, alterum videlicet Stephanum similiter Báthory honore comitatus Themesiensis et capitaneatu generali partium regni nostri inferiorum cohonestavimus, tertium vero puta Andream Báthory fratrem ipsorum germanum natu scilicet minorem in cubicularium nostrum et intra aulam nostram regiam ascivimus et ascripsimus. Qui quidem Stephanus Báthory cupiens et ipse praefati quondam fratris sui patruelis vestigia sequi animi sui promptitudinem in decertando contra hostes praefatos dietim declarare et in lucem proferre satagit. Quorum omnium et aliorum item plurimorum apud nos meritorum eorundem Báthory volentes ipsos ampliori nostra gratia et munificentia ut par est prosequi et ut nomine et dignitate atque praeeminentia baronatus eorum dignius deinceps honorificentiusque uti et gaudere possint, id eisdem gratiose duximus annuendum et concedendum, ut ipsi et eorum posteri universi ab eis descendentes a modo perpetuis semper successivis temporibus universis sigillo eorum, quo ad praesens utuntur, in omnibus literis tam authenticis, quam aliis quibusvis expeditionibus eorum cera coloris rubei uti et frui atque sigillare, huiusmodique sigillo in cera ipsa rubea quibuscunque literis

ipsorum appenso vel appresso perinde ac praecise sicut literis seu sigillo aliorum dominorum baronum colore simili in sigillo utentium vigor et fides adhibeatur adhiberique debeat cum effectu. Immo annuimus et concedimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codex 180b lapján.

X.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló bárówá nevezi Podmaniczky János királyi főkamarásmestert s mindkét ágon álló maradékait. Kelet nélkül.

Nos etc. Ad perpetuam rei memoriam volumus pervenire quod cum nil aptius, nihil et accommodius ad retinendam amplitudinem imperiumque propagandum constitui posse veterum omnium sapientum et gravium virorum iudicio traditum sit, quam si principes et reges in eos qui reliquis virtute atque industria praestant, se se munificos ac liberales exhibeant et quos verae laudis sectatores clarissimorumque facinorum aemulos intuentur, hos mirificis gloriae titulis claros et insignes reddant, non minoris esse ducentes gloriosum aliquem et celebrem ex praeclare gestis facere, quam si se ipsos eisdem artibus altius eveherent. Horum nos praeceptis et rebus insistere cupientes, quos veris laudibus et ingenuis moribus atque splendidissimo illustrium virtutum ornatu praeditos cognoscimus, hos nimirum, ne praemio suo virtus fraudata videatur, ad splendidioris nominis decus inducere studemus. Eo enim latius nominis nostri splendorem diffundere videbimur quo in plures benemeritos et laude dignos benefici deprehendimur, nam tanto clarius liberalitatis gloria fulget, quanto munificentiae dona latius patentiusque extenduntur. Haec enim remunerandi ratio, ut regni decus magis magisque apud exteros propagat et subditos ad res egregias obeundas his propositis praemiis acrius vehementiusque inflammat. Idcirco animo saepe diuque revolventes sedula et fidelia servitia quae nobilis Johannes de Podmanin cubiculariorum nostrorum regalium magister per tot continuos annos a primo huius nostri regni Hungariae exordio in variis ac difficilibus rebus nobis exhibuit nullis neque rebus neque persona (igy) suis parciendo in omni fortunae casu nobis adhaesit et omnia adversa pro nobis et penes fidem ac integritatem suam magno semper animo subire non dubitavit, maxime vero dum civilibus discordiis omnia in hoc regno nostro fluctuarent et armis hostilibus regnum undique circumsonaret idem nostros ductus nostraque auspicia secutus cum plerisque equitibus, quos propriis opibus alebat partes nostras strennue viriliterque

tutatus est. Cuius postea virtutis fideique esse (t?) in dies magis ac magis spectandum (?) videbatur. Cum ecclesiae Zagrabiensis quae tunc praesuli erat viduata, moderamen commisissemus, non modo in ipsius episcopatus bonorumque suorum fideli conservatione et tuitione praeclare se ac optime gessit, verum etiam castro nostro Jaitza, quod saepius ingenti periculo laborabat, saepius magnae saluti fuit. Nam cum illud aliquotiens victualium inopia premeretur et Turci ingenti manu omnem commeatum intercipere conarentur resque ob hoc in discrimen esset abducta, ipse Johannes animadvertens non parvum periculum imminere strennue ac alacriter exiguo licet equitatu adiutus tantum oppidanis rerum ad victum necessariarum invexit, ut omnis obsidionis timor penitus tolleretur. Haec ubi et alia quam pluria egregia sapienterque ab ipso suscepta ac gesta comperimus, eundem in nostrum domesticum contubernalem et cubicularium ascivimus nostri scilicet corporis curam suae fidei et probitati concedentes. In quo quidem munere ita se gessit et eo studio, industria, sollertia, integritate nobis inservivit, ut suis meritis exigentibus ad altiora provehi meruerit. Quapropter eum ceteris nostris cubiculariis praefectum magistrumque praeposuimus, quo quidem magistratu in hunc praesentem diem cum ingenti sua laude praefungitur adeoque nos sedulitate servitiorum suorum quotidie devincit, ut ad eum ornandum et clarioribus titulis stemmateque insigniori cumulatius et splendidius illustrandum singularem curam habere cogamur. Quamvis itaque etiam alioquin ex clara et insigni prosapia sit oriundus, tamen ampliori ipsum titulo et nomine statuimus honestandum cum praesertim non modo a fidelium servitiorum sedulitate, verum etiam a maximarum virtutum cultu, animorum dexteritate, a rerum gerendarum prudentia, a reliquis denique corporis animique dotibus nostrae Celsitudini meruerit commendari. Decrevimus itaque, et constituimus ipsum ordini, numeroque baronum adiicere et annectere, quo ad cetera virtutum et probitatis officia persequenda habilior et promptior reddatur. Animo igitur deliberato nostraque ad haec certa accedente voluntate et scientia praefatum Johannem eiusque filium L., quinimo servitiorum ipsius contemplatione etiam suos fratres L. et L. prolemque horum omnium rite et legitime aut iam natam, aut in posterum nascituram de regiae nostrae potestatis plenitudine, de consensu et beneplacita voluntate illustrissimae dominae Annae reginae consortis nostrae carissimae praelatorumque et baronum nostrorum huius regni consilio in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum ascribimus et annumeramus et in evidentius signum huius nostrae erga ipsum Johannem eiusque filium fratresque suos praetactos gratiae et benevolentiae eidem Johanni filioque

ac fratribus suis praedictis haec armorum insignia, quae in parte nostra avita et paterna arma existunt, scutum scilicet . . . .[1]) Animo ita deliberato et ex certa nostrae Maiestatis scientia duximus dandum et concedendum eaque arma nostra ex superabundanti nostra erga eos gratia communicanda decernentes per expressum et annuentes ut ipse Johannes ac filius et fratres sui praefati universique ipsorum heredes ac tota posteritas legitima ab his ipsis progressa et propagata his armis et insignibus libere ac publice pro ipsorum arbitrio in bellis, duellis, hastiludiis, torneamentis, banderiis ceterisque omnibus exercitiis militaribus et actibus ioco vel serie ineundis, in sigillis, etiam signis, anulis, papilionibus, foribus, monumentis ac aliis omnibus rebus et actionibus consuetis uti semper et frui possint, adiicientes insuper et annuentes, ut iidem Johannes ac filius et fratres sui praenominati ipsorumque universa posteritas liberum cerae rubeae ad haec insignia exprimenda usum et facultatem habeant, unacum ceteris privilegiis, honoribus, libertatibus, immunitatibus, quibuscumque aliae paris ordinis personae in regno nostro Hungariae utuntur, fruuntur et gaudent, quolibet de iure aut consuetudine. Immo creamus, ascribimus damusque, concedimus et annuimus harum nostrarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungariae utimur, est appensum, vigore et testimonio literarum mediante. Datum.

Egykorú másolata a Jászóvári codexben 82a lapon.

XI.

A II. rész II. fejezetéhez. II. Ulászló báróvá nevezi enyingi Török Imre nándorfejérvári bánt, Miklós és Bálint fiait mindkét ágon álló utódjaikkal egyetemben. Buda 1507. aug. 25.

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungariae etc.... Animo saepe diuque revolventes sedula et fidelia servitia, quae Egregius Emericus Therek banus noster Nandoralbensis.... exhibuit et impendit... Ideoque nos iam suis devincit servitiis, ut ad eum ornandum et fa(v)oribus, titulis, stemmateque insigniori cumulatius et splendidius illustrandum, singularem quandam curam*) ...... autem et alioquin ex clara et insigni stirpe sit ipse Emericus oriundus, tamen ampliori ipsum titulo et nomine statuimus esse honestandum*) ...... sedulitate verum etiam a maximorum meritorum cultu*) ..... dexteritate ac rerum gerendarum prudentia*) ...... denique*) ...... decrevimus itaque et constituimus ipsum ordini

[1]) A czimerről szóló részt közölte Schönherr (Décsényi) Gyula Turul 1891. évf. 58. l.

*) Olvashatatlan.

numeroque baronum adiicere et annectere quo ad cetera virtutum ac probitatis officia prosequenda habilior et promptior reddatur. Animo igitur deliberato nostraque ad haec accedente autoritate et scientia praefatum Emericum Therek eiusque filios Nicolaum et Valentinum ipsorumque heredes et posteritates universas de regiae nostrae potestatis plenitudine ac de consilio dominorum praelatorum et baronum huius regni nostri in barones nominamus, eligimus et creamus coetuique baronum ascribimus et annumeramus. In evidentius autem huius nostrae erga ipsum Emericum et filios gratiae et benevolentiae munus eidem Emerico bano[1] . . . . Adiicientes insuper ex superabundantiori gratia et liberalitatis nostrae dono eidemque Emerico annuentes et concedentes, uti ipse ac Nicolaus et Valentinus heredesque et posteritates eorum universae a modo deinceps quoad sigilla cera rubea uti literisque suis quas cum eiuscemodi eorum sigillo et anulo cum ipsa rubea cera consignaverint tamquam authenticis literis semper et ubique vigor et fides habeatur haberique conseatur. Immo conferimus annuimusque ac adiicimus et concedimus harum nostrarum, quas secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungariae utimur, communiri fecimus, vigore et testimonio literarum mediante. Datum Budae feria quarta post festum beati Bartholomaei apostoli anno domini millesimo quingentesimo septimo regnorum nostrorum Hungariae etc. decimo septimo, Bohemiae vero tricesimo septimo.

Eredeti, hártyára irott oklevél a M. Nemzeti Muzeum levéltárában.

XII.

A II. rész II. fejezetéhez. Rudolf király báróvá nevezi bekeni Alaghy Ferenczet s leszármazóit. 1607. máj. 3.

Rudolphus etc . . . . . Tibi fideli nostro Francisco Alaghy de Beken salutem et gratiae nostrae incrementum . . . . . . Quum itaque harum rerum consideratio animo nostro haereat, tu Francisce Alaghy dignus nobis occurristi, quem caesarea regiaque munificentia nostra exigentibus id tuis meritis benigne exornaremus . . . . . Pro his igitur tuis meritis et futuris te tuosque heredes et posteritates universas ex certa scientia motuque proprio ac de fidelium nostrorum dominorum praelatorum, baronum et magnatum consilio ex coetu et numero nobilium eximentes in coetum et numerum praedicti regni nostri partiumque eidem subiectarum magnatum sive baronum rubra cera in literarum suarum obsignatione utentium recipiendum, aggregandum, annumerandum creandumque et praeficiendos duximus. Volentes et praesentibus decernentes

---

[1]) A czimerről szóló részt közölte Áldásy Antal Turul 1897. évf. 34.

ut tu Francisce Alaghy de Beken tuique heredes et posteri universi a modo deinceps futuris semper temporibus omnibus illis gratiis, privilegiis, honoribus, indultis, immunitatibus, libertatibus et exemtionibus quibus dicti regni nostri Hungariae partiumque eidem subiectarum magnates et barones sive de iure, sive de antiqua consuetudine aut aliter qualitercumque utuntur et fruuntur, tam intra, quam extra comitia et iudicia aut alias ubivis uti, frui et gaudere literasque vestras quascumque cera rubra instar aliorum baronum et magnatum munire et obsignare possitis et valeatis. Immo recipimus, aggregamus, annumeramus creamusque et praeficimus harum nostrarum duplici sigillo nostro, quo uti rex Hungariae utimur, impendenti communitarum vigore et testimonio literarum. Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti Reverendissimi Francisci Forgách de Ghimes tertio die mensis Maii anno domini millesimo sexcentessimo septimo.

Eredeti, könyvalakú, bársonyba kötött oklevél Orsz. Levélt. N. R. A. fasc. 408. n° 30.

XIII.

A II. rész III. fejezetéhez. I. Lipót Odescalchi Livius herczegnek adományozza Ujlaky Lőrincz herczegnek volt szerémi birtokait s egyben a szerémi herczeg czimével ruházza fel őt s mindkét ágon álló maradékait. Bécs, 1697. aug. 21.

Leopoldus ...... Illustrem S. R. I. principem cognatum nobis sincere dilectum Livium Odescalchum ducem Ceri, Bracciani, Pali, marchionem Roconfredi, comitem Montrani et grandem Hispaniarum ob rarum .... eximiarum ipsius virtutum decorem ...... meritis etiam titulis ac dignitatibus, honoribus et praerogativis decorare ac insuper bonis quoque et dominiis .... donare decrevimus et statuimus. Cum autem in inferioribus regni nostri Hungariae partibus ad Savi Danubiique fluminum confluentiam plaga illa olim ducatus Sirmiae per ducem quondam Laurentium Ujlaky, Nicolai olim regis Bosniae filium vigore donationis regis Mathiae praedecessoris nostri ... possessi nomine ac titulo auctoritate insignita per decessum defectumque in semine praefati ducis Laurentii .... ad fiscum nostrum regium Sacramque eiusdem regni Coronam rite ac legitime devoluta, demum vero invalescente ac praedominante Ottomanica potentia una cum aliis eiusdem regni partibus a Turcis occupata potestatique eorundem subiecta, tandem felicioris fortunae prosperitate ... divino aspirante numine iustissimorum armorum nostrorum progressus secundante e iugo Turcico erepta iure postliminii nobis qua legitimo regi ac domino restituta fuerit. Ideo nos tam nostro, quam heredum et omnium successorum nostrorum legitimorum videlicet Hungariae regum nomine ad declarandam erga prae-

nominatum cognatum nostrum principem Livium Odescalchum caesareae regiaeque nostrae clementiae propensionem eodem principi Livio Odescalcho ipsiusque heredibus, posteritatibus legitime descendentibus universis non solum ducis Sirmiensis titulum, honorem et gradum cum praedicato Celsissimi sive Celsitudinis ducalis cunctisque illis praeeminentiis, praerogativis, iuribus, privilegiis, sessionibus, praecedentiis, dignitatibus et immunitatibus, quibus ceteri duces domini provinciarum tam intra quam extra regnum nostrum Hungariae et ubique usi sunt et gavisi utunturque et gaudent, verum etiam totalem et integrum antelati Sirmii ducatum ad nos praeattacto iure postliminii hereditario spectantem ac legitime devolutum sub suis veris metis et antiquis limitibus Danubium inter et Savum flumina adiacentem et situatum..... eundem ducatum simul cum supremi eiusdem ac perpetui comitis officio, honore ac dignitate universisque privilegiis, immunitatibus proventibusque ac emolumentis eidem debitis....... ceterisque appertinentiis et quibuscumque iuribus, praesertim patronatus et gladii de consuetudine patriae statutisque regni nostri Hungariae legibus exerceri solitis et usitatis nec non ceteris iurisdictionibus...... eidem ducatui annexis, demum castellis, oppidis........ ceterisque emolumentis ad eundem ducatum Sirmiensem de iure et ab antiquo spectantibus, terris videlicet.......[1]) iure perennali ac in perpetuum dedimus, donavimus et contulimus[2])...... Volentes et per expressum statuentes, ut princeps Livius Odescalchus veluti dux Sirmiensis a modo in posterum futuris et perpetuis semper temporibus omnibus illis gratiis, titulis, honoribus, praeeminentiis, iuribus, praerogativis, privilegiis, sessionibus, praecedentiis, dignitatibus, immunitatibus, banderiis, obventionibus, emolumentis, libertatibus, exemptionibus et iurisdictionibus, quibus alii moderni duces provinciarum quomodolibet de iure vel consuetudine usi sunt et gavisi utunturque et gaudent, tam intra, quam extra iudicia et comitia aut aliis ubivis tam videlicet intra, quam extra regnum nostrum Hungariae uti, frui et gaudere possit ac valeat....... Ceterum motu proprio ex certa nostra scientia deque caesareae ac regiae potestatis nostrae plenitudine eidem duci Livio Odescalcho omnibusque heredibus posterisque et successoribus eiusdem amplam facultatem et potestatem dedimus, qua valeant facere notarios publicos seu tabelliones et iudices ordinarios..... citra tamen legum memorati regni nostri Hungariae praeiudicium....... Porro ulterioribus adhuc gratiis eundem principem ac ducem Sirmi-

[1]) A birtokadomány bő részletezését mint tárgyunkra nem tartozót mellőztük.

[2]) Következik a honfiúsításról szóló rész, az eskünek, melyet Odescalchi személyében Vechy Gábor gróf tett le, szövegével.

ensem Livium Odescalchum cumulare volentes eidem indulgemus, ut possit doctores tam iuris, quam philosophiae et medicinae declarare et efficere, non secus naturales bastardos, spurios, manseres, nothos, et incestuosos copulative vel distinctive et quoscunque alios ex illicito et damnato coitu procreatos masculos et femellas viventibus vel etiam mortuis eorum parentibus (salvis nihilominus legibus et consuetudinibus regni nostri Hungariae; illustriumque principum, marchionum, comitum et liberorum baronum filiis exceptis) legitimare. Similiter eidem principi Livio Odescalchi concedimus....... amplam facultatem, qua possit (salvis semper legibus et consuetudinibus dicti regni nostri Hungariae) tutores atque curatores constituere....... Mandantes proinde universis et singulis Maiestatis nostrae regnorum, ditionum provinciarumque nostrarum hereditariarum subditis et fidelibus nostris..., ut principem Livium Odescalchum heredes, posteros ac successores eiusdem....... utrius sexus universos pro veris ac indubitatis ducibus Sirmiensibus habeant, teneant, nominent praedicatoque Celsitudinis ducalis honorent ac iis titulis et honoribus, quibus alii duces utuntur.......

Liber Regius XXIV. k. 512. l.

TARTALOM.